

VEIEN SOM VILJE OG FORESTILLING ANALYSEMETODER FOR LANDSKAP OG ESTETISK ERFARING

THE ROAD AS WILL AND REPRESENTATION
LANDSCAPE ANALYSIS AND AESTHETIC EXPERIENCE

MARIUS FISKEVOLD

Veien som vilje og forestilling Analysemetoder for landskap og estetisk erfaring

The road as will and representation
Landscape analysis and aesthetic experience

Philosophiae Doctor (PhD) Thesis

Marius Fiskevold

Dept. of Landscape Architecture and Spatial Planning
Norwegian University of Life Sciences

Ås 2011

3

Thesis number 2011: 24
ISSN 1503-1667
ISBN 978-82-575-0988-0

Raum greift aus uns und übersetzt die Dinge:
Daß dir das Dasein eines Baums gelinge,
wirf Innenraum um ihn, aus jenem Raum,
der in dir west. Umgieb ihn mit Verhaltung.
Er grenzt sich nicht. Erst in der Eingestaltung
in dein Verzichten wird er wirklich Baum.

R.M. Rilke

Innholdsfortegnelse

- 8 Forord
 - 8 Sammendrag
 - 10 Summary
-

13 1 Profesjonsytring og individuell erfaring

- 15 1.1 Kulturell velferd i et felles og delt landskap
 - 16 Faglig operasjonalisering av individuell erfaring
 - 17 Landskapets analyserbarhet: tilgjengeliggjøring av kulturell velferd
 - 18 Landskap forstått som *oppfatning* av områder
 - 19 1.2 Avhandlingens empiri og metode
 - 19 Statens vegvesens Håndbok 140 Konsekvensanalyser, fag tema landskapsbilde
 - 20 Fortelling og tekst: profesjonsytringens teorigrunnlag
 - 21 Ferd og materialitet: tilegnelse av et samtidig landskap
 - 26 Retorisk fremstilling
-

29 2 Veien som en felles og delt erfaringssituasjon

- 31 2.1 Individet tar del i en felles og delt erfaringssituasjon
 - 33 Landskap iakttas gjennom deltagelse i et kvalitativt opptaksorgan
 - 38 Landskap iakttas gjennom deltagelse i en kulturell virksomhet
 - 41 Samspillet mellom det symbolske og det kvalitative landskapet
 - 43 Landskap gjøres fattbart som et sett og meningsbærende bilde
 - 47 2.2 Analysemetoden innlemmer erfaringssituasjonen i en profesjonsytring
 - 48 Analysemetoden i et pluralistisk landskap
 - 50 Analysemetoden som anvendt landskapsbilde
 - 51 Alternative teoritradisjoner og analysemetoder
 - 57 2.3 Veien muliggjør et felles og delt landskapsbilde
 - 58 Analyse av et samtidig, sett og meningsbærende landskaps bilde
 - 61 Bildets horisont: veien som grunnlag for kvalitative og symbolske landskap
 - 66 Bildets frekvens: ferdsel langs vei og estetisk aksentuering
 - 68 Bildets motiv: veien viser virksomheters valg og disposisjoner
 - 72 Analysemetodens fremstilling av motivet *natur som landskap*
-

75 3 Et scenisk og ruralt profesjonsbilde

- 77 3.1 Konseptualisering av landskapsbildet i Statens vegvesen

- 77 Tematiske håndbokserier og normering av faglige oppfatninger
 - 78 HB 140 Konsekvensanalyser
 - 79 Konseptualisering av det estetisk-visuelle landskapsbildet
 - 85 3.2 Landskapsbildets *karakter og verdi*
 - 85 Landskapsbildet er et uttrykk for en *helhetlig* karakter
 - 87 Landskapsbildets *karakter* som felles tema for en profesjonsvirksomhet
 - 89 Landskapsbildets *karakter* utledet av HB 140.06
 - 92 Scenisk komposisjon og rurale områder
 - 93 *Karakter* og den pittoreske betraktningen av område som landskap
 - 96 Den pittoreske betraktningen naturaliseres
 - 98 Landskapsbildets *karakter* og karakterens *verdi*
 - 101 3.3 Kriterier for veianleggets *omfang og bilistens reiseopplevelse*
 - 102 Beskrivelsens opphav
 - 104 Parkveier og det sceniske landskapsbildet
 - 105 Veianleggets *omfang* er del av en scenisk landskapstradisjon
 - 106 Bilistens komponerte *reiseopplevelse*
 - 110 3.4 Fagprofesjonens landskapsbilde
 - 110 Motiv: Et scenisk landskapsbilde
 - 111 Horisont: En fortiet kunnskapstradisjon anvendt utenfor byer og tettsteder
 - 111 Frekvens: Repetisjon av et statisk landskapsbilde
-

113 4 Inventeringsstrategi og det skalerte landskapsbildet

- 115 4.1 Modernisme og inventeringsstrategi
- 116 Inventering som analyseteknikk i modernismen
- 117 Inventering som profesjonsvirksomhetens analysestrategi
- 120 4.2 Iakttagelsen skaleres
- 120 HB 140 og det skalerte landskapsbildet
- 122 Landskapets skala utledet av det kvalitative landskapet
- 137 Fagtema *landskapsbilde* og kvalitative handlingsrom
- 139 4.3 Anvendbarhet innenfor et metodekultur
- 139 Alle konsekvenser skal være sammenlignbare (sammenstilling)!
- 140 Temaet må være operasjonaliserbart (dokumenterbarhet)!
- 141 En konsekvens skal bare telles en gang (avgrensning)!
- 141 Metoden skal dekke alle analysesituasjoner (fleksibilitet)!
- 142 Metoden skal følges (prosedyre)!
- 143 Kompatibilitet mellom håndbokmetodens analysestrinn?
- 146 Profesjonens landskap fremstilt i den samfunnsøkonomiske velferdsteorien bilde
- 147 4.4 Analysemetodens landskapsbilde
- 147 Motiv: Et scenisk landskapsbilde komponert innenfor rammene av samfunnsøkonomisk velferdsteori
- 148 Horisont: Inventeringsteknikken svekker bildets erfarings- og styrker bildets forståelseshorisont
- 149 Frekvens: gjentatt fremstilling innenfor en avgrenset metodekultur

151 5 Profesjonsbildet og samtidig ferdslang vei

153 5.1 Veianlegget fremstilt av ulike virksomheter

- 155 Lokalisering av vei
- 156 Anleggelse av vei
- 158 Veinettet som del av et transportsystem
- 159 Veien som uttrykk for ideologi og verdivalg
- 161 Den anlagte veien er en virkeliggjort modell

162 5.2 Normalisert ferd

- 162 Ferdens organiske moment normaliseres
- 163 Ferden kanaliseres
- 164 Den færende anvises
- 167 Vandrersens ferd definert av veinormalen: Kirkeveien
- 169 Veien som en normert kvalitativ-symbolsk erfaringsituasjon

170 5.3 Bilen som transformator

- 170 Farkosten som en hybrid av sjåfør og bil
- 171 Separasjon av fører fra område
- 173 Kroppsliggjøring av farkosten
- 174 Standardisering av det organiske momentet mellom fører og område

174 5.4 Det normaliserte hverdagslandskapet

- 175 Veien som anlagt normal
- 178 Virkelighetsskapende kunnskapspraksis
- 180 Landskap er et område, slik bilisten oppfatter det

183 5.5 Inventeringsstrategi og samtidig ferdslang vei

- 183 Motiv: fagtema *landskapsbilde* avviker fra det samtidig erfarbare landskapsbildet
 - 184 Horisont: landskapsbildet fremstilles i henhold til en statisk forståelseshorisont
 - 187 Frekvens: landskapsbildet konserveres av gjentatt metodepraksis
-

191 6 Dannelse og begrepsliggjøring av motivet *natur som landskap*

193 6.1 Natur iaktatt gjennom ferd og fortelling

- 193 Landskap som estetisk naturerfaring
- 195 Tilpasning til eksisterende estetiske konsepter
- 197 Narrativ omvurdering av områder
- 200 Spredning, normalisering og normering av landskap
- 203 Ytringens motiv mellom ferd og omtalt område

203 6.2 Landskap begrepsliggjort som estetisk naturerfaring

- 203 Joachim Ritter: landskap som historisk betinget modernitetsfenomen
 - 206 John D. Hunt: landskap som trippelnatur
 - 208 Martin Seel: landskap som enhet uten totalitet
 - 209 Michel Conan: landskap som erfart narrasjon
 - 211 Et teoribasert profesjonsbilde
-

213 7 Narrativ fremstilling av motivet *natur som landskap*

215 7.1 Analysefortellingens narrative merverdi

- 215 Billedflaten som symbolsk aktør
- 219 Representasjon av det sette bildet
- 222 Kompensasjon av erfaringstap
- 223 Visualisering som en representasjon av synsaken
- 226 Analysefortellingen skal sette et værensforløp i spill

227 7.2 Automobilitet og det pastorale landskapsbildet

- 227 Programmert ferd og naturlige variasjoner
 - 229 Aksent: sykliske variasjoner
 - 233 Aksent: terrengvariasjoner
 - 234 Aksent: variasjoner synliggjort gjennom lokaliteten
 - 235 Aksent: skifte mellom sjåførens og vandrersens handlingsrom
 - 238 Det pastorale motivet, billeddannelse og hverdagspraksis
-

239 8 Analysefortellingen som stemme i en kvalitativ dialog

241 8.1 Fortellingen skal samle forteller og tilhører i et felles bilde

- 242 Inventeringsstrategi og bestilt velferd
- 245 Naturen kalkulert som bestand og fremstilt som gjenstand
- 246 Narrativ strategi og tilbudt velferd
- 247 Fra kalkulert inventering til narrativ visualisering

249 8.2 Den avklarte profesjonsytringen og subjektets anskueliggjøringsevne

- 249 Den avklarte profesjonsytringen
 - 252 Landskap som iaktatt, temporært bilde
 - 255 Den subjektive anskueliggjøringsevnen
-

261 Referanser

270 Refererte håndbøker fra Statens vegvesen

Forord

Denne avhandlingen ble påbegynt med et spørsmål om hvor det var blitt av ferden og de naturlige variasjonene i landskapsarkitektens daglige virke. Etter nesten ti år som praktiserende landskapsarkitekt, med en hverdag fylt av honorarrammer, prosjekteringsgrupper, innleveringsfrister, lagstrukturer, programvareoppdateringer, NS 3420, SAK og TEK, kunne det virke som om forbindelsen med den egentlige arbeidsoppgaven, landskapet, var svekket, eller kanskje enda verre, totalt fraværende, hvis jeg bare hadde hatt mot til å stille spørsmålet direkte nok. Med avhandlingen har jeg gjort et forsøk på å undersøke om det fortsatt er en åpen himmel jeg har over meg, eller om det glassklare lyset utelukkende skyldes brytningen gjennom et prisme av kulturelle fortellinger.

Først og fremst skylder jeg hovedveileder Anne Katrine Geelmuyden mange takk for den troen og rausheten hun har vist prosjektet fra første møte og gjennom hele avhandlingsperioden. Samtalen har vært åpen og utfordrende, men også ført med en fattet ro som har tillatt krevende spørsmål å stå ubesvart før de gradvis, enkelt eller omstendelig, har gitt seg til kjenne med det innholdet de så lenge har hatt. På arbeidets oppløpsside har jeg også blitt drevet frem av biveileder Inger-Lise Saglis oppmuntrende og presise tilrop.

Jeg vil også takke Jørgen Dehs, Bjørn Tordsson og Jørgen Primdahl for avgjørende innspill under de tre seminarer som har blitt avholdt. Med innspill fra Dehs ble avhandlingens forståelse for den estetiske kompleksiteten utvidet, diskusjonen med Tordsson åpnet avhandlingen for ferdens samtidsperspektiv, mens kritikken fra Primdahl har skjerpet koblingen mellom den allmenne ferdens og den faglige fortellingens landskap.

Diskusjoner med biveileder Ingerlise Amundsen og Kine Halvorsen Thorén har gitt meg avgjørende innsikt i både generell analyseproblematikk og spesielle utfordringer knyttet til vei, estetikk og landskap. Fra Statens vegvesen har jeg også møtt stor velvilje. Ved siden av å finansiere stipendet har representanter for ulike deler av organisasjonen latt meg delta på interne møter, seminarer og stilt opp til intervjuer underveis i prosjektet.

Endelig ville ikke avhandlingsarbeidet ha blitt til de minneverdige årene jeg nå kan se tilbake på, uten kolleger og medstipendiater. Det langvarige samværet med Kristin Kreul, Bjørn Anders Fredriksen og Helena Nordh har beriket dagene på Ås og vært utfallsgivende for arbeidets retning og innhold.

Sammendrag

Problemstilling

Formålet med avhandlingen er å undersøke hvordan analysemetoder for landskap håndterer estetisk erfaring når det skal tas offentlige planbeslutninger. Problemet med å operasjonalisere landskap som et objektivt og verdinøytralt beslutningsgrunnlag har opptatt deler av den landskapsarkitektoniske fagprofesjonen i Norge siden 1970-tallet. Ratifiseringen av den europeiske landskapskonvensjonen i 2004 forsterket den offentlige etterspørselen etter ekspertbaserte analysemetoder som kunne gi aktuell kunnskap om det samtidige landska-

pet. Samtidig introduserte konvensjonen et landskapsbegrep der den menneskelige *oppfatningen* av områder og landskapets betydning for individuell identitet og velferd ble vektlagt. Når det stilles krav til at landskap både skal tjene som objekt for en analysemetode og som bidrag til kollektiv eller individuell velferd, oppstår det en problemstilling som omhandler hvordan det individuelle handlingsrommet lar seg gripe av profesjonsytringen:

Hvordan er det mulig for den ekspertbaserte analysemetoden å tilgjengeliggjøre det individuelt erfarte landskapet slik at det anerkjennes som et uttrykk for felles og delt velferd?

Individuelt erfart og profesjonelt anvendt landskapsbilde

Jeg har argumentert for at fremstillingen av et felles landskap, delt av så vel profesjon som individ, må forstås som et sett og meningsbærende *bilde* iaktatt av ferdsel langs vei. Veien tilbyr individet et felles og delt kvalitativt og symbolsk handlingsrom som det *kan* ta del i, og den tilbyr profesjonsytringen en felles og delt erfaringssituasjon å utlede analysemetoden fra. Som *kommunikativ ytring* (Bakhtin 2005:16) er analysemetoden ved siden av veien som felles og delt erfaringssituasjon, også rettet mot en bestemt teoritradisjon og målgruppe. Den formulerte analysefortellingen utgår derfor fra et retningsgivende landskapsbilde med en bestemt beveggrunn, *motiv*, som er betinget av en samtidig erfaring og kunnskap, *horisont*, og som synliggjøres i vekslingen mellom vanemessig og avbrutt praksis, *frekvens*.

HB140 fagtema *landskapsbilde*: inventering

Avhandlingen undersøker deler av landskapsarkitekturen profesjonsbilde ved å benytte fagtema *landskapsbilde* fra Statens vegvesens HB 140.06 *Håndbok 140 Konsekvensanalyse* (Statens vegvesen 2006a) som empiri. Ved å tolke teksten slik den foreligger i ulike versjoner, bakgrunnsdokumenter og beslektede analysemetoder, og samtidig konfrontere tekstens innhold med samtidige erfaringssituasjoner, argumenterer jeg for at profesjonsbildet både kan tilbakeføres til den landskapsarkitektoniske fag- og til den samfunnsøkonomiske metodekulturen den er en del av. Fagprofesjonen selv anvender et landskapsbilde der *motivet* kan tilbakeføres til en scenisk iakttagelse av ubebygde og spredtbygde land med røtter tilbake til fremveksten av landskapshagen i England på 1700-tallet, der *horisonten* med en fortiet kunnskapstradisjon peker mot erfaringer av områder utenfor byer og tettsteder, og der bildets *frekvens* begrenser seg til en metodisk gjentakelse av et statisk bilde. Samtidig preges bildet vesentlig av kravet til anvendbarhet innenfor den samfunnsøkonomiske metodekulturen det innlemmes i. Ved å tilpasses metodekulturen kan bildets *motiv* tilbakeføres til en samfunnsøkonomisk velferdsteori, bildets *horisont* knyttes til en statisk iakttagelse, og bildets *frekvens* til vanemessig repetisjon av en arbeidsprosedyre innenfor metodekulturen selv. Når landskap konseptualiseres av en metode der hele territoriet gjøres kalkulerbart ved hjelp av kart og arealkategorier og denne teknikken er legitimert ut fra hensyn til metoden selv, ender vi opp med et landskap der forbindelsen mellom erfaring og omtale tones ned til fordel for metodens funksjonalitet og anvendbarhet (Lyotard 1984). Når profesjonsbildet føres over i en modellbasert virkelighetsforståelse der syn og bilde blir håndtert som kalkulerbare landskapselementer, tilordnet entydige arealkategorier, gitt allmenn gyldighet og normativ verdi, separeres analysefortellingen fra landskapsbildet slik det erfares gjennom den normaliserte og programmerte ferden langs samtidens vei.

Narrativ metodestrategi

Den narrative metodestrategien representerer et alternativ til fagprofesjonens inventeringsstrategi. Enten landskap forstås som en form for virkelighetsforståelse med opphav i modernitetens samfunnsendringer (Ritter 1995), eller som allmenn estetisk naturerfaring (Groh & Groh 1991; Seel 1996; Hunt 2000; Conan 2003), kan landskap gjennom ulike former av motivet *natur som landskap*, forstås som et korrektiv og temporær frigjøring fra de senere århundrenes tiltagende naturbeherskelse og reguleringspraksis. Dagens ferdsel langs vei, der den færende i tiltagende grad befinner seg i en regulert og kontrollert tilstand, representerer et programmert dagligliv som motivet *natur som landskap* fortsatt kan utledes fra og representerer en motvekt til.

Subjektiv anskueliggjøringsevne

Gjennomgangen av fagprofesjonens inventeringsstrategi og den alternative, narrative strategien utledet av den europeiske landskapskonvensjonen, viser hvordan forskjellige metodestrategier gir analysefortellingen ulike forutsetninger for å kunne virke som kommunikativ ytring i et samtidig landskap. Jeg har gjennom avhandlingen argumentert for at den inventerende strategien slik den avspeiler seg i HB 140.06, har gitt en sammenblanding av teori og metode, naturalisering av det pittoreske blikket, mytologisering av områder og konservering av landskapsbilder. Dette har resultert i at analysemetodens landskapsbilde både har blitt isolert fra den samtidige ferden, og i tillegg blitt tappet for estetisk potensial. Som alternativ har jeg argumentert for at den narrative metodestrategien kan tilby en tilvekst til det individuelle handlingsrommet. Analysefortellingen skal samle forteller og tilhører i et felles bilde, det skal gi en avklart versjon av mange mulige landskap, den skal innrømme det middelbare og ikke gripbare i overgangen mellom ferd og fortelling, og den skal ikke minst, både forberede og overlate den endelige billeddannelsen til individet og den subjektive anskueliggjøringsevnen.

Summary

The problem

The scope of this dissertation is to study how methods of landscape analysis, in the context of public decision making, deal with aesthetic perception. The problem of making landscape operative as an objective and value free rationale for planning decisions has preoccupied parts of the professional corps of landscape architects in Norway since the 1970ies. The European Landscape Convention, which was ratified in 2004, enforced the demand for expert analyses that could provide up-to-date knowledge on contemporary landscapes. At the same time, the Convention introduced a concept of landscape which emphasises the human perception of areas and the importance of landscape for individual freedom and well-being. When landscape, in one and the same conceptualization, is advocated as an object of analysis in planning processes *and* as an essential determinant of public or individual welfare, the profession is faced with the question of how the individual field of experience may be incorporated in the professional account.

How is it possible for the expert based method of analysis to make evident an individually experienced landscape so as that is recognized as an aspect of a shared common good?

Individually experienced and expertly conceived landscape images

I argue that the representation of a shared landscape, shared by the profession of landscape architecture as well as by individuals in general, must be conceived as a seen and meaningful *image*, resulting from movement along a road. The road offers the individual a bodily acquired, qualitative, as well as a culturally acquired, symbolic field of action, which he or she can make his or her own; it offers the expert a shared field of experience to depart from as shared reference in a landscape assessment. As a communicative utterance (Bakhtin 2005:16) within a planning situation, besides being directed towards the road as shared and common field of experience, a landscape analysis also will address a specific theory tradition and a specific audience. The articulated landscape assessment therefore must be seen as emanating from a purposeful landscape image with a certain motivation, its *motif*, as being determined by contemporary knowledge and experience, its *horizon*, and as appearing in the interface between habitual practice and the interruption of it, its *frequency*.

Handbook 140, theme *landscape image*: landscape as inventoried

The dissertation investigates parts of the landscape architecture profession's landscape image using documents on *landscape image* in the Norwegian Public Road Administration HB 140.06 in *Handbook 140 on Impact Assessment* (Statens vegvesen 2006) as empirical material. By interpreting the text itself, as it exists in various versions, as well as background documents and related methods of analysis, and by juxtaposing this material to common and contemporary experience, I argue that the revealed expert *image* is a result of a landscape architectural tradition in combination with the socio-economic methodology it is made part of. The profession cultivates an image whose *motif* is the land aestheticized as landscape according to an 18th century landscape garden ideal, whose *horizon* is formed by an implicit knowledge culture that ignores cities and industrialized areas, and whose *frequency* is limited to the method's systematic repetition of an ideal imagery. In addition, the image is adapted to a socio-economic theory of welfare. In complying with this methodology, the *motif* of the image becomes landscape as calculable resource, its *horizon* results from a static, mostly elevated vantage point and its *frequency* is given by its being made a procedural habit. When landscape is thus conceptualized by means of maps and categorizations, and these techniques of representation draw their justification from their practicality within the method, one ends up with a landscape where the connection between experience and representation is suspended for the sake of the method's functionality and performativity (Lyotard 1984). When the expert image is transferred to a modelled reality where sight and image are treated as inventoried landscape elements with a fixed and generally valid meaning and value, the analytical narrative loses its connection with a landscape image as it may arise through the levelled and programmed faring on the contemporary road.

A narrative methodological strategy

A narrative strategy represents an alternative to the inventorying strategy. Whether landscape is understood as an instance of the ways of seeing the world that emanated from the societal changes known as modernity (Ritter 1995), or as a common and historically inde-

pendant aesthetic perception of nature (Groh & Groh 1991; Seel 1996; Hunt 2000; Conan 2003), landscape, as variations of the motif *nature as landscape*, can be seen as corrective to and temporary liberation from the increasing domination and regulation of nature through technology and controlling devices in the last centuries. Today's roads, where the traveler finds himself in a more and more regulated and controlled setting, offers a programmed experience, to which the motif *nature as landscape* can act as an antithesis.

Subjective ways of imaging

The investigation of the commonly used expert strategy of inventory and the alternative, narrative, strategy following from the European Landscape Convention, shows how the two different methodological strategies provide the respectively ensuing landscape analyses with highly unequal potentials as communicative utterances in a contemporary landscape. I have argued that the inventoring strategy, as exemplified by HB 140.06, results in a confusion of theory and method, in naturalization of the picturesque vision, in mythologizing of areas as having certain fixed characters and, finally, in preservation of a landscape imagery, so that the image presented in expert methods has drifted out of reach of the contemporary experience of the road, and thus, loses the aesthetic potentials embedded in the landscape concept. Alternatively, I have argued that a narrative methodological strategy offers a potential for an increased value to the individual field of experience. The analytical narrative should join narrator and audience in a shared image, it should present one clarified version out of the many possible, it must acknowledge the mediated and non-representational in the transition between journey and narrative (experience and explication) and, last but not least, it must precondition but, however, refrain from fixing the final image, leaving that to the individual and subjective power of imaging.

1 Profesjonsytring og individuell erfaring

Målene med denne konvensjon er å fremme vern, forvaltning og planlegging av landskap og å organisere europeisk samarbeid på disse områdene.

The aims of this Convention are to promote landscape protection, management and planning, and to organise European co-operation on landscape issues.

Den europeiske landskapskonvensjonen (Europarådet 2000a) , vedtatt av Norge 23. oktober 2001 og satt i kraft 1. mars 2004, har som målsetting å fremme vern, forvaltning og planlegging av landskap. Konvensjonen griper inn i individuelle, sosiale, politiske, økonomiske aspekter ved dagens samfunn og åpner opp for en rekke ulike innfallsvinkler, problemstillinger og strategier. Ett av disse temaene omhandler den landskapsarkitektoniske fagprofesjonens analysemetoder for landskap og hvordan disse fremstiller estetisk erfaring når det skal tas offentlige planbeslutninger. Avhandlingen er forankret i en landskapsarkitekturfaglig kunnskapstradisjon og retter seg ved siden av fagets akademiske forskningsmiljøer også inn mot personer i offentlig og privat praksis som interesserer seg for analyseproblematikkens mer grunnleggende spørsmål. Kritikken eksemplifiserer den praktiserte metodestrategien ved hjelp av fagtema *landskapsbilde* slik det kommer til uttrykk i Statens vegvesens HB 140.06 *Konsekvensanalyser*. Samtidig introduserer jeg en alternativ strategi basert på en tolkning av den europeiske landskapskonvensjonen, til den rådende metodestrategien.

1.1 Kulturell velferd i et felles og delt landskap

Problemet med å fremstille landskap som et objektivt og verdinøytralt beslutningsgrunnlag har i Norge siden 1970-tallet vært diskutert i en rekke arbeider (Oterholm 1980; Bruun 1983; Nordisk ministerråd 1987; Geelmuyden 1989; Geelmuyden 1993; Bruun 1996; Asheim 1999). Samtidig har det blitt utarbeidet flere analysemetoder innrettet mot forskjellige plan- og forvaltningsoppgaver (Feste & Oterholm 1973; Miljøverndepartementet 1982; Statens vegvesen 1988; Statens vegvesen 1995a; Direktoratet for naturforvaltning & Norges vassdrags- og energiverk 1997; Norges vassdrags- og energiverk 1998; Puschmann & Flemseter 2004; Puschmann 2005; Statens vegvesen 2006a; Norges vassdrags- og energiverk 2010). Den europeiske landskapskonvensjonen har aktualisert arbeidet med kartlegging, analyse og overvåking av landskap over hele Europa (Uniscape 2010). I Norge har det blant annet blitt utført regionale analyser på kommune- og fylkesnivå, og forvaltningsorganer som Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning har utarbeidet egne veiledere (Clemetsen 2010) til bruk i landskapsanalyser.

Både landskapskonvensjonen og de siste arbeidene knyttet til analysemetoder for landskap i Norge kan til dels oppfattes som en videreføring av metodestrategiene som ble introdusert på 1970-tallet. Med denne avhandlingen ønsker jeg å kritisere forsøket på å fremstille landskap som et verdinøytralt fenomen og heller fremheve hvordan landskap kan analyseres og formuleres som en verdiladet kulturytring. Innenfor en slik forståelse representerer analysemetodens innhold og oppbygning ikke bare en nøytral omtale av foreliggende landskap, men

også en særegen måte å se, iaktta og forstå områder som landskap på.

Faglig operasjonalisering av individuell erfaring

Utarbeidelsen av analysemetoder og landskapsanalyser kan forstås som et svar på konvensjonens mål om å fremme vern, forvaltning og planlegging av landskap. Landskapsanalysen brukes i denne sammenhengen som et middel for å kunne fremstille kunnskap om landskapet. Landskap gjøres både tilgjengelig og anvendelig for debatt, evaluering og beslutninger. I henhold til landskapskonvensjonen er også konvensjonsstatene forpliktet til å holde seg med spesialister (Europarådet 2000a:6.B.a) og kompetente myndigheter (Europarådet 2000a:1.b) innenfor ulike oppgaver som berører landskapet. Operasjonaliseringen av landskap vil derfor i mange tilfeller ta form av en profesjonsytring der metoden både er utarbeidet av og praktisert av en særskilt kompetent ekspertgruppe.

Samtidig vil landskap brukt i samsvar med konvensjonen føre begrepet inn i en antropogen referanseverden der det kan forstås som *kulturell velferd*. Dermed blir landskap noe mer enn bare et materielt område og vil også inneholde en integrert, verdibasert dimensjon. Dette aspektet betones klart i konvensjonens innledning der det bl.a. heter at landskap "... bidrar til å danne lokale kulturer", "... bidrar til folks velvære", "... er en viktig faktor for folks livskvalitet overalt", "... er et vesentlig element i den enkeltes sosiale utfoldelse,..." og at "... kvalitet og mangfold i Europas landskaper er en felles ressurs." Videre kommer betydningen blant annet frem i kravet om den enkeltes stats lovverk skal erkjenne landskap som et "... vesentlig element i folks omgivelser, [...] et fundament for deres identitet (Europarådet 2000a:5.a)." Betoningen av landskap som et fellesgode og bidrag til kulturell velferd er gjentatt i de senere retningslinjene til konvensjonen. Her heter det blant annet at kvaliteten på folks hverdagsomgivelser er "...recognised as a precondition for individual and social well-being (understood in the physical, physiological, psychological and intellectual sense) (Europarådet 2008:I.2)."

Landskapskonvensjonens kobling mellom omgivelsenes kvalitet og kulturell velferd gjenspeiler samtidig et tema som forskjellige fagfelt innenfor en humanistisk teoritradisjon har behandlet fra hvert sitt ståsted. Innenfor landskapsarkitekturen og arkitekturen har oppmerksomhetens gjerne blitt rettet mot materialiteten og de kvalitative variasjonenes betydning (Norberg-Schulz 1980; Norberg-Schulz 1996; Moore 2010). I deler av antropologien og kulturgeografien har interessen vært knyttet til landskapet som levested, *place*, for en kollektiv gruppe (Relph 1976; Tuan 1977; Hirsch & O'Hanlon 1996), mens andre også har trukket frem sammenhengen mellom subjektiv tilegnelse av områder og den enkeltes forståelse av seg selv og sine omgivelser (Jackson 1984; Jackson 1994). Felles for disse innfallsvinklene er likevel at de behandler de mange formene for landskap som et fenomen der den enkelte enten selvstendig eller som del av en større gruppe, tilegner seg kjennskap og skaper seg tilhørighet til et nærmere avgrenset område. "Å bo betyr å respektere omgivelsene, ja, å bli *venner* med dem (Norberg-Schulz 1992:27)," sier Christian Norberg-Schulz. Landskap kan forstås som et slikt særskilt vennskap mellom den enkelte og området som hun eller han deler med andre.

Landskapets analyserbarhet: tilgjengeliggjøring av kulturell velferd

Ved på den ene siden å kreve et operasjonalisert og kartlagt landskap og på den andre siden foreskrive kulturell velferd som gjenstand for arbeidet, kommer en intern motsetning frem i landskapskonvensjonen. I overgangen mellom det subjektivt erfarte og profesjonens fremstilte landskap ligger det i konvensjonen en underforstått antagelse om at landskap lar seg allmenngjøre som et operasjonaliserbart fellesgode. Det anvendte analyseverktøyet skal gripe en kulturell kompleksitet som strekker seg like inn i en gruppes eller enkeltmenneskes identitet, og deretter gjøre den til gjenstand for plan- og forvaltningsbeslutninger. Det forutsettes med andre ord at landskap kan håndteres av en metode uten at den meningsbærende forbindelsen mellom enkeltmenneske og område går tapt. Det antas at profesjonsmetoden kan utgjøre et formalisert, kommunikativt bindeledd mellom den enkeltes erfaring og de beslutningsorganer som blant andre legger denne verdien til grunn for sine valg. Landskap blir på denne måten ikke bare betraktet som et uttrykk for subjektets, kollektivets eller profesjonens forståelse, men også som et allment samfunns gode.

Premissen om landskap som et operasjonaliserbart, allment fellesgode kan møtes med en rekke innvendinger. På den ene siden vil et arbeid som fokuserer på landskap og identitet kunne støte på vanskeligheter med å få tilgang til det individuelle handlingsrommet. Selv i tilfeller der det legges avgjørende vekt på allmenn medvirkning (Jones 2007; Jones & Herlin 2007), vil analytikeren møte utfordringen allerede når den enkelte blir bedt om å uttrykke sitt eget personlige forhold til et område slik at det blir forståelig både for seg selv og andre.

Og selv i form av avklarte ytringer kan det vise seg problematisk å skille landskap som kulturell velferd fra landskap brukt på andre måter. Er verdiene egentlig felles for en gruppe mennesker, eller er landskap i større grad et middel for subjektivt drømmeri, nytelse og rus (Groh & Groh 1991:138; Wallace 1993:60), en gjentatt oppramsing av nasjonale stereotyper som for eksempel det østnorske jordbrukslandskapet eller det nordnorske samiske landskapet (Jones 2008), politisk-ideologiske *simulakra* slik de kan tolkes i de nordamerikanske indianereservatene (Baudrillard 2007), innsatsfaktor for et kommersielt reiseliv slik det for eksempel er drevet til ytterpunktet rundt Niagarafallene (Urry 2002:55), eller strategisk forhandlingskort for bestemte interessegrupper (Falleth & Hovik 2006:10; Falleth, Hovik et al. 2008:9)? På den andre siden kan det også reises innvendinger mot selve premissen om at den enkeltes landskap kan bringes inn på en allmenn form. Hva blir det igjen av det subjektive landskapet straks det metodisk innlemmes i en ekspertuttalelse der erfaringen abstraheres og uttrykkes gjennom begreper som for eksempel *globalt og lokalt* (Jones & Herlin 2007:215)?

Når det stilles krav til landskapet om at det både skal tjene som objekt for en analysemetode og som bidrag til kollektiv eller individuell velferd, kan derfor problemstillingen formuleres med utgangspunkt i hvordan det individuelle handlingsrommet lar seg gripe av profesjonsytringen:

Hvordan er det mulig for den ekspertbaserte analysemetoden å tilgjengeliggjøre det individuelt erfarte landskapet slik at det anerkjennes som et uttrykk for felles og delt velferd?

Landskap forstått som *oppfatning* av områder

Landskapskonvensjonen, artikkel 1 - Definisjoner

a. "Landskap" betyr et område, slik folk oppfatter det, hvis særpreg er et resultat av påvirkningen fra og samspillet mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer;

a. "Landscape" means an area, as perceived by people, whose character is the result of the action and interaction of natural and/or human factors;

Ved siden av å gi grunnlag for å utlede en problemstilling mellom det individuelle handlingsrommet og den faglige profesjonsyttringen, gir også den europeiske landskapskonvensjonens definisjon av landskap en mulighet til å etablere et bindeledd mellom de anførte motsetningene. Overgangen mellom det subjektivt erfarne og profesjonsmetodens fremstilte landskap kan i likhet med konvensjonens begrep, også forstås som et møte mellom forskjellige *oppfatninger av områder*. Enten innfallsvinkelen legges fra det ene eller det andre standpunktet, vil de i begge tilfeller ikke bare kunne vise til et område, men en *oppfatning* av området for å kunne tilgjengeliggjøre og legitimere de ulike landskapene som erfares og ytres. For spørsmålet om landskapets analyserbarhet blir det avgjørende at denne overgangen forstås ut fra en felles og delt erfaringsituasjon.

Innlemmelsen av ordet *oppfatning* i definisjonen poengterer at områder ikke oppstår som landskap før de tilegnes, før de erfares, erkjennes og iakttas av mennesker. Landskap vil ikke kunne behandles som en allerede foreliggende egenskap ved materialiteten, men oppstår først som egenskap når materialiteten inngår i en bestemt praksis, eller slik Mitch Rose argumenterer, "[i]ts presence is not engendered by features in the landscape itself but by the various ways it is called forth and put to task (Rose 2002:462)." For eksempel kan området rundt Holmenkollen vurderes som en idrettsarena av skiidrettens utøvere, som en markedsarena av idrettens sponsorer, som en underholdingsarena av medieprodusenter, som en symbolarena av akademikere, eller som en verdig mottager av Norsk stålkonstruksjonspris for 2011 av stålbransjens oppnevnte jury.

Også Michael Jones understreker at landskap "... 'as perceived by people' implies that landscape is not regarded as a neutral material object, but as an expression of an interrelationship between people and their physical surroundings (Jones & Herlin 2007:209)." De fysiske omgivelsenes, eller materielle områdenes, særpreg blir av konvensjonen betegnet som "... et resultat av påvirkningen fra og samspillet mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer." Definisjonen åpner på denne måten opp for et komplekst og dynamisk landskapsbegrep, "... defining landscape as the perceived interaction of nature and culture (Fairclough 2003:299)," slik Graham Fairclough uttrykker det. Det oppfatningsbaserte landskapsbegrepets kompleksitet forsterkes ytterligere gjennom hvordan de naturlige og menneskelige faktorene erfares og tilegnes. Av Europarådets ulike kommentardokumenter til konvensjonsteksten fremgår det at *oppfatning* dekker både momentane, sansebaserte fornemmelser (Europarådet 2000b:21; Europarådet 2008:1.2) og mer komplekse inntrykk av lengre varighet, basert på så vel sansning som på tilegnet kunnskap om et områdes gjenstander og historie (Europarådet

2008:1.2). Ved siden av bidraget fra naturlige eller menneskelige faktorer, *artikuleres* også områder som henholdsvis ferd og fortelling. Der langrennsutøverne erfarer området gjennom ferdens kneiker, sletter, utforbakker og folkehav, legges grunnlaget for journalistens dekning av det samme området fra en pressetribune og en fjernsynsoverført begivenhet.

Innenfor dette komplekse og dynamiske landskapet skal det etableres et felles og delt landskap mellom individ og fagprofesjon. Oppfatningene oppstår og bevares i individet, men premissene for oppfatningene må også søkes i de omgivelsene som individet beveger seg gjennom og i de kulturelle virksomhetene som det slutter seg til og tar i bruk. Problemstillingen krever derfor at forholdet mellom individuell erfaring og profesjonsytring, natur og kultur, ferd og fortelling, utforskes og klargjøres for å kunne danne et grunnlag for felles forståelse.

1.2 Avhandlingens empiri og metode

Valg av avhandlingens empiri og metode tar utgangspunkt i landskapsarkitektens forståelse av den felles og delte erfarings situasjonen slik den kommer til uttrykk i Statens vegvesens *Håndbok 140 Konsekvensanalyser* og i den profesjonstradisjonen som står bak utviklingen og fremstillingen av fagtema *landskapsbilde*. Avhandlingen retter seg både mot det tekstmaterialet som tradisjonen har formulert, men også mot den konkrete erfarings situasjonen som metoden skal anvendes på og som alternativet kan søkes i.

Statens vegvesens Håndbok 140 Konsekvensanalyser, fagtema landskapsbilde

19

Fagtema *landskapsbilde* som del av en profesjonskultur: landskap

Avhandlingen er utformet som en kritikk av hvordan landskap er operasjonalisert som *landskapsbilde/bybilde*, de "...de visuelle kvalitetene i omgivelsene (Statens vegvesen 2006a:146)," i Statens vegvesens HB 140.06 *Konsekvensanalyser*. Fagtemaet utgjør en del av den *ikke-prissatte* konsekvensgruppen. I innledningen til beskrivelsen av de ikke-prissatte konsekvensene vises det til landskapskonvensjonen og landskap som overordnet, konseptualiserende begrep (Statens vegvesen 2006a:134; p.m. Rui, Presttun et al. 2010).

Fagtemaet (heretter benevnt *landskapsbilde*) skal redegjøre for den estetiske sammenhengen mellom synbar materialitet og menneskets erfarte oppfatning av den. Det estetisk-visuelle temaet kan betraktes som en videreføring både av tidligere håndbokutgaver (1988 og 1995) og den landskapsfaglige metodetradisjonen slik den har utviklet seg i Norge siden 1970-tallet. Fagtemaet representerer på denne måten ikke bare et eget landskapssyn innenfor fagfeltet, men gir også uttrykk for en mer generell profesjons holdning. En studie av fagtemaet kan derfor også forstås som en redegjørelse for den landskapsfaglige retningen som har fått gjennomslag for sin landskapsforståelse og sine metodestrategier.

Fagtema *landskapsbilde* som del av en metodekultur: konsekvens

Samtidig er fagtemaet en del av en samfunnsøkonomisk konsekvensanalyse. Formålet med håndbokmetoden er å legge til rette for "... en systematisk vurdering av alle relevante forde-

ler og ulemper som et tiltak vil føre til for samfunnet (Statens vegvesen 2006a:61).” Metoden er på denne måten rettet inn mot verdier som tiltaket vil skape, oppheve eller forandre i en fremtidig, tenkt erfaringssituasjon. Vurderingen av denne situasjonen blir deretter lagt til grunn for aktuelle planbeslutninger. Formålet med metoden blir dermed å avklare den nåværende og fremtidige statusen til et definert samfunnsgode. I denne sammenhengen vil en undersøkelse av fagtemaet kunne belyse hvordan den ekspertbaserte analysemetoden historisk har innrettet seg for å kunne tilgjengeliggjøre det individuelt erfarte landskapet slik at det anerkjennes som et uttrykk for felles og delt velferd.

Fortelling og tekst: profesjonsyringens teorigrunnlag

Om å forstå landskap gjennom tekst

Hans-Georg Gadamer (Gadamer 2010) har i *Sannhet og metode* behandlet problemet med forståelsen av tekstbudskap. Tolkningen av teksters budskap kalles *hermeneutikk* og kan føres tilbake til tolkning av juridiske og teologiske tekster før den på begynnelsen av 1800-tallet ble brukt på alle tekster (Lægneid & Skorgen 2001:9-10). I følge Gadamer er hovedtanken i hermeneutikken at ”... den sammensmeltingen av horisonter som skjer i forståelsen, er språkets egentlige verk (Gadamer 2010:340).” Dette betyr at språket, det vil si forståelsen av språket, gir leseren tilgang til en betydning gitt av teksten ved at leseren og tekstens opphavsmann deler en forståelseshorison. Horisonten er en nåtidshorison gitt av kjennskapet til fortiden (Gadamer 2010:274-275):

Nåtidshorisonen er i virkeligheten stadig i ferd med å dannes, for så vidt som vi hele tiden må sette våre fordommer på prøve. Denne utprøvingen innbefatter ikke minst møtet med fortiden og forståelsen av den overleveringen vi kommer fra. Nåtidshorisonen dannes altså slett ikke uavhengig av fortiden. Det finnes ingen nåtidshorison i seg selv, slik det heller ikke finnes historiske horisonter som først må etableres. Forståelse er tvert imot alltid en prosess hvor slike angivelige selvstendige horisonter smelter sammen.

Ved å lese analysemetoder, landskapsanalyser eller andre landskapsfaglige tekster har jeg ikke møtt en nøytral omtale av et område, men gjennom den måten teksten er strukturert på og hva den er rettet mot, også kunnet tilegne meg en forståelse av hvilken oppfatning av områder, landskap, som tekstene formidler.

Lesingen av HB 140.06 gir innsikt i aktuell landskapsforståelse, mens lesingen av tidligere håndbokutgaver og landskapsanalyser har gitt innsikt i hvilken tradisjon det samtidige landskapet står i forbindelse med. For eksempel har ulike landskapsanalyser fra Lærdal, utført over en tidsperiode på 15 år, i kraft av sitt omfang, tilknytning fra sentrale fagpersoner og samtidige anvendelse som faglige referanser, bidratt til å belyse enkelte grunnleggende problemstillinger ved landskapsanalysen som er like aktuelle i dag som da analysene ble utført. Den beste innsikten i den teoritradisjonen som metoden står i, gir doktorgradsavhandlingen til Ingerlise Amundsen (Amundsen 1995) *Vegutforming og landskapstilpassing*. Avhandlingen ga både et sammendrag av og befestet store deler av den landskapsforståelsen som til da hadde vært praktisert i Statens vegvesen. Med grunnlag i en litteraturgjennomgang av norske, skandinaviske, tyske og anglo-amerikanske tekster utleder hun et sett med estetiske idealer som et utvalg eksisterende veier blir vurdert opp mot. I motsetning til

Amundsen vil ikke jeg anvende et slikt begrepsapparat for å vurdere aktuelle veistrekninger, men derimot for bedre å kunne forstå hvordan og på hvilke premisser begrepene har oppstått og blitt videreført. Amundsens arbeid blir på denne måten en del av min egen empiri. Samtidig avviser jeg ikke idealenes samtidige aktualitet som svar på problemstillinger i konkrete veiprojekter.

Pliktarbeid og intervju av fagpersoner

I første del av arbeidsperioden deltok jeg som hjelpelærer i kurs der temaet var landskapsanalysemetoder og landskapsplanlegging ved større anlegg. I rollen som hjelpelærer fikk jeg innsikt i hvilke teorier, metoder og landskapsforståelser som praktiseres ved UMB, den mest sentrale utdanningsinstitusjonen for landskapsarkitekter i Norge. Både ved å følge undervisningen og samtidig formidle kunnskapen videre ble innsatsen en svært god måte å vurdere profesjonens tenkning rundt analysearbeidet på.

I siste halvdel av arbeidsperioden supplerte jeg tolkningen av fagtekstene ved å intervju fagpersoner som på forskjellig vis har bidratt til dokumentenes innhold. Formålet med intervjuene var ikke primært å kartlegge en faggruppes oppfatninger av metoder, analyser eller annen planleggingsrelatert virksomhet, men å få svar på spørsmål som lesingen hadde latt stå ubesvart. Jeg har lagt vekt på å stille spørsmålene så åpent og direkte som mulig, og rette samtalene inn mot hvilke avveininger og valg som fremstillingen av dokumentene har sprunget ut av. Ulike åpne og semistrukturerte samtaler med Ingerlise Amundsen har gitt en bred forståelse av landskapstradisjonen fra slutten av 1970-tallet og frem til i dag. I tre møter med fagpersoner som står bak metodens utforming har derimot intervjuet fulgt et strukturert forløp. Spørsmålene har blitt oversendt deltagerne på forhånd, vært førende under samtalen, og dannet grunnlag for referatet som deretter ble oversendt deltagerne for kontroll og eventuelle korreksjoner. Jeg har gjennomført intervjuer med Gyda Grendstad som deltok i arbeidet med HB140.95, med Liv Marit Rui, Sunniva Schjetne og Ingvill Hoftun som deltok i arbeidet med HB140.06 fagtema *landskapsbilde*, og Liv Marit Rui, Toril Presttun, Anne Kjerkreit og Guro Berge som deltok i arbeidet med HB140.06 metodeopplegg for de ikke-prissatte konsekvensene.

Ferd og materialitet: tilegnelse av et samtidig landskap

Når et fenomen gjør inntrykk på oss, våkner et ønske om å forstå. Men hvis dette ønsket skal vare ved, må vi gjøre oss delaktige i tingene, slik at vi lærer dem nærmere å kjenne. Først merker vi da en uordnet mangfoldighet som trenger seg på oss, og vi tvinges til å skille tingene fra hverandre, for at vi så kan stille dem sammen igjen på en slik måte at det litt etter litt kan oppstå en ordnet, mer eller mindre oversiktlig helhet (Goethe 1994:21).

Kritikk av den språklige forståelsen

Den estetiske erfaringen utgjør gjenstanden for "... vitenskapen om den sanselige erkjennelse (Bale & Bø-Rygg 2008:11)" slik Alexander G. Baumgarten introduserte begrepet på 1700-tallet. I dag brukes ordet og begrepet i adskillig flere sammenhenger. Bale nevner alt

fra betegnelse på visse praktiske fag, på et sanset velbehag, en vakker gjenstand, noe overfladisk ("bare" vakkert) til mer akademiske tradisjoner som kunstfilosofi, læren og teorier om de ulike kunstartenes virkemidler (Bale 2009:10). Flere forfattere peker på en tendens der estetikken fra midten av forrige århundre har beveget seg fra å rette oppmerksomheten fra det fremstilte kunstverket og over til den erfaringen som kunstverket danner midtpunktet i. Det estetiske feltet har samtidig blitt utvidet fra ren kunstteori til også å innlemme fenomener hentet fra hverdagslivet (Böhme 1995:25; Seel 2000:215; Larsen 2006:7; Bale 2009:13).

Den estetiske erfaringen av områder som landskap oppstår som del av en ferd. Ferden er brukt som et korrektiv og supplement til tekstarbeidet. Ferden gir innsikt i sammenhenger og kunnskap som kanskje er nevnt i litteraturen, men som erfares med en helt annen intensitet og variasjonsrikdom underveis gjennom forskjellige områder. Til dels kan de også bare tilegnes utenfor språkets domene slik det forholder seg med fotens møte med bar bakke, løssnø, skare eller asfalt. Bare ved å involvere meg i området har jeg kunnet tilegne meg den erfaringen som er nødvendig for å kunne formulere et argument og artikulere en argumentasjonsrekke med utgangspunkt i en bestemt erfaringsituasjon. Og bare gjennom direkte engasjement har jeg kunnet kritisere påstander som har fremkommet i vitenskapelige eller metoderelaterte arbeider fra et annet ståsted enn denne verdenen selv. Metoden har tvunget meg til å heve blikket opp fra den vitenskapelige verdenen.

For eksempel har kunstneren Richard Long i mange av sine arbeider fremstilt landskap kunstnerisk etter et planlagt program der ulike menneskeskapte ordensprinsipper som for eksempel måling av tid eller avstand kombineres med vandringens forløp (Moorhouse i Long 2002:36). Brytningen mellom ferdens formål, gjennomføring og dokumentasjon som fortelling, belyser og avklarer dimensjoner ved landskapet som ellers gjerne frister en tilværelse blant konvensjonelle og uproblematiserte oppfatninger. Fotografer som Robert Adams (Adams 2008), Ingrid Book og Carina Hedén (Book, Hedén et al. 2009) har vist hvordan fotografiet som medium kan åpne blikket for samtiden slik den blir til dag etter dag. Til tross for ulikhetene har alle arbeidene det til felles at de ikke bare søker kunnskap innenfor et allerede tolket landskap, men at utøverne selv tilegner seg dette landskapet ved aktivt og planmessig å ta del i områdene selv.

Intensjonen bak erfaringsmetoden har ikke vært å konstruere et selvstendig alternativ i forhold til den vitenskapelige kunnskapsverdenen. Tvert i mot har jeg forsøkt å redusere gapet mellom ferd og fortelling, hverdagspraksis og akademisk sedvane, for å kunne holde på deler av den dynamikken som utvider fagfeltet og det springende punktet der påstandene enten blir forståelige eller uholdbare. I den forstand kan det pekes på Walter Benjamins mellomkrigsarbeider som også forsøker å bevare en referanse til den foreliggende materialiteten og unngå at teksten selv kun ender opp i en selvrefererende, hermetisert tankeverden (Buck-Morss 1989:6).

Formålet har vært å ta del i det i som Michel Conan kaller en mellomverden, en *interworld*, der den språklige hermeneutikken tilføres aspekter som kun kan tilegnes gjennom erfaring. "Motion through a landscape metaphor engages visitors into a hermeneutical activity that reactivates the meaning of a cultural tradition at the same time that it enables them to bring

new meanings to their lives (Conan 2003:307).” Deltagelsen i en erfart mellomverden bevarer dermed den materielle referansen, samtidig som den gjør det mulig å diskutere ferdens betydningsaspekter. På strekningen mellom Sandvika og Hønefoss har jeg kunnet undersøke sammenhengen mellom ferd og analysefortelling ved både å ta i bruk aktuelt analysemateriale og den aktuelle veilinjen E16. Dette har åpnet opp for en sammenligning mellom tolkningen og erfaringen av metode- og analyseteksten. Samtidig har forsøket på å ta del i en hermeneutisk basert mellomverden også åpnet for å stille spørsmål ved hermeneutikkens og den språklige forståelsens grenser.

Estetikk i overgangen mellom allment erfaringsgrunnlag og subjektiv opplevelse

Ferden brukt som metode har gitt en rekke utfordringer. En av disse er knyttet til min egen sentrale stilling i tilegnelsen av kunnskap. Estetisk erfaring kan tolkes som estetisk *nærvær*. Nærvær tilsvarende det engelske *presence* og det tyske *Gegenwart* og betegner et sanselig inntrykk som legges merke til og iakttas av et subjekt. Den subjektive fornemmelsen og iakttagelsen kan føre til at nærværet forstås som utelukkende en unik, personlig opplevelse. Dag Anderson gjør imidlertid oppmerksom på Walter Benjamins forståelse av forskjellen på den felles, estetiske erfaringen og den subjektive opplevelsen. ”Betydningen av vårt møte med tingene der de anerkjennes i sin annerledeshet trer tilbake for den subjektive følelse for hvordan de virker inn på oss (Andersson 2001:105).” For det første har det derfor vært viktig å skille mellom følelsen selv og betingelsene for følelsen som gjenstand for erfaringskunnskapen. For det andre er det mindre vesentlig at denne følelsen kan gis status som min egen. I erfaringsbildet er det ikke den subjektive følelsen, men det allment tilgjengelige grunnlaget for det estetiske iaktatte landskapets nærvær, opphav og varighet som er interessant.

Ved å fokusere på den praksis og de situasjoner som angår ”... selve erfaringens og erkendelsens mulighetsbetingelser (Zahavi 2003:16),” har jeg samtidig forsøkt å unngå at mine påstander utelukkende blir en gjentakelse av konvensjonelle oppfatninger av ulike områder. Som en metodisk forsikring mot egne og andres tilvante holdninger, har jeg derfor forsøkt å finne frem til og deretter illustrere påstandene mine med det som kunne kalles for *trivielle* eksempler. Ved å vise til hverdagslige og enkle erfarings situasjoner har jeg forsøkt å motarbeide de verdiladede føringene som ligger i et kjent navn eller en alminnelig fremstillings-teknikk. Henvisning til landskap iaktatt i dagliglivet er en måte å klargjøre det allmenne ved billeddannelsen på.

Om å gjøre erfaringen dokumenterbar ved hjelp av fotografiet

En annen metodisk utfordring har derfor vært knyttet til hvordan ferdens erfaringskunnskap lar seg dokumentere innenfor språkets og avhandlingens form. Fotografering av landskap har under hele avhandlingsarbeidet avdekket en rekke vesentlige aspekter ved forholdet mellom ferd og fortelling. Under oppstarten forsøkte jeg å klargjøre hva en vei var. Selv gikk jeg med en slags asfaltert, tofelts riksvei med gul midtstripe i tankene, og jeg forstod at skulle jeg komme ut av forestillingen, måtte jeg aktivere oppfatningen ved hjelp av bilder. Alt jeg på en eller annen måte kunne forbinde med vei ble fotografert: tråkk, stier, kjerreveier, motorveier, skiløyper, jernbaner, islagte vann og terrengformasjoner. Fotograferingen ble utført ukritisk og jeg endte ganske raskt opp med å se at feltet videt seg ut samtidig som ulike aspekter

24

1.01

ved emnet avtonet seg. Veien ble ganske fort uinteressant uten ferdsel, uten mennesket som tok veien i bruk, hvilken situasjon de befant seg i og hvilke farkoster de på den ene siden hadde til disposisjon, på den andre siden benyttet seg av.

Ved å sette fotografiene ved siden av hverandre og stille dem opp for sammenligning ble det også klart at de fortalte mye om forholdet mellom områdets kjennetegn og hvordan området var forberedt for ferdsel. En vinter med mye snø bestemte jeg meg for å dokumentere variasjonen innenfor skiløypenettet på Krokskogen og i Nordmarka. Igjen var målet å fotografere flest mulig ulike utgaver av løyper, fra de sporsatte skogsbilveiene med skøytetrasé i midten til upreparerte løyper kun merket med rød maling på staur og stammer, kanskje gått opp av en eller to entusiaster hvis jeg var heldig. Da sesongen nærmet seg slutten, satt jeg igjen med et bredt spekter av løyper i ulike utgaver. Riktignok hadde jeg stort sett de utgavene jeg hadde bestemt meg for å gjengi, men hvis jeg skulle få frem poenget med de naturlige variasjonenes betydning for denne formen for vinterferdsel, ville de ikke holde med ulike utgaver på forskjellige steder. Fotografiets egen retorikk hadde igjen overlistet meg. Så lenge jeg skiftet sted og standpunkt, tiltrakk dette skiftet seg oppmerksomheten, og det poenget jeg ville formidle, ble skjøvet i bakgrunnen og helt avhengig av inngående bildetekst for å bli åpenbar for flere enn jeg.

Sesongen var heldigvis lang det året, og jeg kunne skissere et nytt program og begynne opptakene på nytt. Denne gangen valgte jeg et standpunkt som jeg visste ville være lett tilgjengelig hele året, og som også inneholdt den årstidsvariasjonen jeg var ute etter å dokumentere **(1.01)**. Etter en drøy måned med opptak av ulike situasjoner satte jeg på nytt fotografiene opp ved siden av hverandre. Enda en gang var virkningen slående. Jeg så vegetasjonen som ny i hvert opptak, jeg så den hvite snøen smelte bort og bli svartere og svartere, kjerreveien kom gradvis frem, lyngen ble grønn, den tørre sanden først blek og deretter gjennomvåt og fargemettet under regnværet like etterpå. Sekvensen gjorde meg bedre i stand til å beskrive de naturlige variasjonenes virkning i området enn om jeg hadde oppholdt meg på stedet. Og jeg måtte innse at sammenligningen selv ikke var et produkt av erfaringen i området, men hovedsakelig var muliggjort av at jeg kunne legge ulike opptak av området ved siden av hverandre. Da jeg senere gjentok programmet med en kjørevei som jeg ofte bruker, enten som bilist eller til fots, ble jeg slått av hvor underlig det var å se et vinterbilde om sommeren. I dette tilfellet foregikk ikke lenger sammenligningen kun mellom de foreliggende fotografiene, men også mellom den erfaringen av området jeg der og da satt med, en sommererfaring, og den vintersituasjonen som fotografiet tillot meg å danne en forestilling av.

Erfaringen ga nok et program. Denne gangen lå ikke bare standpunkt og perspektiv fast, men også de klimatiske forholdene. Over tre påfølgende dager fotograferte jeg en skogsvei der solens gang, spillet mellom lys og skygge, aktualiserte spørsmålet om likhet, ensartethet og helhet. Hver gang jeg tok turen ned til punktet der tre steiner markerte stativets posisjon, ble spørsmålet stadig mer påtrengende om jeg hver gang så det samme landskapet, og i så fall, hva bestod sammenfallet i?

Forsøket på å kontrollere alle variabler i et område under åpen himmel, reduksjonen av materiell kompleksitet ga altså et rikt oppslag av spørsmål. Ikke minst ble jeg stadig mer usik-

ker på koblingen mellom fast standpunkt, utsnitt og iakt tatt bilde. Tvilen ble enda mer prekær da jeg begynte å fotografere fra bil og oppdaget at det ikke nødvendigvis var noen entydig sammenheng mellom bildet jeg fotograferte og bildet jeg iakttok. Når jeg senere kom hjem og betraktet fotografiet fra sjåførsetet, stemte ikke nødvendigvis dette bildet overens med det jeg erindret og forventet meg. Erfaringen fra en tur over Saltfjellet med spredt motlys, blå bygeskyer, den hvite vidda og den svarte, fuktige veibanen ble fullstendig mishandlet av fotografiet jeg fikk med meg fra ferden. På vei nedover Dunderlandsdalen gikk det opp for meg at det nærmeste jeg hadde kunnet komme en dokumentasjon av ferden, ikke var fotografiet tatt opp fra sjåførsetet, men hadde vært å stanse bilen, gå ut, sette opp stativet og avbilde himmeldramatikken og den pragmatiske veilinen med stativ, lang lukkertid og fokus stilt nesten på uendelig.

Fotograferingen har gjennom hele arbeidet forsterket forståelsen av fotografiet som selvstendig presentasjonsmedium. Gjennom fotograferingen har jeg kunnet iaktta hvordan fotografiet fremstilles som noe mer enn en mekanisk virkelighetskopi. Gapet mellom figurativ avbildning og fremstilt fotografi har dermed ikke bare påvist karakteriske trekk ved fotograferingsteknikken, men også avdekket deler av den betydningsdannelsen som ligger til grunn for landskapet selv.

Retorisk fremstilling

Skriving

Selve fremstillingen av avhandlingen gjennom tekst og illustrasjoner har også vært en del av den metodiske tilegnelsen av kunnskap. Først gjennom skrivingen har jeg kunnet bekrefte eller avkrefte min forståelse i praksis. Skriveprosessen har også avdekket kunnskapshull, manglende ledd i argumentasjonsrekken eller uheldige feiltolkninger. Skrivingen har vært utført etter utallige utkast, disposisjoner og idéer til videre retning. Det har ikke vært en prosess uten mål og mening, men mer vært preget av gangen slik Orhan Pamuk beskriver sin egen skriveprosess som en "... verden jeg utforsker, skaper og bygger videre på ved å fabulere og ved å åpne seilene for uventede kastevinder mens jeg uopphørlig studerer kartet (Pamuk 2009:21)."

Skrivingen har vært en samtidig utforskning av undersøkelsens materiale og avhandlingens form. Ved å praktisere påstander og begreper, har jeg kunnet bygge opp et formålstjenelig og relevant begrepsapparat over tid. Ved å bli brukt har begrepene blitt nyansert, justert eller byttet ut, og jeg har også kunnet forankre dem i eksisterende forskningsarbeider etter hvert som jeg har blitt kjent med dem. Dette har samtidig vært en av de store fordelene ved å skrive en monografi. Tidsrommet har tillatt meg å utforske en ny verden, tilegne meg kunnskap og deretter anvende denne kunnskapen på det feltet jeg hele tiden har undersøkt. Ulempen er at det samme tidsrommet har gjort det mulig å omgå vanskelige problemstillinger og utsette uunngåelige valg slik at avhandlingens retning lenge stod åpen.

Dialog og sannsynliggjøring

Landskapets analyserbarhet forstått med utgangspunkt i overgangen mellom erfaring og ytring krever et kvalitativt argument og en retorisk oppbygget argumentasjonsrekke. Forstå-

elsen gitt av skrijving, litteraturstudier og erfaringsituasjoner er i avhandlingen formulert med tanke på å legge til rette for nye horisontsammensmeltinger. Formålet med de fremstilte fotografiene har ikke primært vært å avbilde områder, men å fotografere dem ut fra det *landskapet* jeg har ønsket å presentere (Lazzaro 1990:7). På tilsvarende måte skal de mange tekstsitatene tydeliggjøre det allmenne ved mange av de erfaringsituasjonene jeg trekker inn i argumentasjonen. Jeg har også ønsket å la de mange autoritetene jeg har støttet meg til, komme med sine budskap slik de selv har ordlagt seg. Dette har tidvis gitt relativt lange sitater, men er altså gjort for at ikke ytringens presisjon skal forsvinne i omskrivninger.

Avhandlingen har derfor fått en retorisk form der jeg gjennom tekst og illustrasjoner forsøker å innlemme leseren i en bestemt forståelseshorisont og nå leseren med avhandlingens budskap. Kjølrup karakteriserer retorikken som en tenkemåte og strategisk handling (Kjølrup 2008:12) som ikke innlater seg på å forfølge, påvise eller verifisere evigvarende sannheter. Derimot retter metoden seg inn mot å presentere hendelser hentet fra hverdagsvirkeligheten, vurdert som sannsynlige og med troverdige referanser til praksis og kunnskap, på en overbevisende måte (Kjølrup 2008:18). I tråd med avhandlingens forståelse av landskap der området og forestillingen om det ikke tilhører to separate verdener, men dannes i utvekslingen mellom det intenderte og det formålsløse, det erkjente og det erfarte, individ og samfunn, vil den retoriske fremstillingen kunne tilby et verktøy der argumentet gjøres allment tilgjengelig uten å gjøre krav på universell eller absolutt gyldighet.

2 Veien som en felles og delt erfaringsituasjon

Er ikke dette bilde av verden synlig for alle som har sine sanser i behold? Hvorfor taler det da ikke likedan til alle (Augustinus 2008:188-189)?

Aftenes deilighet lå omkring henne, og hun så den ikke; men Midtskogplassen dannet et lysere punkt i landskapet, og kun på dette parti hadde hennes lyse øyne dvelet, når hun i de lange, ensomme dager vocket sine kreaturer (Herre 1997:11-12).

Slik både Augustin antydte i tiden ved Romerrikets oppløsning og romantikeren Bernhard Herre observerte på en av sine mange skogsvandringene nesten 1500 år senere, stiller også avhandlingens problemstilling til skue vanskelighetene med å henvise til en allmenn billedverden. Problemet kan imidlertid ikke overses eller reduseres til et spørsmål om subjektiv opplevelse dersom *oppfatningen* som bindeleddet mellom individ og profesjonsytring skal kunne opprettholdes. Analysemetoder for landskap kan ikke slå seg til ro med vandrers og seterjentens ulike iakttagelser, men må søke bakgrunnen for ulikhetene i hvordan landskap forstås og fremstilles. Landskapskonseptet selv og de teoritradisjonene som mange av analysemetodene støtter seg til, må derfor undersøkes nærmere. Formålet er å kunne argumentere for berettigelsen av å operere med en felles og delt erfarings situasjon som individet på den ene siden tar del i, og som analysemetoder for landskap på den andre siden innlemmer i et avklart profesjonsbilde.

2.1 Individet tar del i en felles og delt erfarings situasjon

Innenfor en begrepsverden der landskap forstås som *oppfatninger* av områder, der naturlige og menneskelige faktorer erfares og artikuleres som ferd og fortelling, vil den rene erfaringen gradvis og umerkelig gå over i en allerede kjent og avklart billedverden slik dikteren og empirikeren Johan Wolfgang von Goethe beskrev hendelsen allerede tidlig på 1800-tallet (Goethe 1994:15):

Enhver iakttagelse går over i en rolig betraktning; betraktningen vekker til ettertanke, og ettertanken forbinder tingene med hverandre.

Men man kunne like gjerne reversere prosessen og følge de sammenstilte tingene tilbake til deres opphav. Geografene Dennis Cosgrove og Stephen Daniels påpekte det gjensidige bidraget til landskapsdannelsen fra både kvalitative variasjoner og kulturelle virksomheter i innledningen til en samling artikler på 1980-tallet (Cosgrove & Daniels 1988:1):

A landscape park is more palpable but no more real, nor less imaginary, than a landscape painting or poem. Indeed the meanings of verbal, visual and built landscapes have a complex interwoven history. To understand a built landscape, say an eighteenth-century English park, it is usually necessary to understand written and verbal representations of it, not as 'illustrations', images standing outside it, but as constituent images of its meaning and meanings.

Landskap kan derfor like gjerne iakttas gjennom individets deltagelse i et kvalitativt skiftende område som den enkeltes deltagelse i en kulturell virksomhet som i sine tekster og illustrasjoner tar de ulike områdene i bruk på hvert sitt vis.

32

2.01

Landskap iakttas gjennom deltagelse i et kvalitativt opptaksorgan

Det kvalitative opptaksorganet som kropp, farkost og område

I *The Two Landscapes of Northern Norway* (Meløe 1988) beskriver filosofen Jakob Meløe fiskerens evne til å gjenkjenne en naturlig og god havn og reingjeterens ferdighet til å gjenkjenne en god *jassa*, snøfleck, der reinen kan søke tilflukt fra mygg og varme sommerstid. Sentralt i Meløes beskrivelse av fiskerens landskap står *farkosten*, båten. På oversiden er båten tilpasset fiskerens kropp, hans redskap og gjøremål. På undersiden er båten tilpasset havet den styres gjennom og havnen den landes i (Meløe 1988:391). Til sammen danner dermed farkost, kropp og område et *kvalitativt enhetlig opptaksorgan* som danner grunnlaget for fiskerens erfaring og kjennskap til det området han ferdes i. Dette organet oppstår ikke som en addisjon av elementene kropp og område, men utgjør derimot en enhetlig sammenstilling av kropp, område og, i dette tilfellet, båt som organets farkost.

Kvaliteten kommer til syne gjennom et forløp av variasjoner

Jeg hadde vel vært her hundrede ganger; men denne klevs største verd er det, at den aldri er lik seg selv (Herre 1997:30).

Det kvalitative organet vil foreligge i forskjellige utgaver alt etter kroppens, områdets og farkostens tilstand. Den tyske filosofen Hans-Georg Gadamer sier at "[i] kategorial forstand er enhver forandring (*alloiōsis*) en kvalitet, det vil si en aksidens ved substansen (Gadamer 2010:105)." I denne betydningen er kvalitet en tilfeldig og temporær egenskap ved materialiteten. Den sier i utgangspunktet ikke noe mer om denne tilstandens varighet eller formålstjenelighet utover å konstatere materialitetens beskaffenhet, dens aktuelle egenskaper iaktatt i en bestemt situasjon og fra et avklart standpunkt. For at kvaliteten skal vise seg som en særskilt utgave ved seg selv, kreves det likevel at de kvalitative variasjonene iakttas, slik at varigheten og karakteren til hver enkelt tilstand kommer til syne. På denne måten vil den rene observasjonen, den umiddelbare forbindelsen mellom øye og område, gi et fattbart organisk bilde. Fra et bestemt punkt lar jeg øye følge en vei **(2.01)**. Gjennom dagen ser jeg fra det samme punktet hvordan lyset skifter i trekronene og hvordan skyggene samler eller strekker trærne utover, mot meg eller fra meg, før spillet opphører idet en sky eller horisonten skygger for solen. Fra et annet punkt like i nærheten ser jeg hvordan et stykke av E6 forandrer seg fra morgen til kveld, med sollyset rett mot og gjennom skrått inn fra siden eller helt fraværende i den skogkledde skråningen bak **(2.02)**. I det iaktatte, organiske bildet fastholdes et utvalg av områdenes kvalitative variasjoner.

Opphavet til det organiske bildet tilskrives materialitetens kjennetegn

Det organiske aspektet ved landskapsdannelsen har interessert flere forskere i den fenomenologiske vitenskapstradisjonen. "Øyet er et *redskap* som beveger seg selv, et middel som selv setter sine mål; øyet er det som er satt i bevegelse med et bestemt sammenstøt med verden (Merleau-Ponty 2000:23)," hevder Maurice Merleau-Ponty i *Øye og hånden*. Tilpassningen mellom menneskets organer og de omgivelsene mennesket er en del av, øyets billeddannende evne, kan ikke bety annet, hevder den tyske filosofen Gernot Böhme, enn at det iakttagbare kommer før iakttagelsen (Böhme 1995:156-157). Synsakten får dermed karak-

29. september 11:10

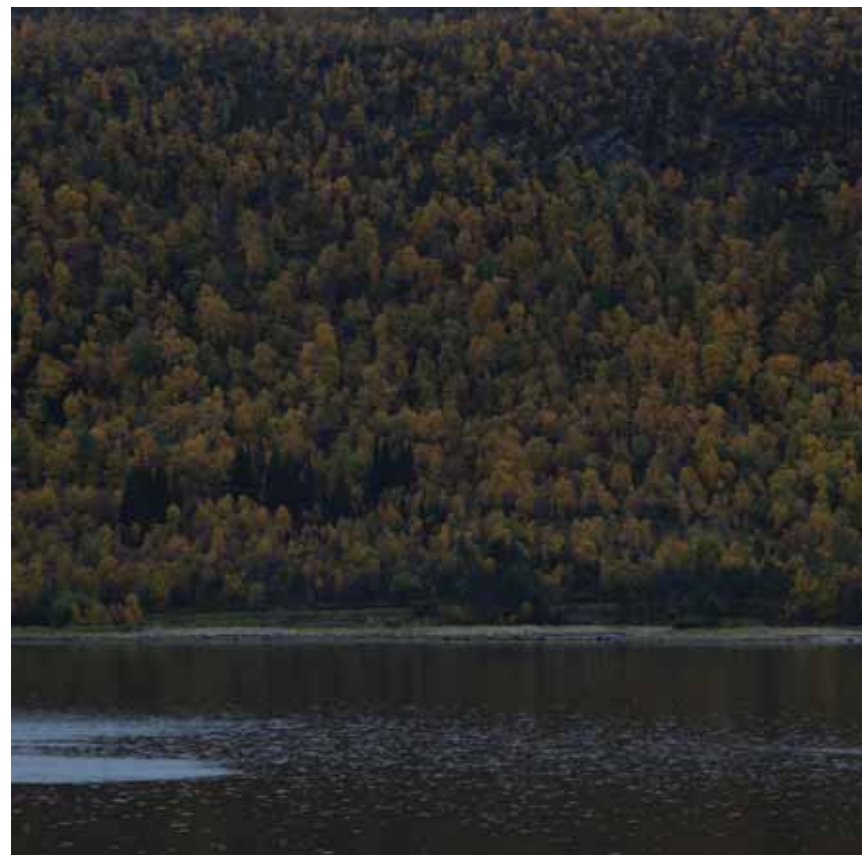
29. september 14:34

34

28. september 17:39

29. september 17:53

2.02

ter av å etablere et mimetisk forhold mellom betrakter og det betraktede slik Dag Andersson beskriver billeddannelsen. ”I det mimetiske forhold er det ikke bare vi som har et bestemt blikk på tingene. Tingene besvarer blikket og kaster sine blikk tilbake på oss (Andersson 2001:37).” Dette betyr samtidig, hevder Andersson, at hvis vi akter på tingene, vil vi ikke bare være henvist til en forestilling om dem, men også kunne ha tilgang til tingene slik de er (Andersson 2001:39). Det organiske synet gir iakttageren tilgang til verden slik den viser seg som synlig.

Opphavet til det organiske bildet tilskrives den organiske atmosfæren

Organet selv, og ikke det betraktede området, kan også trekkes frem som opphav til billedannelsen. I følge Gernot Böhme tilhører ikke bildene den iaktatte personen eller det iaktatte området, men den særegne *atmosfæren* materialitet bidrar til å skape. I følge Böhme krever undersøkelsen av atmosfæren at man gir avkall på å undersøke gjenstanden som en klart avgrenset ”ting” med entydig fastlagte egenskaper. Isteden må man tenke seg at gjenstandens egenskaper viser seg, ja, nærmest trer ut av seg selv og blir til i det øyeblikket de artikuleres, for eksempel slik det vil være tilfelle med en blåfarget kopp (Böhme 1995:32):

Die Existenz der Tasse ist in dieser Auffassung der Eigenschaft blau bereits mit enthalten, denn das Blausein ist ja eine Weise der Tasse, dazusein, eine Artikulation ihrer Präsenz, der Weise ihrer Anwesenheit. Das Ding wird so nicht mehr durch seine Unterscheidungen gegen anderes, seine Abgrenzung und Einheit gedacht, sondern durch die Weisen, wie es aus sich heraustritt.

Atmosfære er en momentan hendelse, den er grunnleggende sansbar og vil derfor oppstå som en totalitet av kropp og omgivelser. Böhme hevder at i motsetning til det å merke seg selv, som inneholder et visst innslag av refleksivitet, innebærer iakttagelse av atmosfærer, kun iakttagelse av atmosfæren selv, og det er denne iakttagelsen som gir meg holdepunkter om hvor jeg befinner meg. Atmosfæren blir det ubestemt bestemte, den fornembare, felles virkeligheten som oppstår mellom iakttagere og det iaktatte (Böhme 1995:34):

Opphavet til det organiske bildet tilskrives kroppens oppbygning og bevegelseevne

Merleau-Ponty (Merleau-Ponty 1994) har i verk som *Kroppens fenomenologi* i enda større grad betonet øyet som del av en sansende og betydningsskapende kropp. Områdets kvalitative variasjoner erfares som en kinestetisk tilstand som også synet blir en del av. Meløes utsagn om at ”[t]he fisherman sees what he sees in terms of what he does (Meløe 1988:390),” kan tolkes i denne kunnskapstradisjonen. Edward Casey (Casey 1997) har vist at sammenhengen mellom kropp, bevegelse og område ikke er av nyere dato. Casey trekker blant annet frem Kants forståelse av at tingene ”... require our intervention to become orientated (Casey 1997:205),” og at denne ordningen først foretas av kroppen, deretter av intellektet. Kroppens inndeling i en for- og bakside gir et erfaringsgrunnlag for en videre systematisering av verden etter et høyre/venstre-skjema (Casey 1997:209). Der Kant behandler kroppens betydning noe på siden av sine sentrale arbeider, plasserer Husserl kroppen i sentrum for all erfaring som *Null-Körper*. ”Der Leib bewegt sich, ohne sich zu entfernen (Husserl i Casey 1997:218).” Bevegelsen skaper imidlertid en kinestetisk følelse som områdets særlige beskaffenhet presist blir erfart gjennom (Husserl i Casey 1997:219). Merleau-Ponty fortsetter undersøkelsene av kroppens betydning ved å sette handling foran ting og hevde at kroppens

2.03 Moment gitt av sykliske variasjoner

intensjonalitet, dens evne til å orientere seg mot noe annet enn sin egen kropp og samtidig erfare kroppen som en selvstendig enhet, ikke bare gir en følelse av, men samtidig konstituerer det allment erfarbare og dermed også området som sådan (Casey 1997:229). Den gjennomførte bevegelsen legger også grunnlaget for å kunne forestille muligheten av virtuell forflytning. Til sammen gjør de en kunnskap om området tilgjengelig innenfor et fenomenomene. "The whole operation includes the virtual movement of the lived body into (and out of) places of possible action as well as the various ways in which this body is itself a place (Casey 1997:232)."

Opphavet til det organiske bildet tilskrives farkosten som en modifikasjon av kroppen og veien som en modifikasjon av området

Som en videreføring av forståelsen av kroppens betydning i opptaksorganet, kan det også pekes på hvordan endringer i organets farkost og område bidrar til at premissene for iakttagelsen endres. Merleau-Ponty hevder at den blindes stokk ikke oppfattes som en ting han holder i hånden, men at "... spidsen er forvandlet til et sanseområde, den forøger følesansens omfang og rækkevidde, den er blevet analog med blikket (Merleau-Ponty 1994:98)." På tilsvarende måte som stokkens spiss danner kontaktpunktet mellom den utvidede kroppen og området den møter, innfører den farendes farkost et modifierende mellomledd som preger den kinestetiske følelsen. Med farkost menes den farendes befordringsmiddel i vid forstand, alt fra kropp til romferge, men i denne sammenhengen følges modifikasjonen langs et forløp som begynner med fottøyet, vandreren, og fortsetter gjennom hjul, motor, og karosseri til sjåføren. I alle trinnene foregår en utvidelse av den erfarende kroppen. "At vænne sig til en hat, en bil eller en stok vil sige at indrætte sig i dem eller omvendt lade dem få del i egenkroppens voluminøsitet (Merleau-Ponty 1994:98)," sier Merleau-Ponty og henleder dermed oppmerksomheten på hvordan for eksempel kropp og bil i bestemte sammenhenger utgjør en kvalitativ enhet selv om de holdes adskilt med ord og også kan separeres materielt i mange tilfeller.

Nye måter å bevege seg på, nye kommunikasjonsformer og ferdselsårer gir både nye estetiske erfaringsformer og samtidig nye bilder å vurdere de eksisterende ut fra. Wolfgang Schivelbusch (2007) beskriver den landskapsendringen som fant sted da dampmaskinen erstattet hestekrefter som drivkraft. Den nye iakttagelsen av områder foregikk både gjennom en standardisering av veien ved hjelp av skinnegang, og en standardisering av farkosten der kropp, hest og vogn fra 1820-årene ble erstattet av det mekaniske toget (Schivelbusch 2007:12). Skiftet medførte en særlig endring av skalaen. Blant annet ble den farendes rekkevidde utvidet, mens reisetiden ble redusert (Schivelbusch 2007:37), det umiddelbare bildet ble avgrenset av farkostens hastighet og retning (Schivelbusch 2007:54), kontinuiteten mellom kropp og område ble oppløst (Schivelbusch 2007:37), og forholdene mellom de ulike stedenes funksjon som sentrum og knutepunkter ble forandret (Schivelbusch 2007:39). Den nye erfaringsformen gjorde at verden for mange fremstod som mindre.

Det kvalitative opptaksorganet erfares som visuelt og kinestetisk moment

Snart ble veien sti, og en gikk på bløt barnål eller vasset i tørt, halvvisst gras. Over flabergene var det så hett at det stakk under fotsålen. Til slutt var det ikke sti heller – men når skal en gå skauleis om ikke fine sommerdagen (Holtvedt 1978:120)?

Men husmenna skulja dra fram famneved og tømmer på skikjelke, og detta høltdt døm på med hele vinteren. Det var et fælt slit. Fyst måtte døm trække vei, og det gjorde døm gjerne i mildværet, og så fraus det tel om natta og blei hardt og fint. Døm gjekk og tråkka og vabba med tryer, skia var itno tess tel detta. Og det gjaldt om itte å få for my motknippe, da la døm heller veien i kringelikrok (Holtvedt 1978:42).

I områdets og kroppens organiske sammenslutning vil kropp og materialitet danne en organisk enhet som gjensidig definerer hverandre. I følge Husserl er vandringen selve drivkraften i denne utvekslingen mellom område og kropp (Casey 1997:224). Momentet vil blant annet variere med veidekket; sykliske variasjoner som is og løssnø (2.03), dekkeforandringer langs en sti fra sandbakke til myr, steiner, og røtter (2.04), eller om den farende møter hindringer som nedblåste trær (2.05). Iakttagelsen av endringene i det kvalitative opptaksorganet kan betegnes som erfaringen av et organisk *moment*. I momentet ligger også en estetisk erfarbar motstand og treghet, en avvisning og en mulighet til videre ferd, gitt av området selv. "Weg ist für den, welcher der Weg ist, nur Bewegung, nur zu überwindener Widerstand, nicht mehr Anfang, Ziel, Mitte (Kemp 1996:173)." Momentet erfares der og da, nærmest som den innsatsen og kraften som skal til for å sette seg selv i bevegelse, og bidrar samtidig til dannelsen av hvordan området ses og oppfattes.

Hvad man seer af Nyt fra Toppen af, som ikke saaes fra den anden Afsats eller Keilhaus Top, som Venderne have vedlaget at kalde den, er egentlig kun Partiet mod Nordfjord, Søndmøre og Romsdalen, men Enhver veed, hvor uendelig det forhøier Nydelsen, at man har naaet Maalet, især når det er forbundet med saamegen Anstrængelse som i dette Tilfælde, og at man frit og uhindret kan nyde Udsigten til alle Kanter (Arbo 1859:6).

Den av kroppen kinestetisk erfarte motstanden fra området, preger samtidig det sette landskapsbildet. Før Axel Arbo innleder en beskrivelse av sceneriet fra toppen av Galdhøpiggen, understreker han betydningen av anstrengelsen ved å ta seg til topps. I det organiske bildet åpenbarer landskapet seg. Som han selv kommenterer, er det ikke så mye mer han ser fra toppen i forhold til det som han tidligere kunne betrakte fra Keilhaus topp, men betraktningen og bildet foregår i atmosfæren fra den anstrengende og vellykkede bestigningen. I det målet er nådd, faller kroppen til ro og øyet har ikke annet å søke fra endepunktet enn den omslutende fjellverdenen. Landskapet er blitt til av vandringen til toppen. Dersom den innledende ferden ignoreres, fjernes samtidig grunnlaget for det bildet Arbo ser. Når det kinestetiske momentet og det estetiske velværet gitt av vandringen tas vekk, blir bildet et annet.

Krogkleven ligger tre norske Miil fra Christiania; Veien derop er rig paa afvexlende Vuer og pittoreske Situationer indtil man kommer op paa Krogskoven. Men denne Bjergegns eensformige triste Skovvuer bidrage ved sin Modsætning til at hæve det paa een Gang smilende og storartede Landskab, der pludselig viser sig i magisk Belysning for den Reisende gennem Krogklevens morke, uhyre Tubus (Asbjørnsen & Tønsberg 1848).

Momentet kan være mer eller mindre bevirkende. I motsetning til en rekke samtidige billedkunstnere og litterater, og de fleste nåtidige oppslagsverk, fremstiller ikke Asbjørnsen Krogkleiva utelukkende fra utsikten, men understreker som Arbo det meningsdannende i den

2.04-05 Vekslede moment langs en sti

forutgående ferden. Etter mil med skog åpner området seg opp og gir utsyn over et rikt, flatt jordbruksland, samtidig som veien skråner bratt nedover i en lang og rett utforbakke. Lettel- sen over å nå et lettere parti av ferden, faller sammen med den avvekslende utsikten.

Opptaksorganets kvalitative sammensetning gir et skiftende landskap i det samme området

Enten de kvalitative variasjonene oppstår ved en endring i kropp, farkost eller område, åpner de i ethvert tilfelle opp for et rikt oppfatningsmangfold. Områdets årstidsendringer, skifte av farkost, kroppens vekst og aldring eller en opprustning av veien er eksempler på tiltak som vil kunne gi nye landskap i det samme området. Subjektets deltagelse i kvalitative opptaksorganer av ulik sammensetning og varighet gir det slik sett tilgang til et nærmest ubegrenset felt av kvalitative variasjoner. For analysemetoder for landskap representerer en nærmere avklaring av opptaksorganet derfor en vesentlig premiss for å kunne rette seg inn mot en felles og delt erfaringssituasjon.

Landskap iakttas gjennom deltagelse i en kulturell virksomhet

Oppfatninger tilegnet gjennom fortellinger som individet identifiserer seg med

Det individuelle handlingsrommet karakteriseres også av bidraget fra de kulturelle virksomhetene som ulike fortellinger fremstilles gjennom. Selv om Meløe sterkt betoner den individuelle erfaringen mellom fisker, farkost og område som grunnlag for landskapsdannelsen, nevner han også betydningen av den kulturelle virksomheten som fiskeren tar del i. Fiskeren går gjennom en opplæring gitt av fedre eller nære slektninger, og han tar del i samtaler ved kjøkkenbordet eller i større sosiale sammenhenger der fiskeriet og det daglig erfarte landskapet leverer råmaterialet til samtalen (Meløe 1988:391). Den individuelle praksis foregår på denne måten innenfor rammene av en kulturell virksomhet som den utøvende identifiserer seg med.

Peter Berger og Thomas Luckmann (Berger & Luckmann 2006) har i *Den samfunnsakapte virkelighet* vist hvordan forskjellige virksomheter (subkulturer) standardiserer og alminneliggjør iakttagelsen og forståelsen av hverdagsvirkeligheten. Til tross for ulike intensjoner, ulike rutiner og selvinnytsende virkeligheter har virksomhetene likevel det til felles at de alle kan betraktes som forskjellige utgaver av en *sosial orden*. Den sosiale ordenen oppstår av begreper og språk. Språket gjør det mulig å oppfatte, produsere og gjenta virkeligheten. Språket "... forvandler erfaringens panta rhei til en sammenhengende orden (Berger & Luckmann 2006:156)." Iakttagelsen og refleksjonen fører det momentane og unike over i en allment tilgjengelig begrepsverden. (Berger & Luckmann 2006:42)

Dens fenomener er på forhånd ordnet i mønstre som synes å være uavhengig av min opplevelse av dem, og som trenger seg inn i min opplevelse av fenomenene. Hverdagsvirkeligheten synes allerede objektivert, det vil si sammensatt av en orden av objekter som er blitt utpekt som objekter før min inntreden på scenen. Det språket som brukes i hverdagen forsyner meg fortløpende med nødvendige objektivering og setter en orden der disse gir mening og der hverdagen får mening for meg.

Den virksomheten som den enkelte tar del i, tilbyr derfor en allerede tolket virkelighet som vedkommende kan slutte seg til. Gjennom den enkeltes tilslutning, vil individets praksis på

en rekke punkter være disponert av virksomheten slik den kommer til uttrykk i de språklige formulerte fortellingene eller i de handlemåtene som retter seg etter fortellingenes innhold.

Fortellinger mobiliserer landskapet

De kulturelle fortellingene fører til at landskap ikke bare iakttas av praksis *i* områder, men også når områder omtales, enten denne omtalen foregår *i* eller *utenfor* det omtalte området selv. Fiskeren ved kjøkkenbordet forteller fra feltet, eller han forteller fra feltet når han gjør ærender på butikken. Gjennom fortellingene *lokaliseres* landskapet, de stedfestes og blir på den måten gjort gjeldende for et nærmere angitt område. I enkelte tilfeller danner de også grunnlaget for å gjøre endringer i det omtalte området. Fortellingene *materialiseres* slik det for eksempel var tilfelle under gjenoppbyggingen av Finnmark etter den siste verdenskrigen. Blant sentrale planmyndigheter som opererte ut fra hensynet til rasjonell drift, var tilgang til en god havn blant kriteriene for hvilke steder som ble prioritert under gjenreisningen (Hauglid, Jensen et al. 1985:115,182). På denne måten *mobiliseres* landskapet. Teorier og fortellinger fra virksomheter som hverken i tid eller rom har oppstått i det området som landskapsbildet iakttas, blir likevel utslagsgivende for hvordan det aktuelle området ses og anskueliggjøres som landskap. John Urry (2007) har foreslått at aktuelle samfunnsstrukturer bør beskrives ut fra et mobilitetsparadigme. Paradigmet (Urry 2007:46-54) tar utgangspunkt i at alle sosiale relasjoner i større eller mindre grad er preget av enheter satt i omløp, enten det dreier seg om kropper, gjenstander, forestillinger, virtuelle reiser eller utveksling av informasjon gjennom ulike medier. De ulike enhetene inngår i systemer som muliggjør gjentatt bevegelse (Urry 2007:13). Mobiliteten er derfor ikke bare knyttet til rask, enkel og hyppig forflytning av varer eller personer, men er i vel så stor grad betinget av hvordan oppfatninger av områder blir innhentet, samlet og formulert av standardiserte teorier og fortellinger.

Oppfatninger tilegnet gjennom fortellinger som individet kjenner til

Meløe skildrer det nordnorske landskapet som ett fiskerlandskap med norrønt opphav og ett reindriftslandskap med samisk opphav. Innslaget av andre virksomheters fortellinger er knapt berørt. Historikeren Narve Fulsås (Fulsås 2003) viser imidlertid at fiskerivirksomheten allerede fra midten av 1800-tallet ikke bare var gjenstand for én virksomhet. Fiskeriet og området det ble utført i, ble også fortalt av statistikere som gjorde været forutsigbart, ulykker til tall, og skjebne til kontroll og yrkesrisiko. Gjennom den motoriserte farkosten og den varslede vær-situasjonen ble havet gradvis oppfattet som et kontrollerbart element (Fulsås 2003:155), og vinden omtalt med standardiserte verdier (Fulsås 2003:132) stilt til rådighet av meteorologien.

Oppfatninger tilegnet gjennom fortellinger som disponerer individets praksis

På samme måte som fiskerens oppfatninger av områder blir gjort tilgjengelig av områdets materialitet, blir oppfatningene også gjort tilgjengelige av den ingeniørvirksomheten som har konstruert motoren i fiskerens båt og opptaksorgan. Slik ingeniørens arbeid blir en vesentlig bestanddel i fiskerens praksis, blir også fiskeren tilordnet en plass innenfor maskiningeniørens virksomhet. Premissene for fiskerens landskap kan på denne måten ikke lenger avgrenses til det området der praksisen utøves. Til en viss grad kan man i likhet med Fulsås hevde at eksterne premisser, slik som for eksempel motoren, etter hvert blir tatt opp og innlemmet i den lokale virksomheten (Fulsås 2003:132), men det kan også pekes på utviklingstrekk der

lokal praksis snarere må tolkes som et uttrykk for eksterne aktørers disposisjoner.

I regjeringens stortingsmelding om fiskeriattalene som Norge har inngått med andre stater, heter det for eksempel at "[k]yststatane har ei plikt til å fremje ei forsvarleg ressursforvaltning som samstundes skal ta omsyn til dei økonomiske behova til kystbefolkninga (Fiskeri- og kystdepartementet 2010:13)." Innenfor byråkratiet samles på denne måten både internasjonale konvensjoner, kvotereguleringer, bestandstall fra forskere sammen med styringsdokumenter som sier noe om de økonomiske behovene til kystbefolkningen. Samtidig representerer fiskeriet en av Norges viktigste eksportartikler og spiller dermed en vesentlig rolle for statsfinansene forvaltet av en samfunnsøkonomisk virksomhet. I disse virksomheten blir fiskeren gjennom den økonomiske verdien av den fangsten han leverer selv en innsatsfaktor. Fiskeren blir "... en "industri" eller klart avgrenset "næring" med en arbeidskraft som ved hjelp av et visst kapitalutstyr utnytter visse ressurser (Brox 1969:34)," slik Ottar Brox beskrev det samfunnsøkonomiske teknokratiets forestillinger om hvordan den nordnorske fiskerens hverdag på 1950-tallet kunne forandres til det bedre. Det er derfor ikke gitt at området som fiskeren ferdes i, den praksisen han utfører og det kjennskapet til området han tilegner seg, lenger er disponert av den virksomheten han tilhører. Det kan snarere være slik at fiskerens dagligliv og landskap er regulert av et bestandsmål for en bestemt fiskeart eller av hensynet til veksten i fastlandsøkonomien.

Individuell praksis foregår innenfor et normert og normerende handlingsrom

Den individuelle praksisen utvikler og opprettholder et handlingsrom som ordner og tilpasser områder etter hva som er formålstjenelig for utøvelse av praksis. Enten denne inndelingen foretas materielt eller gjennom en fortelling, dannes og knyttes dette handlingsrommet til det utøvende mennesket (Bollnow 1994:207). Ulike elementer i området velges ut, tildeles navn og settes sammen i fattbare enheter. Gunhild Setten har i sin avhandling om tradisjonell jordbruksdrift karakterisert landskap som "... menneskers sedvanlige forhold til omgivelsene slik dette kommer til uttrykk gjennom romlige og temporære praksiser (Setten 2004:205)." For Tim Ingold representerer de ulike handlingene (*tasks*) en samling, *taskscape*, som står i gjensidig avhengighet til hverandre (Ingold 1993:158). Ingolds poeng er nettopp det at handlingsrommet ikke kan forstås som den enkeltes isolerte praksis, men derimot som samvirkningen mellom de ulike aktivitetsformene (Ingold 1993:160), den sosiale verden, som igjen står i forbindelse med verdens øvrige fenomener (Ingold 1993:164). Landskap blir i dette konseptet forstått som "...the world as it is known to those who dwell therein, who inhabit its places and journey along the paths connecting them (Ingold 1993:156)." Som deltager i et felles handlingsrom får det enkelte mennesket tilgang til en delt referanseverden, det som J.B.Jackson kaller "...a concrete, three-dimensional shared reality (Jackson 1984:5)." Dette er en verden som lik språket allerede er etablert før den enkelte tar del i det, men som bare opprettholdes av ulike subjekters felles tilslutning og praktisering.

Et variert innslag av kulturelle virksomheter gir et skiftende landskap i det samme området

Når landskap dannes på grunnlag av en kulturell virksomhet, kan derfor den subjektive erfaringen skyldes de handlemåter, ord, begreper og fortellinger som den enkelte har ervervet seg gjennom den virksomheten som han identifiserer seg med. Men oppfatningene kan også

føres tilbake til andre virksomheter som direkte eller indirekte preger den enkeltes iakttagelser av områder som landskap. Subjektets bevisste eller ubevisste deltagelse i en kulturell virksomhet skaper i likhet med deltagelsen i et bestemt opptaksorgan, et oppfatningsmangfold som har det til felles at de alle refererer eller preger referansene til det samme området. I overgangsperioder, for eksempel i overgangen mellom seil og motor som drivkraft, vil det innenfor det området som fiskeren driver sin virksomhet i, kunne oppstå flere landskap. Tilsvarende vil skiftende ideologier kunne fremstille det samme området som svært forskjellige landskap. Michael Jones (Jones 2006) har for eksempel beskrevet hvordan landskapet Stiklestad har blitt fortalt som et lokalisert uttrykk for religiøs makt under middelalderen, nasjonsbygging på 1800-tallet, nasjonalsosialistisk identitet i krigsårene, sosialdemokratisk folkefellesskap i etterkrigstiden og dagens kommersielle reiselivsmarked. Disse fortellingene bygger i vesentlig grad på hverandre og den oppfatningen av området som tidligere er blitt gjort tilgjengelig. Referansen til området selv fører tilbake til en slagmark som ingen med sikkerhet vet hvor befant seg, eller som er utslettet av de mange leirrasene som senere har gått i området.

Samspeillet mellom det symbolske og det kvalitative landskapet

Som tidligere nevnt, betegner ikke *organ* bare erfaringen gitt av naturlige variasjoner, men kan forstås som summen av de kvalitative iakttagelsene overhode. I fiskerens organ er båten satt inn som modifierende, *menneskeskapt* mellomledd. Erfaringen iakttas og forstås av kroppen, men betinges like fullt av den menneskelig tilvirkede farkosten og det naturlige områdets beskaffenhet. Enten kropp, farkost eller område i liten eller stor grad foreligger i modifisert form, forandret av menneskelige aktører som for eksempel bil eller kjørevei, vil nærværet av kvalitative variasjoner fortsatt være der.

På tilsvarende måte vil også opphavet til de symbolske oppfatningene kunne spores tilbake til både det naturlige og det menneskelige. Den franske semiotikeren Roland Barthes har rettet oppmerksomheten mot det mytiske ved dette symboluniverset. En rekke fenomener som i offentligheten betraktes som naturlige, presenterer Barthes som en historisk betinget, mytisk ytring (Barthes 2002:5). Mytologiseringen eller naturaliseringen oppstår gradvis eller som et resultat av en bestemt tro eller ideologi slik som for eksempel Stiklestad kan stå som et eksempel på. Myten oppstår dermed som del av et kommunikasjonssystem, og kan hverken reduseres til "... en gjenstand, et begrep eller en idé; den er en betydningsmodus, en form. [...] Ettersom myten er en ytring, kan alt som formidles av talen, bli myte (Barthes 2002:283)."

De vandrere som fra Sollihøgda eller Sundvollen tar seg fram til Mørkgånga, følger Bernhard Herres stier. De bør forberede sitt sinn på denne vandring ved å lese de første stykker i "En Jægers Erindringer". Helst bør de ha den lille boken i lommen og lese små stykker av den underveis. Kroksgogen har sunget sin eiendommelige tone inn i denne boken. Den eier en stemning som er så fortettet at den nytes best stykkevis og ute i marken (Christophersen 1956:12).

Slik kan for eksempel skogen ikke bare bli trær av ulik tetthet, høyde og sammensetning,

men slik som lokalhistorikeren H.O. Christophersen forteller, også skape en fortettet atmosfære virkningsfullt uttrykt i Herres fortellinger. Christophersens henvisning til skogens vesen målbåret av fortellingen, kan tolkes som en sen fase i mytologiseringen av området som landskap. Ennå skilles det mellom ferd og fortelling, men blant annet på grunn av det over 100 år gamle avviket mellom bøkens utgivelsestidspunkt, er skillet i ferd med å viskes ut. Fortellingens innhold *kan* leses som om det utgikk umiddelbart og direkte fra det erfarte området selv.

Oppfatninger har lenge vært spredt gjennom teoribaserte fortellinger. Veronica della Dora (2007) hevder at 1800-tallets panoramaer dannet et eget datum som landskap utgikk fra. Med henvisning til W.J.T. Mitchell beskriver Dora billedmediene som "... objects with their own agency, able to be produced and reproduced, to *move* across space and time thorough the complex circuits of Western culture, becoming dynamic media of exchange between one place and the other (Dora 2007:291)." 1800-tallet frembragte mange ulike former for representasjoner, for eksempel kosmorama, diorama, myriorama. Det ble også holdt utstillinger i Norge der kosmoramaet ble brukt for å vise blant annet norske fjell. Bildene ble stilt opp i mørke rom og betraktet gjennom en linse som tilførte det større dybde og livaktighet (Messel & Yvenes 2008:46). Med separasjonen av det omtalte fra det erfarte området, ble tilgangen til området gjennom mediet både det primære og "... celebrated as a true 'substitute for travel' (Dora 2007:296)." Dette gjorde også panoramaet til et velegnet propagandaverktøy. Virkelighetsformidlingen ble tilført ideologisk innhold. Bestemte verdier og syn ble gjennom bildet *naturalisert* inn i områder som landskap, og siden spredt til alle befolkningslag og over store områder som ambulerende utstillinger. Betraktingen omsluttet iakttageren som om han selv befant seg i sentrum for begivenhetenes gang (Dora 2007:295).

Catherine M. Howett går enda et skritt videre. Ikke bare våre oppfatninger, men også den optiske sansningen selv er konstruert i henhold til bestemte persepsjonsskjemaer, hevder hun. Dermed blir også "... specific aesthetic values is a consequence of culture, not of nature (Howett 1997:86)." Bildet er fortsatt organisk, men selve sansningen foregår etter et kulturelt skjema som bestemmer hva som synliggjøres for betrakteren. Et slikt kultiverende blikk finner Hunt i Joseph Addisons intensjoner med dannelsesreisen han la ut på. "[H]e departs for Italy prepared to compare the 'natural face of the country with the landskips that the Poets have given us (Hunt 1996:95)." Betraktingen blir teatralisk og iscenesettende, "...an artificial *scene* arises *naturally* from the configurations of the ground...(Hunt 1996:95)." Ikke bare bildet, men også sansningen selv normaliseres ut fra bestemte fortellinger.

Den tyske kunsthistorikeren Hans Belting hevder at det kan påvises en tendens i den vestlige verden hvor dybdesynet ble forsterket av det matematiske sentralperspektivet: "Sie verwandelte die Welt erstmals in einen *Blick auf die Welt* (Belting 2009:9). Det sentralperspektiviske blikket ble formalisert og etablert som synsreferanse slik at det kulturelt betingede blikket ikke bare la merke til et romlig innhold, men også det romlige ved innholdet. Men selv etter at den matematiske perspektivkunnskapen ble formulert av Leon Battista Alberti i *Della Pittura* fra 1435, var man klar over at synsbildet fortsatt måtte forstås som mer enn bare en mekanisk funksjon, og at bildet ikke fremstår uavhengig av billedskaperens øvrige erfarings- og

kunnskapsbakgrunn (White 1987:127), eller formålet med komposisjonen (White 1987:197). Det matematisk beregnede sentralperspektivet ble derfor sjelden lagt til grunn for fremstillingen av bilder alene. I denne situasjonen, der den formaliserte kunnskapen om sentralperspektivet forsterket det perspektiviske dybdesynet, korrigerer samtidig det kultiverende blikket en rent mekanisk konstruksjon og anvendelse av matematiske sentralperspektiver i billedkunsten. Blikket la både grunnlaget for en vanedannende betraktning og et normalisert bilde, men representerte samtidig et kritisk alternativ til et konvensjonelt synsmønster. De kultiverende blikkene korrigerer hverandre.

Landskap gjøres fattbart som et sett og meningsbærende bilde

Landskapsbildet er sett

Når synet legges til grunn for billeddannelsen, betegnes gjerne iakttagelsen som *visuell*. Mangfoldet og nyansene i synsapparat, bilde og alle betegnelser som knytter noe til det visuelle, er for sammensatte og rike til at et uttrykk som *det visuelle* uten videre gir noen mening. Robert B. Riley gir en idé om hvilke retninger begrepet ta kan. Med *visible* mener han "... vision as a source of sensory and mental information," med *visual* "...vision as a source of pleasure from the landscape itself," og med *vicarious* mener han "vision as the raw material from which internal landscape fantasies or narratives are composed (Riley 1997:201)." En mer generell forståelse av *visual* finnes i *Visual Management System*, en forhenværende utgave av US Forest Services håndbok for forvaltning av landskap. Her heter det at *visual* betyr "a mental image attained by sight (US Forest Service 1973:75)" Når vi skal krysse veien, er vi ikke i stand til å betrakte trafikksituasjonen kontinuerlig, men danner oss et samlet bilde av situasjonen ved å kaste noen raske blikk til hver side. Når vi krysser veien, saumfærer vi ikke hver plett vi har til hensikt å sette foten ned på, men danner oss et bilde av strekningen som vi deretter beveger oss gjennom. Slik er det også om vi sykler eller kjører bil. Vi ser og danner oss et bilde av strekningen vi ønsker å tilbakelegge, manøvrerer unna hull eller sprekker i veidekket, og blir overrasket hvis de viser seg å være dypere eller flere enn vi først hadde antatt.

Landskapsbildet er meningsbærende

Når Meløe skildrer fiskerens iakttagelse av kysten, påpeker han også hvordan fiskeren ved hjelp av *blikket* innlemmer materialiteten i den virksomheten han tar del i (Meløe 1988:392):

But it is only the activity of sailing a boat too large for a crew to draw it ashore that will yield the concept of a landscape formation providing an adequate harbour. Without that activity, there are no such formations to be seen, since there are then no eyes to see them.

Med forestillingen om en havn *kultiverer* fiskeren kysten med blikket. Når fiskeren iakttar en havn, er imidlertid ikke dette et bilde som er tilgjengelig for alle og enhver som retter øynene mot den samme kysten. Havnen fremkalles derimot som et *symbolsk* bilde. Det symbolske bildet blir dermed ikke bare et tegn som viser vekk fra seg selv, men en gjenstand som, i likhet med Hans-Georg Gadamer forståelse av symbolet, "... fremstiller gjennom å tre i stedet for noe. Å tre i stedet for noe betyr å la noe som ikke er til stede, være nærværende (Gadamer 2010:140)." Det som ikke er til stede, men likevel nærværende i havnebildet,

er dermed den *konseptualiserte* oppfatningen, det meningsbærende *landskapsbildet*, som fiskeren praktiserer og som gir ham blikket å se havnen med. Bildet *viser seg* bare som en figurasjon i spekteret mellom lyse og mørke toner, svart og hvitt, men det viser seg samtidig som noe annet enn et trinn på spekterets skala. "Det vanlige navnet for synet og tilsynekomsten av noe, er for oss "bilde". Bildets vesen er: å la noe bli sett (Heidegger 2008:286)," slår Heidegger fast. Bildet *havn* lar dermed en havn bli sett, bildet *havn* lar området bli sett og forstått som en havn. Det forventede bildet av havnen, iakttas som et synlig bilde av havnen, før det deretter fastholdes som et erindret bilde av havnen.

I følge den tyske litteraturviteren Karlheins Stierle har selve iakttagelsen ingen varighet utover øyeblikket den konstitueres og landskapsbildet ses. "In der Landschaft wird die Vielheit zur Einheit kraft der momentanen Evidenz, zu der sich die Vielheit im Blick zusammenschließt (Stierle 1989:45)." Havnen foreligger hos den erfarne fiskeren som et *concept*, sier Meløe. Allerede *før* den aktuelle iakttagelsen foreligger konseptet *havn* som et bilde i betydningen *forestilling*, *image*, *imago* hos fiskeren. Landskapsbildet tar på denne måten form som det Werner Flach (1986) i forlengelse av Kant beskriver som *symbolische Darstellung*. Det symbolsk fremstilte landskapet tar form av et bilde som oppstår av noe sanselig iakttagbart, men *som* noe i seg selv uiakttagbart: "Das Bild ist die indirekte Anschauung der intelligiblen Gehalte (Flach 1986:20)," poengterer Flach. Derfor må den uiakttagbare gjenstanden gjøres fattbar som bilde. Den må fremstilles symbolsk slik at den gjennomførte refleksjonen kan anskueliggjøres og håndteres innenfor en språk- og begrepsverden. Det språkliggjorte bildet blir dermed den referansen som dannes av de kvalitative og symbolske bidragene og som både iakttagelsen av områder gjennom ferden og fremstillingen av fortellinger om området baserer seg på.

Verden som ferd og fortelling, vilje og forestilling

Det er nemlig i kraft av betydningen at bildene ikke bare drar forbi oss som fullstendig fremmede og intetsigende. I kraft av sin betydning taler de tvert imot til oss umiddelbart, blir forstått av oss, og vekker en interesse i oss som tar hele vårt vesen i besittelse (Schopenhauer 2000).

Når individet tar del i et kvalitativt opptaksorgan og en kulturell virksomhet, inngår det i en verden der ferden gjøres til fortelling og der fortellingen blir ferd. Den tyske idealistiske filosofen Arthur Schopenhauer tar opp denne overgangen i en adskillig større sammenheng når han legger ut om samspillet mellom verdens tilblivelseskrefter, viljen, og hvordan mennesket får tilgang til denne viljen som forestilling. I *Verden som vilje og forestilling* (Schopenhauer 2000) fra 1818 følges viljen slik den i følge Schopenhauer erkjennelsesløs virker i hele verdensorganismen, like frem til den objektiverer seg og gjøres fattbar for mennesket som forestilling. Konsekvensen som Schopenhauer trekker av denne tankerekken, er ikke at virkeligheten opprettholdes som to uadskillelige verdener, men at vi gjennom og på forestillingens premisser, også får tilgang til den bevirkende viljen selv (Schopenhauer 2000:170):

Gjennom verden som forestilling – fremtrådt og utviklet til tjeneste under viljen selv – vinner den kunnskap om seg selv, hva den er, at den vil, og innser at den ikke er noe annet enn denne verden, dette liv.

Jeg ønsker hverken å følge Schopenhauers tolkning av den enhetlige og udelelige viljen slik den viser og speiler seg i forestillingen (Schopenhauer 2000:170), eller gjøre et forsøk på å avdekke de mer komplekse idéene eller vesnene som virkeliggjøres i de mange formene som forestillingene kommer til syne i (Schopenhauer 2000:140). Hverken den komplette samlingen av oppfatninger av områder eller den eventuelle, prinsipielle idéen bak totaliteten av oppfatningene, blir retningsgivende for det videre arbeidet.

Synliggjøring av landskap gjennom ferden

Mit leisem Gewicht und Gegengewicht wägt sich die Natur hin und her, und so entsteht ein Hüben und Drüben, ein Oben und Unten, ein Zuvor und Hernach, wodurch alle die Erscheinungen bedingt werden, die uns im Raum und in der Zeit entgegentreten (Goethe 1979:46).

Derimot er det den forenende dobbeltheten som uttrykkes gjennom tilsynekomsten av en vilje til liv *i* en bestemt oppfatningsform som jeg ønsker å bruke som ledetråd i det videre arbeidet. Hvis jeg for eksempel stopper opp og betrakter et lite hus med en gressbevokst slette foran **(2.06)**, så ville jeg også gjennom synet av gresset kunne iaktta de kreftene som lar gresset vokse, eller gjennom synet av bygget kunne iaktta de kreftene som har latt bygget oppføre og stå. De naturlige og menneskelige aktørene i området tilhører altså ikke en annen, mer virkelig eller varig verden enn den jeg kan iaktta, men kommer til syne eller fremsynes, gjennom min iakttagelse og forestilling av dem når jeg for eksempel krysser gressbakken på vei til eller fra det lille huset. Gjennom *ferden* over sletta, får jeg gjennom min egen forestilling tilgang til dette området slik det blir til. Området gir rom for tilsynekomsten av flere til dels ulikeartede viljer til liv. Viljen slik den kommer til uttrykk i gress, er for eksempel i form av *plante* mindre preget av menneskelig aktivitet enn når gresset fremstår som *plen*. Viljen slik den kommer til uttrykk i byggets trevegg er på tilsvarende måte mindre gitt av menneskelig aktivitet når den fremstår som *ved* i forhold til når den fremstår som *kledning*. Viljen slik den kommer til uttrykk i både gress og vegg behøver heller ikke være forbundet på annen måte enn at de viser seg, på hver sine måte blir til og deretter samspiller, i det samme området. I dette samspillet ligger så muligheten for å kunne iaktta områder som landskap.

Schopenhauer gjør ganske tidlig oppmerksom på sammenhengen mellom vilje, iakttagelse og forestilling ved å trekke frem hvordan menneskeorganismen både tar del i en pågående viljesakt og en iaktatt legemsakt når den beveger seg. Dette får Schopenhauer til å slutte at de ikke kan betraktes som to forskjellige tilstander, men at de tvert imot er "... ett og det samme, bare gitt på to helt forskjellige måter, én gang umiddelbart og én gang som anskuelse for forstanden (Schopenhauer 2000:121)." Ferden over sletta gir meg på denne måten tilgang til en oppfatning av dette området slik det blir til som landskap. Uten ferden ville jeg ikke hatt tilgang til dette landskapet. Jeg kunne ha målt surhetsgrad, næringsinnhold, sammensetningen av jordmonnet, nedbørsvariasjoner, antall soldager, beregnet veksthastighet og plantetetthet, fargevalører eller etablert en terrengmodell med nøyaktighet på millimeternivå – og likevel ville jeg ikke kunnet gripe og begripe nettopp det landskapet som artikuleringen av området gjennom ferden åpner opp for.

2.06

2.07

2.08

Synliggjøring av landskap gjennom fortellingen

Fremsyningen av landskap foregår likevel ikke bare som en enveiskjøring fra vilje til forestilling, men virker også motsatt vei under påvirkning av erkjennelsesevnen (Schopenhauer 2000:138). Mellom vilje og forestilling settes det på denne måten en pendel i sving mellom erfaring og erkjennelse, ferd og fortelling. Når jeg for eksempel én gang har iaktatt det lille huset med gressletta foran ved å ferdes i området, vil den forestillingen jeg da iakttok landskapet med, kunne forberede meg på hvordan jeg også ville legge opp ferden og iaktta landskapet en annen gang. Selv om jeg på ny befant meg i området, ville jeg likevel ikke nødvendigvis legge merke til det slik det potensielt kunne bli artikulert av ferden. Det er derimot langt fra usannsynlig at jeg heller ville holde min gamle forestilling som et filter foran meg og opprettholde det allerede tilgjengeliggjorte landskapet i den aktuelle og samtidige erfaringssituasjonen. På den ene siden kan iakttagelsen av områder som landskap sies aldri å være avsluttet; "... it is perpetually under construction (Ingold 1993:162)," hevder for eksempel antropologen Tim Ingold. På den andre siden er dette et bilde som fastholdes og kan bli værende for all fremtid.

Noe tydeligere blir nærværet av forestillingen når den fremstilles som fortelling. For eksempel vil jeg anta at det lille huset med gressletta foran skulle være synlig for de aller fleste som ble bedt om å gi et svar på hva de så. Noen ville også kanskje ha bemerket at tilgangen til dette landskapet ikke for dem foregår gjennom ferden, men at området derimot artikuleres som en fortelling fremstilt ved hjelp av det fotografiske mediet. Enda tydeligere blir fortellingens bidrag til landskapet når den ikke bare finnes i én, men i flere utgaver. Først når det legges frem et annet fotografi av det samme området (**2.07**), får den som ikke har noen oppfatning av det fra før, tilgang til en ny artikulering. Da vil man kanskje erkjenne at dette området også finnes i nedsnødd tilstand, og at ferden frem og tilbake til bygget enklest lar seg utføre ved å følge den smale passasjen gjennom snødekket. Ved å legge frem enda et fotografi av området, tilbys den ukjente tilskueren nok et innblikk i området landskap (**2.08**). Dette fotografiet gir nå betrakteren tilgang til en fortelling der den tidligere så skarpt avtegnede gangkorridoren foreligger i en mer vag utgave med avrundede kanter og små snødynger i veibanen. Sammenstilt med det forrige fotografiet, gis betrakteren også en anledning til å iaktta hvordan snøen temporært bidrar til landskapet, og hvordan veien til huset bare holdes åpen ved at snøen jevnlig måkes unna av et menneske.

Iakttagelse av et samtidig, tilblivende og meningsbærende landskapsbilde

Men så kom snøen, og hvert skritt mellom huset, skuret og hullet i jorden ble synlig. Moren kunne ikke lenger komme med mat til henne i all hemmelighet. Over hele hagen kunne man tyde fotsporene. Snøen røpet henne, hun måtte frivillig frem fra skjulestedet, frivillig tvunget av snøen. Det kommer jeg aldri til å tilgi snøen, sa hun. Nyfalt snø kan man ikke etterligne, man kan ikke ordne snøen slik at den ser uberørt ut. Jord kan man ordne, sa hun, også sand og til og med gress, hvis man anstrenger seg. Og vann ordner seg selv, fordi det sluker alt og straks lukker seg igjen når det har slukt (Müller 2010:15)

Når områder iakttas som landskap, foregår dette i en sammenheng med individets dagligliv og øvrige livsverden. Det iaktatte landskapet kan derfor også forstås som "... noe som er

integrert i den mangfoldige ressursbruk og praksis som gjør verden forståelig og meningsfull for den som praktiserer (Wollan 2004:49).” Oppfatningen av området blir på denne måten ikke bare til som en følge av en utført handling, men også som en *vurdering* av handlingssituasjonen. Iakttagelsen av landskapets dynamikk tilfører landskapet betydning. Den erfarte og erkjente betydningen oppstår av det dynamiske samspillet mellom menneskeliv og områdene dette livet utspiller seg i. Og det utgjør samtidig en av de dimensjonene som gjør landskap til noe mer enn et nøytralt område.

Det sette og meningsbærende landskapsbildet blir til i den utvekslingen som Schopenhauer forutsetter mellom den tilblivende virkeligheten og menneskets forestillingsverden. Gjennom iakttagelsen ses og synliggjøres de naturlige og menneskelige faktorene som virker i et område. Det å kunne tilegne seg og knytte bånd til, erfare og erkjenne, et område slik det utspiller seg som landskap, vil jeg føre frem som et svar på hvordan landskap som kulturell velferd, det å stifte vennskap med omgivelsene, kan forstås.

Landskapsbildet blir på denne måten til både gjennom individets ferd og de fortellinger som belyser denne ferdens betydningsdannende innhold. Når jeg beveger armen og ser armen bevege seg, når jeg setter skuffen i snøen, ser at det er jeg som setter i skuffen i det vi på norsk kaller snø, og merker at den ikke lar seg skyve vekk uten at jeg erfarer en annen tilstand i armer, ben og rygg, anskueliggjøres også nærværet av en verden som både blir til gjennom ferden mot trammen og fortellingen om vinter og kulde, ved og varme som bevirker og forklarer denne ferden. Gjennom synet av området blir jeg klar over hvilken verden jeg lever i akkurat her. Når jeg skyver gressklipperen foran meg, ser og merker motstanden i de kraftige tuene foran skjæret samtidig som jeg ser det korte, tette teppet bakenfor, setter det iaktatte landskapsbildet meg selv både inn i et materielt område og inn i et forhold til dette området. Uten ferden ville kanskje Herta Müllers beskrivelse av snø kunne vekke min nysgjerrighet. Men med den tilegnede erfaringen tilgjengelig, tilfører den lille fortellingen en ny dimensjon til mitt allerede foreliggende landskapsbilde. Gjennom ferdens og fortellingens landskapsbilde både erfarer og blir jeg gjort klar over betydningsinnholdet i landskapet.

2.2 Analysemetoden innlemmer erfaringsituasjonen i en profesjonsytring

Utgangspunktet for analysemetoder for landskap er et annet enn å skulle redegjøre for hvordan et område innenfor en privat eiendom gjennom ferden og fortellingen blir iaktatt som landskap. Analysemetoder for landskap skal derimot fremstille landskap som et felles og delt samfunnsgode og som kulturell velferd. Når landskapsanalytikerens ved hjelp av analysemetoden innlemmer erfaringsituasjonen i en profesjonsytring, vil også denne handlingen kunne forstås som en handling utført i samsvar med et foreliggende landskapsbilde. Hvilken praksis og hvilket kvalitativt organ som ligger til grunn for dette bildet, er imidlertid ikke umiddelbart gitt ved å henvise til området alene.

Analysemetoden i et pluralistisk landskap

Område og oppfatningsmangfold: Solund

Kenneth Olwig har med henvisning til nordiske landskap som for eksempel Øland og Skåne beskrevet *the substantive landscape* som en politisk-sosial enhet bygget på tradisjon, sedvane og lokale institusjoner for håndtering av felles interesser (Olwig 1996:631; Olwig 2007:283-284). Lofothavet med sine epokegitte reguleringer av for eksempel redskap, fiskeplasser og tidsperiode (Fulsås 2003:70,75), kan forstås som et slikt landskap. Landskap inngikk på denne måten i en kulturell virksomhet som var felles for mange mennesker og dannet en hverdagsarena for lokalsamfunn og politisk styring. Felles og delt praksis ga felles og delte bilder. Innslaget av ulike kulturelle virksomheter i de samme områdene utfordrer imidlertid forståelsen av landskap som en stabil, kvalitativ eller kulturell enhet. Oppfatningsmangfoldet kan for eksempel illustreres med vernesaken av fylkesvei 606 i Solund kommune i Sogn og Fjordane. Denne berørte blant annet forholdet mellom område og mobilitet, synlige kjennetegn, bevaring og bruk, fortid og fremtid, fagfolk, legfolk og politisk makt. Vernemyndigheten begrunner (Devold, Bratberg et al.2002:162):

Vegen er eksempel på vegutløsning i kyststrøk, et viktig trekk ved norsk veghistorie på 1900 - tallet. [...] Den viser hvordan veger bygd på 1960-tallet fortsatt kan fungere. Vegen følger landskapet og gir den reisende gode muligheter til å oppleve kystmiljøet.

Den lokale næringsdrivende innvender (Aase 2007):

Naturen og køyreopplevinga er sikkert fin nok den, men det hjelper oss lite. Vi vil berre at vegen skal vere trygg, praktisk og effektiv å bruke, seier Svein-Tore Eide (45), som er dagleg leiar på Solund verft [...] Otto Einen (56) har drive daglegvarehandel på Hardbakke i ein mannsalder. Han opplever ofte at vegen skaper problem for varetransporten. - Samferdsle er alfa og omega på ein plass som dette. Trailerane blir berre større og større, og spesielt om vinteren er det problem med kombinasjonen svingar, bratte stigningar og frost, seier Einen.

Samferdselsministeren tar saken på alvor (Aase 2007):

Dette må eg sjå nærare på, men det er klart at ei freding ikkje må få store negative konsekvensar for eit lite lokalsamfunn, seier Navarsete.

Forvalteren redegjør for muligheter og begrensninger (Bergaust 2007):

Forvaltningsplanene skal være et praktisk hjelpemiddel til å opprettholde og fremme verneformålet samt sikre en enhetlig forvaltning ved å gi nærmere, konkrete retningslinjer for forvaltning, drift og vedlikehold og videreutvikling av hver enkelt strekning. [...] Forvaltningen skal sikre at de kulturhistoriske verdiene som knytter seg til objektet blir ivaretatt både på kort og lang sikt, samt ivareta fremtidige krav til trafikkavvikling og sikkerhet.

Ordsiftet i verneplanen for Solund viser at det samme området kan inneholde et sett med delvis sammenfallende, delvis overlappende landskap, "... a collection, a system of man-made spaces on the surface of the earth (Jackson 1984:156)" slik J.B. Jacksons uttrykker det. Den som bruker veien nevner krappe svinger og holkeføre. Den som ønsker å bevare veien, ser den som representativ for en periode og en byggeskikk. Og den som arbeider for å opprettholde bosetningen i distriktene ser situasjonen som en trussel mot det bildet av liv og røre som de ønsker å opprettholde. Det landskapet vi iakttar, er et *utvalg* av tilgjengelig materialitet eller ideologier, fremkalt som et særpreget bilde av hvert enkelt subjekt innenfor

et kvalitativt opptaksorgan eller kulturell virksomhet. "To the environmentalist the topography and vegetation have visibility; to the student of architecture it will be the buildings; all the rest is merely background, and all objects in that background seem to merge into a kind of invisibility (Jackson 1984:32)," påpeker J.B. Jackson. Det som ikke velges ut, foreligger heller ikke som landskap.

Oppfatningsmangfold og analysemetodens referanse

Vurderingen gjelder ikke bare det vi ser i bildene, men er allerede virksom i det symbolske landskapsbildet vi har til rådighet og det blikket vi kultiverer området og fremkaller bildene med. Jean-François Lyotard karakteriserte på 1980-tallet denne samfunnstilstanden som *postmoderne* der kunnskapen er preget av *dissension*, meningsforskjeller (Lyotard 1984:61). Som en følge av den stadig tiltagende graden av mobiliserte teorier og fortellinger hevder han at individet inngår i en vev av relasjoner som er mer komplekse enn på lenge. Individet ble fremstilt som en node plassert mellom mange kryssende kommunikasjonsbaner der mangfoldige og ulikartede fortellinger og budskap passerte til forskjellig tid (Lyotard 1984:15). Som en følge av oppfatningsmangfoldet ble også universell enighet og allmenn konsensus i følge Lyotard uoppnåelig. Isteden måtte vitenskap og kunnskap forstås og praktiseres som et åpent, idégenererende system (Lyotard 1984:64) med grunnlag i aktuell praksis. Slutningen som Lyotard trakk på 80-tallet, kan overføres på problemet med å finne et felles og delt referansegrunnlag for analysemetodenes landskap. De mange kombinasjonene av kulturelle virksomheter og kvalitative organer, gjør henvisningen til området alene utilstrekkelig. Av samme grunn kan analysemetodens svar på oppfatningsmangfoldet heller ikke være innrettet mot å finne frem til et felles og delt landskapsbilde som til enhver tid og i ethvert område iakttas av enhver legmann eller fagperson.

Profesjonsutøveren anvender et landskapsbilde gitt av en kulturell virksomhet

Analysemetoden må heller forstås som en bestemt måte å anvende, opprettholde og dermed skape et bestemt landskapsbilde på. Iakttagelsen kan forstås som en synlig spelling av en bestemt kulturell gruppes selvforståelse, interne diskurs og utadrettede presentasjon av sitt eget idébaserte ståsted og verdier. Landskap blir i denne betydningen et ideologisk konsept, historisk betinget og utviklet som en integrert del av økonomiske, sosiale og andre forhold ved samfunnet for øvrig (Cosgrove 1998:1). "Landscape is not merely the world we see, it is a construction, a composition of that world. Landscape is a way of seeing the world (Cosgrove 1998:13)," konkluderer Cosgrove og nyanserer sammen med Stephen Daniels forbindelsen mellom syn og bilde ytterligere som "... a cultural image, a pictorial way of representing, structuring or symbolising surroundings (Cosgrove & Daniels 1988:1)." Anvendt av en profesjonsutøver innenfor en bestemt fagtradisjon blir dette landskapsbildet førende for hvilken forståelse de enkelte områdene blir møtt med og fremstilt etter. Når for eksempel HB 140.06 fagtema *landskapsbilde* redegjør for det visuelt og estetisk iakttatte landskapet, vil dette være i samsvar med det formålet som den landskapsarkitektoniske virksomheten virker etter. Denne redegjørelsen representerer imidlertid ingen direkte avlesning av et område, men peker derimot både mot en reell erfarings situasjon, mot en bestemt teoritradisjon, og mot en definert tilhørerkrets.

Analysemetoden som anvendt landskapsbilde

Analysemetoden artikulere landskapsbildet som ytring

Den russiske litteraturviteren Mikhail Bakhtin betrakter *ytringen* som talekommunikasjonens enhet (Bakhtin 2005:9). Ytringen er både tolkende og betydningssskapende ved at den er rettet mot et emne og formulert mot et faktisk eller forventet svar (Bakhtin 2005:11).

Såleis er all reell, heilskapleg forståing aktivt svarande og er ikkje noko anna enn det innleiande, førebuaende stadiet til svaret [...]. Og den talande sjølv er innstilt på nettopp ei slik aktivt svarande forståing: han forventar ikkje ei passiv forståing som så og seie kopierer hans tanke i den andre sitt hovud, men eit svar, semje, medkjensle, innvending, handling, osv.

Det forventede svaret blir dermed en avgjørende del av betingelsene for formuleringen av ytringen. Det foregår en slags samtidighet mellom formuleringen og vurdering av formuleringen selv. Ut av denne forestilte samtalen oppstår den ferdige ytringen ved hjelp av språkets byggesteiner, ord og setninger. "Ei setning er ein relativt avslutta tanke, direkte samanstilt med andre tankar frå samme talar innanfor heilskapen av hans ytring (Bakhtin 2005:16)." Når analysemetoder for landskap tar form av en profesjonsytring, vil derfor denne i likhet med Bakhtins forståelse, være rettet både mot en felles og delt erfaringssituasjon, mot en avklart teoritradisjon og mot en definert tilhørerkrets som fortellingen siktes inn mot.

Profesjonsytringens teori anskueliggjør bildet fra et bestemt verdistandpunkt

Begrepet *teori* betegner en språklig vinkling, sammenfatning og anskuelse av et nærmere definert samtidsfenomen (Ritter 1995). Teorien samler analytikerens om bestemte temaer og utelater andre. Den blir derfor en avklart måte å konseptualisere, systematisere og formulere et nærmere angitt fenomen på. Teorien introduserer bestemte arealkategorier eller samfunnsklasser og fører dermed fenomener som landskap inn i en etablert begrepsverden med allerede foreliggende forventninger, sammenhenger og begrensninger. Setten (2004) hevder at "... vi *braker* begreper for på ulike måter å markere våre holdninger til tilværelsen (Setten 2004:212)." Gjennom det begrepsliggjorte landskapet hevdes et eierskap til en bestemt måte å betrakte områder på som landskap. Dette gjennomføres ved å sette navn på erfaringene, ved å argumentere for sannheter og skape virkeligheter, og ved å definere kategorier. Begrepene knytter på denne måten et område til en bestemt oppfatning, og valg av begreper blir dermed førende for hvilket bilde som fremkalles av området. John Barrell poengterer hvordan den språklige formuleringen er gitt av den diskursive konteksten den står i forbindelse med. "Sequences of ideas [...] are always linked together within specific rhetorical structures or discourses, each of which has its own rules of procedure, embodies its own account of reality, and embodies also the position from which that account is assembled and the discourse is articulated (Barrell 1990:96)." Valg av teori vil derfor i enhver sammenheng ikke bare være uttrykk for en nøytral, men en verdiladet holdning til det fenomenet som teorien søker å anskueliggjøre. På denne måten adskiller referansen til erfaringssituasjonen seg fra anskueliggjøringen av den. Der erfaringssituasjonen representerer foreliggende og samtidig praksis, aktører og artikulasjonsformer, viser anskueliggjøringen til landskapsbildets betydning og mulighetsbetingelser gitt av en definert teoritradisjon.

Profesjonsytringen gjør bildet tilgjengelig med en fortelling

Den europeiske landskapskonvensjonens landskapsbegrep der landskap forstås som *oppfatning* av områder, gjør det mulig å forstå landskap som en felles og delt erfaringssituasjon som både den individuelle erfaringen og profesjonsytringen retter seg mot. Individet tilegner seg landskapet ved å ta del i kulturelle virksomheter og kvalitative opptaksorganer. Analysemetoden retter seg inn mot den samme erfaringssituasjonen og innlemmer deler av denne i sitt eget profesjonsbilde. Med analysefortellingen gjøres deretter bildet tilgjengelig for en tilhørerkrets. Dette betyr samtidig at de kvalitative variasjonene selv aldri direkte eller umiddelbart vil være tilgjengelig i språklig form. Analysefortellingen kan i beste fall henvise til og *omtale* den erfaringssituasjonen som organet utgjør og oppstår i. Språket vikarierer på denne måten for den kvalitative erfaringen når den fremstilles i fortellingens form. Men det er et vikariat som foregår innenfor de kvalitative rammene gitt av organets sammensetning. Omtalen er betinget av og knyttet til en bestemt erfaring.

Siden enhver analysemetode representerer en reduksjon av erfaringssituasjonens kompleksitet og er forhindret fra å kunne gripe det nærværende bildet selv, blir fremstillingen av premisene for profesjonsbildet et forsøk på å legitimere *muligheten* for at det individuelt nærværende landskapsbildet kan oppstå. Uten fortellingen vil heller ikke denne muligheten oppstå. Det kan derfor ikke være slik at en standardisert metode for landskapsanalyser hverken bør (Qviström 2003:201) eller kan (Geelmuyden 1989:93) utledes dersom målet er å legitimere et erfaringsbasert landskap. Landskap forstått som oppfatning av områder kan derimot ikke unndra seg å bli omtalt, vurdert og kritisert, med andre ord bli forberedt for en *aesthetic conversation* slik Emily Brady forstår fremstillingen av estetisk nærværende gjenstander (Brady 2003:212).

Alternative teoritradisjoner og analysemetoder

Når analysemetoder for landskap skal tilgjengeliggjøre kunnskap om landskap slik landskapskonvensjonen forutsetter, kan det derfor forutsettes at den fremstilte analysefortellingen både skal være utledet av en felles og delt erfaringssituasjon, fremstilt ut fra en avklart teoritradisjon og formulert mot en allerede antatt tilhørerkrets. Det finnes allerede en rekke analysemetoder for landskap som direkte eller indirekte kan knyttes til landskapskonvensjonen. Det er imidlertid ikke gitt at de alternative analysemetodene innfrir det tredelte kravet som stilles til profesjonsytringen, eller om de mer eller mindre ensidig vektlegger enkelte av delene. Alternativsøket rettes i denne sammenhengen i en annen retning enn den som ville ledet tilbake til fremgangsmåten angitt for fagtema *landskapsbilde* i HB 140.06. Dette innebærer blant annet at jeg har vurdert metodeopplegg som for eksempel den britiske *The Landscape Character Assessment Method* (The Countryside Agency & Scottish Natural Heritage 2002) og dens danske utløper *Landskabskaraktermetoden* (Hjorth Caspersen & Nellemann 2005), som varianter av og ikke som alternativer til den foreliggende norske metodekulturen.

I motsetning til metoder som raskt identifiserer og gupperer landskap som statiske komponenter og tilpasser dem kartets muligheter og begrensninger, har jeg undersøkt mulighetene

i metoder som har behandlet metodespørsmålet fra en mindre operasjonell og mer teoretisk innfallsvinkel (Højring & Hjorth Caspersen 1999; Vagstein 1999; Røe, Eidheim et al. 2002; Ruud 2007; Tveit 2007). Arbeidene gir ikke bare anvisninger for en måte å gå frem på, men viser også videre mot fagtradisjoner som geografi, filosofi, antropologi, kunsthistorie, estetikk, landskapsøkologi, arkitektur med deres ulike tilnærminger til landskapsbegrepet. De ulike teoriene er til dels oppstått i reaksjon mot og presenteres i opposisjon til hverandre. Dette er en debatt jeg bare i begrenset grad har hatt forutsetninger for å følge, men jeg ønsker likevel å bruke tydelige argumentasjonsrekker fra verk innenfor de ulike teoritradisjonene når jeg ser at de fanger opp aspekter ved avhandlingens problemstilling. Når jeg har forsøkt å møte profesjonstradisjonen med en alternativ landskapsforståelse, har søket fortsatt vært rettet mot metoder og teorier der landskap helt eller delvis anvendes som et estetisk begrep. Det har også vært avgjørende at teoriene i tillegg til å anskueliggjøre et bestemt landskap, også kan danne grunnlaget for en analysemetode der målet er en operasjonell fortelling.

Landskapsteorier i en habitatspsykologisk tradisjon

I sitt metodeopplegg for en analyse av landskapets visuelle strukturer uttrykker Mari Sundli Tveit et syn der subjektive og kulturelle preferanser oppfattes som en modifikasjon av menneskets evolusjonsforklarte og dermed universelle bakgrunn (Tveit 2007:24). Tveit avviker dermed ikke det aspektet av kulturell velferd som blant annet landskapskonvensjonen er fundert på (Jones & Herlin 2007:210), men gir likevel evolusjonsgrunnlaget forrang i forklaringer og analyser av den samtidige, estetiske landskaps erfaringen. Synspunktet peker blant annet tilbake på teorier som Jay Appletons *prospect-refuge theory* (Appleton 1996:66) der menneskets estetiske smak forstås som en nedarvet, universell preferanse for habitat som både gir oversikt og skjul, eller Kaplan & Kaplans teorier om at preferanser henger sammen med vårt behov for informasjon om omgivelsene (Kaplan & Kaplan 1982; Kaplan & Kaplan 1989).

Problemet med de evolusjonsbaserte teoriene er ikke primært at de trekker frem enkelte universelle trekk ved menneskets bygning og disposisjoner, men at de prinsipielt underordner det kulturelle aspektet i forhold til et gitt syn på mennesket som naturvesen. I tillegg knyttes gjerne naturlige aktører til en postulert, forhenværende livsform i et særskilt fysisk miljø der mennesket forestilles som jeger og bytte (Appleton 1996:63). Den forutsatte distinksjonen mellom det naturlige og universelle og det kulturelle og relative, gjør det samtidig mulig å skille landskapets struktur fra landskapets aktuelle funksjon og verdi (Tveit 2007:13). Men dermed kortsluttes også den begrepsforståelsen der landskap oppfattes som menings- skapende kulturytring og hvor det nettopp er den kulturelle oppfatningen og verdisetningen som lar distinkte strukturer fremstå av området som landskap. Det postulerede hierarkiet der menneskets preferanser som naturart gjennomsyrrer den estetiske erfaringen, neglisjerer den samtidige dynamikken mellom naturlige og kulturelle aktører og reduserer landskap til en nedarvet, estetisk naturerfaring.

Landskapsteorier i en konstruktivistisk tradisjon

En alternativ innfallsvinkel til analysemetoder for estetisk landskap presenteres under betegnelsen *sosiokulturelle stedsanalyser* (Røe, Eidheim et al. 2002; Ruud 2007). Metoden er

utviklet på 2000-tallet med tanke på å utgjøre et supplement til allerede foreliggende analysemetoder. Metoden sikter ikke mot å forklare steder ut fra ytre, materielle rammer som for eksempel bebyggelse eller område, men undersøker hvordan "... det å se på steder som sosiale konstruksjoner kan synliggjøre betydningen av ulike erfaringer og interesser knyttet til stedet (Røe, Eidheim et al. 2002:22)." Metoden knytter oppfatningene til problemstillingene *stedsbruk, stedsinteresser og stedsbilder* (Ruud 2007:18). Metoden representerer ikke bare selv en versjon av stedet, men behandler også stedet selv som en samfunnskonstruksjon (Røe, Eidheim et al. 2002:26) blant annet med henvisning til Peter Berger og Thomas Luckmanns teori (Berger & Luckmann 2006).

Den sosiokulturelle stedsanalysen er bygget opp rundt stedsbegrepet. De få gangene *landskap* nevnes, brukes begrepet kun i materiell betydning, og det skilles ikke mellom område og landskap. Konseptualiseringen av stedet som et resultat av folks *oppfatninger* (Røe, Eidheim et al. 2002:27) etablerer til gjengjeld en tydelig forbindelse til analysemetoder for landskap med opphav i landskapskonvensjonens definisjon. Den sosiokulturelle stedsanalysen er heller ikke primært rettet inn mot den estetiske landskaps erfaringen. Metodens oppmerksomhet mot betydningen av hverdagspraksis og bruk av begreper som *stedsbilder*, gjør likevel teorikretsen den er en del av velegnet til å gripe flere av de prinsipielle aspektene ved analysemetoder generelt, også når temaet er visuell kvalitet og kulturell velferd.

Problemet med arbeider som behandler landskap primært som samfunnskapt virkelighet (f.eks. Cosgrove & Daniels 1988; Harley 1988; Wolschke-Bulmahn 1997; Hansen & Buciek 2000), representerer på mange måter en speiling av problemet med de evolusjons- og habitatspsykologiske undersøkelsene. Disposisjonen illustreres tydelig i de sosiokulturelle stedsanalysene ved at de eksplisitt avgrensner seg fra områdets materielle betingelser og kun beskjefter seg med den billeddannelsen som foregår i kommunikasjonen *mellom* mennesker (Røe, Eidheim et al. 2002:6). Der habitatsmetodene nærmest eliminerer landskapets kulturelle betingelser, ser de sosiokulturelle metodene bort fra de materielle forutsetningene. I begge tilfeller er prioriteringene uttrykk for bevisste valg (Røe, Eidheim et al. 2002:6; Tveit 2007:13). Jeg mener likevel at ved å skjære vekk henholdsvis det kulturelle som det naturgitte i enhver landskapsdiskusjon, foretar man ikke bare en avgrensning, men en avvisning av temaet *landskap*. Landskap inngår naturligvis som del av sosial interaksjon, men karakteriseres som begrep ved at det kan spores tilbake til menneskets oppfatning av en gitt materialitet enten oppfatningen dannes av ferdens eller samtalens gang.

Landskapsteorier i en fenomenologisk tradisjon

Anne Marit Vagstein (Vagstein 1999) benytter i sitt utkast til en *kvalitativ stedsanalyse* menneskets erfarte tilstedeværelse som analysens referanse. Den tolkede enheten mellom menneske og område presenteres deretter på kart som *erindrings-, identifikasjons-, orienterings- og historierom* med sikte på å gi et kartbilde som setter "... stedkvalitetens fremtredelsesformer i et anskuelig forhold til hverandre (Vagstein 1999:143)." Vagstein hevder selv at det i fenomenologisk betydning ikke går noen store skiller mellom *sted* og *landskap* (Vagstein 1999:X). Dette kommer også til uttrykk i begrepsapparatet gjennom måten hun sidestiller landskap og erindring som et dynamisk *virkningsfelt* (Vagstein 1999:64), eller et mangfold av

stemte erindringsbilder (Vagstein 1999:Xl).

Vagsteins arbeid knytter seg til en mellomeuropeisk fenomenologisk tradisjon der mange av de sentrale tenkerne tilhører den tyske kulturkretsen. Ved siden av kjente filosofer som Edmund Husserl, Martin Heidegger og Maurice Merleau-Ponty, kan det også pekes på Erwin Straus' refleksjoner over landskap og erfart avstand (Straus 1956), Herbert Lehmanns studier av forholdet mellom områders synlige kjennetegn (fysiognomi) og menneskets oppfatninger av dem (Lehmann 1986) og Otto Friedrich Bollnows (Bollnow 1994) omfattende analyse av forholdet mellom menneske og rom. De tyske landskapsarbeidene representerer også et alternativ til deler av den anglo-amerikanske landskapsdiskusjonen der selve begrepet ofte er mindre problematisert. Sammen med dominansen til engelskspråklig litteratur fører dette lett til at vi enten mister de samfunnsgitte nyansene i begrepet, enten vi leser eller selv gjør våre tanker tilgjengelige på engelsk, og selv de mer bredt anlagte diskusjonene vil også nødvendigvis måtte bli ført og strukturert fra et anglo-amerikansk perspektiv. Interessante unntak representerer J.B. Jackson (Jackson 1984; Jackson 1994) med sitt begrep om det allestedsnærværende *vernacular landscape*, og Christopher Wood (1993) som i en monografi over Albrecht Altdorfer går inn i en tysk kulturkrets fra et opprinnelig anglo-amerikansk ståsted.

John Wylie (Wylie 2007) viser til flere forbindelser mellom den mellomeuropeiske og den anglo-amerikanske kulturgeografiske tradisjonen. En av linjene trekkes tilbake til Carl Sauer og den amerikanske Berkeley-skolen der landskap ble forstått som *kulturlandskap*, et avgrenset område og en materiell enhet mellom land og folk (Wylie 2007:20-21). Et annet bindledd etableres mellom tenkere som Edmund Husserl, Martin Heidegger, Maurice Merleau-Ponty og deler av den kulturgeografiske debatten som har vært ført i Storbritannia fra rundt årtusenskiftet (Ingold 1993; Thrift 1994; Ingold 2004; Dant 2005; Merriman, Revill et al. 2008). Denne diskusjonen har til dels vært ført rundt begreper som *practice*, *performance*, *the non-representational* og forsøker å bringe det erfarte og bevirkende, men som sådan ikke representerbare, inn i forskningsargumentasjonen (Wylie 2007:164).

Den fenomenologiske metoden søker å avdekke materialitetens vesen ved å beskrive de bakenforliggende strukturene som danner grunnlaget for opplevelsen av helhet, nærvær og varighet. Mange av de teoriene som fremstiller landskap som praksis (Meløe 1988; Setten 2002; Wollan 2004) kan derfor sies å tilhøre en fenomenologisk teoritradisjon. Problemet med disse arbeidene ligger ikke i den praksisen og væremåten de beskriver, men til det representative aspektet ved fiskerens, reingjeterens, båtbyggerens og bondens landskap. I likhet med for eksempel Vagstein viser de fenomenologiske arbeidenes fokusering på fenomenets vesen en tendens til å betone autentisiteten i overleverte livsformer eller i områdets materielle innhold og se bort fra samfunnslivet slik det utspiller seg i dag. Forsøket på "... å avdekke vilkårene for at et sted kan oppstå og ha en varig verdi (Vagstein 1999:44)," kan føre til at man mister av syne de mer trivielle betingelsene for hvordan det samtidige landskapet blir til, eller hvordan samtidsanskuelsen virker inn på og preger oppfatningen av det fortidige og antatt varige. Det ligger dermed en fare i at den fenomenologiske metoden selv, og ikke de naturlige og kulturelle aktører som den viser til, opptrer som garantist for områders

og praksisers verdi.

Teoriene anskueliggjør deler av landskapets kompleksitet

I søket etter et alternativt teorigrunnlag til den landskapsarkitektoniske profesjonsmetoden, har jeg funnet flere metoder og teoritradisjoner som gir verdifulle bidrag til en annen landskapsforståelse. Habitatsteoriene fremhever naturforholdet mellom mennesket og de omgivelsene det oppholder seg i. De samfunnskonstruktivistiske teoriene gir forståelse for de kommunikative og forestillingsmessige sidene ved landskapet, mens fenomenologien undersøker det praksisbaserte, mønsterdannende forholdet mellom menneske og materialitet. Likevel kan det påvises en generell tendens der alle teoriene i større grad forfekter teoretiske verdistandpunkt enn konsentrerer seg om å anskueliggjøre den dynamiske iakttagelsen mellom ferd og fortelling, naturlige og menneskelige aktører, slik de hver dag bidrar til å opprettholde, endre og skape landskap, oppfatninger av områder.

Teoriene legitimerer et konsept med referanse til områders materialitet

Med et høyt abstraksjonsnivå ligger det også en fare i at det fremstilte landskapet blir mer preget av de teoretiske rammene enn av de historiske hendelsene selv. Dennis Cosgrove (Cosgrove 1998:xx-xxi) innrømmer for eksempel i forordet til nytugivelsen av *Social formation and symbolic landscape* at arbeidets teorigrunnlag la for store føringer på førsteutgavens innhold. Særskilte kulturelle aspekter ved fremstillingen av kunst, hager og anlegg og allmenne, biotisk gitte egenskaper ble for eksempel ansett som nødvendige og virkningsfulle, men likevel ikke utslagsgivende for landskapsdannelsen. Denne forklarer han derimot ved hjelp av marxistisk teoritradisjon, som produktet av en kulturell forming der utvalgte samfunnsgrupper gjennom materielle referanser representerte seg selv, sin klassetilhørighet og økonomiske stilling (Cosgrove 1998:xiii).

Ensidig fokus på ytringens teorigrunnlag vil dermed ikke bare kunne holde vesentlige faktorer utenfor diskusjonen, men også lede undersøkelsen inn i en abstrahert tilstand uten forankring i den livsverdenen som subjektet legger til grunn for sin identitet. Teoriens kategorier og begreper blir ikke lenger bare analytiske verktøy for en virkelighetsbeskrivelse, men også virkelighetsskapende slik for eksempel Pierre Bourdieu omtaler begrepet *klasse* (Bourdieu 2002:13). I ytterste konsekvens står man i fare for å forstå og forklare landskap ut fra et moderne metafysisk univers i likhet med antikkens, middelalderens og den tidlige modernitetens verdensbilder der forholdet mellom menneske og natur ikke ble legitimert av erfaring, men av teleologiske og teologiske fortellinger som tildelte menneske en avklart plass i et avklart verdensbilde (Groh & Groh 1991; Hegge 1993; Eriksen 2007).

Alternativt vil man kun befatte seg med landskapsbildets betydningsaspekt og se bort fra bidraget fra områdets materialitet. Leo Marx hevder for eksempel at bildets metaforiske uttrykkskraft er viktigere enn dets materielle kjennetegn (Marx 2000:128):

But the physical attributes of the land are less important than its metaphoric powers. What finally matters most is its function as a landscape – an image in the mind that represents aesthetic, moral, political, and even religious values.

Anvendelsen av det symbolske bildet på en materiell virkelighet, overgangen mellom teori, ferd og fortelling, utfordrer imidlertid forestilling om et symbolsk bilde som kun viser til en

bakenforliggende, ikke-gripbar virkelighet, eller kun har metaforisk verdi. Hvis dette var tilfelle, ville den symbolske formen og dermed også bildet selv, uvegerlig bli holdt borte fra den erfaringen som muliggjør modifikasjoner og forhindrer at bildet konserveres. I motsetning til forståelsen av det symbolske som noe absolutt avgrenset fra materielle prosesser eller menneskelig praksis, mener jeg derimot at den symbolske forestillingen også står i en direkte og dynamisk forbindelse med den virkeligheten det blir til i.

Både de evolusjonsbaserte, de konstruktivistiske og de fenomenologiske teoriene har det til felles at de anskueliggjør landskapet ut fra forutsetningen om at det finnes et foreliggende referansepunkt å gå ut fra. Enten det er snakk om nedarvede disposisjoner, mellommenneskelige stedsbilder eller *genius loci*, dreier teoriene og metodene seg mer om hvordan disse lokaliseres til området enn om hvordan de blir til og opprettholdt i det samtidige dynamikken mellom kvalitative variasjoner og kulturelle virksomheter. Selv om landskap i enkelte tilfeller kunne føres tilbake til en teori om *prospect and refuge*, er det likevel ikke sikkert at denne disposisjonen i det hele tatt har relevans når den anvendes på landskapsdannelsen i dagens samfunn. Tilsvarende gjelder for teorier slik de er uttrykt i de sosiokulturelle analysene. Selv om bildene blir identifisert av en befolkningsgruppe og knyttet til bruk og interesser, er det ikke sikkert at disse bildene faktisk oppstår eller lar seg opprettholde av den erfaringssituasjonen de refererer til. Og hvordan kan fenomenologien være sikker på at den lykkes med "... å gjøre rede for de relasjonene som konstituerer helheten menneske-omverden (Vagstein 1999:44)" når den vegrer seg mot teknikkens- og systemtenkningens sterke innflytelse i samtiden? Metodestrategiene mangler på denne måten en avklart forståelse av hvordan teoriene er kalibrert i forhold til den samtidige praksisen og landskapet de blir anvendt på.

Aktørnettverksteori

Ulike retninger innenfor det som er betegnet som aktørnettverksteori (ANT) gir en alternativ teoretisk forståelse av de kreftene og disposisjonen som også landskap dannes av. I følge Bruno Latour (Latour 2005) arbeider ikke aktørnettverksteorien ut fra en forståelse av at den skal avdekke og forklare en allerede foreliggende sosial orden, praksis, dimensjon eller struktur (Latour 2005:3). Derimot tar den mål av seg å fremstille samfunnet som et kollektiv av handlinger og krefter (Latour 2005:74), tilgjengeliggjort gjennom en "tracing of associations (Latour 2005:5)." Ved å spore opp de hendelsene og virksomhetene som bevirker en endring av fenomenet, forsøker teorien å praktisere en virkelighetsforståelse der begivenheten knyttet til selve handlingen og ikke etablert terminologi som for eksempel menneske og intensjon eller materialitet og kausalitet (Latour 2005:75-76), utgjør knutepunktet, retningsviseren og aktøren i nettverket. Begrepet *actor* er hentet fra sceneverdenen og spiller i likhet med skuespillerens rolle på betydning av aktøren som bevegelig målpunkt for ulike virksomheter (Latour 2005:46). Enten det skilles mellom menneskelige *actors* eller ikke-menneskelige *actants* utgjør de i begge tilfeller en identifiserbar enhet som bevirker en handling. Aktøren i aktørnettverksteori blir dermed ikke forstått som hele feltet av medvirkende aktører, men avgrenses til de enhetene som handlingene samles i og utspilles gjennom. Også de ikke-menneskelige (non-human) fenomenene tillegges verdi som medvirkende og bevirkende aktører innenfor et betydningsfelt. Teoritradisjonen fokuserer mer på dynamikk enn stabilitet, mer på utvikling enn på stillstand og mer på prosess enn resultat. Slik vil for eksempel også

omverdenen bli undersøkt ut fra en virkelighetsforståelse der etablerte meninger, praksiser og materialitet til sammen frembringer oppfatninger av områder som landskap slik Nicholas Green beskriver prosessen (Green 1990:5):

The spectacle of nature weaves together those urban conditions and their ideological readings of space with the range of practices – rural visits and excursions, the diorama, country houses – through which they were played out.

Bidrag fra aktørnettverksteorien vil på denne måten kunne representere en motvekt og en alternativ innfallsvinkel til de teoritradisjonene som for eksempel bruker en biotisk gitt preferanse, et samfunnsskapt bilde, eller stedets vesen som identifikasjonsnøkkel. Videre gir teorien en mulighet til å forstå begreper som *helhet* og *oversikt* på en annen måte enn ved å følge en praksis der det etterstrebtes maksimal datainnsamling, fullstendige kartlegging eller døgkontinuerlig overvåkning. Teorien tilbyr isteden en måte å forstå helheten i landskapsdannelsen på der nødvendige bidragsytere skilles fra aktører som virker direkte utløsende for hvordan oppfatninger av områder oppstår. Jeg vil derfor ikke behandle det praksisfeltet som landskapsanalysen oppstår i, som et fastlagt system, men som et knutepunkt og bilde der bestemte virkelighetsforståelser og materielle variasjoner kombineres og danner oppfatninger av områder som landskap. Den bevirkende aktøren blir i dette tilfelle den hendelsen som leder til oppfatning av områder som landskap, enten det dreier seg om vær og vind, tradisjoner, lover eller landskapsanalysen selv.

2.3 Veien muliggjør et felles og delt landskapsbilde

57

Denn eigentlich unternehmen wir umsonst, das Wesen eines Dinges auszudrücken. Wirkungen werden wir gewahr, und eine vollständige Geschichte dieser Wirkungen umfaßte wohl allenfalls das Wesen jenes Dinges. Vergebens bemühen wir uns, den Charakter eines Menschen zu schildern; man stelle dagegen seine Handlungen, sine Taten zusammen, und ein Bild des Charakters wird uns entgegentreten (Goethe 1979:45).

Den ekspertbaserte analysemetodens problem består ikke bare i å finne et teoretisk perspektiv å anskueliggjøre landskapet fra. I like stor grad er problemet knyttet til å gripe det dynamiske og samtidige landskapet som enkeltmennesket faktisk erfarer dag etter dag. Når analysemetoden praktiseres som en ytring med siktemål i både en felles og delt erfarings-situasjon, teoritradisjon og målgruppe, kommer dette bildet til uttrykk gjennom en bestemt analysefortelling. Utfordringen for analysemetoden blir å fremstille et bilde som både deles av analytikerens selv og analysens publikum.

Slik Goethe påpeker, kunne en fullstendig oversikt over alle oppfatninger av områder til enhver tid gi oss svar på en tings eller et områdes vesen. Samtidig er dette foretaket nytteløst. I likhet med Goethe må profesjonsytringen avstå fra å beskrive det subjektivt iaktatte bildet selv, men kan derimot argumentere for bildets nærvær ved å peke på hvilke aktører det er betinget av. Den ekspertbaserte analysemetoden kan tilgjengeliggjøre det individuelt erfarte landskapet ved å anskueliggjøre et utvalg av mange mulige landskapsbilder slik de lar seg iaktta og se i et samtidig område. Metoden kan gripe aspekter ved en tilvirkende

2.09 Kjøpsvik, F.L.Smiths vei

vilje og *fremstille* den iaktatte forestillingen som landskapsbilde. For å komme nærmere et svar på metodens mulighet til å tilgjengeliggjøre et felles og delt landskap, må derfor dette bildet selv gjøres til gjenstand for undersøkelsen. Hverken enkeltindividens biografier, kulturelle virksomheters selvforståelse, erfaringssituasjoner eller teoritradisjoner, men opphavet og premissene for bildet selv må derfor trekkes frem og anskueliggjøres.

Analyse av et samtidig, sett og meningsbærende landskapsbilde

Område, landskap og landskapsbilde

Landskapskonvensjonen, artikkel 2 - Virkeområde

Med forbehold for bestemmelsene i artikkel 15, får denne konvensjon anvendelse på partenes territorium i sin helhet og dekker naturområder, spredtbygde områder, by- og tettsteder. Den omfatter landarealer, vassdrag og fjord-, kyst- og havområder. Den gjelder landskap som kan betegnes som særlig verdifulle, så vel som hverdagslige landskap som forringede landskap eller landskap i forfall.

Subject to the provisions contained in Article 15, this Convention applies to the entire territory of the Parties and covers natural, rural, urban and peri-urban areas. It includes land, inland water and marine areas. It concerns landscapes that might be considered outstanding as well as everyday or degraded landscapes.

Vi hadde god tid. Det var søndag, og vi skulle benytte offentlige befordringsmidler i distriktene. En halv dags ventetid var uunngåelig på industristedet; utelukkende basert på en hjørnestensbedrift og med fergefri tilknytning til det øvrige veinettet i snaut 20 år. I sentrum finner vi spor av planlegging. Her er det anlagt parkeringsplasser, planmessig, og nå bærer de også preg av å være tatt i bruk, merket av tidens tann, manglende skjøtsel og vedlikehold. Høydeforskjellen mellom veien og plassen er tatt opp med en rabatt. Rabatten er tilsådd med gress som en gang i løpet av anleggets levetid har tørket ut og blitt utkonkurrert av blant annet løvetann og kløver. Det er satt kantstein, de viser tydelige brøyteskader, til dels skjult av markdekket som brer seg fra rabatten, forbi kantsteinen og ut i asfaltdekkene. Og i tillegg er kantsteinslinjen langs veien tilpasset gatesluket slik at det oppstår en knekk i markeringen av veilinen. Jeg iakttar umiddelbart dette området av F.L. Smiths vei i Kjøpsvik som landskap **(2.09)**.

Landskapsbildet fra Kjøpsvik viser den kompleksiteten som analysemetoder utledet av landskapskonvensjonen må kunne håndtere. I følge konvensjonen må alle materielle *områder* betraktes som potensielle, oppfatningsbaserte *landskap*. Henviing til et foreliggende territorium er ikke tilstrekkelig for å kunne legitimere et landskap. For å kunne betegne områder som *særskilt verdifulle*, *hverdagslige landskap* eller *landskap i forfall* må man ha en allerede foreliggende og meningsfylt oppfatning å vise til. Og blant disse oppfatningene vil enkelte utmerke seg og kunne beskrives med et gitt *særpreg*, slik jeg har definert det sette og meningsbærende *landskapsbildet*.

Estetisk aksentuert og iaktatt landskapsbilde

Når landskapskonvensjonens definisjonstekst skiller mellom oppfatningen av området som *landskap*, og det oppfattede områdets *særpreg*, kan dette særpreget leses som en nyanse- ring, et trekk som både betinges av, men også på en eller annen måte utmerker seg i forhold til den grunnleggende oppfatningen av området. Martin Seel (2000) forstår den estetiske iakttagelsen som en tilleggsdimensjon til den språkbaserte og begrepsliggjorte fremstillingen av omverdenen: "Ästhetisch sind Objekte, die sich in ihrem Erscheinen von ihrem begrifflich fixierbaren Aussehen, Sichanhören oder Sichanföhlen mehr oder weniger radikal abheben (Seel 2000:47)." En sanselig erfaring alene er heller ikke tilstrekkelig for at erfaringen kan kalles estetisk. Seel skiller mellom vanlig og estetisk iakttagelse med begrepene *sinnliches Sosein* og *ästhetisches Erscheinen*. Begge utgavene er sanselig basert og empirisk tilgjengelige for iakttagelse, men Seel reserverer estetikkbegrepet for en spesiell *modus*, eller en bestemt fremtoning av den alminnelige iakttagelsen der fenomenet kommer til syne for en betraktende iakttagere.

Roland Barthes opererer i *Det lyse rommet* med et tilsvarende skille som Seel, Et grunnleggende *studium* avbrytes av et aksentuert *punctum*. *Studium* betegner tilnærmingen til det estetiske objektet, i dette tilfellet fotografiet, det interesseskapende, orienterende og granskende, som ikke gir noen følelse utover "... en *middels*-affekt, som nærmest virker innlært" (Barthes 2001:37)." Som en avbrytelse og et vendepunkt kommer *punctum* inn "... og forstyrrer *studium*" som "...[e]t stikk, et lite hull eller kutt, en liten flekk – og dessuten terningkast. Et fotos *punctum* er denne tilfeldighet som *treffer meg* (men som dessuten martrer meg, piner meg) (Barthes 2001:38)." Det estetiske nærværet erfares ikke før *studium* avbrytes av et *punctum*, men på samme vis forutsetter ethvert *punctum* et innledende *studium*. Barthes beskriver *studium* og *punctum* som samtidige og gjensidig virkende fenomener, men med hvert sitt opphav. Det er iakttageren som tar initiativet til og med sin kunnskaps- og erfaringsbakgrunn innleder ethvert *studium* som rettes mot den estetiske gjenstanden, men det er objektet selv, "... elementet som skytes frem fra scenen, lik en pil som gjennomborer meg (Barthes 2001:38)," som i egenskap av en materiell aksent iakttas.

Symbolisk og kvalitativ aksentuering

Det var en underlig storslagen følelse at sette foden paa fast land igjen! – Virkelig føle med foden, at det var land og ikke is, vi gikk ligesom forsiktig til at begynne med, foden kjærtegnede de haarde granitblokker. Og tænke sig til at finde mos og blomster mellem dem! Det var overvældende, vi satte os ned paa hver vor kant mellem stenene og tænkte. Hvor underligt det dog er med det landet! – Vi heiste vort flag til ære for dagen (Johansen 1898:243-244).

Det er langt på kveld da vi når land og kan trekke inn på fast grunn. Det er uvant å løfte beina. Vi snubler oss opp på stranden, hører rare butte lyder når stein slår mot stein. Så godt det er å være her! [...] Gjenforeningen med det trygge landet etter lang tids adskillelse skaper en enkel og nesten forvirrende glede (Ousland 2008:102).

Aksenten kan betegnes som enten kvalitativ eller symbolisk slik det fremkommer i beskrivelsen fra to ekspedisjoner i Arktis. Den første stod Fridtjof Nansen og Hjalmar Johansen for, mens den andre foregikk i Nansens spor av Børge Ousland og Thomas Ulrich. Den første

ekspedisjonen hadde foregått i to år før bena igjen kunne settes på bart land, den andre i to måneder. Ousland og Ulrich holdt seg løpende oppdatert gjennom lesing av Nansen og Johansens bøker på hvor de var og hva de opplevde. Likevel er aksentueringen og nærværet av stein istedenfor is gjenkjennende likt. Det er ikke synet av, men det organiske momentet utløst av møtet mellom kropp og stein som utløser aksentueringen og deretter innlemmes i det visuelle bildet av øya. Da Nansen og Johansen gjennomførte vandringen over det nakne berget den 16. august, nådde de endelig den øya de hadde fått øye på allerede 24. juli. Den svarte glipen i det ellers sammenhengende hvitgrå isdekket, synet av nakent land, representerte en annen aksentuering enn den som ble bevirket av den senere steinvandringen. I det første glimtet ble øya et sivilisasjonssymbol der iakttagelsen representerte en mulighet for å kunne nå frem til mennesker. Både som kvalitativ og symbolsk aksentuering bidro imidlertid iakttagelsene til et brudd i det regelmessige bildet som ferden til da hadde representert.

Aksentueringen leder til distansert, anskueliggjørende betraktning

Den estetiske aksentueringen av F.L. Smiths vei avgrensar et tilsynelatende vilkårlig område til et sett og meningsbærende landskapsbilde. Området vil fortsatt kunne erfares som høyst ordinært hvis det da legges merke til i det hele tatt. Når landskap ikke primært relateres til bestemte områder, men til måten å betrakte områdene på, holdes muligheten for landskapsdannelse åpen i alle områder som er tilgjengelig for menneskelig ferdsel. Anledningene til landskap blir derfor nærmest ubegrensede og avgrenses hverken av når, av hvem eller hvor ferden gjennomføres. Alle situasjoner inneholder et estetisk potensial (Seel 2000:44):

Die Situation der ästhetischen Wahrnehmung bildet und erhält sich überall dort, wo sich Anlässe zu ihrer Ausübung finden. Die Domäne des Ästhetischen ist kein abgegrenzter Bereich neben den anderen Lebensbereichen, sondern eine unter anderen Lebensmöglichkeiten, die von Zeit zu Zeit ergriffen werden kann, wie man von Zeit zu Zeit von ihr ergriffen wird.

Iakttagelsen forutsetter at noe kjent bringes på avstand slik at nærværet lar seg betrakte som synlig overflate. Landskapsarkitekten Simon Swaffield (2005) har betegnet denne iakttagelsen som et innhold gitt både av "... the detached observer of landscape and of landscapes felt and experienced (Swaffield 2005:4)." Ved å stoppe vandringen i Kjøpsviks gater, ved å ta et skritt til siden og *betrakte* det erfarte området før ferden og erfaringen fortsetter, inntreffer et *punctum*, et brudd og en *aksentuering* der området nettopp i den tilstanden det foreligger, fremkalles som landskap. I den distanserte betraktningen blir landskapet anskueliggjort for betrakteren (Gadamer 2010:118):

Mottageren hensettes i en absolutt distanse som nekter ham enhver praktisk og formålstjenelig deltagelse. Denne distansen er i egentlig forstand en estetisk distanse. Den gir den avstanden som er påkrevd for å se, en avstand som gjør det mulig å ta del i det som blir fremstilt på en egentlig og allsidig måte. [...] Det som rykker ham bort fra alt, gir ham samtidig hele hans væren tilbake.

Den distanserte betraktningen fjerner ikke iakttageren fra det særegne bildet, men utgjør tvert imot det perspektivet som er nødvendig for at iakttageren i det hele tatt skal kunne få øye på området slik det artikuleres av egen praksis. Den samtidige betraktningen og deltagelsen vil derfor kunne bringe området ut av sin alminnelige tilstand og kunne fremkalle område som estetisk gjenstand. Slik situasjonen i Kjøpsvik viste, handler ikke distanse nødvendigvis om

avstand, makt, særskilte idealer, eller referanser til en "virkeligere virkelighet", men om en "... særegen oppmerksomhet overfor livets her og nu (Larsen 2006:11)," slik Bente Larsen betegner Martin Seels estetikk.

Landskapsbildet anskueliggjøres som *horisont*, *frekvens* og *motiv*

Bakgrunnen og premissene for iakttagelsen av landskapsbildet, slik det for eksempel fant sted i Kjølpsvik, kan beskrives med begrepene *horisont*, *frekvens* og *motiv*. For eksempel kan det argumenteres for hvilken *horisont* landskapsbildet betinger. Uten ferden i Kjølpsviks gater og uten en kunnskap om plantefelt, rabatter og kantstein, ville heller ikke grunnlaget for dette landskapsbildet ha vært til stede. Men bildet krever også en bestemt *frekvens*. Det ble ikke iaktatt på hurtig gjennomreise, men fordi vi pent måtte innfinne oss på stedets torg og gater, mens vi ventet på båtavgangen noen timer senere. De gjentatte betraktningene av området dannet et landskap som bildet kunne utmerke seg og aksentueres mot. Endelig samles både forutsatt horisont og frekvens i landskapsbildets *motiv*. Bildet fra Kjølpsvik ble heller ikke iaktatt fordi vi gransket kantsteinmaterialet eller botaniserte i grøntrabatten, men fordi området viste oss en sekvens av hvordan gaten en gang ble til, stedet blir brukt av folk og preget av naturlige variasjoner.

Begrepene *horisont*, *frekvens* og *motiv* peker både på hvordan seleksjonen og sammenstillingen av materialiteten i områdene foregår og hvilken kunnskap og praksis som billeddannelsen krever. Begrepene er utledet for å kunne gi en dekkende analyse i henhold til landskapskonvensjonens landskapsbegrep, og de er anvendt på den landskapsarkitektoniske fagtradisjonen. Samtidig vil jeg bruke gjennomgangen til å vise hvordan veien kan forstås som en felles og delt erfaringssituasjon.

Bildets horisont: veien som grunnlag for kvalitative og symbolske landskap

Veien som felles og delt erfaringssituasjon: Dammyra

Med bildets horisont menes både hvordan bildet krever en bestemt kvalitativ erfaring, mens også en gitt kulturell innsikt for å kunne tegnes, iakttas og forstås. På grensen mellom Hole og Ringerike kommuner i Buskerud fylke ligger Dammyra (2.10-2.11), en alminnelig skogsmyr der fire skiløyper møtes om vinteren. Ofte stopper løpere i krysset. De leser navn og avstander på skiltet, de drikker saft eller venter på turkamerater, og et stykke bortenfor står preppemaskinen der løypebasen tar seg en kaffepause. Noen tar frem kartet, andre spør om veien videre. Dammyra blir et stoppested for den færende, et sted der bevegelsen midlertidig avbrytes, et opphold i ferden, en foreløpig avslutning, en snarlig start, et sted vi kan møte snødekket skog eller kartbildet av området når vi lener oss mot stavene og skuer utover myra.

Vi ser samtidig hvordan oppfatninger av områder, landskap, oppstår i overgangen mellom ulike virksomheter og kvalitative variasjoner, mellom det formede og det som ligger tilgjengelig for forming, mellom det omtalte og det erfarte. På den ene siden oppstår bildet av den gjennomførte ferden, som et resultat av ferdens kvalitative sekvenser gitt av sammenstillingen mellom den færendes kropp, det faret han følger og området slik det foreligger under ferdens gang. På den andre siden dannes bildet av lokaliserte og materialiserte symboler og

2.10 Dammyra, sommer

2.11 Dammyra, vinter

tegn, de kulturelle fortellingene den farende møter underveis. Jeg kan ikke lese *Dammyra*, *Gampetjern*, *Fuglemyra* ut fra materialitetens synbare kjennetegn, men av den normerte navneformen slik den fremkommer på kartet. Ikke bare tegn og symboler følger kartnormen, men også alle navneformer er fastsatt ut fra *Lov om stadnamn* (Norge 2005). Men jeg trenger ikke en gang ta opp kartet eller lese skilt for å hente materialiteten inn i en kulturell referanseverden. Bare ved å se utover området, tenker vi allerede kategorisk. Vi ser *skog*, *myrer*, *koller og stup* og kanskje blir vi også slått av *eventyrskogens* mystikk og skjønnhet. Intuitivt tilordner vi materialiteten ord og begreper. Med det kultiverende blikket legges kategoriene over materialiteten som et knapt merkbart nettverk av systematisert kunnskap og blir samtidig innlemmet i den påfølgende iakttagelsen.

Den tysk-amerikanske fenomenologen Erwin Straus har beskrevet skillet som tilsvarer det symbolsk fremstilte og kvalitativt erfarte landskapet med begrepsparet *geographischer* og *landschaftlicher Raum*. Distinksjonen er knyttet opp til den erfarbare horisonten, om linjen som avtegnes mellom land, vann og himmelhvelvet (Straus 1956:335):

In der Landschaft sind wir von einem Horizont umschlossen; so weit wir wandern, der Horizont wandert stets mit uns. Der geographische Raum hat keine Horizonte. Wenn wir uns irgendwo zu orientieren suchen, einen anderen nach dem Weg fragen, oder gar die Karte hervorziehen, dann legen wir unser Hier als einen Ort in einem horizontlosen Raum fest.

For Straus begrenses landskap til erfaringen av de kvalitative variasjonene, billedforløpet som for eksempel skiløperen erfarer på skiftende føre, raskt nedover og tregt oppover, på vei mot turmålet. Bildet oppstår av kroppens ferdigheter og landoverflatens beskaffenhet. Horisonten endres i takt med iakttagernes bevegelse. Når han omsider når frem, tar frem kartet for å kunne lese navnet *Dammyra* og utforske hva han er omgitt av, legger han så i følge Straus sin egen tilværelse til et horisontløst rom. Dette rommet forblir imidlertid bare horisontløst så lenge begrepet *horisont* brukes bokstavelig. Det er jo ikke tilstrekkelig for skiløperen bare å ta frem et kart for å kunne orientere seg. Han må også kunne lese kartets tegn for å kunne tyde dokumentets innhold. Når skiløperen innehar denne kunnskapen, innebærer overgangen fra ski til kart et skifte fra sett horisont til en språkbasert og symbolsk *forståelses-horisont*. Forståelseshorisont kan føres tilbake til Edmund Husserl som anvendte begrepet om hva den enkelte har mulighet for å forstå og hvordan forståelsen kommer i stand (Kjørup 2008:76). Gadamer tar opp horisontbegrepet og betoner blant annet forståelsens elastisitet og dynamikk. "Anvendt på den tenkende bevisstheten snakker vi da om en snever horisont, om en mulig utvidelse av horisonten, om å åpne opp nye horisonter og så videre (Gadamer 2010:271)." For den som lærer å lese et kart eller tekster utvides samtidig forståelseshorisonten og iakttagelsen av området som landskap.

Jeg er ikke alene på *Dammyra*, og jeg har ikke selv tråkket veien hit. I motsetning til det retningsløse området tilgjengeliggjør ferdsel langs vei både kvalitative særpreg og symbolske tegn langs et definert forløp. Veien skaper på denne måten grunnlag for nye, erfaringsbaserte landskapsbilder som lar seg iaktta av andre farende som følger det samme forløpet. Veien og ferden den muliggjør, tilbyr et område og en praksis som kan deles av flere mennesker, en allmenn erfarings situasjon med et avgrenset billedpotensial.

Vei og landskap i senere forskningsarbeider

Flere forskningsarbeider har behandlet veien som materiell premiss for å kunne utlede en allmenn oppfatning av områder av det individuelt erfarte landskapet. Thomas Juel Clemmensen (Juel Clemmensen 2008) har i sin avhandling *Vejnettet og det urban-rurale landskab* sett på veien og den ferdsel den muliggjør som en avgjørende premiss for selve landskapsdannelsen. I denne sammenhengen studerer han ikke bare litteratur som omhandler veianlegget i en historisk kontekst, men problematiserer også hvordan det samtidige veinettet danner grunnlaget for et urbant-ruralt landskap som på mange områder avviker fra etablerte planleggingsregimer, deres begrepsapparat og virkemidler. Avhandlingen beskriver landskap og automobilitet som en følge av menneskelig praksis, den setter landskapet inn i en kulturhistorisk kontekst ved hjelp av Leo Marx' (Marx 2000) forståelse av moderne pastoralisme, og den illustrerer landskapsanalysens og den inventerende planleggingstradisjonens dilemma ved å beskrive misforholdet mellom planleggerens begreper og den verden som begrepene henvender seg til. Disse innfallsvinklene slutter jeg meg til, men i større grad enn Clemmensen betoner jeg betydningen av den subjektive erfarings situasjonen.

Mattias Qviström (Qviström 2003) har i liket med Juel Clemmensen studert veinettet som en materiell premiss for dannelsen av landskap der både romlige og tidserfaringer inngår. Qviström studerer derfor ikke veiens materielle situasjon, men "... vad en studie av vägnätet (med bakomliggande dokument, regelverk, etc inräknande) har att säga om landskapet (Qviström 2003:11)." Avhandlingen anvender Bruno Latours utforskende aktørnettverksteori i kombinasjon med Torsten Hägerstrands romlig forankrede tidsgeografi og representerer dermed et alternativ til inventeringstradisjonen: "Hägerstrand för fram betraktelser av heterogena relationer och deras ägande av rum som ett alternativ till det moderna forskningsparadigmets åtskiljande av handling och händelse och deras kausala förklaringar (Qviström 2003:29)." Qviströms analyse av landskap fokuserer på sammenhengen mellom vei, hastighet og forandringer av og ikke i tid og rom (Qviström 2003:201).

Det danske forskningsprosjektet *Byen, vejen og landskabet – motorveje til fremtiden* (Egebjerg & Simonsen 2005) viser hvordan motorveien har gått fra å være et landskapsarkitektonisk byggverk med en overveiende transportfunksjon mellom byer og landsdeler til selv å danne sentrum for bydannelse og større regionenheter. Økt pendling og lokalisering av arbeidsplasser, press fra kommersielle interesser, støyttiltak, gjengroing og lignende representerer utfordringer for den klassiske veiestetikken (Egebjerg & Simonsen 2005:76). Motorveien skifter karakter fra forbindelseslinje til lokaliseringskorridor, fra reisevei til byvekstgenerator (Egebjerg & Simonsen 2005:85,89). Ved siden av de generelle observasjonene om motorveiens utvikling gir også undersøkelsen et eksempel på en analysemetode av motorveistrekninger. Den kart- og befaringsbaserte strekningsanalysen er supplert av en karakterbasert situasjonsanalyse som innenfor hver sekvens fremhever nærmere angitte temaer. Metoden betegner det analyserte landskapet som trafikantopplevelse (Egebjerg & Simonsen 2005:55).

Analysefortellingen er rettet mot en definert tilhørerkrets

Bildet forutsetter en bestemt forståelseshorisont for å kunne tilegnes og anvendes. De oppfatningene av områder som utgår fra veien vil kunne være delt av de menneskene som ferdes langs veien, men også blant de gruppene der veien på en eller annen måte inngår som tema i en felles fortelling. Landskapsbildets forståelseshorisont er derfor både knyttet til den erfaringssituasjonen som ytringen refererer til, men også påkrevd i møte med den tilhørerkretsen som analysefortellingen retter seg mot. HB 140.06 fagtema *landskapsbilde* tilhører for eksempel både en profesjonstradisjon, en metodekultur og en lovregulert styringsform i samfunnet. Disse forbindelsene bringer fagtemaet utover rent personlige anliggender og over mot en arena der allmenne samfunnsverdier blir diskutert, vurdert og definert. I fagtemaet *landskapsbildes* tilfelle utføres de grunnleggende analysene av fagpersoner, ofte landskapsarkitekter, mens de ferdige analysene forberedes for politisk behandling av en faglig administrasjon. Som del av en større sak vedtas eller avvises deretter analysene av folkevalgte politikere. I høringsrunder og perioder med offentlig ettersyn ligger samtidig analysene tilgjengelig for andre sektorer, ideelle organisasjoner, berørt befolkning og øvrige interessenters synspunkter. Profesjonsytringen kommer derfor ikke bare til anvendelse innenfor et ekspertregime, men er derimot rettet mot allmennheten i sin helhet.

Analysefortellingen fremstilles med en talesjanger

Analysemetodens tilknytning til en erfaringssituasjon, teoritradisjon og målgruppe gir det anvendte profesjonsbildet et bestemt innhold. Dette avtegner seg også i de ulike måtene som analysefortellingen fremstilles på. Rune Slagstad mener at dannelsen av fjellene gjennom første halvdel av 1800-tallet skjedde på to måter, "... med et dobbeltblikk: landmålerens objektiverende blikk og malernes estetiserende blikk (Slagstad 2008:93)." Det er det nasjonale fjellandskapet Slagstad her sikter til med dannelsen. Områdene hadde ligget der i mange millioner år, og oppfatninger av dem fantes gjennom tradisjonell bruk. Men ennå hadde de ikke møtt landmålerens blikk og blitt kategoriserte elementer med en gitt posisjon avtegnet som kart. Tilsvarende gjaldt for billedkunsten. Områdene lå der, men var ennå ikke fremkalt av kunstnerens blikk og fremstilt av kunstnerens øye og hånd som bilde. I likhet med både landmålerens og malerens blikk innlemmer analytikerens blikk området i sin egen profesjonsvirksomhet og preger det med sine foreliggende oppfatninger av områder; sitt landskap. På tilsvarende måte observerer analytikerens blikk området med et særskilt blikk og lar iakttagelsene danne grunnlaget for den språklige formulerte analysefortellingen. Mikhail Bakhtin (Bakhtin 2005) skiller mellom fortellingenes *talesjangre*. Talesjangeren er en ytringsform der formålet i større grad er å forklare språkets betydningssituasjon enn dets formelle og strukturelle oppbygning. Talesjangeren kan derfor virke på tvers av enkeltspråk slik for eksempel et militært kommandorop ikke bestemmes av hvilket språk det ytres på.

... det er strake vegen heile skogen over, og jeg skal te han den så skjellig, som han såg den for seg. Først så går han opp kleiva og alle bakkene borti åslia der, og når han er kommen opp på høgda, så har han store sterke vegen ratt fram til Heggelia. Elva den har han på venstren heile tida, og ser han den inte, så hører han den. Men fremme ved Heggelia er det liksom litt vringel og kringelkrangel med vegen, så den jussom blir borte stykkomtil, og er en ikke kjent, er det ikke så greitt å finne fram; men han finner nok fram til Heggelia, for den ligger ved vatnet. Sia så går han

bort med Heggelivatnet, til han kommer fram til dammen; det er slik en dam foran et lite vatn, og liksom ei bru, som dem kaller det; der går han på venstren og tar av på høgren, og så har han den store, strake vegen ende ratt fram til Stubdal i Åsa (Asbjørnsen & Moe 1982:247).

Når for eksempel Asbjørnsen skal ta "benveien over den nordlige del av Krokskogen til kjer-raten i Åsa," spør han kona på Øvre Lyse i Sørkedalen om veien videre. I konas tilfelle er talesjangeren knyttet til dagligspråket med opphav i den praksis hun tilegnet seg landskapet på. Veibeskrivelsen som Asbjørnsen mottar, kan kalles en ytring innenfor konas talesjanger. Dette innebærer at ytringen ikke bare består av konas ordvalg, men også inneholder hennes forestillinger om området som Asbjørnsen skal gjennom, og hennes forventninger til hvordan utsagnet blir forstått av den færende (2.12). For oss foreligger imidlertid konas dagligspråk i Asbjørnsens litterære talesjanger. I sammenheng med konsekvensanalyser kan for eksempel fagtemaets talesjanger avgjøre om et vann blir kalt et *fjellvann*, en *innsjø*, en *innlandsfjord* eller et *magasin*. Talesjangeren speiler på denne måten den virksomheten den oppstår og praktiseres i, og hvordan denne virksomheten tillegger områder betydning som landskap. Spørsmålet om hvordan analysemetoden med fortellingen retter sitt eget bilde mot en tilhørerkrets, kan derfor forstås som hvor delaktig iakttagelsen av det samtidige landskapet er i profesjonens talesjanger. Ytterpunktene kan kategoriseres som narrative og programmerte talesjangere.

Fortellingen fremstilt innenfor en narrativ talesjanger

Kona på Øvre Lyse gir en veibeskrivelse der området fremstilles som en narrasjon, et ordnet og avdekkende forløp av hendelser formulert av språket. På samme måte avsluttes den felles og delte erfaringssituasjonen i analysefortellingen. Erfaringssituasjonen blir en forutsatt del av fortellingen, nærværende i fortalt form. Dette aspektet ved analysemetoden har vært behandlet i flere arbeider. Michael Jones og Lars Emmelin (Jones & Emmelin 1997) har vist hvordan billedlig fremstilte landskapsscener sammen med beskrivende tekster kan synliggjøre sammenhengen mellom abstrakte politiske beslutningsprosesser og materielle endringer av landskapet. Metoden kartlegger ikke hele områder, men viser forskjellige stadier av et foreliggende og for formålet utvalgt og typisk landskap (Jones & Emmelin 1997:20). I andre metoder står det presenterende ved den billedlige fremstillingen selv enda mer sentralt. Vidar Asheim har for eksempel beskrevet intensjonen bak fargebruken i en rekke detaljerte landskapskart produsert ved NIJOS som "... å la de verdifulle kvalitetene tenne et varmt lys i landskapet, mens det som er skjemmende og negativt, gir en glorete og kjølig lys (Asheim 1999:153)." Her blir ikke kartet bare en illustrasjon til en tekst, men gjør selv forsøk på å fremkalle et tilsiktet bilde gjennom måten det er fremstilt på. Den samme vektleggingen av kartenes billedlige virkning praktiserer også Vagstein, blant annet ved å hevde at "[i] kartbildet settes steds-kvalitetens fremtredelsesformer i et anskuelig forhold til hverandre (Vagstein 1999:143)" Kartet avgrenses ikke til en anordning av tegn som representerer en parallell verden på en konvensjonelt fastlagt måte, men blir selv en presentasjonsform og et talerør for en direkte og umiddelbar, områdegitt erfaring (Vagstein 1999:137).

2.12 Over Krokskogen på sti

Kjørebekrivelse

Kjørelengde: 58,6 km, Kjøretid: 01:19
Bomavgifter: Bil: 0,0 kr, Lastebil: 0,0 kr

	tid/km
↓ Sørkedalen B14, Oslo	
↓ Kjør sørover på skogsblisveg mot privat veg	00:03 0,6
↶ Ta til venstre inn på privat veg	00:04 1,1
↷ Fortsett inn på SØRKEDALSVEIEN	00:16 6,8
↷ Fortsett inn på ZINOBERBRUA	00:16 6,8
↷ Fortsett inn på SØRKEDALSVEIEN	00:24 10,4
↶ Ta til høyre inn på TRETTEBAKKEN	00:25 10,7
↶ Ta til venstre inn på EKRAVEIEN	00:26 11,2
↶ Ta til høyre inn på GRINIVEIEN	00:26 11,4
↷ Fortsett inn på GRINI BRU	00:26 11,6
↷ Fortsett inn på GRINIVEIEN	00:32 16,5
↶ Ta til høyre inn på Fv168	00:32 16,5
↶ Ta til høyre inn på GAMLE RINGERIKSVEI	00:38
	
↷ Fortsett inn på Fv160	00:44 26,5
↶ Gjør en U-sving og kjør tilbake på Fv160	00:45 26,5
E16 Fortsett inn på E16	00:46 28,8
E16 Fortsett inn på RINGERIKSVEIEN	00:53 35,1
E16 Fortsett inn på HOLEVEIEN	00:56 37,6
↶ Ta til høyre inn på ÅSAVEIEN	01:06 49,5
↶ Ta til høyre ved privat veg, bli på ÅSAVEIEN	01:10 52,2
↷ Fortsett inn på Fv156	01:10 52,3
↷ Fortsett inn på ÅSAVEIEN	01:11 52,7
↷ Fortsett inn på Fv156	01:11 52,9
↷ Fortsett inn på ÅSAVEIEN	01:17 57,8
↶ Ta til venstre ved STUBDALSVEIEN, bli på ÅSAVEIEN	01:18 58,4
↶ Ta til høyre ved privat veg, bli på ÅSAVEIEN	01:19 58,6

Asa (Grend), Ringerike

2.13 Reisebeskrivelse fra Sørkedalen til Åsa fra www.visveg.no

Fortellingen fremstilt innenfor en programmert talesjanger

Kartets tegnforklaring representerer derimot en standardisert norm som gjøres gjeldende for alle fremstillinger av lignende karakter. I følge Le Corbusier oppstår standardiseringen av den kulturelle fortellingen av et latent ønske om kontroll: "The more this order is an exact one, the more happy he is, the more secure he feels (Le Corbusier 1971:23)." Le Corbusier peker på geometriens muligheter til å kunne innfri dette kontrollbehovet. "Geometry is the means, created by ourselves, whereby we perceive the external world and express the world within us (Le Corbusier 1971:xxi)" Med geometrien som mental rettesnor blir erfaringen behandlet som *informasjon* som i følge Walter Benjamin "... macht den Anspruch auf prompte Nachprüfbarkeit (Benjamin 1991:153), mens Roland Barthes med henvisning til reisehåndbøker karakteriserer handlemåten som "... en magasinering av varer [...] slik at man hvert øyeblikk kunne avlegge regnskap for det utsigelige (Barthes 2002:179-180)." Det symbolsk fremstilte landskapet blir brutt ned og føyd sammen til operasjonaliserbare enheter: komponenter som lar seg posisjonere, kalkulere og beregne. Rommet blir målte distanser, og tiden blir kronologisk, standardiserte tidsenheter. Hvis Asbjørnsen hadde spurt om veien i dag, kunne han enkelt gått inn på www.visveg.no og fått beskrevet ferden med total kjørelengde, tidsforbruk og bomavgifter (2.13). Deretter kunne ferden følges sekvensvis med oppgitt lengde, estimert tidsforbruk og en liten tekst som forteller hvilket veinummer man skal se etter og om ferden fortsetter til høyre, til venstre eller rett frem.

Bildets frekvens: ferdsl langs vei og estetisk aksentuering

Vanedannelse og normaliserte landskapsbilder

Et grunnleggende fellesstrekk ved alle virksomheters landskap, vil være at det oppstår som en følge av gjentatt handling, av vanedannelse, av normering. Berger og Luckmann beskriver vanedannelsen som grunnleggende for all menneskelig aktivitet (Berger & Luckmann 2006:69) og for hvordan det i det hele tatt er mulig at "... menneskelig aktivitet (*Handeln*) skulle produsere en verden av ting (choses) (Berger & Luckmann 2006:39)." Både hjem, arbeidsplass, reisevei og feriesteder er del av det Berger og Luckmann beskriver som hverdagsvirkeligheten, "virkeligheten *par excellence*" (Berger & Luckmann 2006:42). Hverdagsvirkeligheten betraktes som en gitt realitet, som den umiddelbare verdenen vi refererer til, argumenterer ut fra og legitimerer våre handlinger i (Berger & Luckmann 2006:42-44).

Det tok oss en lang stund å krysse inn mellom øene, før vi så omkring to hundre hus som klynget seg sammen under en meget høy klippe – og med enda høyere klipper ruvende bakenfor. Snakke om Bastiller! Å være født her, må være å bli bastillet av naturen – stengt ute fra alt som åpner forståelsen eller utvider hjertet (Wollstonecraft 1997:81).

Før jeg kom hit, kunne jeg ikke ha forestillet meg at en så enkel ting som klipper kunne ha muliggjort så mange interessante kombinasjoner – alltid storslagne og ofte edle (Wollstonecraft 1997:84).

"Ja, luften her er jo berømt. Forøvrig viser ikke stedet seg fra sin beste side i aftnen. Det tar seg ofte bedre ut, særlig når sneen ligger. Men man ser seg jo svært mett på dette landskapet. Alle vi her oppe, det kan du vel tenke deg, er usigelig lei av det,"... (Mann 2005:14).

Iakttagelsen av bildet forstått som et resultat av dagligliv og vane gjør det mulig å operere med en forbindelse mellom billeddannelsen og regelmessigheten av praksis. Det vil være en forskjell mellom den som fremkaller bildet av området som et resultat av dagligliv og den som fremkaller bildet av området uten denne erfaringen. Mary Wollstonecrafts møte med Risør i 1795 fortonet seg annerledes enn hennes avskjed noen dager senere. Hadde hun slått seg til ro på stedet, ville kun kanskje ha sluttet seg til Thomas Manns tidsbetraktninger, tillagt romanfiguren Joachim Ziemssen. Både Wollstonecrafts møte og avskjed med Risør kommer derfor til uttrykk i en estetisk aksentuering og iakttagelse av området som landskapsbilde til tross for det motsetningsfylte utfallet. Bildets gjentatte frekvens, regelmessigheten i betraktningen fra førsteinntrykk til hverdagssyn, endret hennes bilde av det samme området. Den enkeltes gjentatte praksis legger grunnlaget for at bestemte utgaver av erfaringssituasjonen normeres og fremstår som områdets *normalbilde*. Normalbildet vil utgjøre den vanlige referansen som iakttageren benytter seg av når han trekker området inn i samtale med andre eller i egen praksis.

Ferdens regelmessighet som dagliglivets erfarings situasjon

J.B. Jackson (Jackson 1994) knytter regelmessighet og hverdagsvirkelighet sammen til et hverdagslandskap, *a sense of place*, basert på vane og evnen til å bli kjent med områdets særegenheter i takt med at vi venner oss til det (Jackson 1994:151). "In our urban environment which is constantly undergoing irreversible changes, a cyclical sense of time, the regular recurrence of events and celebrations, is what gives us reassurance and a sense of unity and continuity (Jackson 1994:160)." I følge Jackson er det regelmessigheten i handling og praksis heller enn tilstedeværelsen av materielle elementer som driver billeddannelsen og lar landskap oppstå. Jacksons *vernacular landscape*, det lokale, nærværende og hverdagsbetingede landskapet er hverken forankret i spesielle materielle kjennetegn eller definerte territorier, men er preget av ulike virksomheter og skiftende beskaffenhet, og iakttagers evne til å delta i og venne seg til forandringene (Jackson 1984:151):

Mobility and change are the key to the vernacular landscape, but of an involuntary, reluctant sort; not the expression of restlessness and search for improvement but an unending patient adjustment to circumstances.

Jacksons betraktninger om bevegelse og endring er for en stor del knyttet til studier av veiens historiske og samtidige funksjon (Jackson 1984:21), områdene de skaper (Jackson 1994:190), farkosten som blir benyttet (Jackson 1994:167), eller de ulike transportsystemene som veinettet er en del av (Jackson 1984:23). Jackson kaller studiet av veinettet for *odology* og viser på denne måten hvordan landskap og oppfatninger av områder ikke bare oppstår av ferdsel langs vei, men også ut fra hvordan veien omtales i, forutsettes eller relateres til et dagligliv.

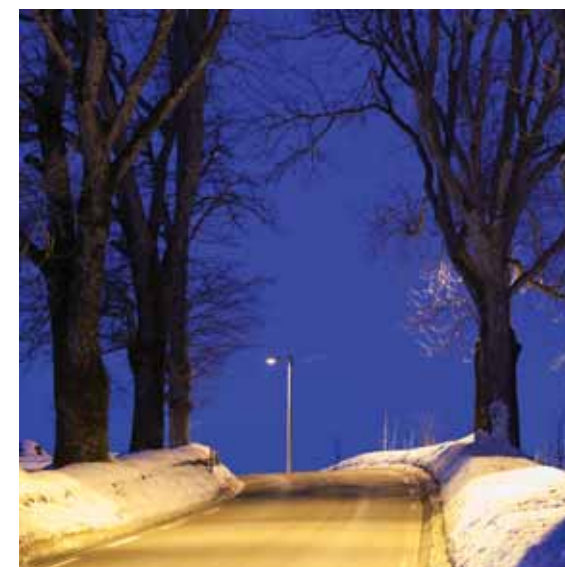
Ferdens regelmessighet og materielle aksenter

Den aksentuerte iakttagelsen av et område som landskap kan både dannes av en ferd i et nytt område, eller langs en vei som frekventeres regelmessig. Ved Haslum stasjon (2.14) langs en vei jeg går ofte, fremsto en ganske alminnelig skiltstake med ett som noe mer enn tre skilt med informasjon om fartsgrense, forkjørvei og høydebegrensning. Ved Ris (2.15) i Ås kommune ble jeg en dag på vei til kontoret oppmerksom på skinnets i et gatelys som flyk-

2.14 Haslum stasjon

2.15 Ris

2.16 E45 Innlandsvägen, utsikt over skogen

2.17 E45 Innlandsvägen, ekstra lang slette

tig, men iakt tatt, sto frem der alléen opphørte, veien løftet seg opp og forsvant bak en sving, og demringshimmelen åpnet seg bakenfor. Hvordan skal jeg kunne forklare dette?

Kunstneren Ørnulf Ranheimsæter illustrerer øyeblikket der det aksentuerte bildet oppstår, med en mann som i årevis har gått forbi det samme huset, men så en vakker morgen tilegner seg det estetisk for første gang. "Før har han sett huset. Nu ser han plutselig noe i det (Ranheimsæter 1999:14)." Iakttagelsen kan derfor ikke knyttes direkte til området, men må forstås ut fra den praksis som iakttagelsen er en del av. I Ranheimsæters eksempel er denne praksisen tydelig. Mannen går den samme veien regelmessig. Det er med andre ord ikke området han går i eller veien han benytter som kan kalles kjent, men *bildet* av området slik han kjenner det gjennom den hyppige ferden. Mot dette bildet aksentueres det gule huset mot den blå himmelen og den hvite snøen.

Ferden i Kjøpsvik følger en helt annen frekvens. Her er vi for første gang. Likevel kan også dette bildet forstås som en aksentuering av kjent praksis. I dette tilfellet er ikke praksisen knyttet til farkost og far, men til en kjent teori og tankegangen bak denne. Gaten aksentueres mot det kjente bildet av hvordan gaten ideelt sett burde ha sett ut: rette kanter, tilpasset sluk, velskjøttede rabatter med friskt grønt gress i frodig vekst. Uten bildet skapt av profesjonspraksis, finnes heller intet grunnlag for estetisk aksentuering, noe som bekreftes av den fraværende begeistring hos min reisekamerat.

Bildet fremkalt av ferdens regelmessighet er heller ikke begrenset til at den samme strekningen tilbakelegges hyppig, men kan også dannes på bakgrunn av ensartede inntrykk tilegnet underveis. En reise langs deler av E45 *Innlandsvägen* i Sverige gir et bilde av nærmest å stå stille i en omsluttende, skiftende og bevegelig skog. En gang i blant aksentueres dette bildet. Sporadisk åpnes skogen opp og gir synet tilgang til en utsikt over et teppe av bartrær som ikke ser ut til å ha noen ende (**2.16**). Det kan dreie seg om lange sletter (**2.17**), eller om utsikten over et vann eller en elv som åpenbarer seg den korte tiden det tar å kjøre over en bro. Ferden gir oss utallige bilder hvorav bare noen få blir igjen som områdets iakttatte landskapsbilde (Lehmann 1986:145).

Bildets motiv: veien viser virksomhetens valg og disposisjoner

Forenende blikkfang og beveggrunn

Landskapsbildet krever ved siden av en horisont og en frekvens, også et bestemt *motiv* for å kunne bli iakt tatt og gjort nærværende. Bildets *motiv* betegner hvilket formål og beveggrunn iakttagelsen av bildet foregår med. Motivets betydning illustreres for eksempel i Kurt Lewins (Lewin 2006) beskrivelse fra 1917 av krigslandskapet fra første verdenskrig. Lewin beskriver krigslandskapet som et bilde dannet i soldatens handlingsrom der motivet var å bekjempe fienden på slagmarken. Slik fremkaller stridshandlingene et symbolsk fremstilt bilde av området, iakt tatt fra den sikre stillingen, gjennom fare- og grensesonen og frem til selve frontlinjen der landskapet ganske enkelt opphørte. Motivets betydning for iakttagelsen av området, kom særlig til syne i krigshandlingenes skiftende faser. Når frontlinjen flyttet seg raskt, og et tidligere uberørt område ble trukket inn i stridshandlingene, befant soldaten seg fortsatt, over en kortere periode, i et landskap slik det ville ha blitt erfart i fredstid. Lewins beskrivelser

viser at motivets betydning for landskapsdannelsen er så avgjørende at soldater i ettertid fikk problemer med å kjenne seg igjen i en tidligere stridsone. Landskapet endret totalt karakter. Landskapet var ikke lenger retningsbestemt av frontlinjen, men åpnet seg i stedet opp i alle retninger. Det samme gjaldt skog og skogskanter som fremstod som luftigere da de ikke lenger ble vurdert som skjulested for fienden. Og svake fordypninger som kunne gi livsviktig beskyttelse mot splinter og beskytning, ble knapt nok sett.

Motivet tilfører iakttagelsen en bestemt hensikt, retning og intensjon slik tilfellet var i Lewins stridsfelt. Motivet samler alle medvirkende aktører i et synlig bilde og tilbyr et grunnlag for å kunne forstå hvilken form det fremstår med, hvilket formål det er iaktatt ut fra og hvilken drivkraft som endelig utløser bilde-dannelsen. Motivet kan være utledet av kulturelle virksomheter og danne grunnlag for symbolske bilder slik det for eksempel vil være tilfellet når et område strategisk vurderes som stridsfelt. Men det kan like gjerne være knyttet til kvalitativt iaktatte bilder. Det samme området vil da i mindre grad fremstå som et strategisk felt og heller sammenstilles av groper, kammer eller tett vegetasjon, fremkalt av den enkeltes behov for vern og oversikt. Motivet tilhører hverken den kvalitative eller det symbolske bildet, men utgjør i begge tilfellene sentrum for bilde-dannelsen og den forenende enheten som bevirker disposisjonen av området i så vel ferden som i fortelling.

Den kanadiske geografen Edward Relph (Relph 1976) innførte begrepene *insider* og *outsider* for å kunne beskrive fenomenet. Når individer fra ulike virksomheter betrakter det samme området, vil betraktningen kunne gi forskjellige oppfatninger alt etter betrakternes forståelse av området. Begrepsparet beror på et dynamisk forhold mellom iakttagelse, oppfatning og område. "In short, as our intentions vary, so the boundary between inside and outside moves. In consequence there are many possible levels of insiderness (Relph 1976:50)." Relph påpeker her at oppfatningsmangfoldet ikke bare begrenser seg til ulike virksomheter, men også at det samme individet kan ta del i mange virksomheter og dermed selv skifte syn og landskap etter hvilket motiv, innenfor hvilken horisont og med hvilken regelmessighet som området betraktes slik for eksempel Lewins krigslandskap viste.

Anskueliggjøring av hverdagsliv og faglig virksomhet: Fauske

I henhold til den europeiske landskapskonvensjonens landskapsbegrep og veien som felles og delt erfarings-situasjon, vil det iaktatte og fremstilte landskapsbildet kunne oppstå innenfor et motiv som viser oss hvilket dagligliv vi er en del av og hvilket samfunn vi bidrar til å skape. I det estetisk aksentuerte landskapsbildet ser vi det materielle avtrykket av samfunnets disposisjoner og valg. I to gater på Fauske i Nordland anskueliggjøres både hverdagslivet slik Jackson forstår det og området slik det foreligger etter bidraget fra en bestemt faglig virksomhet. Sjøgata (**2.18**) er bred og åpen. Her ligger store bygninger som tydelig forteller den farende om hva de inneholder. Mellom bygningene er det avsatt romslig plass til parkering av biler. Det koster heller ikke noe å sette fra seg bilen her i motsetning til på kommunens plass på den andre siden av gaten. Stadig svinger biler ut fra og inn på plassen. Fra butikkene trilles store handlevogner ut, og det er også mulig å tanke drivstoff fra en selvbetjeningsautomat mellom biloppstillingsplassene. På hver side av Sjøgata er det anlagt fortau. Enkelte steder er det plassert ut sittebenker med integrerte kasser for utplantning av sommerblomster. For

70

2.18 Fauske, Sjøgata

2.19 Fauske, Storgata

Øvrig er gaterommet nøkternt utformet, noe ugress vokser i glipen mellom husvegg og asfalt, og bortsett fra informasjon om åpningstider og tilbudskampanjer åpner de tildekkede vindusflatene sporadisk for innsyn til de virksomhetene som foregår inne i husene. Fortauet kan på mange områder oppfattes som en forlengelse av den kommunale parkeringsplassen. For å kanalisere trafikken og separere gående fra kjørende har man derfor stilt opp rekker med avvisende elementer. Til dels er disse en variant av standardiserte betongelementer, til dels er det anvendt kompakte blokker av fauskemarmor, ett av stedets viktige eksportprodukter.

En mer iøynefallende bruk av marmoren møter oss dersom vi forlater Sjøgata og fortsetter opp til første parallellgate, Storgata (2.19), der E6 og riksvei 80 møtes i en rikt utformet rundkjøring med en 10 meter høy obelisk plassert i midtfeltet. I alle retninger fra rundkjøringen er gatene anlagt med variert og detaljert materialbruk. Den asfalterte kjørebane avsluttes på hver side av et felt med storgatestein. En bred kantstein skiller kjørebane fra fotgjengerområdet som er delt i to. Inntil forretningene er området prioritert for gangtrafikk, mens området mot kjørebane er anlagt som en møbleringssone med benker, gatelys, søppelkasser, gate-trær og enkelte parkeringslommer (Brunke & Vading 2008). Ferden gjennom gaten synliggjør landskapsarkitektens og de øvrige planleggenes lokaliserte og materialiserte fortellinger og hvilke motiver de styres av.

Når jeg beveger meg mellom Sjøgata til Storgata, går jeg over fra et område sammensatt av spor etter ulike virksomheter til en gate materialisert i planleggerens bilde. Det hverdagslivet som i Sjøgata også viste seg gjennom områdets materialitet, foregår i Storgata i et standardisert og gjennomført gatebilde. Oslokantsteinen finnes også i sydligere strøk av landet. På denne måten føres jeg over fra en situasjon der dannelsen av bildet primært er gitt av områdets hverdagsliv, til en gate der bildet, gjennom den materialiteten som ligger forberedt for iakttagelse, er bevirket av og anskueliggjør planleggerens landskapsbilde.

Anskueliggjøring av forlatt hverdagsliv: Sulitjelma – Charlotta

På vei gjennom stedet, langs en smal, svingete vei, passerer jeg flere store bygninger. Ved en av dem utvides veien til en plass (2.20). Mellom skråningen på oversiden av veien og bygningen blir kjørebane en asfaltflate mellom fjellskjæring og fasade. I den ene enden står en enslig bil, et oppslag informerer om *kafe*, i enkelte av vinduene henger hvite gardiner. Jeg kjører forbi og stanser ved den andre enden av bygget. Det henger et skilt på veggen. Jeg gjenfinner skiltet i minnene da brus var en bursdagsdrikk. Det er ikke satt kantstein hverken mot terreng eller bygg. Her finnes ingen rabatt med spirea eller sommerblomster ved byggets innganger. Det er som om fraværet synliggjør den amerikanske fotografen Robert Adams ord: "Unspoiled places sadden us because they are, in an important sense, no longer true (Adams 1996:14)." Slik er heller ikke dette stedet sant mer. Alt jeg ser, er tegn på at stedet er forlatt. Den aktiviteten som en gang krevde et stort forsamlingslokale, har nå opphørt. Det er dette jeg kan betrakte i plassen foran meg og bygningen bakenfor. Virksomheten er avsluttet, og gjennom bildet kommer det avsluttede til syne.

2.20 Sulitjelma, Charlotta

Analysemetodens fremstilling av motivet *natur som landskap*

Profesjonsbildet er utledet av en samtidig, felles og delt erfaringsituasjon

Men jeg har søkt undre, ønsket å få se et under som kunne overbevise meg. Og se her har vi underet, det eneste mulige, alltid værende som omgir meg på alle kanter, og så har jeg ikke lagt merke til det (Tolstoj 1974:435)!

Gjennom den ekspertbaserte analysemetodens teoribaserte landskapsbilde føres en bestemt *iakttagelse* av området over fra en allment tilgjengelig ferd til en ekspertbasert fortelling. I likhet med Konstantin Levins erkjennelser i Tolstojs roman *Anna Karenina* iakttas det meningsbærende særpreget som bilde i et samtidig, tilblivende og dynamisk landskap. Enten denne iakttagelsen medieres av materialiteten i et område, en tekst, et kart, eller et fotografi, *kan* landskapsbildet sees av alle, det *kan* sees i alle områder, og det *kan* derfor deles av både analytiker og publikum. Iakttagelsen viser til en allmenn erfaringsituasjon og en bestemt utgave av denne situasjonen. Den viser verdens gang og ansporer til tanker om hvordan det menneskelige livsmiljøet burde ha blitt til. Og den estetiske iakttagelsen åpner blikket for å kunne vurdere og å verdsette alle områder som landskap slik også landskapskonvensjonen forutsetter. Robert Adams formulerte det slik i boken *The New West* som kom ut noen år før utstillingen *New Topographics* fant sted (Adams 2008:xii):

Paradoxially, however, we also need to see the whole geography, natural and man-made, to experience a peace; all land, no matter what has happened to it, has over it a grace, an absolutely persistent beauty.

Henvisningen til en materiell verden alene er, som jeg allerede har påpekt flere ganger, ikke tilstrekkelig for å kunne forstå et anvendt landskapsbilde. Anskueliggjøringen av landskapsbildets horisont, frekvens og motiv åpner imidlertid opp for å kunne ta et standpunkt i oppfatningsmangfoldet og blant de mange variablene. Redegjørelsen for den ekspertbaserte analysemetodens profesjonsbilde må derfor også ta stilling til hvilke horisonter, frekvenssituasjoner og motiver som ikke bare finnes tilgjengelige, men som også virker direkte utslagsgivende for bildets nærvær. I den påfølgende delen av avhandlingen vil jeg videreføre forståelsen av veien som grunnlag for landskapsbildets horisont og frekvens, men i større grad konsentrere meg om den landskapsarkitektoniske fagprofesjonen og motivet *natur som landskap*.

Landskapsarkitekturens motiv: et estetisk-visuelt landskapsbilde

Begrepet landskap betegnet i kulturkretser som italiensk (paese), tysk (Landschaft), og hollandsk (landschap) et nærmere avgrenset område. Rundt år 1580 ble begrepet tilført en estetisk dimensjon da det i England ble brukt som sjangerbetegnelse på avbildede landskap (Wood 1993:47). Den kunstneriske fremstillingen av områder dannet i sin tur utgangspunkt for en egenartet hagekultur og et kultiverende blikk som ga tilgang til en iakttagelsesform der ethvert landområde etter hvert lot seg betrakte som landskap. Katrine Højring og Ole Hjorth Caspersen (Højring & Hjorth Caspersen 1999) gir et eksempel på hvordan landskap kan analyseres med utgangspunkt i avklarte, estetiske begreper, blant annet hentet fra Martin Seel (Seel 1996). Analysemetoden gir dermed innblikk i deler av den tyske estetiskfiloso-

fiske landskapsdiskusjonen. I denne danner sammenhengen mellom landskap og estetisk nærvær, *natur som landskap*, et utgangspunkt for landskapsforskning (Flach 1986; Sieferle 1986; Smuda 1986; Groh & Groh 1991; Ritter 1995; Seel 1996). Kunnskapstradisjonen behandler den samme tematikken som også fagtema *landskapsbilde* og den landskapsarkitektoniske analysetradisjonen for øvrig berører. Samtidig tilfører den emnet en mer avklart teoritradisjon som jeg har valgt å støtte meg til.

En narrativ og inventerende metodestrategi

Til tross for at deler av den landskapsarkitektoniske analysetradisjonen kan knyttes til motivet *natur som landskap*, vil metoden kunne være utformet på forskjellige måter. Overgangen mellom malerens og landmålerens, Lyse-konas og www.visveg.no sin veibeskrivelse karakteriserer også overgangen mellom ulike metodestrategier. Landskapet foreligger ikke lenger i form av en narrasjon, men som en inventert fortelling. Samtidig går fortellingen over fra å fremstilles som en ytring til å formaliseres som en standardisert beregning. Betydningen av det fremkalte bildet av området svekkes til fordel for informasjonen i den formaliserte modellen. Den *inventerende* strategien møter området med en avklart norm og prosedyre for hvordan områdets materialitet skal identifiseres og senere fremstilles som fortelling. Slik blir et kart tilført innhold fra området uten at dette hverken endrer det foreliggende registeret av tilgjengelige tegnsymboler eller retningslinjene for hvordan disse skal fremstilles. Metodestrategien støtter seg til en programmert talesjanger med sikte på å redusere og i beste fall oppheve skillet mellom den tid- og stedfestede, historisk betingede erfaringssituasjonen og nærværet fremkalt av den mobile analysefortellingen. Der den inviterende, narrative strategien viser til den erfarte veien og retter fortellingen mot tilhørerkretsen som et tilbud, viser den insisterende inventeringsstrategien til et allerede kategorisert område og retter beregningen mot tilhørerkretsen som en konklusjon.

Valg av metodestrategi er et valg av landskap

Jeg var bestemt paa at gaa saalangt nordover, at jeg kunde se Fyllingen og begav mig Kl. 9 paa Vei, efterat have faaet den meget almindelige, men som oftest aldeles inkorrekte, Oplysning, at der var en stor, stærk Vei, som ikke kunde tages Feil af (Bruun 2008:68).

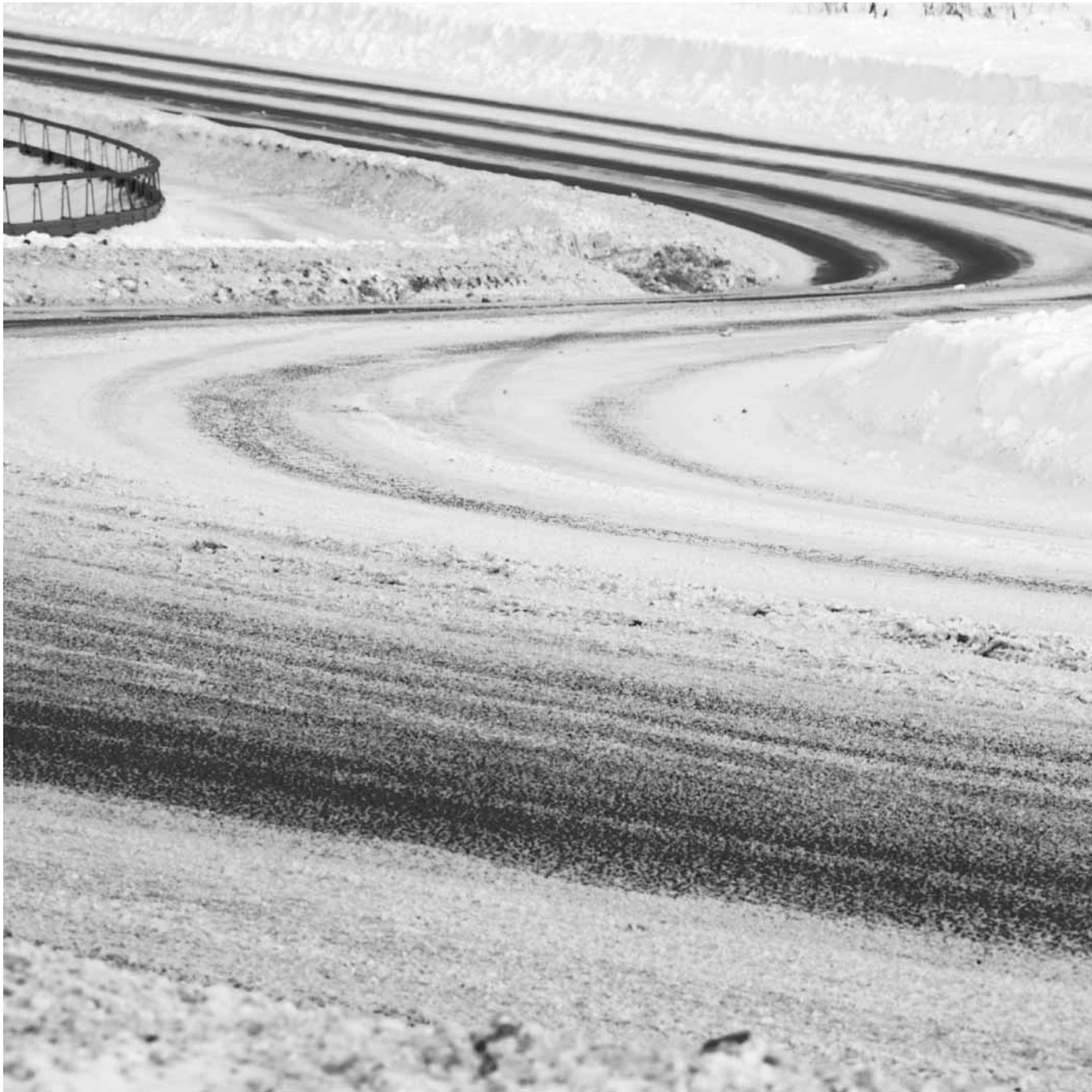
Carl C.G. Bruuns gjentatte erfaring fra sine vandringer i ukjent nordmarksterrang illustrerer det problemet som også analytikeren står overfor når han skal gjøre det samtidige landskapsbildet nærværende for den enkelte. Når Bruun spør om veien, eller tilhøreren ber om analysemetodens redegjørelse, har hverken veiviseren eller analytikeren anledning til å følge tilhørerne på veien. Veien må fremstilles gjennom en språkbasert fortelling som tilhøreren kan legge til grunn for den kommende erfaringen. Også tilhøreren må kjenne igjen den foreliggende materialiteten i området slik den er disponert i fortellerens landskap. Analytikeren må gjøre sitt eget bilde nærværende hos tilhøreren slik at han i likhet med Bruun, ikke mister retningen, men gjennom bildet av området gjenkjenner den veien ingen tilsynelatende kan ta feil av.

Analysemetoder for landskap gjenspeiler både en forståelse av samtiden, men gir også et vurdert bidrag til denne forståelsen når de kommer til uttrykk som fortellinger. Når land-

skapsbildet tilgjengeliggjøres som fortelling, vil måten denne fortellingen formuleres på, også kunne tolkes som uttrykk for et verdivalg. Skillet mellom en *inventerende* og en *narrativ* metodestrategi illustrerer derfor ikke bare to forskjellige fremstillingsteknikker, men viser samtidig to forskjellige måter å konseptualisere landskap på. Måten fremstillingsteknikken brukes på, beskriver ikke bare et handlingsmønster eller angir en fremgangsmåte, men belyser også en fastlagt forståelse av hva landskap er. Valg av metodestrategi innebærer på denne måten også et valg av landskap.

Det avgjørende for hvilken strategi analytikeren velger, er imidlertid ikke bestemt av hvilke teknikker eller begreper som analytikeren rår over, men hvilket landskapsbilde som han gjennom analysefortellingen ønsker å gjøre nærværende. I et komplekst og dynamisk landskap vil den avklarte analysemetoden gjøre det mulig for analytikeren å anskueliggjøre et samtidig landskapsbilde fra et bestemt teoretisk standpunkt. Samtidig vil den avklarte analysemetoden retorisk kunne argumentere for, men aldri verifisere, legitimiteten av et individuelt erfart og estetisk nærværende bilde. Det er analytikerens privilegium å fremstille et teoribasert landskap, og hans forpliktelse å legitimere dette i samtidig materialitet og praksis. Både den nevnte inventeringsstrategien slik den kan eksemplifiseres med fagtema *landskapsbilde* fra HB140.06 og den alternative narrative strategien som jeg har skissert i kjølvannet av landskapskonvensjonens betoning av kulturell velferd, kan bidra til å anskueliggjøre et landskapsbilde når det skal tas planbeslutninger. Uavhengig av anvendt metodestrategi gjenstår imidlertid spørsmålet om dette landskapsbildet kan betegnes som samtidig slik at det bidrar til at tilhørerne selv gjenkjenner innholdet og finner veien? Er det landskapsbildet som anvendes av fagprofesjonen utledet av en felles og delt erfaringssituasjon, kan det forsvares som verdinøytralt, og kan det forstås av alle som kommer innenfor rekkevidden av bildets fortellinger?

I den påfølgende undersøkelsen av landskapsarkitekturens metodetradisjon og teorigrunnlag vil jeg redegjøre for det anvendte profesjonsbildets innhold og bakgrunn (kapittel 3-4) og vurdere det i forhold til en samtidig erfaringssituasjon slik den kan utledes av ferdsel langs vei i dag (kapittel 4). Til slutt vil jeg forsøke å sette landskapsbildet inn i en større sammenheng ved først å peke på enkelte historiske betingelser for dannelsen av motivet *natur som landskap* og hvordan det kan begrepsliggjøres i ulike teorier (kapittel 6). Deretter vil jeg ta utgangspunkt i den samtidige erfaringssituasjonen og gi noen eksempler på hvordan en narrativ fremstilling av motivet kunne formuleres som analysefortelling (kapittel 7).

3 Et scenisk og ruralt profesjonsbilde

I landskapsarkitekturen er det siden 1970-tallet etablert en metodetradisjon for å kunne gi planleggere et utredningsverktøy for å kunne redegjøre for det estetisk-visuelle landskapsbildet i forbindelse med store anleggsprosjekter knyttet til blant annet kraftproduksjon og veianlegg. I dette kapitlet vil jeg forsøke å klargjøre hvilket landskapsbilde denne metodestrategien både forutsetter og selv bidrar til å opprettholde. Innledningsvis knytter jeg fagtemaet til en profesjonstradisjon slik denne har utviklet seg i Statens vegvesen. Deretter vil jeg fortsette søket etter denne tradisjonens opphav i øvrige analysemetoder og i teoritradisjoner. HB 140.06 fagtema *landskapsbilde* utgjør diskusjonens omdreiningspunkt. Målet er å kunne gi en redegjørelse for hvilket motiv, horisont og frekvens profesjonstradisjonens landskapsbilde kan tolkes som et uttrykk for.

3.1 Konseptualisering av landskapsbildet i Statens vegvesen

Fra slutten av 1970-tallet foregikk det en etablering, utvikling og spredning av landskapsarkitektonisk fagstoff på flere nivåer innenfor Statens vegvesen. Fra den første utgaven av HB 010.78 *Vegen i landskapet* (Statens vegvesen 1978) til den siste utgaven av HB 017.08 *Veg- og gateutforming* (Statens vegvesen 2008a) har de faglige verdiene blitt formulert, anvendt og evaluert både i forkant og i etterkant av gjennomførte veiprosjekter. Fagkunnskapen har blitt nedfelt i veiledere på et overordnet plannivå, normaler for vei- og gateutforming, evalueringskriterier for bedømmelse av realiserte veiers skjønnhet (*Vakre vegers pris*), og særskilte skriv, rapporter og bøker med varierende tema. Fagkunnskapen har omhandlet både utformingen av selve veien og det området veien er en del av. Holdningene til veiens utforming kommer spesielt godt til uttrykk i håndbok 17/19-serien (vei- og gateutforming), mens forholdet mellom vei og område har stått sentralt i håndbok 140-serien (konsekvensanalyser).

77

Tematiske håndbokserier og normering av faglige oppfatninger

Det faglige grunnlaget etableres

Med HB 010.78 innføres landskapsarkitektonisk fagtradisjon i Vegvesenets offisielle håndbokserie. Utkastet til håndboken ble utarbeidet av ingeniørfirmaet Dahlen og Toftenes og videre bearbeidet av Ingerlise Amundsen. Grunntankene for veiutforming utenfor by- og tettbygde strøk ble trukket opp av HB 010.78 og videreutviklet i Ingerlise Amundsens (Amundsen 1995) doktoravhandling *Vegutforming og landskapstilpassing* fra 1995. Sentrale temaer i begge publikasjonene er forholdet mellom veien som byggverk og de omgivelsene den er en del av. Håndboken introduserte kunnskap fra amerikanske, engelske og tyske forfattere for norsk planleggingspraksis, og både gjennom senere publikasjoner og undervisning i kurset *Landskapsplanlegging ved store anlegg* ved UMB har kunnskapen blitt formidlet, videreført og praktisert.

Kjernestoffet for gateutforming i bystrøk ble utviklet i HB 019.83 *Vegutforming i byer og tettsteder* (Statens vegvesen 1983) og supplert tre år senere med *Bylandskap. Tanker omkring gaterom, gategeometri og gateutstyr* (Vegdirektoratet 1986). Begge publikasjonene under-

streker at bygaten må behandles annerledes enn landeveien og stiller ulike krav til så vel fysisk utforming som tankegang for å gi et godt resultat. Holdningene avtegner en økende oppmerksomhet omkring bygaten på 80-tallet og kan betraktes som en reaksjon mot tendensen til å innføre landeveisstandarder i ethvert område.

HB 017 Veg- og gateutforming

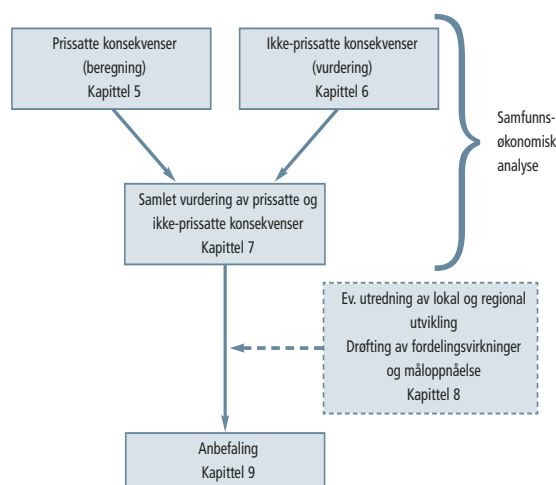
HB 017.08 skiller mellom gater og veier, by og land, og følger dermed opp den tradisjonelle inndelingen. I den foregående utgaven, HB 017.93 (Statens vegvesen 1993), var det i tillegg tatt med en mellomkategori som dekket overgangssonen mellom tett og spredt bebyggelse. I følge Ingerlise Amundsen ble arealkategorien *middels tett bebyggelse* innført for bedre å ivareta estetiske hensyn. I tillegg var det meningen at håndbokens ingeniørfaglige prinsipper skulle tilpasses de landskapsfaglige, men på grunn av begrenset tidskapasitet blant etatens to landskapsarkitekter, måtte denne ambisjonen oppgis. HB 017.93 samlet HB 017.81 (Statens vegvesen 1981) og HB 019.83 i en normal. I følge Amundsen var sistnevnte mindre brukt enn førstnevnte. HB 017.81 inneholdt dessuten et eget kapittel, *landskapsarkitektur*, der fagkunnskap fra HB 010.78 ble presentert. Materiale som vanligvis bare inngikk i veiledere, ble på denne måten del av en normal, og dette, i vegvesensammenheng oppsiktsvekkende unntaket, ble gjort fordi kunnskapen nylig var gjort tilgjengelig. Blant annet ble begrepet *harmonisk linjeføring* introdusert i denne normalen (p.m. Amundsen 2010).

HB 140 Konsekvensanalyser

HB 140.06 (Statens vegvesen 2006a) har som formål å gi planleggeren oversikt over prosess, metode og de krav som stilles til presentasjon av materialet i en konsekvensanalyse (Statens vegvesen 2006a:3). Boken ivaretar de kravene den daværende plan- og bygningsloven stilte til å utrede konsekvenser for miljø, naturressurser og samfunn, og samtidig dekker den kravene gitt i Finansdepartementets veileder i samfunnsøkonomiske analyser (Statens vegvesen 2006a:10). Den samfunnsøkonomiske analysen deler konsekvensene i to grupper ut fra om de er eller ikke er prissatt (**3.01**). *Landskapsbilde* utgjør sammen med fagtemaene naturmiljø og friluftsliv, naturmiljø, kulturmiljø og naturressurser den ikke-prissatte konsekvensgruppen.

Veilederen HB 140.06 er den tredje i rekken av håndbøker som beskriver fremgangsmåter for å kunne avdekke samfunnsmessige konsekvenser av veianlegg. HB 140.06 behandler by og land som ett fagtema, men skiller likevel begrepsmessig mellom *landskapsbilde/bybilde*. Håndboken behandler både veien som landskapsarkitektonisk byggverk, det landskapsbildet veien legges inn i og bidrar til å skape, og som nytt deltema innføres også *reiseopplevelse*, den veifarendes landskapsopplevelse.

HB 140.95 (Statens vegvesen 1995b) ble utgitt som en følge av en lovendring i 1989 som innebar at all veiplanlegging skulle foregå etter plan- og bygningsloven fra 1. juli 1994. Ved siden av prosjektering av vei gjaldt dette også annet planarbeid slik som konsekvensutredninger. Det ble derfor behov for en ny håndbok som ville ivareta kravene stilt i Miljøverndepartementets veileder for konsekvensutredninger (T-1015) i tillegg til vegvesenets egne temaer (Statens vegvesen 1995a:30-32). For de ikke-prissatte konsekvensene ble det satt

Figur 4.1: Hovedgrep for konsekvensanalyse i håndboka

ned en arbeidsgruppe bestående av arkitekt Amund Vik, landskapsarkitekt Gyda Grendstad og naturforvalter Jan Martin Ståvi. Gruppen arbeidet med temaer som først ble kalt "vanskelig kvantifiserbare faktorer." HB 140.95 tok i likhet med de øvrige utgavene utgangspunkt i en samfunnsøkonomisk nyttekostnadsanalyse. Metodikken fra denne ble derfor førende også for de ikke-prissatte konsekvensene. Arbeidet ble likevel utført ut fra forutsetningen om at alle temaer skulle behandles likeverdig. Analog begrepsbruk var blant annet en følge av denne føringen. I det britiske Department of Transport's konsekvensanalyse (1993) fant man begrepsparet *value of the asset* og *magnitude of the consequence* som ble innarbeidet i eksisterende nyttekostnadsanalyse. *Landskapsbilde* ble avgrenset som eget fagtema på tross av at Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren opprinnelig ønsket alle sider ved landskapet behandlet under henholdsvis *naturmiljø* og *kulturminner og kulturmiljø* (p.m. Grendstad 2010).

HB 140.95 hadde et noe annet tematisk tyngdepunkt enn dagens utgave. Veiens arkitektoniske utførelse stod mindre sentralt, og reiseopplevelsen var begrenset til en vurdering av tiltaket sett fra veien. Både by- og land ble behandlet samlet under felles navn, *landskapsbilde*, men dette var først og fremst et analyseteknisk grep for å få et bedre grunnlag for å kunne operasjonalisere de materielle elementene. Landskap som sådan omfattet både by og land (p.m. Grendstad 2010). Vektleggingen av området skyldtes blant annet at denne utgaven ble utarbeidet med et annet bakgrunnsmateriale enn både utgaven før og etter. I HB 140.95 var landskapsarkitekt Magne Bruuns arbeider med landskapsanalyser innflytelsesrike. Bruun var ikke en del av arbeidsgruppen, men bidro direkte med foredrag og indirekte med tankegodts fra tidligere arbeider, særlig Nordisk Ministerråds rapport *Natur- og kulturlandskapet i arealplanleggingen* (Nordisk ministerråd 1987) som var kjent blant arbeidsgruppens medlemmer. Herfra stammet blant annet begrepet *landskapsbilde* (p.m. Grendstad 2008) og kriteriesettet for å vurdere "... de visuelle kvalitetene i landskapet [...] ut fra samspillet mellom faktorene, mangfold/variasjon, helhet/kontinuitet, inntrykksstyrke/intensitet, med hovedvekt på kriteriesettet mangfold/variasjon (Statens vegvesen 1995b:55)." I tillegg til *landskapsbilde* og kriteriene for vurdering av områdets visuelle kvaliteter ble også *sårbarhet* brukt for første gang som begrep i vegvesensammenheng.

I HB 140.88 (Statens vegvesen 1988) lå det tematiske tyngdepunktet på veianlegget noe også navnevalget *landskapstilpasning/tilpasning til bylandskapet* vitnet om. Hverken *landskap* eller uttrykk der ordet *visuell* inngår, er nærmere definert. Håndboken var i all hovedsak en videreføring av HB 017.81 og HB 019.83 (p.m. Amundsen 2010). Ved siden av normalene for vei- og gateutforming og veilederne for konsekvensanalyser, har landskapsfaglige spørsmål også vært del av en rekke andre håndbøker, blant annet 54-serien (oversiktsplanlegging), men uten at innholdet representerer noe vesentlig tillegg til de nevnte publikasjonene.

Konseptualisering av det estetisk-visuelle landskapbildet

Veien som byggverk og landskap som arealkategori

Det landskapsfaglige tankegodset har hatt stor spredning på flere ulike nivåer, alt fra anlegg til analyse av landskapsbilde og evaluering av ferdige anlegg. Det faglige perspektivet har

likevel ligget forholdsvis fast og fremstår i de forskjellige typer og generasjoner av håndbøker som variasjoner over de nevnte operasjonaliseringstemaene. Det er veiens betydning som byggverk og landskapselement, sammenhengen mellom lokalisering og form som har vært førende for kriteriene og styrt anvendelsen av kunnskapen. Betegnende begreper er slike som *inngrep*, *tilpasning*, *bevaring*, *karakter* og *visuell kvalitet*. Operasjonaliseringen av landskapet har vært utført som en inventering der områdene er blitt delt inn i foreliggende arealkategorier som by og land. Først i de senere utgavene er landskapsbegrepet selv blitt forklart og definert. En mer grunnleggende problematisering av forholdet mellom idealer og argumentasjon, legitimering av det anvendte landskapsbildet, finnes det med unntak av Amundsens doktorgradsavhandling imidlertid få eksempler på.

Uklar definisjon av begrepet visuell kvalitet

I innledningen til beskrivelsen av fagtemaet henvises det til overordnede politiske mål som skal sikre "... at det blir tatt estetiske hensyn til landskapet i all planlegging (Statens vegvesen 2006a:146)." Fagtemaet selv beskrives med følgende tekst (Statens vegvesen 2006a:146):

Temaet landskapsbilde/bybilde omhandler de visuelle kvalitetene i omgivelsene og hvordan disse endres som følge av vegtiltak. Temaet tar for seg både hvordan tiltaket er tilpasset landskapet sett fra omgivelsene og hvordan landskapet oppleves sett fra vegen (reiseopplevelse).

Til tross for at fagtemaet oppgir en del kriterier for hva som menes med *visuell kvalitet*, mangler en redegjørelse for hvilken forståelse av landskap disse kriteriene relaterer seg til. En eksplisitt diskusjon av landskapsbegrepet mangler. Arbeidsgruppen bak fagtemaet oppgir at det ikke bygger på noen bestemte teorier eller metoder, men er et uttrykk for arbeidsgruppens og de øvrige medvirkendes faglige kunnskaper (p.m. Rui, Schjetne et al. 2010), men hvor kommer disse kunnskapene fra? Den nåværende håndbokens mange varianter der ordet *visuell* inngår, *visuelle omgivelser*, *visuell karakter*, *visuell opplevelsesverdi*, *visuelt totalinntrykk*, *visuelt helhetsinntrykk*, understreker analysens billedmessige tyngdepunkt, men avklarer ikke hva som rent konseptuelt menes med uttrykket. Hva som ligger bak begreper som *bilde*, *visuell* og *kvalitet*, hvilken tradisjon temaet er et uttrykk for, hvilke teorier metoden bygger på, hvordan estetikk kommer til uttrykk gjennom det synbare og billedlige, kort sagt, hvilket *motiv*, *horisont* og *frekvens* fagtemaet legger til grunn for det oppgitte landskapsbildet forblir uavklart og underforstått.

Estetikkbegrepet i fagtematradisjonen

Det estetiske grunnlaget for fagtemaet kan blant annet leses ut av innledningen der det henvises til overordnede, politiske mål som skal sikre "... at det blir tatt estetiske hensyn til landskapet i all planlegging (Statens vegvesen 2006a:146)." Den estetiske ambisjonen kan videre spores i de tidligere utgavene av håndboken. I HB 140.88 benevnes temaet som henholdsvis *landskapstilpasning* og *tilpasning til bylandskapet*, og uttrykker veiestetiske idealer som et forhold mellom det materielle veianlegget og området veien ligger i. HB 140.95 kommer fagtemaets estetiske ambisjoner enda klarere til uttrykk: "Landskapsbilde brukes i denne sammenheng som betegnelse på visuelle og estetiske opplevelsesverdier i landskapet (Statens vegvesen 1995b:53)." Estetikk som i HB 140.88 ble brukt om ulike materielle situasjoner, blir i denne utgaven uttrykt som opplevelsesverdi. I tillegg presiseres det at landskapsbilde er "... noe mer enn det rent billedmessige; også lyd og lys som varierer gjennom

døgnet og over året er en del av landskapsbildet (Statens vegvesen 1995b:53).” Utover dette problematiseres ikke landskap som estetisk begrep.

Også dagens utgave mangler en avklaring på estetikkbegrepet. Estetikk i en eller annen form nevnes i alt seks ganger. Innledningsvis forankres håndboken i Plan- og bygningsloven der estetikk inngår i formålsparagrafen (Statens vegvesen 2006a:12). Avsnittet om usikkerhet ved vurdering av de ikke-prissatte konsekvensene illustreres med et bilde av ny og gammel Svinesundsbro, og i bildeteksten spørres det: ”Er det et negativt inngrep fordi det berører naturlandskapets egenverdi eller overskygges dette av at det nye byggverket har en flott estetisk utforming og gir landskapet større opplevelsesverdi? (Statens vegvesen 2006a:73)” Under omtalen av fagtema *landskapsbilde/bybilde* nevnes estetikk bare en gang foruten i innledningen, og da bare som et alminnelig brukt adjektiv. ”Standardhevingen vil bidra til å styrke den estetiske kvaliteten på området (Statens vegvesen 2006a:164).” Under fagtema *nærmiljø og friluftsliv* blir ”estetiske kvaliteter i uteområdene (Statens vegvesen 2006a:175)” nevnt som en av mange faktorer som kan påvirke opplevelsen av støy. Endelig finner vi ordet brukt i kapittel 10 der presentasjonen av konsekvensanalysen behandles og der det under beskrivelsen av tiltaket står at ”[r]edegjørelsen skal dekke både tekniske, økonomiske og estetiske forhold. (Statens vegvesen 2006a:275)”

Det visuelle: det man faktisk ser

Den åpne og ubegrensede bruken av begrepet *estetisk* gjelder også for begrepet *visuell*. Arbeidsgruppen bak metoden oppgir at med *visuell* mener håndbokmetoden det som man ser (p.m. Rui, Schjetne et al. 2010). Også Amundsen definerer ”... visuell som et verdinøytralt begrep om det man faktisk ser (Amundsen 1995:2-2)”. Områdets synbare innhold forutsettes tilgjengelig for enhver betrakter. Med dette utgangspunktet får *visuell* en nøkkelrolle både for beskrivelsen av de materielle omgivelsene og for hvordan vi tilegner oss dem gjennom synet. Forståelsen ligger på et grunnleggende nivå og gjenspeiler hva som er optisk-mekanisk tilgjengelig for et intakt synsapparat. For eksempel kommer det i mange analyser frem at reiseopplevelsen konsekvent blir dårligere eller uforandret når tunnelalternativer utredes. ”Den lange tunnelen gir ingen inngrep i landskapet mellom Bjørumsbråtan og Skoglundveien, og har derfor få negative konsekvenser for landskapsbildet (Statens vegvesen 2006b:40),” lyder en typisk påstand. Forståelsen av det visuelle som kun det sette bildet, innebærer samtidig at det forsvinner i tunnelen. Først når den faren er gjennom tunnelen og ute på den andre siden, vender landskapsbildet tilbake. Det visuelle blir på denne måten knyttet direkte til sansningen og ikke til det fastholdte og imaginerte bildet som synet etterlater hos iakttageren.

Det visuelle kategorisert som allmenn betraktning og subjektiv verdivurdering

Konseptualiseringen av et faktisk landskap forutsetter videre en uproblematisk måte å omtale det erfarte området på. Amundsen uttrykker dette eksplisitt. ”Den estetiske opplevelsen mennesker har av ting eller fenomener, fremkommer som et samspill mellom det de faktisk ser eller de faktiske forholdene ved tingene, og menneskenes subjektive verdivurderinger (Amundsen 1995:2-7).” Det visuelle tolkes med grunnlag i et skille mellom en utenforliggende, objektiv verden og et tolkende subjekt. I denne vurderingen åpnes det ved siden av den

3.02 Stiklestad

enkeltes personlige verdier også opp for kriterier som kan variere med kultur, faglig tilknytning eller annen sosial tilhørighet. Men likevel foregår denne vurderingen i etterkant av at det faktiske objektet er sett og vurderes ikke i seg selv som konstituerende for iakttagelsen og fremkalling av det optiske bildet. Øyet møter ikke området med et kultiverende blikk, men tilgjengeliggjør området for en påfølgende kulturell vurdering.

Fjerning av betydning gitt av kulturelle virksomheter

Beskrivelsen av fagtemaet i HB 140.06 gir heller ikke leseren mye hjelp. I stedet for en positiv redegjørelse for hva som menes med *visuell kvalitet*, møtes leseren med en avgrensning av hva fagtemaet *ikke* omfatter og som behandles av andre fagtema. Her inngår bl.a. "[l]andskaps historiske innhold, forståelsen av historien, ...[b]yens/stedets sosiale liv for de som bor i eller er brukere av et område, ...[r]eduksjonen av utearealenes funksjonelle kvaliteter, ... artenes betydning i et økologisk perspektiv (Statens vegvesen 2006a:146-147)." Metoden foretar på denne måten en systematisk nedbygging av landskap som visuell kvalitet. Betydningen av daglig, landskapsdannende praksis skal ikke tas med. Det samme gjelder historiske og naturfaglige konnotasjoner, verdier som i mange tilfeller er en forutsetning for å se og verdisette elementet i det hele tatt. Landskapsbildet på Stiklestad (**3.02**) vil for eksempel i en slik sammenheng kunne ha liten verdi fordi *det vi faktisk ser*, et moderne hotell og en stor parkeringsplass, vanskelig innfrir fagtemaets kriterier.

Fjerning av betydning gitt av kvalitative variasjoner

I likhet med fjerningen av kulturelle konnotasjoner, fjernes også naturlige variasjoner fra analyseobjektet. For *landskapsbilde* ble årstidsvariasjoner diskutert, men ikke tatt inn som et kriterium i metodikken. Dette gjelder i første rekke naturlige variasjoner slik som årstider (sommer, vinter), døgnvariasjoner (natt, dag), vekslende klimatiske forhold (regn, snø, vind, varme, kulde). Men det gjelder også menneskeskapt faktorer som belysning og trafikk. Kort sagt dekker ikke fagtemaet hverken tilfeldige eller mer regelmessige variasjoner, natur- eller menneskeskapt, som fast preger overflatens utseende og som må kunne sies å falle innunder håndbokens krav til "fakta" (Statens vegvesen 2006a:154). Den vekslingen som for eksempel et parti ved fylkesvei 168 Gamle Ringeriksvei (**3.03**) i Bærum viser over et døgn, oppheves i likhet med mange andre landskapsanalyser (Qviström 2003:196) også av fagtemaet.

Avvik mellom bilde fremkalt av ferden og analysefortellingen: Skaret

Til tross for den uproblematisk forståelsen av begrepet *visuelt* og de mange begrensningene som er lagt på fagtemaets innhold, anvender likevel profesjonsvirksomheten et bestemt estetisk-visuelt blikk under iakttagelsen av landskapsbildet. Dette blikket synliggjøres hvis man som leser først setter seg inn i analysefortellingen og deretter oppsøker det omtalte området. En rekke beskrivelser av reiseopplevelsen mellom Sollihøgda og Hønefoss langs eksisterende E16 skaper forventninger til reisen (Statens vegvesen 2006b:21-22):

Reiseopplevelsen på strekningen varierer mellom det lukkede skog- og dallandskapet på Bærumssiden med mindre god reiseopplevelse til det åpne fjordlandskapet på Hole-siden med meget god reiseopplevelse

Ved Skaret tunnel (**3.04**) beskrives reisen sørover mot Sollihøgda og Sandvika på følgende

måte (Statens vegvesen 2006b:22):

Når en kjører ut av Skaret tunnel vil utsikten over Holsfjorden gi en meget bra reiseopplevelse.

Og ferden nordover **(3.05)** mot Hønefoss kommenteres med enda større begeistring (Statens vegvesen 2006b:22):

Den storslåtte utsikten som åpnes utover Holsfjorden er høydepunktet på reisen. Utsikten over fjorden er unik, og utsikten dominerer reiseopplevelsen. Mellom Sollihøgda og Skaret begrenses utsikten på enkelte partier av terreng og vegetasjon, men kontakten med fjordlandskapet opprettholdes og preger reiseopplevelsen fram til Skaret tunnel.

Kommentarene er gjenkjennelige i en senere analyse (Multiconsult 2008:24):

Mellom Skaret og Nes tunnel ligger dagens E16 høyt i den bratte skråningen og det er flott utsikt til fjorden, men strekningen preges av bred veg og landskapet oppleves i stor hastighet (ca 80-90 km/t). Reiseopplevelsen domineres av skogkledt li på innsiden av vegen. Fjellknauser og visuell kontakt med fjorden, der utsikten er spektakulær. Vekslingen mellom mørke tunneler og partier med panoramautsikt til fjorden forsterker virkningen av vidt utsyn over Holsfjorden, Tyrifjorden, Tyrstrand og Røyslandet.

Uansett hvilken vei jeg kjører eller kommer ut av Skaretunnelen, blir *avviket* mellom det bildet jeg danner meg av ferden og det bildet jeg danner meg av lesingen av landskapsanalysen påfallende. For de reisende som møter landskapet med et forventet bilde fremkalt av analysene alene, kan tilpasningen til den umiddelbare erfaringen bli krevende. Når jeg parkerer bilen og vandrer utenfor autovernet eller begir meg ut til gjerdet på kanten av rasteplassen, gir jeg derimot analysene mitt hjerteligste bifall. Herfra ser jeg det bildet som analysene tidligere har fremkalt i meg. Herfra ser jeg fjell og fjord i all sin prakt uhindret av skilt, midtdelere, autovern, lysarmatur og annet veiutstyr. Samtidig viser avviket med tydelighet at det ikke er området som legger premissene for den analyserte opplevelsen, men det selekterende blikket som først avgrenser området til fjell og fjord og deretter bevarer dette bildet som strekningens landskap.

Profesjonstradisjonen praktiserer et foreliggende, symbolsk landskapsbilde

Fagtema *landskapsbilde* er en del av en håndboktradisjon med et estetisk-visuelt tema. Samtidig viser undersøkelsen at betydningen av sentrale begreper som for eksempel *estetisk* og *visuell* ikke er avklart. Presiseringen i HB 140.06 av at betydning gitt av kulturelle virksomheter og kvalitative variasjoner ikke er en del av temaet, begrenser definisjonsgrunlaget ytterligere. Likevel viser både metodens utvikling og de utførte landskapsanalysene at profesjonstradisjonen praktiserer et foreliggende, symbolsk landskapsbilde. I dette bildet fremstår det man faktisk ser som et selektert utvalg av det som man faktisk *kan se*.

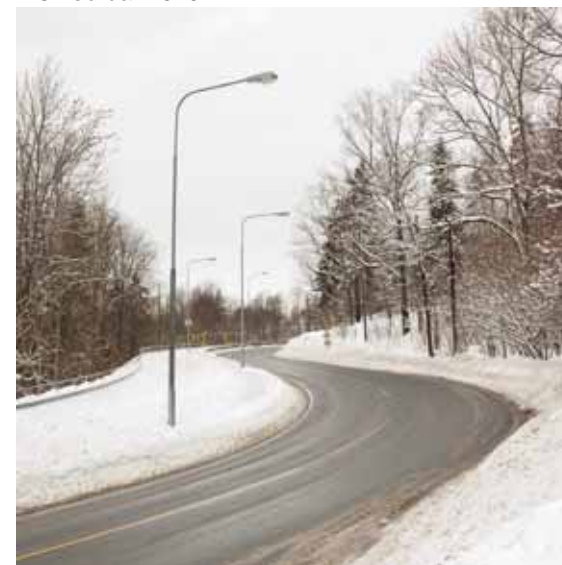
For å kunne klargjøre innholdet i dette symbolske landskapsbildet vil den videre undersøkelsen være innrettet mot å denaturalisere landskapet, avdekke hvilke kulturelle praksiser og teorier som ligger bak de fremkalte bildene (Duncan & Duncan 1988:125). Gjennom fagtemaets ulike trinn, landskapsbildets *karakter* og *verdi*, tiltakets *omfang* og bilistens *reiseopplevelse*, kan teoritradisjonen for det første følges langs et spor gjennom den litteraturen og de fagpersonene som har bidratt til utviklingen av fagtemaet. Fra håndboken kan dette sporet følges gjennom Vegvesenets landskapstradisjon, deretter til en rekke faglige publikasjoner utgitt på 1960-tallet, før det fortsetter mot de amerikanske parkveiene og deretter tilbake

27. februar 2010

3.03 Gamle Ringeriksvei

28. februar 2010

fra sjåførsetet

fra sjåførsetet

3.04 E16 Skaret, retning Sandvika

fra utsiden av autovernet

3.05 E16 Skaret, retning Hønefoss

fra rasteplassen

til konseptualiseringen av sceniske landskapsidelaer i England på 1700-tallet. Ved siden av å følge sporet gjennom referanser mellom publikasjoner og fagpersoner, kan det også pekes på en rekke innholdsmessige paralleller mellom håndbokens oppfatninger, historiske og foreliggende teorier.

3.2 Landskapsbildets *karakter* og *verdi*

Redegjørelsen for alle de ikke-prissatte konsekvensene i HB 140.06 tar utgangspunkt i områdets eksisterende situasjon. For fagtema *landskapsbilde* sin del innebærer dette at det gis en beskrivelse av landskapsbildets *karakter*: "Beskrivelsen skal få frem hvordan strukturene, formene og elementene i landskapet spiller sammen og gir området en karakter (Statens vegvesen 2006a:146)." For å kunne utlede en forståelse av fagprofesjonens konseptualisering av landskapsbildets *karakter*, vil jeg først gi et eksempel fra Lærdal i Sogn og Fjordane. Deretter vil jeg knytte temaet til den øvrige metodetradisjonen i Norge før jeg undersøker mer spesifikt hvilke føringer som ligger i teksten i den nåværende håndboken HB140.06.

Sammen med redegjørelsen for innholdet i fagprofesjonens landskapsbilde, vil jeg kritisere påstanden om at dette bildet er basert på en verdinøytral *karakter*, området slik det faktisk ses. Under avsnittet om presentasjon av fagtema *landskapsbilde* i HB 140.06 understrekes det at "[d]et er spesielt viktig å skille klart mellom fakta og vurderinger, og å formidle hvilke kriterier som er tillagt vekt når verdi og omfang er vurdert (Statens vegvesen 2006a:154)." *Datagrunnlaget*, derunder *landskapets karakter*, oppfattes som fakta, mens analysens øvrige trinn oppfattes som vurdering. Forståelsen av elementer, strukturer og former som de faktiske forholdene ved landskapsbildets karakter kommer tilsvarende til uttrykk i utførte landskapsanalyser: "Registreringen er en verdinøytral og faktaorientert beskrivelse av landskapsbildet (Statens vegvesen 2007e:13)."

Samtidig skal analytikeren, i følge arbeidsgruppen for fagtema *landskapsbilde*, ta utgangspunkt i de kildene, en eller flere, som best dokumenterer landskapets karakter. Det skal komme tydelig frem hvilken landskapskarakter som har vært vurdert og hvilke vurderinger som har vært gjort av denne slik at karakteren er etterprøvable (p.m. Rui, Schjetne et al. 2010). Det parallelle kravet til nøytrale *fakta* og etterprøvbarhet av de faglige *vurderingene*, gjør det betimelig å spørre om hvorvidt disse kravene er forenelige. Underkapittelet vil dermed diskutere HB 140.06 sine metodiske trinn *karakter* og *verdi* som potensielt to sider av samme sak.

Landskapsbildet er et uttrykk for en *helhetlig* karakter

Fagtema *landskapsbilde* fremstilt i landskapsanalyser for Lærdal

Kriteriene for fagtema *landskapsbilde* beskrives i planprogrammet for *E16, Tønjum-Ljøsne, Kommunedelplan med konsekvensutgreiing* på følgende måte (Statens vegvesen & Lærdal kommune 2010:41):

Temaet landskap omhandler estetiske verdier i landskapet, den visuelle opplevinga av omgjevnadene, og korleis dei visuelle aspekta vert endra som fylgje av dei ulike alternativa. Temaet

omfattar både opplevinga av landskapet sett frå omgjevnadene og frå vegen (reiseoppleving).

Temabeskrivelsen er en variant av beskrivelsen gitt i HB 140.06 og knytter den aktuelle analysefortellingen til en faglig virksomhet og referanseverden. I tillegg til HB 140.06 viser også planprogrammet til blant annet *den europeiske landskapskonvensjonen*, *Konsekvensutgreiing for E16 Lærdalsøyri – Borlo* (Statens vegvesen 1996), *Landskapsanalyse for Lærdal* (1995) og delrapportene *landskap* (Feste as 1996a), *kulturlandskap* (Feste as 1996c), *opplevingsverdi* (Feste as 1996b). Delrapportene viser til ytterligere grunnlagsmateriale. Ved å vise til dokumenter fremstilt på midten av 1990-tallet, holder planprogrammet fra 2010 kunnskapen fra disse 15 år gamle dokumentene fortsatt aktuell. Samtidig innrømmes den faglige referanseverdenen en viss varighet. Når det i planprogrammet pekes på at de eksisterende dokumentene skal suppleres av nye analyser, er det ikke kunnskapen i 90-tallsrapportene som skal erstattes, men detaljeringsgraden som skal forbedres (Statens vegvesen & Lærdal kommune 2010:41).

Karakterens helhet beskrives som *landskap*, *kulturlandskap* og *opplevingsverdi*

I de tre delrapportene som ligger til grunn for det aktuelle planprogrammet fra Lærdal er landskap både forstått som *landskap*, *kulturlandskap* og *opplevingsverdi*, de refererer alle til det samme området, og de fremhever alle dette områdets *helhet* eller *karakter*. ”Lærdal skil seg ut som eit heilt særmerkt daldrag der landskap, natur og kulturpåverknad er vove saman i ein uvanleg fin heilskap (Feste as 1996a:2).” Helheten blir i analysen uttrykt gjennom en beskrivelse av områdets overflatekarakter og romlige forløp, som en kulturell praksis opprettholdt gjennom lengre tid, og som en dramatisk scenografi erfart av trafikantens ferd gjennom dalen.

Landskapet kommer i analysens fortelling til uttrykk som områdets *helhet* enten i form av *karakter*, *sammenheng*, *særpreg* eller *kontinuitet*. Helheten er basert på en analyse av områdets materielle innhold, gitt og tolket innenfor en faglig virksomhet. I *Konsekvensutgreiing for E16 Lærdalsøyri – Borlo* kommer dette blant annet til uttrykk i formuleringer der det pekes på konsekvensen et planlagt veialternativ vil kunne ha i forhold til en tolket helhet. ”Alt. 6a-b bryt heilskapen mellom tun, jorde og elv ved gården Selto, vert gåande med nærføring til elva/kanalen og dei frodige elveøyene og vert liggjande på fylling over gammal jordbruksmark inn mot tunnelinnslaget ved Koret (Statens vegvesen 1996:42).” Eksempelet illustrerer et avgjørende trekk ved begrepet *helhet*. Det er ikke områdets helhet som sådan som blir brutt, men den tolkede helheten der områdets materielle bestand foreligger som del av en faglig fortelling om blant annet tun, jorde og elv.

Helheten, enten den gis status som eksisterende eller fremtidig, vil likevel være forankret i og vurdert ut fra en foreliggende erfaring. I analysene fra Lærdal kommer dette blant annet til uttrykk i analysens holdning til forholdet mellom vei og elv. Der veien allerede ligger nær elven, enten på utsprengte hyller mellom elv og åsside eller på utfylte grusbanker fra krafttunnelene, blir dette enten fremstilt som en særlig kvalitet, eller som en del av dalen som ”... ikkje utmerkar seg i høve til særdrag i landskapet (Feste as 1996a:18).” Dramatikken er blant annet representert i området ved Borgund. ”Det smalaste partiet i midtre del av dalen, er av svært stor opplevingsverdi i høve til å vera eit veghistorisk landskap der dramatik mellom

dalrom og elv vert framheva av veganlegga (Feste as 1996b:2).” Litt lengre inn i dalen ligger allerede veien på tosidig fylling. ”Ny veg vidare framom Lo vil ha nærføring til elva, gardstun og bustadområde. På strekningen vidare til Voldo vert vegen liggjande i gamal trasé på kunstig utfylte flater mot elva og grip slik ikkje inn i urørt landskap (Feste as 1996a:18).” I andre områder blir tidlige utfyllinger presentert som gode muligheter for terrengtilpasning. ”Dette dalrommet er frå før prega av kunstig oppfylte elveterrassar og vil kunne ta opp i seg den nye veglinja på ein landskapsmessig god måte (Statens vegvesen 1996:42).” Når nye veialternativer blir foreslått inntil elven derimot, blir disse tiltakene oppfattet som problematiske. Om den allerede gjengitte konsekvensen ved gården Selto heter det: ”Vidare vil nærføring til elva og dei frodige elvøyene på grunn av store fyllingar ha negativ innverknad på vegopplevinga dersom området som heilskap ikkje vert teke spesielt hand om for å tilpasse nytt veglandskap til eksisterande landskap (Feste as 1996b:17).”

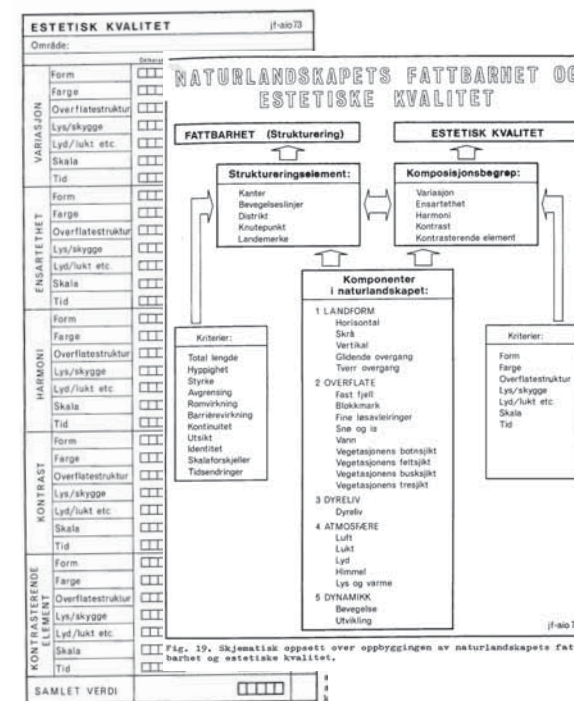
Landskapsbildets karakter som felles tema for en profesjonsvirksomhet

Landskapskarakter: vurdering av fattbarhet og estetisk kvalitet i naturlandskapet

Fagtemaet slik det også kommer til uttrykk i analysefortellingene i Lærdal, er til dels en del av en metodetradisjon med røtter tilbake til 1970-tallet. Den landskapsarkitekturbaserte profesjonsvirksomheten har i denne perioden etablert og utviklet en metodestrategi der elementer og områder har blitt definert, vurdert og verdsatt som avklarte og til dels kalkulerbare enheter. Grunnleggende begreper i denne referanseverdenen har vært blant annet *helhet* og *karakter*. Den første metoden som ble utformet i Norge var *Landskapskarakter: vurdering av fattbarhet og estetisk kvalitet i naturlandskapet (3.06)* av landskapsarkitektene Jan Feste og Alf-Ivar Oterholm (1973). Metoden ble utarbeidet som et forsøk på å finne frem til "... objektive kriterier for vurdering av landskapets egenverdi (Feste & Oterholm 1973:1).” I det upaginerte forordet tilkjenner de en viss åpenhet når det gjelder metodens innhold, men er desto klarere på brukbarheten av metodens form. ”Vi oppfatter utgangspunktet, metoden med å dele opp i komponenter og kriterier som viktigst.” Analysen dekker naturlandskapet og deler området inn i de fem komponentgruppene *landform*, *overflate*, *atmosfære*, *dyreliv* og *dynamikk*. Komponentene vurderes deretter i forhold til *fattbarhet* og *estetisk kvalitet*. Fattbarhet henter kriteriene fra Kevin Lynchs *The Image of the City* og begrepene *kanter*, *bevegelseslinjer*, *distrikt*, *knutepunkt* og *landemerke*. Under estetisk kvalitet introduseres egne begreper der landskap oppfattes som en estetisk komposisjon av *variasjon*, *ensartethet*, *harmon*, *kontrast* og *kontrasterende element* (Feste & Oterholm 1973:25). Landskapets estetiske sammensetning forstås ikke bare som en figurativ komposisjon av form, farge, lys og skygge, men også lyder, lukter og tidsvariasjoner spiller inn i vurderingen.

Natur- og kulturlandskapet i arealplanleggingen

I motsetning til Feste og Oterholms analyse som fikk relativ liten innflytelse på analysearbeidet i Norge, ble Magne Bruuns begrepsapparat, presentert i Nordisk Ministerråds rapport *Natur- og kulturlandskapet i arealplanleggingen* (Nordisk ministerråd 1987) retningsgivende for analysetradisjonen i ettertid (3.07). Rapporten introduserer kriteriene ”*helhet* (unity), *variasjon* eller mangsidighet (variety) og *intensitet* (vividness)... (Nordisk ministerråd 1987),” for

3.06 Landskapskarakter: vurdering av fattbarhet og estetisk kvalitet i naturlandskapet (Feste & Oterholm)

Grunnvullen i landskapet er skapt av naturen: Geologiske forhold, landform, jordbunn og hydrologi, klima og vegetasjon.

Men landskap er ikke det samme som natur. De fleste landskap er påvirket av kulturinnlegg og teknologi, ofte over lange tidsrom tilbake til forhistorisk tid.

Arealbruk i historie og nåtid, sammen med bebyggelse og andre kulturspor er derfor viktige elementer i landskapet.

Helhetsinntrykket av landskapet, om det er storlinjet og åpent eller oppbrutt og mangfoldig osv. er spørsmål som krever at en ser på alle elementer i et samlet perspektiv - landskapsbildet.

3.07 Natur- og kulturlandskapet i arealplanleggingen (Bruun)

3.08 Nasjonalt referansesystem for landskap (Puschmann)

vurdering av estetisk landskapskvalitet. Begrepene er hentet fra R.B. Littons forståelse og analyser av landskap som *visual resource*. Ved siden av selvstendige artikler om begrepene og metodikken (Litton 1968; Litton 1972), ble tankene også lagt som grunnlag for utarbeidelse av U.S. Forest Services metodeopplegg for bedømmelse av skogområders visuelle kvaliteter, *Visual Management System* (US Forest Service 1973) (senere erstattet av *Scenic Management System* (US Forest Service 1995)). Som et ledd i utviklingen med å tilpasse VMS til norske forhold, utarbeidet Bruun i 1983 et arbeidsnotat der hensikten var "...å få et utgangspunkt for oversiktig inventering av landskapskvalitet og visuelle ressurser i samband med samlet plan for norske vassdrag (Bruun 1983:1).

Nasjonalt referansesystem for landskap

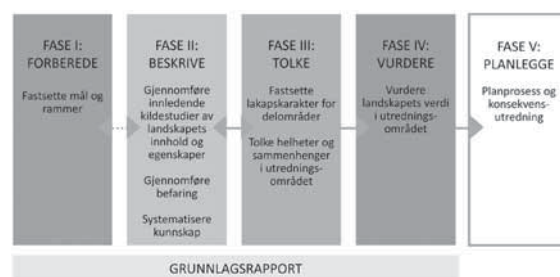
Det inventeringsarbeidet som ble foretatt med utgangspunkt i VMS og introdusert i minister-rådsrapporten, dannet igjen grunnlaget for utarbeidelsen av et eget nasjonalt referansesystem for landskap (Puschmann 2005:2), basert på forarbeider av Anne Elgersma og Vidar Asheim (Elgersma & Asheim 1998). Referansesystemet deler landet inn i 45 regioner og 444 underregioner. Systemet er basert på komponentene *landskapets hovedform, landskapets småformer, vann og vassdrag, vegetasjon, jordbruksmark og bebyggelse og tekniske anlegg (3.08)*. I tillegg beskrives regionens samlede landskapskarakter med spesielle kommentarer knyttet til særegne regionale kvaliteter, problemområder eller utviklingstrender.

Dokumenterte verneverdier i vernede vassdrag

Begrepsbruken fra og henvisninger til Nordisk Ministerråds rapport finnes også i *Dokumenterte verneverdier i vernede vassdrag* utgitt av Direktoratet for naturforvaltning og Norges vassdrags- og energiverk (Direktoratet for naturforvaltning & Norges vassdrags- og energiverk 1997). Metoden bygger på kriteriene *helhet, inntrykkstyrke, variasjon* og *sårbarhet* med støttekriteriene *urørthet, sjeldenhet eller særpreg, typiskhet* og *historisk dokument* (Direktoratet for naturforvaltning & Norges vassdrags- og energiverk 1997:27). Teknikken baserer seg på en inventering av landskapet i ulike komponenter og strukturer som deretter vurderes i henhold til de oppgitte kriteriene. Metoden viser også til det nasjonale referansesystemet for landskap slik det forelå på utgivelsestidspunktet.

Landskapsanalyse: framgangsmåte for vurdering av landskapskarakter og landskapsverdi

Det siste bidraget til denne tradisjonen er Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvarens *Landskapsanalyse: framgangsmåte for vurdering av landskapskarakter og landskapsverdi (3.09)* utarbeidet av landskapsarkitekt Morten Clemetsen (2010). Veilederen er utarbeidet på oppdrag fra Miljøverndepartementet og er tiltenkt arbeid med analyser av landskap i forbindelse med kommunal planlegging og konsekvensutredninger. I forordet gjøres det oppmerksom på at framgangsmåten både er basert på landskapskonvensjonens landskapsforståelse og det nasjonale referansesystemet for landskap. Metoden inneholder fire trinn: *forberede, beskrive, tolke, vurdere*. Etter en diskusjon og klargjøring av analysens mål, føyer metoden seg inn i rekken av analyser der områdets komponenter kartlegges innenfor de seks registreringstemaene *landformer og vann, vegetasjonsdekke og vegetasjonsstruktur, arealbruk og bebyggelse, kulturhistorien i landskapet, kulturelle referanser og romlig - estetiske forhold*. Med bakgrunn i datainnsamling, befaring og allmenn medvirkning deles området inn i stadig

3.09 Landskapsanalyse: framgangsmåte for vurdering av landskapskarakter og landskapsverdi (Clemetsen)

mindre arealenheter som deretter kartfestes.

Byer og tettsteder selekteres ut

Et fellestrekk ved metodene er at byer og tettsteder, med andre ord der majoriteten av befolkningen bor, utelates fra analysens virkefelt. Tradisjonens utgangspunkt, Visual Management System, er en analyseteknikk fremstilt av U.S. Forest Service beregnet på analyse av skog. Rapporten fra Nordisk Ministerråd omhandler som det står i tittelen natur- og (jordbrukets) kulturlandskap. I det nasjonale referansesystemet er byer som Oslo og Drammen lagt til regionen Oslofjorden (3.10), mens det i direktoratens analyse sies at "[n]år man skal gå inn og planlegge i urbane situasjoner, vil det være naturlig å supplere eller erstatte overordnede landskapsanalyser med metoder for stedsanalyse, analyse av byhistorisk utvikling, bebyggelsesstruktur, grønnstruktur osv (Clemetsen 2010:8)." Forsidebildene på referansesystemet og direktoratens veiledning understreker det rurale interessefeltet (3.11). Dreiningen vekk fra byer og tettsteder gjenspeiles samtidig i hvilke tilbakemeldinger som utøvere av metoden har gitt. I HB 140.06 er det særlig temaene *landskapsbilde* og *nærmiljø og friluftsliv* som oppfattes som vanskelig tilgjengelige. For *landskapsbilde* sin del peker kommentarene på at utfordringene gjerne knytter seg til bysituasjoner (p.m. Rui, Presttun et al. 2010).

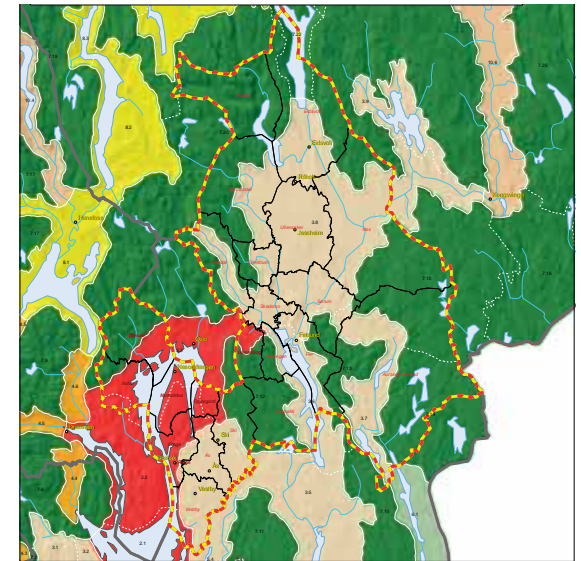
Landskapsbildets karakter utledet av HB 140.06

Ved siden av å være del av et profesjonsbilde, vises det i HB 140.06 også direkte til *Nasjonalt referansesystem for landskap* og tidligere utgaver av HB 140. Registreringen av elementer er videreført fra den forrige utgaven av håndboken, mens forståelsen av strukturer og former blant annet støtter seg til det nasjonale referansesystemet, delvis er hentet fra Kevin Lynchs *The Image of the City* (p.m. Rui, Schjetne et al. 2010). I tillegg kan karakterforståelsen gjennom Bruun og Amundsen tilbakeføres til R.B. Littons inventeringsarbeider.

Nasjonalt referansesystem tilpasset offentlig forvaltning og landbruksinteresser

Nasjonalt referansesystem for landskap deler Norge inn i 45 landskapsregioner og 444 underregioner. I forordet går det frem at formålet med inndelingen er å "... synliggjøre forskjellige hovedtyper av landskap slik at deres særegne kvaliteter kommer tydeligere fram (Puschmann 2005)." Synliggjøringen er foretatt ved å dele nasjonen inn etter forhåndsdefinerte arealkategorier som spenner fra en beskrivelse av områdets naturgitte hovedformer og ned til samfunnsstrukturer som bebyggelse og anlegg. Beskrivelsen av de ulike komponentene samles og summeres opp under betegnelsen *landskapets karakter*. Systemet har et bestemt formål. "Beskrivelsene skal gi en bredspektret informasjon til bruk som *referanse* for forvaltning, skjøtsel og prioriteringer relatert til ulike areal- og utviklingsplaner (Puschmann 2005:1)." Regioninndelingen er dermed foretatt ut fra den offentlige forvaltningens behov for et operasjonaliseringsverktøy.

Referansesystemet kan forstås som en ytring med et bestemt verdistandpunkt. I forordet hevdes det blant annet at landskapet ved siden av språket er "... vår sterkeste nasjonale referanse," det stilles spørsmål ved hvordan vi forvalter vår "landskapskapital", mens det i forordet vises til at media og offentlige utredninger roper "... et varsku om en rekke ulike landskapsendringer (Puschmann 2005:1)." Ulike verdier og formål kommer i rapporten til uttrykk

3.10 Referansesystemets inndeling av Akershus, regionen Oslofjorden er markert med rødt (Puschmann)

3.11 Forsideillustrasjoner (Puschmann, Clemetsen)

som en "... systematisert kunnskap om landskapets oppbygging, ressurser, særpreg og tåleevne (Puschmann 2005:1)."

Referansesystemet er sterkt knyttet til landbruksinteresser. I forordet fremheves det blant annet at systemet kan brukes til å analysere utviklingstrekk som "... vindkraftutbygging i kystregioner, nedbygging av dyrka mark i lavlandsregioner, fraflytting i skogregioner, nedleggelse av brattlendt jordbruksareal i dal- og fjordregioner eller rekreasjonsutvikling i fjellregioner (Puschmann 2005)." Vektleggingen gjentas i komponentutvalget der *jordbruksmark* danner en av seks komponenter, mens *gårdsbebyggelse* opptar størstedelen av kommentarene til komponenten *bebyggelse og tekniske anlegg*. Gjennom måten komponentene er definert på har det også latt seg gjøre å bruke regionene som grunnlag for inndeling av landet i 10 jordbruksregioner, blant annet med formål å "... skaffe oversikter over utviklingstendenser i jordbrukets kulturlandskap og gi grunnlag for resultatrapportering til Stortinget og forvaltningen (Puschmann, Hofsten et al. 1999:iii)." Det symbolske bildet som fremkalles av referansesystemet, er derfor både basert på et bestemt forvaltningsformål og en verdibasert oppfatning av landskap med sterke landbruksrettede føringer.

The image of the city og vandrers erfarte lesbarhet av byen

Kevin Lynchs (Lynch 1960) *The Image of the City* har fulgt ulike analysemetoder siden Feste og Oterholms *Landskapskarakter* der Lynchs begreper ble overført fra byen til ubebygde områder (naturlandskapet) (Feste & Oterholm 1973:11). I Lynchs teori tolkes byens elementer sammen som form og struktur og fremstilles som *mental image*, symbolsk bilde, "... the generalized mental picture of the exterior physical world that is held by an individual (Lynch 1960:4)." Bildet er dannet med grunnlag i den regelmessige ferden til fots i området (Lynch 1960:144).

Det grunnleggende prinsippet bak bildet er *legibility* (lesbarhet). Med lesbarhet menes sammenhengen mellom byens materielle elementer og det symbolske bildet som byens innbyggere danner seg av den, eller som det heter, med hvilken lettfattelighet området inngår i avstemte mønstre eller enheter, "... the ease with which its parts can be recognized and can be organized into a coherent pattern (Lynch 1960:2-3)." Bildet dannes i en vekselvirkning mellom den materielle bestanden og det enkelte subjektet som "... selects, organizes, and endows with meaning what he sees (Lynch 1960:6)." Det symbolske bildet er derfor intet avtrykk av området, men et utvalgt, vurdert og imaginert bilde, gitt av ferdsel i byen.

Bildet foregir både å representere oppfatningen til en større gruppe og samtidig være et uttrykk for byens visuelle kvalitet. "This book will consider the visual quality of the American city by studying the mental image of that city which is held by its citizens (Lynch 1960:2)." Lynch etablerer en forbindelse mellom byens *imageability* og områdetets skjønnhet. "A highly imageable (apparent, legible, or visible) city in this form would seem well formed, distinct, remarkable; it would invite the eye and the ear to greater attention and participation (Lynch 1960:10)." Lynch avgrensner ikke betingelser for skjønnhet til lesbarhet alene, men plasserer kriteriet ved siden av fenomener som uttrykksfullhet, velvære, rytme eller muligheter for å ta valg.

Når Lynchs teori danner bakgrunnen for definisjonen av landskapets *karakter*, er derfor dette

i samsvar med fagtemaets estetiske formål, men i motsetning til metodens krav om en rent faktabasert registrering. Lynchs konseptualiserte bilde er hverken faktabasert eller verdinøytralt. Det oppstår som et symbolsk bilde bestående av identifiserbare elementer (*identity*), gjenkjennelige mønstre (*structure*) og praktisk eller følelsesbasert betydning (*meaning*) (Lynch 1960:8). Det er denne menings- og erfaringsgitte gjenstanden Lynch mener å kunne analysere og gjengi med de mye brukte begrepene *paths*, *edges*, *districts*, *nodes* og *landmarks*.

R.B. Litton og *visuell kvalitet* som figurativ komposisjon

I *Aesthetic dimensions of the landscape* beskriver Litton landskapet som "... a visual composition, with physical dimensions, and as containing positive aesthetic qualities (Litton 1972:266)." Litton skiller i liten grad mellom det materielle grunnlaget for landskapet og det symbolske bildet. Landskap *eksisterer* i utgangspunktet som en figurativ komposisjon som er allment tilgjengelig og lar seg beskrive ved hjelp av terminologi hentet fra kunsthøgskole og landskapsarkitektur. Som Litton uttrykker det, har formålet med arbeidet hans vært å gi "... definition to certain characteristics found in the landscape (Litton 1972:265) ved å legge vekt på "... the question of objectivity concerning visual dimensions of the landscape, not on the matter of "like-dislike preferences (Litton 1972:266)." Kjennetegnene finnes i landskapet, og de kan identifiseres som allment tilgjengelige visuelle strukturer. Det samme er tilfelle med verdiene. De karakteriseres som egenskaper ved området selv. "Aesthetic value that is seen to exist in perceptual objects, including the landscape as such an object, is 'value that an object has on account of its beauty (Litton 1972:283)." Littons visuelle kvalitet fremkalles ikke først som bilde, men foreligger allerede tilgjengelig og klart som grunnlag for analyse. Det reflekteres i mindre grad over iakttagelsens samfunnsmessige kontekst, og i den grad spørsmålet berøres innledningsvis, vises det til preferanseundersøkelser.

Landskapsbildets *karakter betinger* både ferd og fortelling

De nevnte teoriene har levert vesentlige bidrag både til fagtemaet selv og den landskapsarkitektoniske profesjonsvirksomheten det er en del av. Teorienes ulike formål, utforming og opphav kan virke utfyllende på emnet, men også føre til selvmotsigelser. Referansesystemet er for eksempel basert på en videreutvikling av allerede foreliggende erkjennelser som kart, mens Lynchs imaginerte bilder er utledet av ferdsel i området før de deretter formaliseres som kartfestede objekter. Litton fører et spesifikt kultiverende blikk inn i området, betrakter området som en figurativ komposisjon og fremstiller på denne måten et symbolsk landskap.

Det er først ved å overse betingelsene for hvordan kunnskapen blir til, at teoriens fortellinger blir sammenlignbare. Både referansesystemets avklarte inndeling og Littons *visual resource* kan forstås som en utgave av Lynchs *legitimability*. Begge understreker landskapets lesbarhet, Litton som figurativ komposisjon, referansesystemet som kategorisert territorium, men samtidig viser de til vidt forskjellige premisser for iakttagelsen og til fremstillingen av den i en teoribasert analysemetode.

Scenisk komposisjon og rurale områder

Ved å samle de tre teoriene i en symbolsk fremstilling antyder fagtemaet likevel en forbindelse mellom det avklarte, objektive kartbildet, områdets erfarte lesbarhet og sceniske innhold. Dermed dreies begrepet *karakter* vekk fra det allmenne analysegrunnlaget det presenteres som og over mot et landskapsarkitektonisk perspektiv der komposisjonsprinsippet står sentralt. Som del av en felles profesjonsvirksomhet konsentreres billedannelsen i det som kan betegnes som rurale områder. Fagprofesjonens konseptualisering av landskapsbildets *karakter* kan derfor fortsatt eksemplifiseres med hvordan de tre delrapportene fra Lærdal disponerer området. I *Delrapport landskap* beskrives områdets hoveddrag som en sammenstilling av terrengform, hydrologi, ulike former for dyrkingskulturer og vegetasjon. Deretter går analysen over til å karakterisere dalrommet ut fra sammenhengen mellom terrengform og opplevelse. Beskrivelsen fremstiller dalen som en romlig komposisjon (Feste as 1996a:2):

Skiftninga mellom det opne og lukka landskapsrommet, den store og vesle skalaen, om dalprofilen teiknar ein U eller ein V, rørsla frå vid og roleg dalbotn og elveslette som gradvis går over i lisone og fjellside, til dramatiske elvegjel og steile fjellvegger, gjer opplevinga av dalen spennande og variert.

I *Delrapport kulturlandskap* er beskrivelsen fortsatt utført med utgangspunkt i det som kan ses i området, men omtaler hovedsakelig betydningsdannelser gitt av agrarpraksis (Feste as 1996c:2):

Lærdal står fram som eit levande kulturlandskap som representerar ein ubrotten kontinuitet i jordbruks-landskapet frå den mest intensive grønsaksproduksjonen til haustings-landskapet i beitehagane.

Det eksisterende kommunesenteret Lærdalsøyri med sine servicefunksjoner eller dalens betydning som lokalitet for kraftproduksjon er i likhet med eksempler på andre nyere anlegg ikke vurdert som særtrekk ved kulturlandskapet (Feste as 1996c:6,16,20). I *Delrapport opplevingsverdi* er trafikantens opplevelser gjort til hovedtema. Beskrivelsen representerer til dels en gjentakelse av de øvrige emnene, men tilfører samtidig området nye kvaliteter i form av årstidsskiftninger og andre variasjoner (Feste as 1996b:2):

Den største opplevingsverdien er knytt til det dramatiske dal-landskapet. Som trafikant opplever ein skiftinga mellom det opne og lukka landskapsrommet, den store og vesle skalaen, om dalprofilen teiknar ein U eller ein V, rørsla frå vid og roleg dalbotn og elveslette som gradvis går over i lisone og fjellside, til dramatiske elvegjel og steile fjellvegger. Dei bratte fjellsidene kastar skuggar. Dei lauvskogklede dalsidene skifter farge etter årstidene. Det kulturpåverka landskapet er fletta inn i naturlandskapet og gjev slik ein mosaikk, ei stadig veksling og kontrastar i dalen sitt uttrykk.

Ved å ta del i fagprofesjonens virksomhet kan man derfor si at analytikeren retter det kultiverende blikket mot rurale områder og iakttar det som en scenisk komposisjon. Dette er i tråd med intensjonen om en faglig vurdering, men innfrir ikke i samme grad vilkåret om å etablere et faktabasert analysegrunnlag. Derimot peker konseptualiseringen tilbake mot en pittoresk teoritradisjon med opphav i England og 1700-tallets idéer om malerkunst.

Karakter og den pittoreske betraktningen av område som landskap

Det pittoreske bildet fremstilt av William Gilpin

Den *pittoreske* teoritradisjonen inneholder flere alternative utviklingsretninger (Copley & Garside 1991:1). William Gilpin tilhører de tidligere teoretikerne. Han ga på slutten av 1700-talet ut en rekke essay der han redegjør for pittoresk teori med utgangspunkt i praksis. Gilpins reiseskildringer belyser opphavet til den pittoreske teoritradisjonen som deler av landskapsarkitekturen fører videre, blant annet i fagtemaets konseptualisering av *landskapets karakter*. Gilpin gir ikke bare en beskrivelse av områdene, men vurderer dem hele tiden i forhold til det han oppfatter som en pittoresk måte å betrakte dem på. *Observations on the River Wye*, utgitt i 1782 basert på en reise foretatt i 1770, innledet en rekke av tilsvarende publikasjoner og gir i følge Stephen Copley (Copley 1997:135) et konsentrert sammendrag av Gilpins pittoreske teori og praksis (Gilpin 2005:15):

The following little work proposes a new object of pursuit: that of examining the face of a country by the rules of picturesque beauty; opening the sources of those pleasures which are derived from the comparison.

Gilpin utvidet kunnskapen og interessen for denne måten å reise på. Gjennom sine mange reiseskildringer og essay diskuterte han den pittoreske reisens motiv og objekter og forberedte på denne måten en ny attraksjon for et stadig voksende reiseliv (Hunt & Willis 1988:337; Hunt 2004:66).

Den pittoreske synskonvensjonen

I *Essays on Print* (1768) definerer Gilpin det pittoreske som "... that kind of beauty which would look well in a picture (Hunt & Willis 1988:337)." Det pittoreske går dermed inn som en del av den engelske landskapstradisjonen der *landskap* omhandler overgangen mellom områder og avbildningene av dem. Lånordet *landscape/landskip* ble først introdusert med referanse til nederlandsk malerkunst, og gikk deretter over til å fungere som ideal for utforming av områder, ofte sitert med Joseph Addisons ord, "... a Man might make a pretty Landskip of his own Possessions (Hunt & Willis 1988:142)" fra tidsskriftet *The Spectator* i 1712. Selve begrepet *picturesque* kan på sin side føres tilbake til det italienske ordet *pittoresco*, opprinnelig brukt om en maleteknikk der lerretet ble påført farge i store, grove trekk, men også knyttet til en mindre regelbunden komposisjon (Hunt 2004:13). Billedkunsten gir "the rules of picturesque beauty" måten å se på, mens området, "the face of the country (Gilpin 2009:3)", gir det materielle bidraget, og pittoresk skjønnhet oppstår når området iakttas med et malende blikk.

Område som figurativ komposisjon

Malcolm Andrews kommenterer hvordan utformingen av det pittoreske idealet i England innebar at forbilder hentet fra italiensk malerkunst, litteratur og områder ble anvendt for å frembringe skjønnheten i det engelske landet (Andrews 1989:40). Idealen ble blant annet funnet i Claudes landskaper og overført til engelsk land. Når det pittoreske blikket, *the picturesque eye*, saumfarer områder på jakt etter bilder, komponerer iakttageren området sine ulike elementer sammen til en figurative helhet. "Picturesque composition consists in uniting in one whole a variety of parts (Gilpin 2009:19)", eller "... we admire the composition, the colouring, and

the light, in one *comprehensive view* (Gilpin 2009:49).” Komposisjonen betraktes som selve grunnlaget for all pittoresk skjønnhet (Gilpin 2009:70). I området rundt elven Wye finner det pittoreske blikket bilder med utgangspunkt i den varierte vekslingen mellom ”... the *lofty banks* of the river, and its *mazy course* (Gilpin 2005:25).” Ved siden av disse grunnleggende betingelsene beskriver han fire *ornaments* som ytterligere bidrar til komposisjonen: ground, wood, rocks, buildings. Terrengoverflaten kommenterer han ut fra form, kontinuitet, brudd og farge, skogen oppfattes først og fremst som bakgrunn, berg diskuteres som selvstendig element, men også i kombinasjonen med vann, vegetasjon eller terrengform.

Pittoreske elementer

Ingen årstid, tid på døgnet eller klimatisk tilstand er unntatt fra det pittoreske blikkets undersøkelse (Gilpin 2005:30). Få områder eller elementer er avgrenset fra muligheten til å inngå i pittoresk skjønnhet. ”There are few parts of nature, which do not yield a picturesque eye some amusement (Gilpin 2009:54).” Selv i golde områder finner Gilpin pittoreske bilder, gjerne ved hjelp av dyr, fugler eller andre flyktige fenomener. ”Even a winding road itself is an object of beauty (Gilpin 2009:56).” Evnen til pittoresk iakttagelse er en ferdighet som kan læres, og desto mer inngående naturen studeres, desto flere varianter og bilder oppstår (Gilpin 2009:57). Likevel representerer elementer som ”habitation and industry (Gilpin 2005:22)”, iron-works (Gilpin 2005:45) en trussel mot det pittoreske bildet. Og “[t]he division of property into squares, rhomboids, and other mathematical forms (Gilpin 2005:84),” blir vurdert som ”disgusting” og ”unpleasant”. Temaet faller på denne måten sammen med den estetiske landskapstradisjon som til dels kan forstås som en reaksjon mot industrialisering, ressursutvinning, jernbanebygging og andre former for reguleringer.

Avgrensning mot andre estetiske kategorier

Gilpins reportoar av estetiske kategorier kommer tydelig frem når han avgrenser den pittoreske iakttagelsen fra andre iakttagelsesformer. Enkelte scener kan være *amusing* (Gilpin 2005:23) eller *extremely romantic* (Gilpin 2005:48), eller i likhet med store vannflater inneholde *grandeur* (Gilpin 2005:54), eller være *sublime* slik som havet (Gilpin 2009:43), men likevel oppfyller de ikke pittoreske kriterier fordi de er ”... marked by no characteristic objects: it is broken into too many parts; and it is seen from too high a point (Gilpin 2005:23).” Den gjentatte betoningen av den pittoreske iakttagelsesformen kommer like tydelig frem i avgrensningen mot kategorien *historical*. Den historiske iakttagelsen knytter lokaliteten til kjente historiske begivenheter og baserer seg først og fremst på kjennskap til hendelsen. Ferden tilføres en ny attraksjon, ”... and it is a soothing amusement in travelling, to *assimilate* the mind to the *ideas* of the *country* (Gilpin 2005:95).” Disse premissene rammer også de mektigste utsikter fordi de ikke har mer enn “... the grandeur of extension (Gilpin 2005:49),” å tilby.

Horisontskifte og endring i grunnlaget for iakttagelsen

Gilpin skiller mellom “...such objects as are *beautiful*, and such as are *picturesque* – between those, which please the eye in their *natural state*; and those, which please them from some quality, capable of being *illustrated in painting* (Gilpin 2009:3).” Gilpin skiller med andre ord mellom elementer han mener er vakre i den områdegitte iakttagelsen og dem han mener ville ha fremstått som vakre i et bilde. Han illustrerer denne påstanden ved å hevde at når palladiansk arkitektur avbildes, blir den straks “... a formal object, and ceases to please (Gilpin

2009:7).” Skulle den innfri kriteriene til pittoresk skjønnhet, måtte man rive ned halve byggverket. ”In short, from a *smooth* building we must turn it into a *rough* (Gilpin 2009:7).” Gilpin trekker også et skille mellom store formasjoner, vidder og hav, og det pittoreske bildet. ”Extension alone, though amusing in nature, will never make a picture. It must be supported (Gilpin 2005:84).” Ved siden av å påstå at det finnes flere former for estetisk iakttagelse, mener derfor Gilpin også at grunnlaget for iakttagelsen forandres når gjenstanden blir presentert i en annen form. ”The art of painting, in it’s highest perfection, cannot give the richness of nature (Gilpin 2009:72).” Når arkitektur overføres fra område til lerret, møter også øyet en annen gjenstand og verket fremkalles med et annet blikk.

Komposisjonen skal fremkalle et bilde

Kvalitetene og følgelig den pittoreske betraktningen som oppstår i området selv, er i denne formen ikke overførbar til mobile medier. Den pittoreske betraktningen fullbyrdes derfor ikke gjennom identifikasjon av figurativ likhet, men først når den fremkaller et bilde hos iakttageren. ”The eye will not examine them [skogen] with exactness, but compound for a *general effect* (Gilpin 2005:27).” Bildet krever et sterkt innslag av imaginasjon, forestillingsevne, hos betrakteren. Med utgangspunkt i et sitat fra Joseph Heely, ”[t]he whole is so strikingly picturesque, so artless, and so well imaginable (Hunt 2004:62),” gir Hunt en tolkning av det pittoreske bildet som gitt av selve overgangen mellom det kultiverende blikket og områdets materialitet. Ved å forestille seg området som ferdig bilde, tilføres iakttagelsen noe mer enn om idealet hadde begrenset seg til en mimetisk overføring av område til flate. Iakttageren må vurdere området i forhold til de pittoreske idealene, og i selve vurderingsarbeidet oppstår den pittoreske overflaten. Gilpin sier om naturen at den bare unntaksvis er ”... so correct in composition, as to produce an harmonious whole (Gilpin 2005:31), og det hører derfor med til den kunstneriske friheten (Gilpin 2009:68) å tenke seg bildet tilpasset, for eksempel, ”... as with the addition of a few trees or a little alteration in the foreground...(Gilpin 2005:33)”. Selv om det fortsatt refereres til området, viser samtidig vurderingen at denne ikke lenger utledes med direkte referanse til områdets materialitet, men snarere i forhold til det allerede pittoresk iaktatte bildet av området.

Den pittoreske synsaken

Den pittoreske betraktningen kan derfor kun foregå i et område, og først etter en undersøkelse muligens også i et *pittoresk område*. Kun på grunnlag av betraktningen selv kan området omtales og betegnes som pittoresk. Det pittoreske bildet oppstår av og vedvarer i spenningen mellom det kultiverende blikket og materialiteten i området som unndrar seg kultivering. Selv om Gilpin stiller opp noen formelle kriterier for hva dette bildet kan inneholde, hvordan det kommer i stand og hva som truer billedannelsen, er han også klar på at det pittoreske bildet først og fremst fremkalles som en synsakt. Det er ikke det som ses, men det at betrakteren faktisk ser området *som* et landskapsbilde, som igjen danner grunnlaget for vurdering av *områdets* pittoreske karakter.

Den pittoreske betraktningen naturaliseres

Synsaktens naturaliseres

Gilpins avgrensning av det pittoreske blikket fra for eksempel historiske eller moralske verdier, gir John Barrell anledning til å påstå at for Gilpin tilsvarer det pittoreske øyet synsapparatet som sådan. Det pittoreske blikket, "the perquisite of the gentleman", overskrider bestemte interesser slik som moral og religion eller kunnskap som historie og vitenskap, og lar betrakteren iaktta naturen slik den fremtrer uten verdiladende attributter. Barrell hevder at "... the 'eye' – not even, now, the 'picturesque' eye or the 'eye of taste' – is pleased only by what is *natural*: the natural is located in picturesque forms devoid of ethical, political, or sentimental meanings (Barrell 1990:107)." I en slik prosess foregår det en naturalisering både av sanseapparatet og av den iaktatte materialiteten. Det bildet som dannes, vil da tilsvare naturens skjønnhet slik den foreligger i området og slik den lar seg betrakte av mennesker med evnen til å skue gjennom de ulike interessefeltene som ellers ville hindre skjønnheten i å komme til syne.

Referansen til narrasjonen opphører

Copley (1997:136) nevner hvordan T.D. Fosbroke innlemmer store deler av Gilpins beskrivelser i sin egen turistguide til Wye, *Gilpin on the Wye*. Her opprettholdes referansene til Gilpins verk og observasjoner, men gjengivelsen og systematiseringen av arbeidet, lokaliseringen av scenene, instruksjonene om hvordan og når turisten skal tilegne seg de ulike formene for temaer og kunnskap, omformulerer det opprinnelige innholdet og fordreier Gilpins intensjoner. Når området rundt Wye allerede er beskrevet som pittoresk, blir ikke lenger oppgaven å undersøke området ved hjelp av det pittoreske betraktningssystemet, men å identifisere de allerede iaktatte og beskrevne scenene. I denne fasen svekkes betraktningens referanser til den opprinnelige teorien. "The picturesque forgot half the Classic picture – the narrative – to focus exclusively on the landscape mapping interpretation. [...] Without narrative reference [...] the very fact of interpretation became unapparent (Liu 1989:75-76)." Teorien bak det kultiverende blikket ble lagt inn i området som en egenskap ved området selv og naturalisert.

Kultiverende avbildning og byttevare

I denne prosessen spiller avbildningen av den pittoreske betraktningen en sentral rolle. Avbildningen representerer ikke bare et bilde av området, men også en bestemt måte å oppfatte området på. Det følger et blikk med oppfatningen. For eksempel hevder Cathrine M. Howett (1997) at det først var amerikanske malere i Hudson River-skolen som avdekket de estetiske verdiene i amerikanernes egne områder. Og måten disse verdiene ble avdekket på var å etablere "... the American pastoral or picturesque within the pictorial conventions of Claudian tradition (Howett 1997:92)." Også Green (1990) hevder at det rurale landskapet ble skapt en urban kultur. Ved å fokusere på Paris i første halvdel av 1800-tallet, nevner han ikke bare hvordan landet ble iaktatt som landskap av reisende byfolk, men også hvordan illustrasjoner, tegninger og malerier av pittoreske landskap ble utført og stilt ut for å bekrefte en bestemt parisisk selvforståelse av å være det dynamiske sentrum. "The regions 'out there' were set up as quaint and exotic for 'our' eyes (Green 1990:105)." Turisme og reisevirksomhet drev områder i retning av å bli forstått som "scenery, views, perceptual sensation (Green

1990:3).” Ikke bare området selv, men også bestemte blikk på områdene ble valgt ut og aksentuert. Denne oppfatningen ble opprettholdt og utvidet av kunstanmeldelser i aviser og tidskrifter, spredt både i byen og til de enkelte omtalte landskapene. Som Green sier, foregikk meningsskapingen som "... a didactic discourse spanning public and private which graphically encapsulated the new emphases on a Parisian response to the countryside (Green 1990:106).” Landskap ble på denne måten utviklet som del av en bykultur der illustrative og underholdende verk ble til i en dynamisk vekselvirkning med den representerte naturen.

Avbildningen blir karakter

Med utgangspunkt i historien til Lake District i det nordvestlige England beskriver John Urry (Urry 1995) en lignende landskapsutvikling. Fra å bli betraktet som ugjestmildt og ødslig, gjennomgikk området en transformasjon til landskap fra århundreskifte 1600/1700 og frem til i dag (Urry 1995:193):

The area had to be discovered; then it had to be interpreted as appropriately aesthetic; and then it had to be transformed into the managed scenery suitable for millions of visitors.

De pittoreske oppdagelsene ble etterfulgt av flere ulike estetiske tolkninger som til sammen bidro til utviklingen av en spesiell fortelling, "place-myth (Urry 1995:194)", en forestilling om hvordan området skulle tolkes som landskap. Urry peker på fire sentrale faktorer i denne utviklingen. For det første ble området beskrevet og tolket av tilreisende, deretter oppstod det et eget litterært landskap basert på de første fortellingene. Samtidig utviklet det seg en vandrer- og bevaringskultur med formål å videreføre det eksisterende landskapet (Urry 1995:200-203). Urry påpeker hvordan det kultiverte landskapet gradvis vokste sammen med det kommersialiserte og i fellesskap fortsatt opprettholder stedsmyten.

Landskapskarakteren blir naturalisert

Timothy Davis tidfester det estetiske klimaks for de amerikanske parkveiene til perioden 1915-1935 (Davis 2008:35). I denne perioden ble pittoreske idealer brukt som middel til å anlegge veier der kurvatur og dekke ble tilpasset motorvognens hastighet og rekkevidde. Koblingen opphørte utover 30-tallet da prinsipper som fremkommelighet og effektivitet ble agitert av faggrupper som ingeniører og planleggere, næringsinteresser og politikere (Davis 2008:55). Likevel hadde kombinasjonen av moderne veiplanlegging og historiske referanser gitt parkveiene en unik plass i den amerikanske bevisstheten. "By serving simultaneously as icons of modernity and touchstones of tradition, parkways helped to mediate the tension between progress and nostalgia,...(Davis 2008:36).” *Colonial Parkway* ble anlagt og ledet gjennom steder som vitnet om landets fortid som britisk koloni. *Blue Ridge Parkway* og *Natchez Trace Parkway* ble iscenesatt som om veien førte gjennom de første nybyggernes agrarland (Davis 2008:48). Området som veien førte gjennom ble utformet i henhold til en symbolsk karakter, og de reisende ble presentert for et allerede tolket bilde, fremstilt materielt. Historiske referanser ble selektert, videreutviklet og karikert (Whisnant 2008:71).

Landskapsbildets karakter og karakterens verdi

Totalintrykk og referansesystem

Naturaliseringen av det kulturelt betingede og teoretisk avklarte pittoreske blikket gir også en større forståelse for overgangen mellom beskrivelsen av landskapsbildets *karakter* og *verdi*. I HB 140.06 gis den foreliggende karakteren en faglig begrunnet *verdi*; liten, middels og stor. Middels verdi angir for hver av de tre områdetypene *naturlandskap*, *spredtbygde strøk*, *by* og *tettbygde strøk* hvorvidt de visuelle kvalitetene kan betegnes som *typiske*, *representative*, *vanlige* eller om de er *tilpasset byformen*. Liten verdi innebærer en reduksjon, mens stor verdi innebærer en styrking av den analyserte *karakterens* visuelle kvalitet.

Verdisettingen veksler mellom å referere til NIJOS' landskapsregioner og til faglige kriterier for visuell kvalitet. For de to første områdetypene brukes inndelingen i nasjonale landskapsregioner som referanse på middels verdi. For *by* og *tettbygde strøk* vises det til byform og "... *et vanlig godt totalintrykk* (Statens vegvesen 2006a:146)." I tillegg er det for stor verdi i naturlandskap tatt med unik nasjonal verdi. En definert regionstandard som utgangspunkt for vurdering av verdi, praktiseres også av Amundsen i vurderingen av reiseopplevelse (Amundsen 1995:5-67).

Når fagtemaet kobler estetikk og visuell kvalitet sammen med referansesystemets inndelingskriterier, oppstår det en problematisk sammenstilling. For det første kan man spørre seg om hva referansesystemet har med estetisk erfaring å gjøre. Hvordan kan man bruke et referansesystem som forsøker å distansere seg fra estetisk nærvær og tvert imot tar sikte på å legitimere inndelingen i alminnelig aksepterte elementer som bebyggelse og vegetasjon, når formålet med fagtemaet er det motsatte; områder iaktatt estetisk som *visuell kvalitet*? Den svake og uklare sammenhengen mellom referansesystemet og fagtemaets siktemål, gjør at karakterens *verdi* for en stor del forankres i et ikke nærmere definert og avgrenset *totalintrykk*. At dette inntrykket er del av en faglig vurdering, bidrar ikke til å heve presisjonsnivået, men leder tankene i retning av at det hovedsakelig er den enkelte fagpersonens *følelse* og *opplevelse* av karakteren som er grunnlag for vurderingen. Når landskapsbildets *karakter* presenteres som verdinøytralt, har man i grunnen anvendt verdien uten å vedkjenne seg den. Når man deretter skal verdisetze det allerede verdisatte landskapet, blir argumentasjonen uklar.

Institusjonalisering av et naturalisert landskapsbilde

Beskrivelsen av landskapsbildets *karakter* og *verdi* kan forstås som to utgaver av den samme teorien. Vurderingen av verdi allerede er foretatt og ligger innbakt i beskrivelsen av landskapets *karakter*. Dette verdi- og teoribaserte landskapsbildet praktiseres i metoder og utledes i begreper uten at den grunnleggende teorien avklares selv om det hele tiden refereres til dette "landskapet" som om alle var inneforstått med hva man henviste til. I etterkant av William Gilpin hadde de reisende i stadig større grad ikke bare de pittoreske konvensjonene, men også allerede undersøkte og kategoriserte områder, tilgjengelige. Først ble betraktningsteknikken tillært, deretter praktisert og til slutt tatt for gitt. Dette førte til en normering av synsapparatet, de områdene som synsapparatet ble anvendt på og hvordan disse områdene ble karakterisert. Gradvis førte vanedannelsen til at det kultiverende blikket ble naturalisert. Den

grunnleggende sammenblendingen og det påfølgende skillet mellom *karakter* og *verdi* kan også forstås som en følge av det naturaliserte landskapsbildet og den påfølgende institusjonaliseringen i profesjonsvirksomhetens praksis og analyseverktøy.

Profesjonsvirksomheten praktiserer og sprer det naturaliserte landskapsbildet: E10 Hinnøya

I det omstridte veiprojektet som knyttet Lofoten sammen med eksisterende veinett på Hinnøya (Lofast) ble det utarbeidet et handlingsprogram for landskapspleie (Statens vegvesen 2009c:20). Programmet inneholdt en rekke ulike strategier for å sikre landskapskvalitet i prosjektet, blant annet veileder for håndtering av landskap i planleggingen og byggefasen, prosedyrer ved reguleringsendringer, kontraktsfestet rigg- og marksikringsplan, bearbeiding av veilegemet og veiens sideterreng, prinsipper for naturlig revegetering, og erfaringsutveksling (blant annet mellom prosjekterende og utførende) under og etter anleggsperioden. Styrende for arbeidet var det symbolske bildet av det ferdige området, uttalt i målsettingen om at "[v]egen skal framstå som et så lavmælt byggverk som mulig i et vakkert og storslått landskap (Statens vegvesen 2009c:20)." Ved siden av terrengtilpasning ble det gjennomført et stortilt arbeid med å bevare og tilbakeføre eksisterende toppmasser slik at veiens sideterreng ble lagt til rette for naturlig revegetering. Iakttagelsen av området som et "vakkert og storslått" landskap viser hvordan profesjonstradisjonens idealer til dels kan betegnes som en naturalisert pittoresk iakttagelse. Dette landskapsbildet ble deretter institusjonalisert både i det nevnte handlingsprogrammet, i plankart og i gjennomføringen av "grønne timer" der maskinførerne ble oppfordret til å "... bruke sitt blikk for landskap og sin evne til å forme gode overganger (Statens vegvesen 2009c:44)" og oppgi sine gamle idealer om jevne fyllinger med klare overganger.

Uklart skille mellom dagligtale og faglige begreper

Institusjonalisering av det naturaliserte, symbolske landskapsbildet finnes det imidlertid også mange eksempler på i fagtemaets egne formuleringer og i de teoriene det henvises til. Blant annet skal landskapsanalyser utført etter HB 140.06 redegjøre for hvordan ulike elementer som *landform/terrengform*, *vegetasjon*, *vann* og *bebyggelse* danner strukturer som "... horisontale/vertikale skiller, landskapsrom, retningsdannelser, linjer, landemerker, knutepunkter, skala/størrelse osv. (Statens vegvesen 2006a:147-148)." I denne sammenstillingen tas skrittet over fra alminnelig språk til faglig begrepsbruk. Ikke bare gjengis området i form av allment kjente begreper som for eksempel *bebyggelse* eller *vegetasjon*, men det foretas også en analytisk vurdering og en faglig kategorisering av elementene som for eksempel *landemerker* eller *skala*. *Vegetasjon* eller *vann* blir innlemmet i en faglig talesjanger der deres betydning til dels oppstår av den virksomheten de blir artikulert som en del av. Den umarkerte overgangen mellom alminnelig dagligtale og analyserende faglig språkbruk er karakteristisk også for hvordan fagtemaet presenterer arealkategorier og karakter. Det faglige perspektivet ignoreres og fremstilles som en egenskap ved området tilegnet med et allment forståelig hverdagsspråk, som om det dreide seg om naturgitte kategorier.

Det naturaliserte landskapsbildet kan forstås som uttrykk for en vestlig virkelighetsforståelse

Enda tydeligere fremstår koblingen mellom profesjonsvirksomhetens begreper og dagligtale hos R.B. Litton. På den ene siden beskriver Litton landskap i henhold til en kunstfaglig tradisjon, med andre ord en menneskelig *tolkning* av den foreliggende materialiteten. På den andre siden henviser han direkte og indirekte til landskapets kvalitet, landskapets visuelle særegenhet, landskapets sceniske karakter som om denne ligger lagret i og er gitt av områdets materielle kjennetegn. Språkføringen gjør ikke forståelsen enklere. Så lenge landskap blir definert som en visuell komposisjon har leseren en forklaring å forholde seg til. Når det i neste avsnitt blir snakket om *visual landscape* så sviner dette holdepunktet. Man spør seg straks: hva er forskjellen mellom *landscape* og *visual landscape*? Dermed modellerer ikke Litton bare det analytiske begrepsapparatet, men også grunnlaget for det visuelle bildet, synsaken selv. Cathrine M. Howett (1997) anser Litton som representant for en vestlig kulturtradisjon der bildet siden renessansen har blitt konstruert som en optisk modell, og der denne modellen etter hvert har blitt oppfattet som naturgitt og objektiv. Først på grunnlag av det inventerte landskapet kan så vurderingen av områdets visuelle kvaliteter foretas ved hjelp av begrepene *unity*, *variety*, *vividness*, og området finner sin form som symbolsk bilde. Legitimeringen av skjønnhet blir i denne fasen flyttet over fra det kultiverende blikket til området selv, som en egenskap ved områdets elementer og sammenstillingen av dem.

Naturaliserte blick og mytologiserte områder

Disse tilsynelatende bagatellmessige nyansene bidrar imidlertid til at fortellingen over tid mister forklaringskraft og evnen til å skille mellom ulike fenomener. I *Delrapport landskap* fra Lærdal blir de synlige karaktertrekkene og det romlige forløpet ved området lagt til grunn for analysen som sammenhengen er gitt fra naturens hånd: "I landskapsanalysen vart dalen dela inn i område som naturleg høyrer saman utfrå landskapskarakter og romavgrensning (Feste as 1996a:2)." I forordet til en annen landskapsanalyse, *Landskapsanalyse Vøringsfossen*, omtales fossen både som *naturfenomen* og *naturskapt attraksjon* (Asplan Viak 2008:3). I begge eksemplene brukes *natur* og *naturlig* på en måte som er mer tilslørende enn oppklarende. Når fossen betegnes som *naturfenomen*, plasseres fossen blant de materielle variasjonene, mens i den andre versjonen, *naturskapt attraksjon*, blandes materialitet og kulturhistorie sammen. Når inndelingen av Lærdalen baseres på karakter og romlig inndeling, har dette mer med en bestemt symbolsk fremstilling av det naturgitte enn med naturen selv å gjøre. Elementer og områder blir tilført mytologisk verdi i overenstemmelse med Roland Barthes forståelse av prosessen. Verdiens opphav blir tilslørt eller den naturaliseres. Natur og kultur bytter plass.

Fra landskapets karakter til analysemetodens landskapsbilde

At landskapsbildets *karakter* slik det både fremstilles av fagtemaet i HB140 og deler av profesjonsvirksomheten for øvrig hverken kan ha sitt opphav i et verdinøytralt og naturlig landskapsbilde, fremkommer også av de mange gjennomarbeidede begrepskjemaene. Allerede med landskapskaraktermetoden til Feste og Oterholm danner hierarkiet av komponenter og komponentgrupper til dels svært komplekse strukturer og sammenhenger. Det krever svært gode forkunnskaper både for å forstå de enkelte begrepene innhold, sammenhengen

mellom dem og relevansen av oppstillingen. Det samme gjelder forståelsen av fagtema *landskapsbildes* karakterbegrep. Uten en etablert oppfatning av hva for eksempel *naturlandskap*, *spredtbyggde* og *tettbyggde strøk* eller *by* innebærer, er det heller ikke mulig å kategorisere området. Når analytikeren skal skille mellom et naturlandskap og spredtbyggd strøk, ser han etter bestemte synbare kjennetegn i overflaten og vurderer disse i forhold til det symbolske bildet han har ervervet seg til bruk for dette formålet. I *Sørkorridoren. Utredning av transport og vegnett* omtales E6-korridoren på følgende måte (Statens vegvesen 2009d:30):

Korridoren går gjennom to hovedområder med svært ulik karakter; et landskap preget av skog- og kulturlandskap knyttet til gamle gårder og areal som ligger brakk, samt et urbant landskap.

For den som ikke kjenner til området på forhånd, blir forestillingsmuligheten mange, men for analytikeren som kan kultivere området med det faglige blikket, blir mulighetene færre. Analysemetoden blir førende for hva han legger i begrepene og hvilket landskapsbilde han fremkaller. Den visuelle karakteren bestemmes av metoden anvendt på den foreliggende overflaten og ikke som en registrering av overflatens iboende egenskaper som henholdsvis natur eller spredtbyggd strøk. Landskapsbildets karakter er på denne måten gitt i analysemetodens bilde. Så lenge utfallet av denne betraktningen karakteriseres som fakta og ikke erkjennes som anvendt teori, vil også landskapsbildets *karakter* praktiseres som en moderne mytologi, som en betydningsmodus slik Barthes beskrev fenomenet. Et eget metodisk verditrinn blir dermed overflødig og bidrar snarere til å tåkelegge enn å avklare landskapets verdi. Dersom metoden hadde fullført karaktervurderingen med å tilkjenne en verdi og ikke innført nye referanser i et nytt metodetrinn, ville mytologiseringen av landskapskarakter kunne reduseres og den grunnleggen, faglige forståelsen blitt tydeliggjort gjennom alle metodens trinn.

101

3.3 Kriterier for veianleggets *omfang* og bilistens *reiseopplevelse*

I motsetning til beskrivelsen av landskapsbildets *karakter* gir HB 140.06 klare og entydige kriterier for vurdering av tiltakets *omfang*. Veianlegget skal vurderes i forhold til lokalisering og linjeføring, dimensjon/skala og utforming. Vurderingen er basert på et sett nærmere definerte veiidealer. Veilinjens horisontalgeometri og lengdeprofil skal forankres i det omliggende området; tilpasses og gjerne forsterke eksisterende strukturer og former, opprette strukturer og ikke forårsake"... skjemmende sår eller dele[r] opp en enhetlig terrengform (Statens vegvesen 2006a:150)." Videre skal veien stå "... i et harmonisk forhold til landskapets/stedets skala (Statens vegvesen 2006a:150), og endelig skal anleggets konstruksjoner, materialer og utstyr vurderes hvorvidt de er tilpasset omgivelsene, og om de holder et høyt materielt eller arkitektonisk nivå. Omfangsvurderingen av de ulike alternativene foretas ikke direkte i forhold til verdien av landskapets *karakter*, men i forhold til alternativ 0. Alternativ 0 tilsvarer dagens situasjon inkludert kjente endringer innenfor analysens tidsperiode (Statens vegvesen 2006a:68). Den klare avgrensningen til veianlegget gjør at denne delen av fagtemaet tematisk har mindre til felles med den øvrige profesjonstradisjonen enn tilfellet var med landskapsbildets *karakter* og *verdi*.

Veitforming og landskapstilpasning i en teoritradisjon

Selv om heller ikke omfangskriteriene oppgis å være basert på noen eksplisitt teori, kan det teoretiske tankegodset likevel følges langs enkelte klare linjer. Kriteriene kan forstås som et konsentrat av veiestetiske idealer knyttet til harmonisk linjeføring og terrengtilpasning som har vært praktisert gjennom store deler av Statens vegvesens tradisjon med landskapsplanlegging. Teoretiske holdepunkter finnes blant annet i HB 010.78 og Ingerlise Amundsens avhandling *Vegutforming og landskapstilpassing*. Amundsen diskuterer og utleder veiestetiske idealer med utgangspunkt i ulike teorier innenfor landskapsarkitekturtradisjonen. Grunnlaget for kriteriene formuleres som en påstand fra Amundsen: "... vegen skal underordne seg landskapet visuelt (Amundsen 1995:5-1)." I følge Amundsen vil en vei som både tilpasser seg området og samtidig fremhever området karakter, oppfattes som et positivt element. Med dette standpunktet vurderes deretter veianlegget i forhold til det omkringliggende området (terreng, vegetasjon, bebyggelse, hydrologi, skaladominans), utforming av tverrprofil og sideterreng, linjeføring og reiseopplevelse. Amundsen både refererer til og innlemmer dermed sitt eget arbeid i en faglig teoritradisjon der prinsipper om *harmonisk linjeføring* og *tilpasning* av veien i det foreliggende området står sentralt. Fra Amundsen kan det gjennom en rekke sentrale kunnskapsverk om vei (Crowe 1960; Tunnard, Pushkarev et al. 1963; Appleyard, Lynch et al. 1966; Lorenz 1971) spores en linje tilbake til de amerikanske parkveiene, og med dette holdepunktet kan teoriene videre til utviklingen av landskapshagen i England på 1700-tallet.

$$R = \frac{A^2}{L} = \frac{L}{2 \cdot \frac{A}{\sqrt{2 \cdot \frac{A}{R}}}} = \frac{A}{\sqrt{2 \cdot \frac{A}{R}}}$$

$$L = \frac{A^2}{R} = 2 \cdot \frac{A}{R} = A \cdot \sqrt{2 \cdot \frac{A}{R}}$$

$$\frac{A}{R} = \frac{L}{2 \cdot R} = \frac{L^2}{2 \cdot A^2} = \frac{A^2}{2 \cdot R^2}$$

$$A^2 = L \cdot R = \frac{L^2}{2 \cdot \frac{A}{R}} = 2 \cdot \frac{L^2}{R}$$

$$A = \sqrt{L \cdot R} = \frac{L}{\sqrt{2 \cdot \frac{A}{R}}} = R \cdot \sqrt{2 \cdot \frac{A}{R}}$$

102

3.12 Hanz Lorenz (s. 28), overgangskurver som beregning og illustrasjon

Harmonisk linjeføring

Prinsippet om harmonisk linjeføring beskrives ofte i en lys språktone. Amundsen bruker begrepet om en vei med myk linjeføring og god rytme (Amundsen 1995:5-51). Appleyard, Lynch & Myer fremhever veien som "...a 'flowing' line, curving and varied but without visual breaks or interruptions. Smooth continuity is most desired (Appleyard, Lynch et al. 1966:10)" Og Sylvia Crowe kommenterer linjens arkitektur: "The true beauty of the motorway lies in its engineering – the perfectly co-ordinated curve and gradient, the plastic smoothness of its flow, the taut, sprung strength of its bridges, clean-cut and precise (Crowe 1960:88)."

Hans Lorenz (1971) gir fra et ingeniørperspektiv en detaljert redegjørelse for svært mange aspekter ved vei-byggerkunsten. Lorenz behandler først og fremst veilinjen som beregnbar geometri, men praktiserer likevel idealet om harmonisk linjeføring når for eksempel optiske forstyrrelser kommenteres (3.12). I følge Lorenz (Lorenz 1971:64) ble det i Tyskland reist kritikk mot måten de første autobanene ble bygget på fordi de ikke var i overensstemmelse med dette linjeføringsidealet (Lorenz 1971:107):

Der Verlauf der Fahrbahn muß für den Autofahrer klar erkennbar sein und er soll als überzeugende Bewältigung des Geländes erscheinen. Je weiter der Blick reicht, desto mehr fallen optische Fehler auf und desto mehr erwartet man eine schöne großzügige Linienführung.

Den verbale argumentasjonen for harmonisk linjeføring har på mange måter støttet seg til metaforisk språkbruk. Tunnard & Pushkarev (1963) oppfatter motorveien som "...a work of art (Tunnard, Pushkarev et al. 1963:159)," og dette kunstverket knytter de sterkt til "... the

continuity of alignment (Tunnard, Pushkarev et al. 1963:177).” I likhet med de øvrige forfatterne tas skjønnheten av den buede linjen nærmest for gitt. Den begrunnes gjerne med fotografier, gjerne fra et luftperspektiv, og i den grad argumentet formuleres med ord knyttes det lett an til analogier som skulptur, dans (Tunnard, Pushkarev et al. 1963:177), musikk (Varming 1970), kino eller en moderat utgave av fornøylesparken (Appleyard, Lynch et al. 1966:4). Tunnard & Pushkarev begrunner kurven med likheten mellom ferd og område (Tunnard, Pushkarev et al. 1963:178-179):

The landscape is essentially wavy and undulating. The path of the vehicle is, in essence, also a continuous curve, with turning radii ranging from infinity on straight lines to whatever may be the minimum radius at a given speed. The momentum of a vehicle precludes any sudden or abrupt change in its vertical and horizontal direction. It follows that an ideal alignment in the landscape logically would be a continuous curve, with constant, gradual, and smooth changes of direction.

De faglige idealene forsterkes og spres ved å bli del av en tverrfaglig, kulturell virksomhet. Hans Lorenz (Lorenz 1971:276) gjengir for eksempel Crowes illustrasjon (3.13) av lengden som en fotgjenger og bilfører trenger for å kunne se en utsikt i fem sekunder (Crowe 1960:34). Michael Varming viser til Hans Lorenz og slutter seg til prinsippet om ”flydende linieføring (Varming 1970:84).” Tunnard & Pushkarevs verk kan oppfattes som et nøkkelverk i forståelsen av den teoretiske fagtradisjonen som metoden er en del av. I *Man-made America* refereres det både til samtidige teoretikere som Hans Lorenz (Tunnard, Pushkarev et al. 1963:181), og Lorenz (Lorenz 1971:226) gjengir senere illustrasjoner tilsvarende Tunnard & Pushkarevs (3.14) (Tunnard, Pushkarev et al. 1963:226). I *Man-made America* eksemplifiserer Tunnard & Pushkarev estetiske idealer blant annet ved å vise til den amerikanske parkveitradisjonen. Blue Ridge Parkway blir i denne sammenhengen trukket frem som et anlegg med ”... strong esthetic elements which produce extraordinary scenic beauty (Tunnard, Pushkarev et al. 1963:159),” og den henleder oppmerksomheten mot komposisjonsidealer hentet fra den engelske landskapshagen (Tunnard, Pushkarev et al. 1963:230). Samtidig utgjør boken en av de viktigste referansene til Amundsen.

I tillegg til de kildene Amundsen selv viser til, kommer også de teoretiske idealene og kunnskapsreferanse til uttrykk i en foredragsserie holdt av Magne Bruun og Egil Lundebrække (Bruun & Lundebrække 1971) på begynnelsen av 1970-tallet, og i en rekke skrifter utgitt av Sven Hermelin på 1940-tallet. Hermelin undersøker forholdet mellom veien som selvstendig element og området det ligger i, men noe mer ut fra et samlede bilde enn av formalisert geometri. Det enkleste prinsippet for veiføring, sier Hermelin, er ”... att vägens sträckning skall verka naturlig och självklar (Hermelin 1941:4).” Dette utgangspunktet gjør at Hermelin, til tross for at også han gang på gang trekker frem den bølgende linjen, samtidig gir eksempler på situasjoner der bruk av rette linjer anbefales. ”I den storlinjiga slättbygden äro längre raksträckor och större kurvradier motiverade. I det mjukt storvågiga landskapet är den väglinje vackrast, som i vida kurvor smidigt passas in i terrängen (Hermelin 1943:14).”

Tilpasning

Ved siden av harmonisk linjeføring angir også fagtemaet at veien må tilpasse seg det området det anlegges i og blir en del av. Dette gjelder alt fra anleggstekniske detaljer til vurderin-

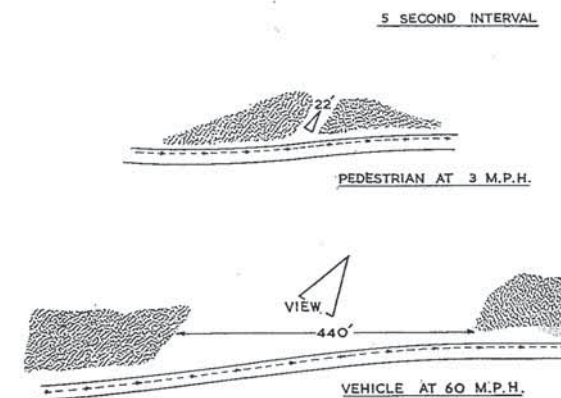
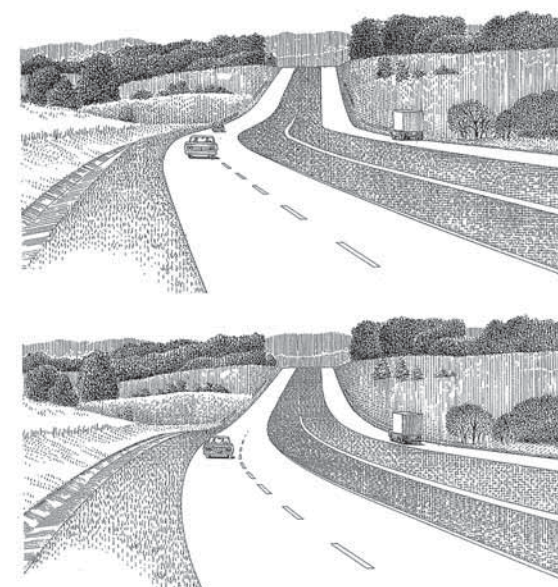

Fig. 10. The view must be maintained longer for the motorist than for the pedestrian.

3.13 Sylvia Crowe (s. 34), sammenheng mellom hastighet og synsfelt

3.14 Tunnard & Pushkarev (s. 182), veilinje med og uten overgangskurve

gen av vei og landskap fremkalt som bilde. Sylvia Crowe peker for eksempel på betydningen av å tilpasse sideterrenget til eksisterende terreng ved bruk av avrundede inngrepskanter (Crowe 1960:42). Samtidig mener hun at problemet med veikorridorens mange parallell linjer kan løses ved å trekke det omkringliggende området tett opp til kjørebanelinjen (Crowe 1960:38). Hun viser også til de amerikanske parkveiene og prinsippet med å erverve nok grunn til beplantninger (Crowe 1960:53). På et mer overordnet plan vurderer Michael Varming hvorvidt veien underordner seg, understreker eller dominerer landskapet. Av disse trekker han frem mellomalternativet, den veien som understreker områdets linjer, som det foretrukne (Varming 1970:46). Tilsvarende fremhever Tunnard & Pushkarev at, "... one has to bring the natural growth as close to the pavement as possible (Tunnard, Pushkarev et al. 1963:231)," men de viser samtidig at tilpasning ikke bare er et spørsmål om terreng og vegetasjon, men at prinsippet er vel så aktuelt når veien føres gjennom bebygde områder. Motorveien kan ikke anses som "... esthetically satisfying unless it is designed to belong where it is put, and not to look like a foreign body in the landscape or city-scape (Tunnard, Pushkarev et al. 1963:206)." Dermed skiller de mellom områder av naturlig eller menneskeskapt orden og vurderer veien ut fra forskjellige kriterier alt etter den bygde sammenheng den inngår i.

Parkveier og det sceniske landskapsbildet

Frederick Law Olmsted og konseptualiseringen av *park ways*

Amundsen fører den veiestetiske undersøkelsen og dermed sine egne kriterier tilbake til de tyske autobanene og de amerikanske parkveiene (Amundsen 1995:3-3). Begrepet *parkway* ble introdusert av Frederick Law Olmsted og hans kompanjong Calvert Vaux i 1868 (Davis 2008:37), men da brukt i byplansammenheng. Parkveien ble beskrevet som en videreutvikling av blant annet Unter den Linden i Berlin, med separate veier for fotgjengere, ridende og vogntrafikk, rammet inn av trebeplantning, men fortsatt som del av en urban kvartalsstruktur (Olmsted 1997:135-138). Voksende bysentra, etableringen av forsteder, separasjon mellom bo- og arbeidssted, og tiltagende oppmerksomhet på forholdet mellom rekreasjon og helse lå bak begrunnelsen for de urbane parkveiene (Olmsted 1997:128-129).

Beskrivelsen av forprosjektet til Prospect Park i Brooklyn fra 1866 inneholder imidlertid noen avsluttende bemerkninger om den urbane veistrukturen mellom byer, forsteder og omlandet der parkveibegrepet ikke blir anvendt, men der idealene som senere lå til grunn for mellomkrigstidens *parkway*-idealer kom til uttrykk. "Such a road, whatever may be the character of the country through which it passes, should be in itself of a picturesque character. It should therefore, be neither very straight nor very level, and should be bordered by a small belt of trees and shrubbery (Olmsted 1997:105)." Linda Flint McClelland (1993) knytter Law Olmsted til den amerikanske landskapstradisjonen (McClelland 1993:36) der pittoreske parkidealer importert fra England ble brukt som middel i tilretteleggingen av den amerikanske villmarken. Forbindelsen mellom parkidealer og hjemlig land finner hun tydelig uttrykt i Andrew Jackson Downings tekster (McClelland 1993:18), hans kjennskap til Humphrey Repton (McClelland 1993:18), William Gilpin og Uvedale Price (McClelland 1993:20), og rikelige beskrivelser av villmarkens pittoreske potensial og tilretteleggelse i form av rustikk møblering.

Harmonisk linjeføring – line of grace

Mary E. Myers (2004) mener at det finnes en sammenheng mellom de estetiske idealene brukt under anleggelsen av *Blue Ridge Parkway*, Frederick Law Olmsted og engelske teoretikere som William Hogarth og Edmund Burke. Kunstneren Hogarth presenterte prinsippene bak *the line of beauty* og *the line of grace*, serpentinkurven i henholdsvis plan og rom, i *The Analysis of Beauty* fra 1753, mens filosofen og statsmannen Edmund Burke redegjorde for de estetiske kategoriene *the sublime* og *the beautiful* i *A Philosophical Enquiry into the Origin of our Ideas of the Sublime and the Beautiful* fra 1757. Myers finner likhetstrekk mellom Hogarths syns- og Burkes kroppsbaserte estetikk blant annet i prinsippene om fine variasjoner og landformer med myke og smidige overganger (Myers 2004:126). Hogarths formteorier gjenkjennes i de senere parkveiene der *the line of grace* ble benyttet som overgangskurver mellom sirkelbuer og andre buer eller rettstrekninger blant annet for å motvirke sentrifugalkraften ved økte kjørehastigheter. Men vel så viktig var formaspektet der kurvene ble "...linked artistically to engage the motorist in a positive kinesthetic experience and aim her/him at specific landscape scenes (Myers 2004:128)." Ved å anlegges etter prinsippene for harmonisk linjeføring ble opphavet til skjønnhet knyttet til den estetiske betraktningen av veien i seg selv og den varierte sikten den muliggjorde.

Terrengtilpasning

I tillegg bidrar veiens form til terrengtilpasning, det andre grunnidealet bak anleggelsen av *Blue Ridge Parkway*. Tilpasningen til det eksisterende område ble blant annet tilstrebet ved diffuse overganger mellom vei og sideterreng, bruk av stedegen vegetasjon og landbruksvirksomhet tillatt tett inntil veien (Myers 2004:132). Teoriene om terrengtilpasning kan derfor føres tilbake til en av de ledende teoretikerne og praktikerne innenfor den pittoreske retningen, Uvedale Price skiller mellom disposisjonens *kompleksitet* (*intricacy*) og *variasjoner* (*variety*) i former, fargetoner, lys og skyggevirksomheter (Price 1810:22). Han eksemplifiserer også prinsippene ved å sammenligne en gammel og en nyanlagt vei; veibane, sideterreng, vegetasjonsbruk og linjeføring. Price understreker hvordan den gamle, pittoreske veien fremhever området den er anlagt på, "...promote the natural intricacy of the ground (Price 1810:24)," ligger som en del av området den er anlagt i, "...no distinct lines of separation; all is mixed and blended together,..." (Price 1810:25)," og tilpasser seg den eksisterende situasjonen, "...often a group of trees or a thicket, occasions the road to separate into two parts, leaving a sort of island in the middle (Price 1810:25)." I både ord og innhold blir dermed sammenfallet mellom Prices *kompleksitet* og *variasjon* og bruken av begreper som *variasjon* og *mangfold* hos Litton og i den norske analysetradisjonen tydelig.

Veianleggets omfang er del av en scenisk landskapstradisjon

Vurderingen av veianleggets omfang foretas ut fra en teoribasert iakttagelse

I motsetning til konseptualiseringen av landskapsbildets *karakter* og *verdi*, fremstår fagtemaets beskrivelse av tiltakets *omfang* med langt tydeligere referanser til ulike teoritradisjoner. Varierende skala, standpunkt osv. er i mindre grad problematisk fordi vurderingen ikke forsøker å gi en redegjørelse for den estetiske erfaringen av området, men derimot er gitt av en

estetisk teori som innlemmer materialiteten i en faglig fortelling. Enten vurderingen gjelder *veien sett fra landskapet* eller *landskapet sett fra veien*, benyttes de sceniske idealene som premissgivende referanse. Til tross for at dette ikke kommer direkte til uttrykk i fagtemaet selv, kan likevel idealene forstås som del av en over 250 år gammel landskapstradisjon med røtter tilbake til den engelske landskaphagen og datidens malerkunst.

Det sceniske landskapsbildet samler ulike teoritradisjoner

Veiidealene harmonisk linjeføring og terrengtilpasning kan også betraktes som bærere av en innebygd motsetning mellom en optisk og kinestetisk estetikk. Der den smidige linjen representerer en tilført form gitt av estetiske teorier, raffinert gjennom lang tids praksis og formalisert som beregnbar geometri, velegnet til visuell nytelse, vil veien gitt av området selv, slik Price hevder, være produktet av den organiske erfaringen, tilegnet underveis gjennom den kvalitative enheten av område, kropp og farkost. Den harmoniske linjeføringen synliggjør en kulturell fortelling, mens den terrengtilpassede veien synliggjør det foreliggende området. Denne distinksjonen kommer ikke frem i fagtemaets veiidealer der den harmoniske, kunstferdige linjeføringen, derimot blir presentert som å innfri kriteriet om terrengtilpasning. Idealene står ikke nødvendigvis i noen motsetning til hverandre, men for å kunne holde på kunnskapen om at de begge har sitt opphav i en kulturell oppfatning av områder, er det likevel viktig å kunne holde dem fra hverandre.

Bilistens komponerte reiseopplevelse

Beskrivelsens opphav

Beskrivelsen av tiltakets *omfang* er i HB 140.06 supplert av deltemaet *reiseopplevelse*. Analysen av *reiseopplevelse* skal gi svar på om de nye veialternativene vil gi bedre eller dårligere reiseopplevelse i forhold til dagens vei. Det er bilistens opplevelse som skal analyseres (Rui, Schjetne et al. 2010), og analysen skal inkludere all materialitet som befinner seg innenfor bilistens synskrets, også "... støyskjermer/voller, trafikkikkerhetsutstyr og lignende (Statens vegvesen 2006a:152)." Reiseopplevelsen vurderes som et forhold mellom den totale strekningen og de sekvensene den deles inn i. Sekvensene dannes av områder med visse fellestrekk. I overgangen mellom sekvensene eller som del av en sekvens kan det påvises referansepunkter. Både strekningens helhet, sekvenser og referansepunkter vurderes ved hjelp av begreper som *stimulans*, *lesbarhet*, *opplevelseskvalitet*, *forventning*, *rytme*. Disse erfaringsbaserte tilstandene knyttes til veiens linjeføring, tilpasning til omgivelsene og variasjon. "Idealet er at reisen skal være en sammenhengende rik opplevelse for den kjørende (Statens vegvesen 2006a:152)."

Teksten er skrevet av Ingvill Hoftun med utgangspunkt i Kristine Aaslaug Günther og Nina Koren Viksjø sin masteroppgave *Reiseopplevelse langs vei* (2005:52-53). Viksjø var også ansatt ved Statens vegvesens distriktskontor i Drammen sammen med Hoftun og Amundsen. Den viktigste inspirasjonskilden for arbeidet var Michael Varming (1970) *Motorveje i landskabet*, men også *The View from the Road* ble brukt (p.m. Viksjø 2010). Amundsens arbeid ble imidlertid også benyttet som tekstgrunnlag. Amundsen baserer seg hovedsakelig på *The View from the Road* når hun angir kriterier for den visuelle opplevelsen fra veien.

Idealene angir at veiens omgivelser skal ha "... en rik sammenhengende form som er oppdelt i sekvenser, ...en form som har kontinuitet, rytme og utvikling, ...kontraster med gode overganger og balanser i bevegelsene (Amundsen 1995:5-65)." Veien selv skal "... styrke og klargjøre oppfattelsen av omgivelsene" og "... gi forståelse av bruk, historie, natur og symbolikk i veg og landskap (Amundsen 1995-65)." Det siste punktet omfattes imidlertid ikke av Amundsens definisjon av visuelle forhold.

Subjektiv opplevelse eller områdets særpreg?

Teksten til *reiseopplevelse* er skrevet med tilgang til to kilder som hver for seg viser tilbake til den samme litteraturen. Dette kan til dels forklare likheten mellom tekstene, blant annet i analysebegreper som *sekvens*, *rytme*, *lesbarhet*. Det er likevel en påfallende forskjell i tekstene. Der Günther og Viksjø deler temaet opp i tre deler; den reisendes opplevelse, det synbare området som kan ses fra veien, og det landskapet som kan iakttas og forstås med de nødvendige forkunnskapene, forankrer Amundsen reisen hovedsakelig i betraktningen av områdets materialitet. Selv om redegjørelsen for deltema *reiseopplevelse* fremstår som tydelig, blir likevel opphavet til konseptualiseringen vag og tvetydig. Hvilken aktør bevirker bildet? Subjektets iakttagelse eller materialitetens karakteristiske utseende?

Vurderingen av reiseopplevelsen kan i begge tilfeller forstås som et forsøk på å knytte reisens billeddannelse direkte til det sette linjeforløpet. Michael Varming hevder for eksempel at "den flydende linieføring" forener mange av de estetiske, kjøredynamiske og psykologiske faktorer som bidrar til å skape en stor vei. "Tracering af en 'stor' vej i tre dimensioner tager ved talrige bløde retningsændringer hensyn til terrænet, beplantningen, andre veje samt vandløb (Varming 1970:84)." For Appleyard, Lynch og Myer (Appleyard, Lynch et al. 1966:4) representerer "the highway experience" et dynamisk, rytmisk forløp, skapt primært av synet, men også av taktile, kinestetiske inntrykk, erfart som storskalaarkitektur, betraktet som musikk eller film, oppsummert på følgende måte (Appleyard, Lynch et al. 1966:5):

The driving experience can now be described as being a sequence played to the eyes of a captive, somewhat fearful, but partially inattentive audience, whose vision is filtered and directed forward. It is a sequence which must be long, yet reversible and interruptible.

Ferden som et scenisk forløp

Bakgrunnen for den søkte sammenhengen mellom den erfarte ferden og det iaktatte linjeforløpet kan igjen søkes i den pittoreske teoritradisjonen. Muligheten for pittoresk skjønnhet, "... the expectation of new scenes continually opening, and arising to his view (Gilpin 2009:47)", er en drivkraft for den farende. Ferden nedover elven Wye representerer for Gilpin en god balanse mellom den farendes standpunkt og hastighet og områdets karakter slik at iakttageren ble gitt muligheten til å "... produce a succession of new landscapes (Gilpin 2005:86)." Komposisjonen er firedelt (Gilpin 2005:25):

...the area, which is the river itself; the two side-screens, which are the opposite banks, and leads the perspective; and the front-screen, which points out the winding of the river.

Med dette enkle komposisjonsprinsippet konseptualiserer Gilpin området som en teaterscene og beskriver den i scenisk terminologi. Det pittoreske blikket undersøker forholdet mellom skjermveggene, hvilke kontraster de danner, og hvordan de overlapper, skjuler og åpenbarer

hverandre. Gilpin nevner likheten mellom elv og vei som ferdselsårer, men i motsetningen til elvens horisontalitet, kommenterer han hvordan veien i en helt annen grad følger "... the irregularity of the country (Gilpin 2005:25)" og dermed gir "... each view it exhibits a different character (Gilpin 2005:25)." Dagens veibygging utjevner mye av det materielle bidraget som området på Gilpins tid ga den veifarende. Likevel er den sceniske konseptualiseringen av veien som en rekke distinkte sekvenser slående sammenfallende mellom Gilpins observasjoner og deltemaet *reiseopplevelse* slik det er beskrevet i HB 140.06.

Det pittoreske bildet iakttas underveis og over tid

Det pittoreske bildet er resultatet av en synskonvensjon anvendt på et område, men det er også resultatet av fornøyelsen med å finne frem til det standpunktet som balanserer forholdet mellom betrakter og det betraktede slik at bildet fremstår som "a noble picture (Gilpin 2005:84)". Sammen med blikket finner kroppen frem til optimalt standpunkt: "A few paces to the right, or left, make a great difference (Gilpin 2009:63)." I en litt større skala blir de små, sonderende trinnene til en langvarig ferd. Når Gilpin når frem til "the ridge of Cotswold" i Gloucestershire, der den bølgende terrengformen brytes av en markert kant, glemmer han ikke betydningen av den tilbakelagte reisen frem til kanten når det storslåtte inntrykket skal forklares. Betragtningen av bildet utgjør den pittoreske ferdens klimaks (Gilpin 2005:20):

But when nature works in the bold and singular style of composition in which she works here; when she raises a country through a progress of hundred miles, and then breaks it down at once by an abrupt precipice into an expansive vale, we are immediately stuck with the novelty and grandeur of the scene.

Området representerer den farendes råmateriale for iakttagelsen, en kontinuerlig presentasjon av mulige bilder, men muligheten krever også en viss varighet for å kunne bli undersøkt grundig nok. "We caught its beauties as a vision only (Gilpin 2005:77), kommenterer Gilpin og utdyper videre at "... some of them seemed even well combined, and ready prepared for the pencil; but in so quick a succession, one blotted out another; and it would have been endless to stop our chaise and examine them all (Gilpin 2005:78)." Tidsrommet der betraktningen kan finne sted bestemmes i avgjørende grad av den farendes hastighet, eller som en kombinasjon av hastighet og veirommets materielle tilstand. Den farende kan selv styre hastigheten ved å stoppe og ta pauser underveis. Eller området kan skifte fra tett til åpent slik at den farende blir gitt tid til å danne seg en oppfatning av området som landskap. Gilpin når omsider en slik etappe på reisen, "... a view opened, which suffered the eye to rest upon it (Gilpin 2005:78)." På den andre siden må heller ikke pausen bli for lang. Når Gilpin krysser Bristol Channel, blir variasjonen for liten, og hele ferden ender opp som "... a display of water [...] on a coast which [...] became a mere thread (Gilpin 2005:86)."

Frederick Law Olmsted – grace of sight, grace of movement

For Gilpin er reiseopplevelsen knyttet til iakttagelsen av det statiske bildet ut fra de lovene for pittoresk skjønnhet som han praktiserer. Større oppmerksomhet for ferdens kvalitative forløp viser Frederick Law Olmsted. I en forelesning for The Prospect Park Scientific Association redegjorde han for sitt syn på sammenhengen mellom sceneri, bevegelse og syn. Law Olmsted uttrykker denne sammenhengen med adjektivet/adverbet *grace*, ynde, elegance, letthet, som han bruker både om gangen, synet og objektene selv. Til sammen danner

de grunnheten i den kunstnerisk utformede *parken*. Park "... should indicate such graceful topography, such open pastoral, inviting hospitable scenery as I have indicated (Olmsted 1997:153)." Parkidealet var basert på å gjøre bevegelsen til en glede; "... such as offer inducements in variety, on one side and the other, for easy movement, first by one promise of pleasure then by another,...(Olmsted 1997:151-152)." Utformingen og komposisjonen av parkens elementer ble en funksjon av vandringen. De måtte anlegges med tanke på å "... invite and stimulate the simplest, purest and most primeval action of the poetic element of human nature (Olmsted 1997:152)." Law Olmsted trekker derfor i større grad enn Gilpin inn betydningen av ferdens opptaksorgan og åpner dermed samtidig opp for innslaget av den individuelle erfaringen i billedannelsen. Deltema *reiseopplevelse* beskrivelse av rytme viser derfor større likhet med Law Olmsteds tanker enn med Gilpins.

Erfaringen stiliseres og inventeres som modell

Law Olmsted understreket sammenhengen mellom ferd og bilde, mens Gilpin innlemmer både ferd og estetisk teori som betingelser for billedannelsen. Appleyard, Lynch og Myer innleder analysen med å stilisere og skjematiskere den komplekse erfaringssituasjonen med et sett analysebegreper. Til tross for ekjennelsen av sammenheng og samtidighet mellom medvirkende aktører, innledes analysen med å "... single[s] out the fundamental actions, and arranges them by successive levels of organization (Appleyard, Lynch et al. 1966:5)." Handlingene presenteres som *the sense of motion, road alignment, the motion of the field, the sense of space, the extension of self, goal approach, orientation* og *meaning*. Til sammen utgjør disse komponentene grunnlaget for *the sequential form* der "[t]empo and rhythm are the primitive essence of any sequence (Appleyard, Lynch et al. 1966:17)."

Appleyard, Lynch og Myer presenterer analyseskjemaet som en empirisk undersøkelse. De undersøkte strekningene ble imidlertid valgt ut på forhånd med bakgrunn i forskernes oppfatning av at de inneholdt noe av den etterspurte sekvensstrukturen, informantene ble trent opp i metoden, undersøkelsene ble foretatt i dagslys og utenom rushtiden (Appleyard, Lynch et al. 1966:27). Konstruksjonen av skjemaet foregikk dermed ikke bare ved å bringe til veie et relevant begrepsapparat, men også ved å gjøre ferden og området den foregikk i, til en anvendelig analysegjenstand. Også erfaringssituasjonen ble inventert. Derimot ble sammenhengen mellom materiell bestand og medvirkningen fra denne bestanden i den faktiske iakttagelsen av landskap nærmest tatt for gitt. Ut fra den gjennomførte undersøkelsen og responsen fra de trente informantene sluttet det at sannsynligheten er stor for at resultatene ville kunne la seg bekrefte av en større gruppe, blant annet bestående av pendlere (Appleyard, Lynch et al. 1966:27).

Michel Conan har kritisert arbeidene til Lynch for å overse alle andre aspekter ved erfaringen enn de rent kognitive (Conan 2003:7). Metodene vil heller ikke være i stand til å si noe om bevegelsens betydning for ferdens landskap, men behandler isteden bevegelsen som et rent middel for å kunne si noe om bevegelsens sluttprodukt, *the mental image* (Conan 2003:8). Conan hevder at resultatet er gitt av metodens premiss og dermed representerer en metodisk sirkelreferanse. Samtidig kritiserer han de positivistiske føringene som ligger i antagelsen om den farendes bevisste forhold til ferden, den entydige sammenhengen mellom mate-

rialitet og oppfatning, og den manglende oppmerksomhet for sammenhengen mellom landskap og den regelmessige ferden (Conan 2003:9).

Bilistens *reiseopplevelse* mellom subjektiv opplevelse og materialitetens særpreg

I motsetning til veianleggets *omfang* peker ikke bilistens *reiseopplevelse* like klart tilbake på en lenge praktisert profesjonstradisjon. Deltemaet kan knyttes til Gilpins konseptualisering av det statiske landskapsbildet, mens andre innslag heller peker på Law Olmsteds mer dynamiske forståelse av bildet som et resultat av individets deltagelse i et kvalitativt opptaksorgan. I tillegg trekkes Appleyard, Lynch og Myers stilisering av den subjektive opplevelsen inn i beskrivelsen. Deltemaet fremstår på denne måten som en blanding av pittoreske teorier og analysemetoder som inventerer den subjektive kjøreopplevelsen basert på materielt forløp og individuell erfaring.

3.4 Fagprofesjonens landskapsbilde

Med utgangspunkt i HB 140.06 sin konseptualisering av fagtema *landskapsbilde* har jeg i dette kapitlet redegjort for hvilket landskapsbilde som profesjonstradisjonen i Norge har etablert i analysemetoder for landskap siden 1970-tallet. I denne oppsummeringen vil jeg kort peke på hvilket motiv, horisont og frekvens dette landskapsbildet kan forstås som et uttrykk for.

Motiv: Et scenisk landskapsbilde

I en av landskapsanalysene for Lærdal blir det hevdet at konsekvensen av å legge nye veier i tunnel og dermed vekk fra Borgund-landskapet, "... eit kraftsentrum og tyngepunkt i området (Feste as 1996b:18)," "... vil vera ei forringing av den totale opplevinga ein i dag får ved å køyre gjennom Lærdal (Feste as 1996b:19)." Samtidig i innledningen nevnes det at de foreslåtte tunnelene "... frigjev dei delane av dalen som har størst opplevingsverdi (Feste as 1996b:2)." Det er ikke nødvendigvis noen motsetning mellom disse to påstandene, men de viser samtidig at en analysemetode for landskap må ha et teoribasert motiv å basere sine analyser på. Uten et grunnleggende motiv vil for eksempel et begrep som *visuelt* fortsatt kunne tolkes som "det man faktisk ser" og dermed holdes åpent for så vel nasjonale konvensjoner som den personlige opplevelsen. Undersøkelsen av fagtema *landskapsbilde* har derimot vist at fagtemaet er del av en større profesjonstradisjon der landskapsbildets motiv dreier seg rundt sceniske iaktagelser med opphav i 1700-tallets landskapshager og pittoreske reiser.. Dette motivet understrekes av fagtema *landskapsbildets* kriterier for å vurdere veianleggets *omfang* og er også til stede i vurderingen av bilistens *reiseopplevelse*. Undersøkelsen har på denne måten vist at de ulike deltemaene; *karakter, verdi, omfang, reiseopplevelse*, kan forstås som ulike aspekter av det samme motivet.

Horisont: En fortiet kunnskapstradisjon anvendt utenfor byer og tettsteder

Fagtemaet selv peker mot den rurale erfarings situasjonen når den skal belegge sine påstander. I praksis hviler imidlertid den entydige henvisningen til materialiteten alene, også på en fortiet kunnskapstradisjon. I *Delrapport landskap* blir landskapsrommet rundt kirkene på Borgund vurdert som svært verdifullt "... i høve til plasseringa av kyrkjene og dei gamle vegfara, Vindhellavegen og Sverrestigen, som ligg i tilknytning til området. Borgund stavkyrkje, med historie og kulturpåverknad i landskap og miljø som knyter seg til denne, gjer dette til eit "sakralt" rom (Feste as 1996a:18)." Begrunnelse for karakteristikken av dette området som *sakralt* og statusen som *svært verdifullt*, må i motsetning til kva fagtemaet forutsetter, søkes i sammenhengen mellom kulturhistorie og områdets tilstand, ikke i materialiteten alene.

Fagtema *landskapsbilde* kan på denne måten forstås som en samtidig betraktning og faglig granskning av et områdes synbare kjennetegn. Vurderingen stopper imidlertid ikke ved det bestående, men omfatter også hvordan den fremtidige kvaliteten ved området vil fremstå etter den eventuelle realiseringen av planlagte veianlegg. De fremtidige situasjonene kan ikke tilegnes gjennom erfaring, men er henvist til en kulturell forståelseshorisont for å kunne fremkalles som bilder. Den ekspertbaserte konsekvensanalysen må derfor først og fremst forstås som et møte mellom en foreliggende materialitet og en foreliggende kunnskapstradisjon.

Frekvens: Repetisjon av et statisk landskapsbilde

Så lenge metoden holder fast på at endringer av oppfatninger knyttes til endringer av områdets materialitet, blokkerer den for endringer i karakter og helhet som skyldes andre faktorer. Under *opplevingsverdi* heter det at "[o]pplevinga av kyrkjene frå vegen er forringa av parkeringsplassen som møter ein full av turistbussar og bilar (Feste as 1996b:19)." Noen år (i 2005) etter at rapporten ble utgitt ble det åpnet et nytt besøkssenter på stedet og all parkering foregår nå på den andre siden av veien. Slik sett skulle de materielle endringene representere en styrking av det *sakrale* rommet rundt kirkene. Når man har parkert bilen og skal ta kulturminnene og landskapet nærmere i øyesyn, møter man imidlertid en bom og et stort skilt (3.15) som på flere språk gjør oppmerksom på at man nå går inn i et område der tilgang krever gyldig billett. Omleggingen av veien førte altså til at det ble ordnet opp i parkeringsforholdene på stedet, men også til at det "sakrale" rommet kunne erstattes av et område med kommersiell karakter. Uavhengig av hvordan den enkelte vil karakterisere området, viser eksempelet at den formulerte fortellingen hviler på mer enn den materielle bestanden alene og at landskapsbildet er et resultat av samtidige praksiser og variasjoner.

Frekvensen til fagprofesjonens landskapsbilde er imidlertid lite påaktet. Så lenge fagtemaet opererer med en fortiet kunnskapsradisjon, vil endringene selv ikke ha noen betydning for det kultiverende blikket som iakttar og vurderer eksisterende og fremtidig situasjon. Fagtemaets *reiseopplevelse* inneholder imidlertid et lite uromoment som kunne ha utfordret den anvendte teorien. Det engelske ordet *experience* er oversatt med det norske *opplevelse*, men kunne

3.15 Borgund stavkirke, inngangsparti

også blitt kalt *erfaring*. Emnet inneholder dermed kimen til å kunne redegjøre for noe mer enn bare den reisendes opplevelse av vei og landskap, men også hvilket referansegrunnlag, hvilket symbolsk og varig bilde, de gjentatte og særskilte ferdene faktisk skaper. Forholdet mellom reisen og variasjonen i de reisendes bakgrunn, formål og regelmessighet (turist – pendler) blir riktignok nevnt (Appleyard, Lynch et al. 1966:4; Günther & Viksjø 2005:52), men ikke avklart. Potensialet for å kunne utlede det aktuelle landskapet av normalisert ferdsel blir ikke utnyttet. Reisens betydning for å opprettholde eller danne nye landskap berøres ikke (Qviström 2003:199). Konsekvensen er at også deltema *reiseopplevelse* holdes innenfor rammene av et foreliggende landskapsbilde med et fastlagt og stabilt begrepsapparat.

4 Inventeringsstrategi og det skalerte landskapsbildet

Gjennomgangen av profesjonstradisjonen med forankring i HB 140.06 ga meg grunnlag for å hevde at landskapsbildet praktiseres med en fortiet kunnskap basert på sceniske iakttagelser av rurale områder. Dette ga seg blant annet utslag i at iakttagelsen ble forstått som en mekanisk overføring mellom en observatør og et områdes materielle karakter og særpreg. Fagtema *landskapsbilde* konseptualiserer det sette som et statisk bilde uten menneskelig aktivitet (p.m. Rui, Presttun et al. 2010).

I dette kapitlet ønsker jeg å vise at profesjonstradisjonens landskapsbilde ikke bare kan tilbakeføres til landskapsfagene alene, men også er et resultat av den inventeringsstrategien som analysemetoden har valgt. På denne måten blir ikke bare iakttagelsen betinget av den teoritradisjonen som landskapsbildet er en del av, men også av hvordan og med hvilket formål det fremstilles. Den valgte inventeringsstrategien gjør profesjonstradisjonens landskapsbilde til en del av modernismen. Innenfor denne tankeretningen mekaniserer fagtema *landskapsbilde* det iaktatte bildet og områdets erfarte skala slik at de vil kunne la seg bruke i en senere kalkulasjon. Jeg vil forsøke å vise hvordan denne skaleringen av bildet foregår, hvordan den preger forholdet mellom ferden og analysefortellingen, og hvorfor inventeringsstrategien har fått en så stor innflytelse på profesjonstradisjonens landskapsbilde.

4.1 Modernisme og inventeringsstrategi

Modernismen er en retning innenfor planlegging og arkitektur som ligger innenfor den idéhistoriske epoken som kalles modernitet. Moderniteten knyttes gjerne til reformasjonen eller Konstantinopels fall. I et av modernismens hovedverk *Urbanisme* av Le Corbusier fra 1924 besvares utfordringene den raskt økende biltrafikken representerer for verdens store byer med entusiasme, statistikk og kalkulerende rasjonalitet (Le Corbusier 1971:xxi-xxii):

Machinery is the result of geometry. The age in which we live is therefore essentially a geometrical one; all its ideas are orientated in the direction of geometry.

Byens liv beregnes, planlegges og anlegges etter en modell der kjernen og sentrum dannes av et kommunikasjonsknutepunkt for bane, vei og lufttransport omgitt av kolossale, men arealbesparende skyskrapere (Le Corbusier 1971:192). I byens periferi anlegges hagebyer og industriområder, adskilt fra bykjernen av mektige grøntbelter. Premissen for den moderne byens suksess og funksjonalitet blir transport, veien, den rette linje, ikke eselets virrende far, men veien som "... an action, a positive deed, the result of self-mastery. It is sane and noble (Le Corbusier 1971:12)." Som del av den materielle manifestasjonen av menneskets rasjonalitet og fornuft, betraktes heller ikke bygaten lenger som kvegvei, men derimot som "... a machine for traffic, an apparatus for its circulation, a new organ, a construction in itself and of the utmost importance, a sort of extended workshop...(Le Corbusier 1971:123)." Og for den som tviler på beslutningene, for den som mener enkelte sider ved oppfatningene er utilstrekkelig belyst eller kanskje skulle finne på å søke etter alternativer, er bekymringene bortkastede; "... statistics, again and again, will confirm our conclusions (Le Corbusier 1971:123)." Le Corbusiers holdning og gjennomførte symbolikk markerer både starten for modernismen og illustrerer samtidig vesentlige trekk ved den grunnholdningen som retningen har vært tuftet

på opp til i dag.

Inventering som analyseteknikk i modernismen

Modernitetens oppløsning eller konsolidering

På 1970- og 1980-tallet, parallelt med fremveksten av profesjonsmetodene, ble det i andre sammenhenger reist en rekke innvendinger mot dette optimistiske synet på verdens kalkulerbarhet. Jean-François Lyotard (1984) stilte blant annet spørsmålsteget ved hvordan ulike modernitetstradisjoner kunne legitimere den kunnskapen de kom frem til og hvordan. Espen Schaanning (2000) beskriver en rekke innvendinger som samlet kunne tyde på at moderniteten var i ferd med å gå i oppløsning. Andre tenkere slik som Anthony Giddens mente imidlertid at moderniteten hadde gått inn i en ny fase, "... more radicalised and universalised than before (Giddens 1990:3), av andre igjen betegnet som *supermodernity* (Augé 1995). Det kan dermed pekes på to hovedstrømninger som gjør seg gjeldende både for hvordan landskap erfares og omtales (Cooper & Burrell 1988:92):

Modernism with its belief in the essential capacity to perfect itself through the power of rational thought and postmodernism with its critical questioning, and often outright rejection, of the ethnocentric rationalism championed by modernism

Der modernismen forsøker å plassere seg utenfor sitt eget undersøkelsesobjekt og bare påvise en gjenstand, et system, et fenomen som allerede finnes, aksepterer postmoderne retninger at systemet ikke kan begripes objektivt utenfra, men først viser seg i sine egne, relative og selvrefererende mekanismer. Der modernismen ofte forsøker å påvise en årsaksammenheng, en mening og dermed lett får karakter av å oppsøke og deretter begrunne samfunnsforhold som formålstjenelige, aksepterer den postmoderne tradisjonen at de forskjellige samfunnsprosesser primært finner sted ut fra en rekke divergerende og motsetningsfylte motiver. Alt vi kan vite om dem, tilegner vi oss derfor gjennom forskjellige tolkninger av systemene, men disse tolkningene gjør ikke krav på hverken universell eller absolutt gyldighet (Cooper & Burrell 1988:94).

Legitimerende metafortellinger

Lyotard peker på problematikken som oppstår når modernitetens fortellinger som vitenskapen også er en del av, må legitimere gyldigheten av sitt eget innhold, når de må peke på en autoritativ *grand narrative*, *siste-instans*. I følge Lyotard har kunnskap tradisjonelt blitt legitimert av to slike metafortellinger. Den ene fortellingen fremhever folkets rett til egen kunnskap, medmenneskelighet, frigjøring fra autoritative styresett og legitimerer seg gjerne i hva som gagnar menneskeheten (Lyotard 1984:31). Henvvisninger til *folk flest*, *folkemening* eller *lokaldemokrati* praktiserer en slik form for legitimeringsstrategi. Den andre fortellingen fører Lyotard tilbake til opprettelsen av de frie tyske universitetene og vektleggelsen av *dannelse*, *Bildung*. Dannelsen er ikke begrenset til den enkeltes kunnskapstilegnelse, men er også rettet mot "... a fully legitimated subject of knowledge and society (Lyotard 1984:33)." Den tradisjonelle fagutdannelsen og profesjonsaktiviteten som bidrar til metoder for landskapsanalyser kan forstås som utgaver av den siste legitimeringsstrategien.

Kritisk modernisme og systemmodernisme

Cooper og Burrell (1988) peker på to grener av modernismen. *Kritisk modernisme (critical modernism)* følger i sporene av Kant og forutsetter mennesket som en selvreflekterende, kritisk aktør med vilje til å gjøre sine egne synspunkter kjent og argumentere for dem i en åpen debatt. *Systemmodernismen (systemic modernism)* eller *instrumentell rasjonalitet (instrumental rationality)* kan derimot forstås som en type anvendt rasjonalitet med sikte på å etablere velbegrunnede institusjoner. Inventeringen av landskap kan forstås som en del av denne tradisjonen. Teknikkene arbeider gjerne ut fra målsettingen om å skape seg en totaloversikt over alle relevante faktorer innenfor et analyseprogram og deretter foreta en avveining av disse slik at en rasjonell løsning kan utledes.

Den toneangivende mentaliteten og innflytelsesrike metodikken i denne tradisjonen kan knyttes til amerikaneren Ian McHarg (McHarg 1992) og boken *Design with Nature* fra 1967. Boken bygger på et grunnleggende økologisk syn der jordens variasjoner og menneskets aktivitet ses i sammenheng, og der knappheten på ressurser og nødvendigheten av å legge bånd på menneskelig virkestrang preger bokens problemstillinger. Samtidig uttrykker deler av boken en stor tro på analyseverktøyets anvendelighet til å bringe aktuelle miljøutfordringer under kontroll ved hjelp av beregninger og kartanalyser. Den ferdige analysen blir dermed resultatet av en "... exercise in simple arithmetic when the sum of one column must be added to the next, inexorably increasing in number, power and significance (McHarg 1992:196)."

Kalkulerbare enheter

Inventeringen er grunnlagt på en tro på at verden lar seg dele inn i kontrollerbare enheter, at sammenhengen mellom enhetene lar seg beskrive, og at den ferdige modellen gir oss muligheten til å foreta valg i forkant av begivenhetenes gang. Verden gjøres om til modell og modellen håndteres som et regnestykke der komponenter legges til eller trekkes fra. Fremgangsmåten er registrering, analyse og plan. Ian McHarg legger de ulike tematiske overflatene over hverandre og ender opp med en syntese, en konkluderende overflate. I følge McHarg representerer denne fremgangsmåten, "... a method whereby the values employed were explicit, where the selection method was explicit – where any man, assembling the same evidence, would come to the same conclusion (McHarg 1992:35)." Fremgangsmåten kan fortsatt forstås som et hjelpemiddel i analyseprosessen, men den stiller store krav til en forståelse av hva som stilles sammen, hvilke premisser bevisene er knyttet til og hvilke begrensninger den utøves innenfor, for å innfri formålet den er rettet mot.

Inventering som profesjonsvirksomhetens analysestrategi

Fremstillingsmediet som bevirkende aktør: kartet

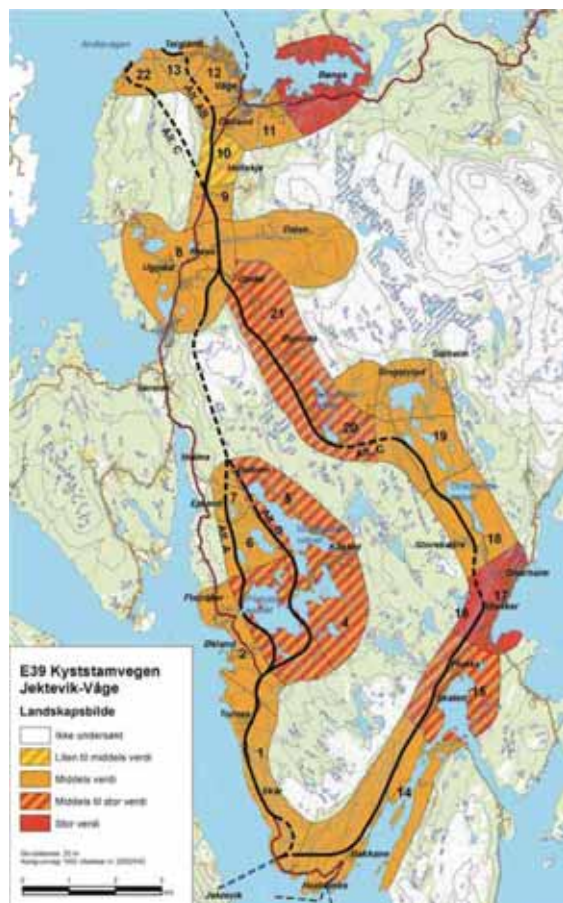
De inventerende analysemetodene innenfor profesjonsvirksomheten er bygget opp etter prinsippet registrering – analyse, gitt "... av et positivistisk kunnskapssyn og en naturvitenskapelig, rasjonalistisk og ekspertorientert tradisjon (Vorkinn & Thorén 2002:73)": Først skal de redegjøre for landskapets innhold for deretter å foreta en vurdering av dette innholdet i etterkant. I dette arbeidet står fremstillingsmediet sentralt. Overgangen mellom erfart område og symbolsk tegn er inventeringens kritiske fase siden "... det kun er ved hjelp af tegn,

vi kan dele vore oplevelser af verden, men at verden i sig selv aldrig er i tegnene (Hansen-Møller 2003:75).” For at kartet skal kunne formidle budskapet mellom forskjellige iakttagere, altså virke som tegn, krever dette kunnskap om alle tegnvariablene og hva de viser til. Standardiseringen av kartbildet kommet i HB 140.06 blant annet til uttrykk ved at metoden oppgir anbefalt fargebruk **(4.01)** på verdikartene (Statens vegvesen 2006a:139).

I følge Casey fullfører Kant den reduksjonen av sted (place) til rom (space) som ble påbegynt av Descartes. Steder blir tilsynekomster i rommet, rommet er en gitt anskuelsesform der kroppen og andre elementer inntar en posisjon i ett, felles rom (Casey 1997:193). Kartet dekker dette rommet, og gjennom kartet legges dermed hele territoriet åpent for vurdering. Landskapsarkitekten Per Stahlschmidt (2001) hevder blant annet at man på kartet kan ”... få et overblikk over stedets nuværende eller potensielle kvalitative aspekter sett i forhold til en bestemt anvendelse eller synsvinkel (Stahlschmidt 2001:68).” Med kartet som bakgrunn konseptualiseres landskap som et stabilt materielt område med et varierende, tematisert innhold. Inndelingen av *hele* territoriet i enhetlige delområder gjennomføres av det nasjonale referansesystemet, av den nye landskapskaraktermetoden og av HB 140.06. De kategoriene som gir arealet, og de arealene som kan utledes av kategoriene blir både analysens utgangspunkt og resultat, premiss og konklusjon, bindeleddet mellom materielt område og den varige fremstillingen av det **(4.02)**.

Anbefalt signatur	RGB-farge	Autocad-farge	Forklaring
— — — — —			Avgrensning planområde (8 mm strek, 2 mm opphold, 1,4 mm bred)
—————			Avgrensning av miljø/område (0,5 mm bred)
	255, 255, 255		Ikke kartlagt eller vurdert
	204, 204, 204	253	Vurdert, men antas å være uten betydning for temaet
	255, 215, 0	40	Liten verdi
			Liten til middels verdi (1-2 mm brede striper)
	255, 140, 0	30	Middels verdi
			Middels til stor verdi (1-2 mm brede striper)
	255, 50, 0	20	Stor verdi

4.01 HB 140.06, anbefalt fargebruk

4.02 HB 140.06, kategoriserte verdier

Så lenge ikke analysemetodene skiller mellom landskap og område, erfaringen og representasjonen av området i form av for eksempel kart, blir heller ikke kartmediets definisjonsmakt erkjent. Representasjonsmediene vinner legitimitet fordi de egner seg godt til å etablere et fast forhold mellom mobil og immobil overflate, lokalisere et element fra kartet, eller kartfeste et element fra området, på bekostning av hvilken bruksverdi de har for det aktuelle formålet. Kartet dekker hele territoriet og gir en tilsynelatende objektiv gjengivelse av områdets innhold. Qviström (Qviström 2003:194) og Susan Herrington (Herrington 2010) kritiserer troen på kartets objektivitet med utgangspunkt i McHargs holdning. Blant annet nevner hun hvordan kartet ved å bli oppfattet som en ren gjengivelse av et område, skjuler hvilke elementer det utelater og hvilke verdivalg det baserer seg på (Herrington 2010:11-12). ”Like a perspective sketch, they illustrate a point of view, and in doing so, they leave things out (Herrington 2010:16).” De premissgivende valgene som ligger bak kartet, tilsløres også ytterligere av kartets visuelle uttrykkskraft. Dennis Cosgrove hevder med henvisning til McHargs tematiske overlegg og moderne dataprogramvare at kartbildene ”...have enormous graphic power, reshaping our vision and understanding of the world and our capacity to intervene in its material and social processen (Cosgrove 2008:167).” Kartet og luftperspektivet blir ikke bare retningsgivende, men direkte premissgivende for tankegang og resultater fordi de i mange tilfeller danner selve innfallsporten, sentrum og sluttproduktet for landskapsdannelsen.

Fremstillingsmediet som bevirkende aktør: fotografiet

Uklarheten mellom avbildningen og det avbildede aktualiseres også når fotografiet brukes som fremstillingsmedium. Susan Sontag hevdet allerede på 1970-tallet at bruken av fotografiet hadde vendt om på iakttagelsen: “Instead of just recording reality, photographs have

become the norm for the way things appear to us, thereby changing the very idea of reality, and of realism (Sontag 2002:158).” Tilpasningen mellom synsapparat og det fotografiske mediet kan forklare noe av bakgrunnen for hvorfor fotografiet i mange sammenhenger har oppnådd status som ”... scientific and objective, the authentic reproduction of external visible reality (Cosgrove 1998:258).” Gjennom figurativ likhet, bruk av sentralperspektivet og posisjonsangivelser forsterkes fotografiets status som nøytralt representasjonsmiddel. Fotografiet fortsatte dermed en i lengre tid utviklet forståelse av synsorganet som mekanisk instrument. John White (1987) viser hvordan sentralperspektivet gikk fra å være et praktisk hjelpemiddel for Brunelleschi til å bli gjenstand for ren teoretisk behandling av Leon Battista Alberti. I sin matematiske utgave fikk perspektivet ”... a schematic quality and rigidity...” som både gjorde det mulig å beregne alle gjenstander som posisjoner innenfor et absolutt rom, samtidig som synet av rommet kunne avbildes på en mobil, figurativ flate (White 1987:125)”. Hans Belting sier om perspektivet at det sammenstiller verden for et symbolsk blikk: „So ist der Raum in diesem Zusammenhang für einen Betrachter ausgemessen und also ein Angebot, einen subjektiven Blick unter objektive Bedingungen zu stellen (Belting 2009:11).“ Bruken av fotografiet åpner opp for en forståelse av at fotografiet gjengir både hva som kan betraktes og hva som faktisk iakttas. Billedlikhet, sentralperspektiv og medium har i fotografiet smeltet sammen til et allment tilgjengelig og akseptert representasjonsmedium som inventeringsteknikken stiller få spørsmål ved.

Inventeringen forsterker skillet mellom det verdinøytrale og verdiladede landskapsbildet

Inventeringsstrategiens bruk av medier som kart og fotografi kan sies å underbygge det allerede innførte skillet mellom det verdinøytrale og det verdiladede landskapsbildet slik det så klart kom til uttrykk i HB140.06. Når dette skillet videreføres og praktiseres innenfor store deler av metodetradisjonen, forsterkes også oppfatningen av at det er berettiget. Gjentatt bruk gjør skillet selvsagt, forpliktende og premissgivende for referanser mellom de ulike analysemetodene. Distinksjonen kom allerede godt til syne i Bruuns *Vurdering av landskapskvalitet. Utkast til arbeidsopplegg* der han nettopp forsøkte å underordne oppfatningen av områder materialitetens synbare kjennetegn: Utkastet foreskriver først en regionvis inndeling av natur- og landskapstyper ved hjelp av kvalitetsklassene *særpreget landskap, vanlig landskap og lite interessant landskap*. Bruun hevder at kvalitetsklassene kun ”... gir et uttrykk for fysiske egenskaper knyttet til selve området, men sier ikke noe om hvilken betydning folk (brukerne) legger i det eller hvilke følelser de måtte ha for det (Bruun 1983:4).” Utsagnet er karakteriserende for metoder bygget på inventeringsteknikken. Kriteriene som ligger bak forståelsen av sammenlignbarhet og kvalitet, oppgis ikke som utslag av verdivurderinger, men presenteres som et uttrykk for områdets materielle egenskaper. Når det erfarne landskapet omtales, oppgis ikke lenger metoden at henvisningen rommer både en materialitet og en bestemt oppfatning av den, men refererer kun til området som om det gjaldt en egenskap ved materialiteten selv.

Noe av den samme holdningen kommer til uttrykk i landskapskaraktermetoden (Clemetsen 2010) der *tolkning* og *vurdering* først introduseres etter *beskrivelse*. Riktignok ligger det også et vurderingselement i metodens innledning, *forberede*, men dette er likevel ikke vektlagt slik

at metoden utvetydig oppgir at også landskapskarakter er uttrykk for verdivalg og en bestemt konseptualisering av områder som landskap. Verdi introduseres enten som en egenskap ved materialiteten selv, eller som et trinn et stykke ut i metoden. Inventeringsteknikkens skille mellom det verdinøytrale og det verdiladede landskapsbilde ikke bare tilslører de anvendte teoriene, men sprer seg og tenger også inn i den erfarte iakttagelsen av områder som landskap.

4.2 Iakttagelsen skaleres

I en kommentar til dannelsen av det pittoreske bildet hevder Anne Wallace at det er "... finally stillness and not movement that 'creates' the view, (Wallace 1993:48)." Kommentaren eksemplifiserer hvordan bidraget fra ferden selv lett blir ofret i den ferdig, formulerte fortellingen. Når den estetiske sammenhengen som bildet oppstår i utelates, skjerner samtidig omtalen de *nødvendige* skrittene før og etter billeddannelsen. Landskapsbildet iakttas med et kultiverende blikk som skaleres bildet ut fra analysemetodens anvisninger. I dette underkapittelet vil jeg eksemplifisere denne skaleringen ved å se nærmere på hvordan HB 140.06 fagtema *landskapsbilde* angir hvordan iakttagelsen av landskapsbildet foregår. Samtidig vil jeg kritisere denne forståelsen ved å ta utgangspunkt i en forståelse av ferden som et kvalitativt landskap.

HB 140 og det skalerte landskapsbildet

Skala forstått som størrelsesforhold mellom materielle enheter

Landskapsbildet slik det fremstilles av fagtemaet, skaleres gjennom alle metodens trinn. Skalabegrepet finnes både under beskrivelsen av *karakter* der det bl.a. heter at det skal redegjøres for landskapselementenes og de inndelte områdenes skalaforhold (Statens vegvesen 2006a:148), under beskrivelsen av *omfang* der ett av tre kriterier er å vurdere "... hvor godt tiltakets dimensjon er tilpasset områdenes dimensjon/skala (Statens vegvesen 2006a:150)" og indirekte under *reiseopplevelse* der standpunktet er definert i den reisende og begreper som *sekvens* og *referansepunkter* vitner om vurdert distanse.

Skala er også brukt i tidligere utgaver, men likevel ikke så tydelig begrepsmessig uttrykt som i HB 140.06. Emnet berøres gjerne gjennom begreper som *terrengform*, *proporsjoner* eller *vertikale- og horisontale flater* i HB 140.95 (Statens vegvesen 1995b-58), eller det mer standardiserte begrepsparet *nær- og fjernvirkning* som nevnes i HB 010.78 (Statens vegvesen 1978:19,21), HB 140.95 (Statens vegvesen 1995b), og som *fjernvirkning* i HB 140.88 (Statens vegvesen 1988:74-75). Amundsen (Amundsen 1995:5.28) forstår skala som et forhold mellom veianlegg og området det ligger i. Av dette forholdet utleder hun begrepet *vegens skaladominans*, det vil si hvorvidt veiens skala dominerer eller underordner seg områdets skala, hvorvidt det er veien eller omgivelsene rundt veien som danner tyngepunktet i planområdet. Denne bruken av begrepet samsvarer med HB 140.06 for beskrivelse av *karakter*, *verdi* og *omfang*. Fagtemaet formaliserer skalabegrepet som et størrelsesforhold mellom to erkjente enheter

Skala gitt av plangrensen

Amundsen baserer skalabegrepet på Kjell Nilssons *Industri möter landskap*. Her utgjør skala-begrepet sammen med form, farge, mønster og tekstur aspekter ved begrepet *kontrast*. Definisjonen av skala som "... objektets storlek i relation til landskapets storleksforholdene (Nilsson 1988:144)" benyttes som utgangspunkt for en bredere diskusjon av begrepet der det blant annet pekes på alternative forståelser. Nilsson nevner skalareferanser som menneskekroppen, ulike materielle objekter og forestilte størrelsesforhold. Ved å fortsette denne utvidelsen vil også tiltakets plangrense representere et av de mest vesentlige bidragene til analysens skalabegrep. Plangrensen definerer det arealet som skal deles inn i mindre enhetlige områder og blir dermed styrende for den påfølgende verdisetningen, omfangs- og konsekvensvurderingen. Samtidig angir plangrensen den strekningen som skal deles inn i sekvenser under emnet *reiseopplevelse*.

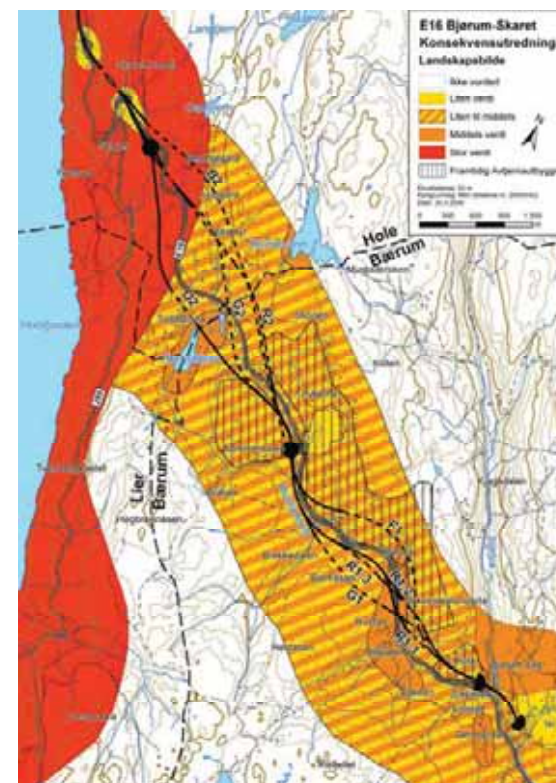
Skala og enhetlige delområder

Sammen med plangrensen foregår nå skaleringen innenfor et område som ikke er definert av ferdens utstrekning og varighet, men av det allerede konstruerte kartet og andre faktorer knyttet til det aktuelle prosjektet. Dette kan som kjent variere med alt fra overordnede strategiske prosjekter til mindre reguleringsplaner der det i utgangspunktet kan stilles spørsmål ved om landskapet har verdi i det hele tatt. Plangrensen isolerer imidlertid området fra en større sammenheng og innfører en relativ skala der landskapet gis alt fra stor til liten verdi **(4.03)**. Ved alternativvurderinger kan dette metodiske grepet være hensiktsmessig, men brukt ukritisk innebærer det likevel en fare for at betydningsfulle og mindre betydningsfulle landskap utjevnes og at unødvendige oppdelinger skaper et område og alternativmangfold som går på oversiktligheten løs.

Kommunedelplan E16 Bjørum – Skaret deler for eksempel planområdet inn i 10 delområder **(4.04)**. Beskrivelsen selv angir at denne inndelingen i seg selv representerer en forenkling av utgangspunktet. I de videre vurderingene av *omfang* og *konsekvens* redegjøres det deretter for hvordan fem ulike veialternativer berører hver av de ti områdene (Statens vegvesen 2006b:22). I tillegg føres reiseopplevelse opp som to emner avgrenset til strekningene Isi – Avtjerna og Avtjerna – Skaret. Dette gir til sammen 60 ulike situasjoner som er vurdert. Vurderingene av *omfang* og *konsekvens* er delt inn i to delstrekninger som er basert på tolkingen av områdets landskapsrom (Statens vegvesen 2006b:17). Selv om den videre inndelingen er foretatt "... for å tydeliggjøre forskjellene mellom alternativene (Statens vegvesen 2006b:28)," ville et mer grovmasket og overordnet analyseskjema kunne redusere antall alternativer uten at det nødvendigvis ville gå utover undersøkelsens etterrettelighet. Færre delområder ville kunne bidra til å forenkle oversikten, fremheve utslagsgivende områder og på denne måten tydeliggjøre forskjellen mellom alternativene.

Skala, sekvens og reiseopplevelse

Når analysefortellingen formuleres, reduseres skalabegrepet til å si noe om størrelsesforholdet mellom elementer i området. Også den erfarte sekvensen blir definert som en gitt distanse mellom synbare høydepunkter. Det optimale rytmeforløpet blir for eksempel under deltema *reiseopplevelse* definert med "... en tidsramme på 3-8 minutter (Statens vegvesen

Figur 3.2.20: Vertikal landskapsbilde

4.03 Kommuneplan E16 Bjørum - Skaret, verdi angitt med utgangspunkt i plangrensen

4.04 Kommuneplan E16 Bjørum - Skaret, inndeling i delområder

2006a:153)” Også sekvensen avgrenses imidlertid av plangrensen. I *Kommunedelplan E16 Bjørum – Skaret* omhandler for eksempel emnet *reiseopplevelse* kun strekningen Bjørum – Skaret. I Nasjonal transportplan er siktemålet et annet, der er nemlig strekningen en del av transportkorridoren *Oslo – Bergen/Haugesund med arm via Sogn til Florø* (Samferdselsdepartementet 2009:191). Innenfor en slik skala vil sekvensvurderingen kunne fremstå på en ny måte. Her ville strekningen lett bli oppdelt annerledes eller bli tatt opp som deler av andre sekvenser på den lange strekningen slik Nasjonal Transportplan definerer den. For eksempel kunne sekvensen mellom befolknings- og handelsknutepunktene Sandvika og Hønefoss fremstå som en sekvens i denne korridoren.

HB 140 skalerer alle variasjoner virksomheter til en nåtidssituasjon

I tillegg til at områdets flater og veiens sekvenser skaleres av plangrensen, angir håndbokmetoden også kriterier for å kunne håndtere tidsproblematikken. Også i dette tilfellet spiller skaleringen av iakttagelsen en nøkkelrolle. Analytikeren skal ta hensyn til at "... konsekvenser oppstår og utvikles over tid (Statens vegvesen 2006a:65)." Med dette menes at man blant annet skal ta hensyn til kunnskapen om eksisterende planer (p.m. Rui, Schjetne et al. 2010), slik det for eksempel fremkommer i *Kommunedelplan E16 Bjørum – Skaret* der vurderingen av *verdi* også omfatter eventuell utbygging av Avtjerna-området til boligbebyggelse. For øvrig foregår vurderingen av *verdi* ut fra den nåværende situasjonen (p.m. Rui, Schjetne et al. 2010). "Det skal tas utgangspunkt i et miljø eller områdets verdi i sammenlikningsåret (Statens vegvesen 2006a:138)."

Referansen for sammenligningen kalles alternativ 0. Alternativ 0 er veien slik den foreligger i det aktuelle tidspunktet. I tillegg omfatter alternativ 0 forventede endringer som vil gjennomføres i eksisterende vei dersom ikke veiprojektet realiseres. I gjennomgangen av metodikken oppgis rammen for disse endringene til *analyseperioden* (Statens vegvesen 2006a:68), mens varigheten av denne perioden er nærmere beskrevet under redegjørelsen for de prisatte konsekvensene (Statens vegvesen 2006a:80-81). Her er analyseperioden fastsatt til 25 år regnet fra åpningsåret, men i tillegg beregnes veianleggets funksjonelle levetid ytterligere 15 år. For de siste 15 årene beregnes derfor en *restverdi* som inngår i regnskapet som positiv netto nytte. Tidsaspektet er ikke problematisert som et aspekt ved de generelle betraktningene rundt usikkerhet. Med en total analyseperiode på 40 år vil det naturligvis hefte vesentlig usikkerhet ved konsekvensanalysene. Temaet *usikkerhet* omhandler først og fremst usikkerheten ved om analytikeren har fått med seg alle relevante data og hvorvidt verdisetningen av disse er representativ. *Kommunedelplan E16 Bjørum – Skaret* gjelder usikkerheten hvorvidt man får anlagt et massedeponi og et veiserviceanlegg, og om boligbyggingen vil bli igangsatt (Statens vegvesen 2006b:16).

Landskapets skala utledet av det kvalitative landskapet

Grunnlaget for skaleringen legges i skillet mellom det verdinøytrale og det verddivurderte landskapsbildet

Delingen av analysen i en bestandig og en varierende del gjør at "[d]e faktiske forholdene eller objektet kan betraktes som basisen for den estetiske opplevelsen (Amundsen 1995:2.8)."

De faktiske forholdene i landskapet eller det faktiske landskapet utgjør de varige elementene som endrer seg i takt med årstider, vær, lys eller sykliske variasjoner slik som snø eller tele og "... kan deles i landform [...] og landdekke. Landdekke består av vegetasjon, vann, bebyggelsesstruktur og menneskeskapte elementer som bygninger, veier, o.l. (Amundsen 1995:2.8)." Skillet mellom det foreliggende og det varierende, det objektive og det subjektive, det varige og det flyktige, gjenfinnes allerede i HB 010.78. Her slås det innledningsvis fast at "[e]t landskap kan karakteriseres både ved dets overordnede form og ved de elementene det består av (Statens vegvesen 1978:10) Som eksempler på form nevnes *lukket*, *åpent* og *sammensatt landskap*, *naturlandskap*, *kulturlandskap*, *høyfjellslandskap* og *lavlandslandskap*. Skillet kan også føres tilbake til hvordan landskapsanalysen generelt har konseptualisert landskap. Spørsmålet er imidlertid om kategoriseringen av landskap med henvisning til et verdinøytralt bilde, like entydig refererer til en avklart erfaringssituasjon. Spørsmålet blir med andre ord om det foreligger noen sammenheng mellom ferdens og håndbokmetodens skalering av det samme området.

Skifte av standpunkt og variasjon gir et endret landskapsbilde: Rustan

Bakgrunnen for å stille dette spørsmålet om hvilket kvalitativt landskap som analysemetoden både henter sine begreper fra og anvender sine teorier på, kan illustreres med et enkelt eksempel fra planstrekningen E16 Bjørum – Skaret. Ved Rustan gård parkerer jeg bilen, ser oppover gang- og sykkelveien ved siden av kjøreveien, tar ett fotografi i overskyet vær (4.05) og venter i rundt fem minutter så jeg også får tatt ett i sollys (4.06). Endringen i de naturlige variasjonene gjør at jeg iakttar to forskjellige landskapsbilder. Deretter krysser jeg veien over gangbroen og stiller meg opp omtrent rett ovenfor mitt tidligere standpunkt. Jeg gjentar fotograferingen i skyet vær (4.07) og sollys (4.08) og iakttar enda to nye landskapsbilder.

Hvis jeg skulle utlede landskapets karakter ut fra disse fire situasjonene, hva ville jeg vektlegge? Perspektivet gitt fra det samme standpunktet eller bildet gitt under de samme klimatiske forholdene? Fagtemaet løser problemet med å oppheve betydningen av både de naturlige variasjonene og den normerende veilinjen, men det redegjør ikke for hvilket symbolsk fremstilt bilde den samtidig introduserer som konseptualiserende referanse. Først mot en entydig erfart og deretter symbolsk fremstilt bakgrunn kan man forstå at "[d]e faktiske forholdene kan skifte utseende i forskjellige situasjoner (Amundsen 1995:2.8)." Bare i tankene er det mulig å tenke seg et jorde uten at lysforholdene spiller inn, et vann der ikke været har betydning for vannets utseende, eller en vei som ligger visuelt uforanderlig dag og natt. Bare som et symbolsk fremstilt landskapsbilde kan området fastholdes som uforanderlig, og denne utvalgsprosessen er basert på et vesentlig valg av kvalitative variasjoner.

Indikasjoner på et skalabegrep uten avklarte referansepunkter

Bortsett fra i beskrivelsen av *reiseopplevelse*, "... den reisendes opplevelses sett fra vegen (Statens vegvesen 2006a:152)," opererer fagtemaet med et skalabegrep uten forankring i faste referansepunkter. Under beskrivelsen av *karakter* står det for eksempel at "[f]lyfoto og ortofoto gir god oversikt over strukturene i landskapet (Statens vegvesen 2006a:147)" og i analysene vises standpunkt både fra bakkeplan og luftperspektiv (Statens vegvesen 2006b:28). Fagtemaet omtaler likevel ikke sammenhengen mellom skifte av standpunkt og

4.05 Rustan gård 28.07.2011 13:31

4.07 Rustan gård 28.07.2011 13:40

4.06 Rustan gård 28.07.2011 13:38

4.08 Rustan gård 28.07.2011 13:47

skala og den samtidige landskapsendringen som inntreffer. Like nord for Rustan, ved Skoglund, vises det både hvordan for eksempel et skifte fra sjåførens ferd under gangbroen (4.09) til vandrersens ferd over den samme broen (4.10), ville kunne gi vidt forskjellige landskapsbilder under ulike skalaforhold.

Ved å skille ut et aspekt ved det iaktatte landskapsbildet som mer varig, faktisk foreliggende eller verdinøytralt, foretas det samtidig en slags angivelse av skalaens referansepunkter uten at de hverken problematiseres eller avklares. Denne praksisen kommer blant annet til uttrykk i parallell begrepsbruk der samme ord brukes på ulike nivåer, både som samlebetegnelse for et fenomen og som et aspekt ved dette fenomenet. I innledningen til fagtema *landskapsbilde* heter det blant annet at "[b]eskrivelsen skal få fram hvordan strukturene, formene og elementene i landskapet spiller sammen og gir området en karakter (Statens vegvesen 2006a:147)." *Skala* er ett av de aspektene som danner grunnlag for karakteren. På slutten av beskrivelsen av *datagrunnlaget* dukker imidlertid *skala* opp ved siden av *karakter* som det jo opprinnelig utgjorde en del av grunnlaget for: "I beskrivelsen skal det redegjøres for områdene karakter, skala og hvilke elementer som inngår i dette (Statens vegvesen 2006a:148)." Den tvetydige bruken av skalabegrepet åpner opp for å spørre seg om det er den samme referansen som ligger til grunn hver gang begrepet praktiseres. Og den gir grunnlag for å etterspørre hvilken kvalitativ erfaring som profesjonsytringens landskapsbilde forutsetter.

Kvalitativ erfaring som et resultat av erfart avstand og regelmessig ferd

Engang var Korsnes-odden verdens ende. Med årene flyttet horisonten seg, og vi opplevde å komme til Bodø. En hel reise med bygderute og lokalbåt, og anløp i hver fjord. Med rikdom fra granplanting i Storbotn, Allmenningen og Forrhaugan i lommen, eide vi verden. I byen handlet vi Rolling Stones på vinyl, slengbukser med fiskebeinsmønster og sko med semsket skinn. I baggen klukket det i en halvflaske Korvett. Blakke og lykkelige reiste vi hjem (Olsen 2002:16).

Relevansen av å spørre om hvilken erfaring som utgjør grunnlaget for fagtemaets skalabegrep, kan også begrunnes med hvordan iakttagelsen av områder som landskap preges av ferdens utstrekning og varighet. I det statiske landskapsbildet er dette aspektet fraværende. Det betyr at iakttagelsen av landskap vil være den samme enten strekningen Rustan – Skoglund frekventeres daglig, som del av ferden mellom Bjørum og Skaret, eller som del av ferden mellom Oslo og Bergen.

Ferden skalerer ikke bare området materialitet og veien som visuelle sekvenser, men legger også grunnlaget for om det iaktatte bildet fremstilles med et betydningsaspekt av å befinne seg nært eller fjernt fra det kjente og vante. Det billeddannende aspektet som følger med oppfatningen av å befinne seg i et fremmed land illustrerer blant annet turen til storbyen Bodø fra det veiløse industristedet Kjøpsvik på 1960-tallet. Erwin Straus hevder at den grunnleggende, sekvensdannende handlingen hverken er styrt av den enkeltes intensjoner eller av den begrepsgitte posisjonsberegningen. Sekvensen oppstår derimot av iakttagersens erfarte tilstand (*Empfinden*) og forstås videre som "... die raumzeitliche Form der lebendigen Bewegung (Straus 1956:408)." På tilsvarende måte hevder også Merleau-Ponty at "[s]tederne i rummet defineres ikke som objektive positioner i forhold til vor krops objektive position, men

4.09 E16 Rustandalen sør for Skoglund, fra sjåføretet 31.08.2010 og 20.12.2008

4.10 E16 Rustandalen sør for Skoglund, fra gangbro 08.01.2009

indskriver den variable rækkevidde af vore mål og vor gestus omkring os (Merleau-Ponty 1994:98).”

Straus kaller denne måten å oppfatte områder på for *die Ferne*. Begrepet forutsetter dikotomien fjern - nær, fjernliggende/kommende - nærværende/foreliggende. Straus velger å vektlegge det fjerne fordi han mener at et motsatt utgangspunkt i større grad åpner opp for å kunne utelate det kommende og fjerntliggende (Straus 1956:405). *Die Ferne* kobler synets lange rekkevidde med håndens umiddelbare berøringsflate: “Der optische Horizont konvergiert auf das Hier, wie die Tastbewegung von dem erfüllten Hier in die unbestimmte, bestimmbare Ferne divergiert (Straus 1956:407).“ Med synet hentes områder langt av gårde inn til billeddannelsen, mens berøringen taper seg den samme veien. *Die Ferne* forstås som et forhold mellom individ og verden, preget av *ein Mit-Werden* (Straus 1956:409) og oppstår kun av erfaring (Straus 1956:408):

Ferne ist weder Länge noch Abstand. Längen kann ich messen, für die Ferne gibt es kein objektives Maß. Abstände können im Raum transponiert werden; die Ferne ist nicht transponierbar. Entfernungen können zurückgelegt werden, aber wohin wir auch gelangen mögen, stets tut sich eine neue Ferne auf. Die phänomenale Welt der Ferne ist aus der objektivierten nicht ableitbar. Die Ferne ist ein Urphänomen. Ferne wird nicht empfunden; das Empfinden entfaltet sich in die Ferne. Es gibt keine Ferne ohne ein sinnlich empfindenes und bewegliches Subjekt, es gibt keine Sinnlichkeit ohne Ferne.

Straus knytter *die Ferne* både til den enkeltes ferdigheter og til hans momentane tilstand. Den erfarte avstanden refererer til en inndeling av rommet basert på den enkeltes rekkevidde (Straus 1956:409). Dersom man ikke har tilstrekkelige ferdigheter ville for eksempel den fem mil lange skituren fra Fossum til Løvlia og tilbake fortone seg annerledes for den trente enn for den utrente. Og selv for den trente vil betingelsene for rekkevidde og erfarte sekvenser kunne variere underveis (Vinje 2010:57):

Noe mat lå i sekken, men ikke på langt nær nok. Og da jeg kom til Fløyta på hjemturen, gikk gardinen plutselig ned: Den minste kneik ble meg en nær sagt uoverstigelig hindring; jeg grudde til hver eneste av de motbakkene som jeg visste skulle komme.

Thomas Juel Clemmensen (2008) har undersøkt hvordan veinett og ferdsel forandrer måten vi forbinder tid med rom og rom med form. Når landskapet ikke lenger defineres ut fra materiell form, i dette tilfelle bygningstetthet, men ut fra sosial praksis, ser han at det urbane feltet som den erfarte avstanden er sprunget ut av, vokser i antall kilometer, men holder seg forholdsvis konstant i tid (Clemmensen 2008:25):

I dette perspektiv bliver distance og hastighed to komplementære mål for graden af nærhed – en mindskelse af den fysiske distance eller en forøgelse af transporthastigheden udgør to forskellige metoder eller instrumenter til at opnå den samme grad af nærhed. I kombinationen afgør distance og hastighed graden af tilgængelighed og udgør et alternativ til konceptet om bebyggelsesmæssig tæthed – des mer tilgængelig des mer bymæssig.

Fra Sørkedalen rundt år 1835 ble Oslo oppfattet som å ligge langt unna (Holtvedt 1978:33). I dag arrangeres kveldsskirennet *Naborunden* for barn mellom 9 og 12 år i dette distriktet (Naborunden.net 2010).

Bagasjerommet var stufullt, mamma og pappa satt foran, Yngve og jeg bak, vi skulle kjøre hele dagen og kvelden, og selv det mest kjente av det kjente, veien ned til krysset og opp mot broen, fortonte seg annerledes da. Nå tilhørte det ikke huset og tilværelsen vår i det, nå tilhørte det den store reisen vi hadde lagt ut på, som skjenket hver knaus og kratt, hver holme og hvert skjær av sin spenning og forventning (Knausgård 2009:220)

I likhet med det organiske momentet som gjennom kroppens tilstand preger billeddannelsen, vil også den erfarte avstanden kunne virke inn på hva som iakttas og ses underveis. Knausgård beskriver hvordan daglige omgivelsene skifter karakter når familien legger ut på ferietur og handlingsmønsteret brytes.

Jeg våkner av vann som renner nedover ryggen min. Det regner fortsatt, vi pakker raskt, og ikke mindre raskt begir vi oss i vei. Koste hva det koste vil, det er nødvendig å nå Bogholm i kveld. På norsk side er det et superb alpelandskap, dominert i nord av en stor isbre, sannsynligvis en arm av Kårsatjåkkomassivet. Midt i disse gresskleddede flatene renner tre elver, som er minst en meter dype. Flere elver, flere bad, til slutt et sølebad i en myr, så flere bad i elvene. I løpet av dagen tar vi minst tyve bad opp til livet, for ikke å snakke om en kontinuerlig dusj fra regnet (Rabot i Jakobsen, Harnang et al. 2002:43).

Helikopteret inn til Fjällstationen er en slags drosje: det kjører fram og tilbake flere ganger daglig, folk spretter ut og inn, på vei til eller fra det store eventyret, med store ryggsekker, svette under armene, snuslepper og rutete flanellskjorter For ikke å glemme grønne cowboyhatter. De er gode på grønne cowboyhatter i Sverige (Eidslott 2010:74).

Ferdens og den erfarte avstandens betydning for landskapsdannelsen, anstrengelsene og varigheten, kommer også godt til uttrykk når man leser utdrag fra Charles Rabots førstebesigtning av Kebnekaise i 1883 og reportasje fra et tidsskrift i 2010. Veien til Kebnekaise er en annen i dag. Med fly lander man i Kiruna, med bil kommer man seg til Nikkaloukta, deretter venter en 8 timers vandring eller en tilsvarende reisetid med helikopter, målt i minutter:

Individets regelmessige deltagelse i et kvalitativt opptaksorgan normaliserer skalaen

I følge Appleyard, Lynch og Myer bygger den farende "... a locational image of his environment, and in orienting himself within this image (Appleyard, Lynch et al. 1966:14)." Ferden gir den farende kvalitativt skiftende momenter hvorav enkelte blir utslagsgivende for hvordan den farende underveis og i etterkant deler landskapet inn i sekvenser. Bildet oppstår fortløpende, erfart som den til enhver tid avsluttede ferden, før reisen endelig fullføres. Veilinjen gir ferden en utstrekning og definerer den materielle opptakssituasjonen. Farkosten artikulerer området, gir den sette materialiteten en skala og avgrenser grunnlaget for seleksjon. Ferdens regelmessighet, den jevnlig erfarte strekningen, tilpasser og justerer det allerede etablerte bildet slik Appleyard, Lynch og Myer beskriver bilturen: "When perceived over an extended period of time, these identifiable objects, motions, spaces, oriented structures, and meanings are organized at an ever higher level as complex sequences (Appleyard, Lynch et al. 1966:5)." Erfart avstand og ferdens regelmessighet skaper et kvalitativt handlingsrom. Av det erfarte området utlede en oppfatning, et landskap. Dette landskapet danner deretter grunnlaget for områdets avgrensning som områder; sekvenser, milepæler, attraksjoner eller transportstrekninger.

4.11 Styggehbreen, kvalitative områdevariasjoner

4.12 Øyfjellet, kvalitative områdevariasjoner

128

4.13 Njoatsosvagne, kvalitative områdevariasjoner

4.16 Ringsmyr, ulike løyper gir ulikt moment og skala

I følge Maurice Merleau-Ponty (1994) oppstår det kvalitative handlingsrommet som en følge av en motorisk praksis der regelmessig handling tilegner den handlende ny betydning av tingen eller området som handlingen foregår i. Enten vi skal lære å sykle, gå eller danse, slik Merleau-Ponty nevner, handler det om organisk betydningsdannelse innenfor en kvalitativ orden (Merleau-Ponty 1994:97):

Det er kroppen, der som det ofte er uttrykt, "får fat i" (kapiert) og "forstår" bevegelsen. Tilegnelse af en vane er nok en griben af en betydning, men det er en motorisk griben af en motorisk betydning (Merleau-Ponty 1994:97).

I likhet med de symbolske er også de kvalitative handlingsrommene gitt av menneskelig aktivitet og underlagt vanedannelsen, men de normeres ikke etter begrepets og språkets logikk. Når de kvalitative erfaringene omtales av språket, føres de riktignok over i språkets verden, men så lenge jeg plasserer foten i steinura ved Styggehøvbreen samtidig som jeg allerede med øyet søker meg ut neste sikre punkt **(4.11)** griper jeg ennå en motorisk betydning med et motorisk organ. Som nevnt innledningsvis, innebærer også dette at opptaksorganets kvalitative sammensetning gir et skiftende landskap i det samme området. Av de mange kombinasjonene vil jeg spesielt trekke frem vandreren og sjåførens landskap.

Kvalitativ ferd: vandreren

Trampar man själv upp stigarna i blåbärriset och märker hur älgar och rådjur börjar ta an dem och hålla dem öppna, är man inte långt ifrån känningen av egen mark (Ekman 2007:97).

Når døm skulja ifrå Sørkedalen tel Bærumsverket, gjekk den gamle kølaveien opp dråga forbi Vensåsetra, og der har vøri noen rektig svære kølabonner au, og på andre sia gjekk denna vinterveien ner Barlinddalen. På Haugen ved Burudvannet var det hvilested, og der var smed og brennvinshandel i gammel ti'. Men elles tok døm naturligvis beste leia, langsetter bekkefar og over myrer og der det var mest framkommelig (Holtvedt 1978:48).

It is darker in the woods, even in common nights, than most suppose. I frequently had to look up at the opening between the tress above the path in order to learn my route, and, where there was no cart-path, to feel with my feet the faint track which I had worn, or steer by the known relation of particular trees which I felt with my hands, passing between two pines for instance, not more than eighteen inches apart, in the midst of the woods, invariably in the darkest night. Sometimes, after coming home thus late in a dark and muddy night, when my feet felt the path which my eyes could not see, dreaming and absent-minded all the way, until I was aroused by having to raise my hand to lift the latch, I have not been able to recall a single step of my walk, and I have thought that perhaps my body would find its way home if its master should forsake it, as the hand finds its way to the mouth without assistance (Thoreau 1983:215-216)

Den kvalitative ferden kan eksemplifiseres med vandreren. Vandreren inngår i et organ med relativt liten grad av modifisering og desto større grad av kvalitative variasjoner. Vandreren krefter varierer med ferdens gang, det samme gjør området og veien han følger. På vei mot Øyfjellet **(4.12)** vises veien i de grønne dragene mellom oppstikkende berg og bratte skrenter. På de brede slettene i Njoatsosvagge **(4.13)** spres tråkkene som mange parallelle svarte

4.14 Steinbusetra, sommer, sykliske variasjoner

4.17 Gaustadtoppen, sti og steinur gir ulikt moment og skala

4.15 Steinbusetra, vinter, sykliske variasjoner

4.18 Mylla, løype på vei og i terreng gir ulikt moment og skala

furer i den fuktige, grønne fjellenga. Vandreren nyttiggjør seg den foreliggende materialiteten både ved å tilpasse den anvendte farkosten til det aktuelle området og ved selv å beherske farkosten. Dette innebærer blant annet en stor grad av tilpasning til sykliske variasjoner slik som årstider og vær. Et mulig resultat er at veien følger ulike traséer avhengig av årstid. Ved Steinbusetra **(4.14-15)** på Krokskogen kan denne variasjonen betraktes i et veikryss der sommerens sti krysser vinterens skiløype. Skiløperen drar nytte av det tilfrosne myrdraget og det jevne snødekket, mens vandreren bestreber seg på å krysse det våte draget der veien over virker kortest og minst våt. Noen stammer er lagt over myra for å gjøre passasjen enklere. Og om vinteren pakkes den første snøen med beltegående, motorisert firehjuling før traséen i resten av sesongen sporsettes med snøskuter. Både sommer- og vinterruta kan derfor betraktes som gitt av området, men foreligger som veier likevel i modifisert utgave. Et løypekryss ved Ringsmyr **(4.16)** noe lengre sør demonstrerer det store skiftet i opptaksbetingelsene. Inn på den hardpakke, nypreparerte tosporstraséen kommer en løype tråkket opp av skiløper selv. Overgangen i denne løypa alene, fra førstemann etter til de som følger et stykke lenger ut i rekken, er i seg selv eksempel på en vesentlig endring av momentet i det samme området, langs den samme linjen. Den samme vekslingen i momentet kan også inntreffe ved å ta et skritt til siden. Ved for eksempel å ta utgangspunkt i veien opp til Gaustadtoppen **(4.17)** ser vi hvordan vandringen kan foregå i to parallelle handlingsrom, enten langs den merkede, ryddede og opptråkkede stien, eller over lyng og knauser og til slutt oppover steinura. En tilsvarende forandring vil også inntreffe om skiløperen tar av fra den preparerte løypa på kjøreveien langs Mylla **(4.18)** og heller fortsetter i den parallelle, områdegitte traséen.

Sekvensdannelsen som følger av veiens kvalitative variasjoner, bidrar også til en organisering av landskapet. Løypekrysset ved Dammyra **(4.19)** ligger på strekningen Fossum – Løvlia og jevnlig skiturer mellom Fossum i sør og Løvlia i nord innebærer at man benytter seg av to kombinasjonsmuligheter **(4.20)** som krysset gir. Fra sør må man over Vidvangen på 551 meter før man suser ned bakkene mot Dammyra og fortsetter videre nedover mot Gampetjern på vei til Løvlia **(4.21)**. På returen venter en motsvarende stigning. I det samme området vil den farende iakttå to vidt forskjellige sekvenser, nedover som en variert og lang bakke, først bratt så slak og lettкупert, oppover som stadige småkneiker, småkuppert med en stigende tendens før det hele avsluttes med en bratt motbakke. Likevel bidrar den regelmessige ferden til å stabilisere og normalisere dette området som en hellende og stigende sekvens. Andre løypekombinasjoner endrer denne topografien. Når ankomsten legges opp Dammyrdalen (Ø) og ferden fortsetter nordover mot Gampetjern (V), fremstår Dammyra som et toppunkt, ikke tydelig og markert, men likevel som et toppunkt for en sliten skiløper. Når ferden går på tvers, enten ned fra Vidvangen (S) og opp til Fuglemyra (N) eller motsatt vei, blir krysset derimot et forholdsvis markert bunnpunkt på ferden, ned til Dammyra og så opp igjen. Topp- eller bunnpunktet holder seg uansett hvilken retning ferden gjennomføres i.

Normalisert ferd: sjåføren

Der vandringen krever "... muskular exertion, constantly pressing the traveller toward direct, personal awareness of movement...(Wallace 1993:50)," gir bilferden sjåføren et bilde av området der kroppen sitter stille, hendene griper om rattet og øyet samler bildet av området

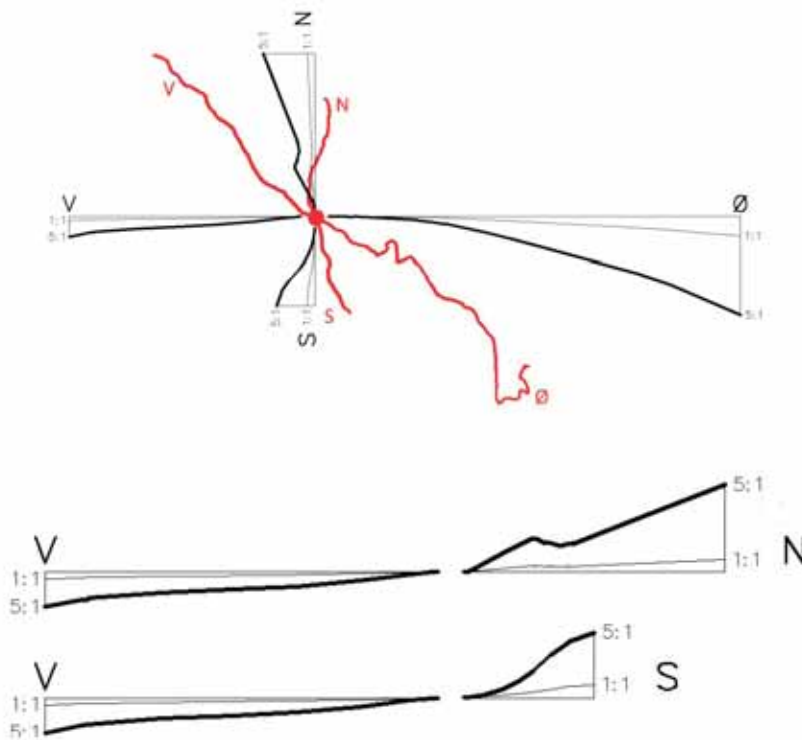
4.20 Dammyra, løpekart

132

4.19 Dammyra, løpeskilt

4.21 Dammyra, plan og lengdeprofil

4.22 E6 Nesvannet, parallelle sekvensdannelser

4.23 Saltfjellet, vandrer i sjåførens handlingsrom

4.24 Vestby, bygninger og vei utledet av sjåførens handlingsrom

4.25 E6 Breifossmoen, veikryss gårdsvei og riksvei

Foto: Guri Krogh

4.26 Kvannvannet 1936 (F:G.Krogh)

4.28 E6 Saltdalen, gamleveien 50 km/t

4.27 Kvannvannet 2010

4.29 E6 Saltdalen, nyveien 90 km/t

gjennom frontruten langs veilinjens anvisninger. Skifte av farkost fra fot til bil endrer opptakspremissene for området vesentlig. Dette innebærer ikke at det organiske momentet elimineres, men at det derimot standardiseres og normaliseres. Betydningen av kroppens krefter og ferdigheter til å ta seg frem langs ulike veier og i ulike situasjoner reduseres. Samtidig utjevner bilens dekk uregelmessigheter i veidekket, karosseriet fjerner luftmotstand og nedbør, mens bilens motor tillater den farende å holde en jevn hastighet både på vei opp og ned fra bakketopper. Farkosten normerer på denne måten ikke bare kroppen, men også veien som ferden foregår på. Belysning motvirker mørket, brøyting motvirker snø og is, rekkverk hindrer utforkjøring og sikt mot sideterrenget. Samtidig tillater bredere tverrprofil og en flatere horisontal- og verikalgeometri nok en utjevning og normalisering av de foreliggende områdevariasjonene. Ferden kan fortsatt foregå det samme området før og etter en omlegging av veien slik det for eksempel er tilfelle langs E6 ved Nesvannet **(4.22)** i Nord-Trøndelag, men den kvalitative sekvensdannelsen vil likevel ikke foregå med det samme utgangspunktet.

Vandrerens og sjåførens handlingsrom dannes innenfor det samme området

Ved siden av å ha betydning for hvordan områder forstås og omtales, har også det kvalitative handlingsrommet betydning for hvordan områder utformes. På Saltfjellet **(4.23)** blir det ekstra tydelig at rasteplassen er utformet i henhold til sjåførens handlingsrom når sjåføren for en stakket stund forlater bilen. Tilsvarende understrekes sammenhengen mellom den nye industribebyggelsens og motorveiens skala ved E6 i Vestby **(4.24)**. De er begge utformet innenfor sjåførens handlingsrom. På vei langs E6 gjennom Namdalen passerer vi gården Breifossmoen **(4.25)** på en slette noen kilometer sør for Brekkvasselv. Marka er slått, det henger gardiner i vinduet, men gården virker likevel forlatt. Fjøsveien mellom stue og fjøs er kort og delvis asfaltert med hvite kanter og gul midtstripe. Gården representerer ett område og to kvalitative handlingsrom, det ene skalert av vandreren, det andre av bilføreren. Grunnlaget for en omtale av område vil både kunne finnes i vandreren og sjåførens handlingsrom, men ikke nødvendigvis i begge to samtidig. Analysemetoden krever en avklaring av det kvalitative handlingsrommet for å kunne utlede et entydig bilde av området.

Det kvalitative handlingsrommet er betinget av tilgjengelige veier og farkoster

Det kvalitative handlingsrommet som veien innlemmer den farende i, tilbyr derfor ikke bare en opplevelse av et landskap, men skaper et landskap som opplevelser kan erfares i. I likhet med det handlingsrommet som åpnes av tilgjengelige teorier, åpnes det organiske handlingsrommet av tilgjengelige veier og farkoster. Dette gjør også det organisk tilegnede landskapet til et historisk betinget landskap. Da nåværende E6 ble anlagt over Hamarøy på midten av 1930-tallet (Strandskog 2006:7), ble innlandsalternativet valgt, og dermed åpnet for bilen. Barna på det åpne lasteplanet ved Kvannvannet **(4.26)** ville imidlertid i dag ha erfart området fra et godt sikret barnesete, i en varm og komfortabel kupé **(4.27)** og med helt andre hastigheter enn da grusveien ble åpnet for ferdsel. Da E6 i Saltdalen ble lagt om på midten av 1990-tallet, innebar også denne endringen av veilinje at dalen ble åpnet for helt andre erfaringsmuligheter. Gamleveien **(4.28)** svingte seg gjennom dalens spredte bebyggelse med tun, avkjørsler og små anlegg tett inntil veien. Den nye veien **(4.29)** ble anlagt utenfor bebyggelsen, parallelt med jernbanen og dimensjonert for 90 km/t. Den farendes synsfelt ble ikke lenger dominert av vekslende elementer i veiens nærhet, men av hele dalrommet utrek-

mot nord

4.32 Mosjøen, Sjøgata

mot sør

ning i lengde- og bredderetningen.

Landskapsbildets varighet, forholdet mellom det opphavelige og det modifiserte, det unike og det normaliserte, kan illustreres med en ferd gjennom Mosjøen. Ved for eksempel å følge Fernleys gate til fots fra sentrum og ned mot utløpet av Vefsna (4.30), følges samtidig en vei som endrer karakter fra det planmessig og regulerte til det opphavelige og varierte. Fra kjørebane, granittkantstein og fortau med belegningsstein, gatesluk, oppmerking av fotgjengerfelt, angivelse av parkeringsordninger, rabatter med prydbusker og trær, når vi gjennom en trang passasje mellom de to husene som til nå har dannet gatens fond, en grusvei som fører oss ned til stranden og vannkanten. Her i overgangen mellom elv og fjord ledes blikket oppover mot elvens kilder og nedover mot fjordens avslutning, mens det rett frem følger den bratte åsen oppover gjennom skog og bergnabber før øyet slipper taket i fjellets kraftige kontur og løser seg opp i skyene ovenfor. Vandringen nedover de få kvartalene erfares som en gradvis tilpasning mellom materialitet og den farkosten jeg nå benytter, kroppen, og den erkjennes som et tidssnitt der jeg på grunn av det tiltagende sammenfallet mellom kropp, vei, bygninger og natur, nærmer meg en stadig mindre samfunnsgitt og historisk betinget iakttagelse. Stående på stranden med brakkvannet mot skotuppen og med blikket mot Øyfjellets vegg (4.31) er det som om jeg befinner meg i den forgangne og i den kommende hverdagen samtidig slik Ingold har beskrevet det (Ingold 1993:159):

As such it [the vista] constitutes my present, conferring upon it a unique character. Thus the present is not marked off from a past that it has replaced or a future that will, in turn, replace it; it rather gathers the past and future into itself, like refractions in a crystal ball.

Som ren visuell erfaring står bildet i fare for å oppløses i den vedvarende billedflommen der det ikke gir noen mening i å periodisere det ene fra det andre. Som del av en kulturell virksomhet, kan den tiltagende varigheten av ferdens estetiske premisser, fra kummer og kantstein av granitt til isgangen i Vefsna, "... the study of our reactions to motion along a prescribed path (Jackson 1994:198)," bidra til at vi det hele tatt får tilgang til en forståelse av historie, utvikling og variasjonen i den estetiske tilegnelsen av områder fremkalt som bilde. Ferden nedover Fernleys gate, det gradvis forsterkede sammenfallet mellom vei og farkost, fremkalte et bilde som i stadig mindre grad var modifisert av senere teknikker. En kjøretur nedover Sjøgata (4.32) har motsatt virkning; gaten erfares trang, uoversiktlig og uforutsigbar. Og til veien mellom Sjøgata og stranden, Nergato, har vi rett og slett ikke tilgang med bil.

Fagtema *landskapsbilde* og kvalitative handlingsrom

Skalasprang og skalaglidninger svekker sammenhengen mellom håndbokmetoden og det erfarbare landskapsbildet

Så lenge fagtema *landskapsbilde* hovedsakelig referer til området, nøytraliseres imidlertid også kompleksiteten i den kvalitative erfaringssituasjonen. Fraværet av definerte standpunkt og avklarte referanser til kvalitative handlingsrom fører til at det alltid vil foreligge standpunkt der tiltaket bryter med strukturen, og gjør det også vanskelig å forstå hvordan skillet mellom mellom "områder der naturlandskapet er dominerende" og "områder i spredtbygde strøk (Statens vegvesen 2006a:148)" skal fastlegges ut fra kriteriet *visuell karakter*. En slik

.4.30 Mosjøen,
Fernleys gate

vurdering vil naturligvis veksle med erfaringens standpunkt eller erkjennelsens opphav. Det vil også alltid foreligge et perspektiv hvorfra anlegget er tilpasset omgivelsene eller hvor det kan synes som om naturlandskapet er dominerende.

Problemstillingen er den samme når begreper som *nær- og fjernvirkning* blir praktisert som metodeargumenter. Begrepsparet baserer seg på en relativ avstand langs en tenkt linje mellom betrakter og det betraktede, et eller annet sted befinner betrakteren seg nær eller fjernt fra objektet, men en forutsetning for bruken er likevel et forestilt *standpunkt* som materialiteten betraktes fra. Den endelige vurderingen blir like relativ som begrepsparet og baserer seg på en skjønnsmessig avveining mellom ulike standpunkter og distanse "... med henholdsvis nærvirkning og fjernvirkning som utgangspunkt for så å arbeide det hele sammen til en helhet. Det vil alltid være uklare overganger mellom virkninger på de ulike standpunkter. Oppgaven er ofte å arbeide seg frem til den løsningen hvor "flest mulig tilfredsstilltes" (Gabrielsen 1985:68)." Til tross for den oppriktige beskrivelsen, blir den ikke mer presis av den grunn.

Håndbokens kriterier for landskapskvalitet gjør at det alltid vil være mulig å argumentere for eller mot tilstedeværelsen eller fraværet av kvalitet. Så lenge standpunkt og skala ikke er definert blir analyseobjektet fleksibelt og kan tolkes av analytikeren uten bindinger til formelle føringer i metoden. Denne fleksibiliteten svekker metodens referansegrunnlag og åpner opp for en ren strategisk bruk og sammenstilling av den enkelte analysens innhold. Den etterstrebede entydigheten mellom analysefortellingen utført av ulike analytikere på forskjellige prosjekter blir vanskelig både å oppnå og å evaluere når området i likhet med et utstilt kunstverk, konseptualiseres som et objekt det er mulig å nærme seg fra alle avstander og betrakte fra alle vinkler.

Landskapsbildets skala er definert fra vandrersens erfaringssituasjon

Den manglende vurdering av det skalaspranget som inntreffer med varierende bevegelse og ferdsløp gir en antydning om hvilke oppfatningsbetingelser metoden er basert på. Riktignok påpekes det under *reiseopplevelse* at på "... høyhastighetsveger vil dimensjonene og avstandene oppleves som mindre enn på lavhastighetsveger, og jo lavere fart jo viktigere blir detaljene (Statens vegvesen 2006a:153)." Men denne iakttagelsespremisen får likevel ingen konsekvenser for konseptualiseringen av landskapet slik det for eksempel kommer frem i konsekvensutredningen for riksvei 13 i Ullensvang i Hardanger (Statens vegvesen 2007h:9):

Ny veg klarer sjeldan det bygdevegen gjer, nemlig å være ein naturleg del av kulturlandskapet. Det er fleire grunner til det. Den viktigaste er skala-spranget. Vegen endrar skala, landskapet er likevel det same. Og i denne prosessen mister vegen mykje anna også, på detaljnivå. Murer, bruer, stikkrenner, steinsatte skråningar, murkantar, rekkverk, stabbesteinar, gamle skilt, blomsterenger, mosegro og liknande. Eller berre nærleik til andre objekt, som bygningar, trær, gras/blomar/mosar osv.

Forstått som *område* vil landskapet fortsatt være det samme selv om veien endrer tverrprofil og linjeføring. Forstått *oppfatning av område* vil skalaendringene derimot være knyttet til to landskap med hver sin skala i det samme området. Skalaspranget innebærer på denne måten samtidig et landskapskifte. Dette ligger underforstått i en beskrivelse av E16 over

Steinsletta. "Den rette veien gjør det lett å øke hastigheten, noe som reduserer muligheten til å se detaljer (Multiconsult 2008:25)." Den økte hastigheten reduserer muligheten til å se detaljer i nærheten av veien, men gjør det samtidig mulig å erfare Steinssletta som én sekvens og ikke som flere. Koblingen mellom skala og tap av detaljer antyder en referanse til vandrerens handlingsrom som en av håndboktradisjonens utsagte grunnpremisser.

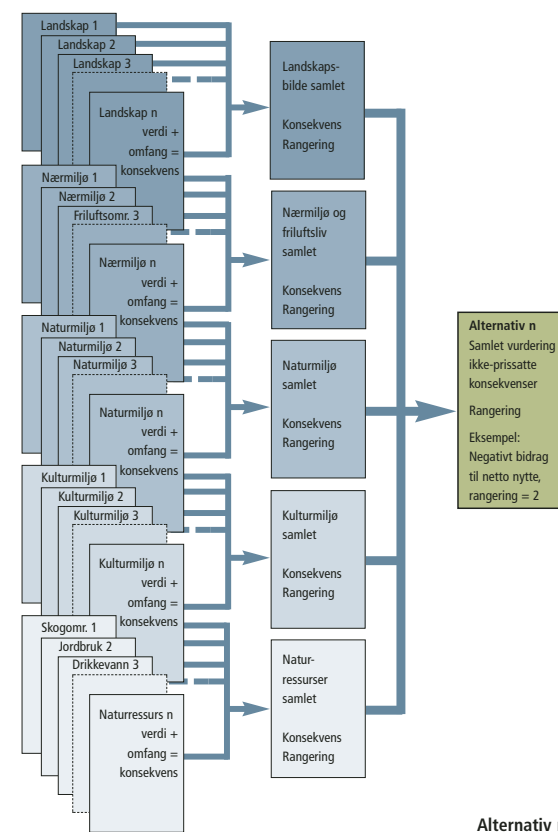
4.3 Anvendbarhet innenfor et metodekultur

Når skaleringen av iakttagelsen og fremstillingen av et statisk landskapsbilde samtidig innebærer at forbindelsen mellom ferd og håndbokmetodens fortellinger svekkes, kan det være grunn til å spørre om hvorfor inventeringsstrategien har så stor innflytelse på fagprofesjonens landskapsbilde. I følge Lyotard legitimeres ikke dagens kunnskap ut fra grunnleggende idéer eller menneskehetens beste, men gjennom sin funksjonalitet, anvendelighet og effektivitet. Modernismens premisser for kunnskapsproduksjon er at de definerte elementene er utvekslingsbare og at helheten kan bestemmes. Kunnskap oppstår innenfor ulike virksomheter som språkspill med sine egne avklarte regler som både blir til og gis gyldighet av de enkelte deltagernes tilslutning (Lyotard 1984:10). I den samtidige kunnskapsproduksjonen ser han ikke andre forsøk på å legitimere de ulike systemene enn ved å optimalisere systemets effektivitet; størst mulig utbytte gitt minst mulig innsats, betegnet som *performativity* eller *anvendbarhet* (Lyotard 1984:11).

Som del av HB 140.06 berøres også fagtema *landskapsbilde* av denne legitimeringsstrategien. HB 140.06 representerer en metode der den analytiske modellen konseptualiseres på tre nivåer. På det grunnleggende nivået finner vi fagtemaene, deriblant fagtema *landskapsbilde*, deretter behandles fagtemaet som en del av de øvrige ikke-prissatte fagtemaene. Endelig sammenstilles de ikke-prissatte temaene med de prissatte konsekvensene på metodens mest overordnede nivå. Også fagtema *landskapsbilde* må tilpasse seg metodens krav til funksjonalitet og anvendbarhet slik at det kan fungere som beslutningsgrunnlag i veiplanprosesser. Hvordan dette foregår kan blant annet spores tilbake til fem imperativer som stilles til metodens og dermed fagtemaenes utforming.

Alle konsekvenser skal være sammenlignbare (sammenstilling)!

Mye av kjernen i metodens utforming finnes i de kravene som stilles til de ulike konsekvensgruppene og de ulike fagtemaenes sammenlignbarhet. Sammenstillingen av alle temaer utføres etter prinsippene *etterprøvbarehet* og *lettfattelig formidling* (Statens vegvesen 2006a:231). De prissatte og ikke-prissatte konsekvensene føres opp i hver sin tabell (4.33). Tabellene skal gjengi hovedtrekkene i alternativvurderingene slik beregninger og de faglige vurderingene har kommet frem til. Sammenstillingen selv innebærer en viss harmonisering av forholdet mellom tall og ord. Blant annet er begrepsparet *fordeler og ulemper* brukt istedenfor *nytte og kostnad*. Føringer gitt av den samfunnsøkonomiske talesjangeren er dermed noe redusert. Nytt i HB 140.06 var at også de prissatte konsekvensene skulle omtales med tekst slik at det oppgitte tallet kan relateres til et allment forståelig innhold (p.m. Rui, Presttun

Figur 6.7: Skjematisert framstilling av sammenstillingsprosessen for de ikke-prissatte konsekvensene av et alternativ

4.33 HB 140.06 (s. 146) Prinsipp sammenstilling ikke-prissatte konsekvenser

et al. 2010). Den endelige sammenstillingen (4.34) av prissatte og ikke-prissatte konsekvenser legges deretter til grunn for en rangering av alternativene.

Metodikken for de ikke-prissatte konsekvensene er utarbeidet med utgangspunkt i fagtema *kulturmiljø* som ble igangsatt to år før revisjonen av de øvrige konsekvensene (p.m. Rui, Presttun et al. 2010). Fremgangsmåten er beskrevet i syv trinn. Innledningsvis foretas en registrering og inndeling av hvert fagtema i enhetlige områder eller miljøer. Disse verdisettes. Deretter foretas det en vurdering av de ulike veialternativenes omfang i forhold til en påkrevd opprustning av eksisterende vei (alternativ 0), om omfanget blir større eller lavere som en følge av alternativet. Kombinasjonen av verdi og omfang gir tiltakets konsekvens. I det femte trinnet blir hvert enkelt alternativ vurdert under ett og den samlede konsekvensen begrunnes. De samlede alternativvurderingene blir deretter rangert. I det siste trinnet blir alternativene for alle fagtemaene sammenlignet (Statens vegvesen 2006a-138).

Utarbeidelsen av metoden representerte i seg selv en utfordring for de ulike konsekvensenes sammenlignbarhet. Hvert av temaene innenfor de ikke-prissatte konsekvensene ble diskutert av en arbeidsgruppe på ca. 4 personer noe som til sammen betydde at ca 25 personer var involvert i arbeidet med fagtemaene. Hver av disse gruppene knyttet så igjen til seg ulike ressurspersoner innenfor hvert enkelt fagfelt. For å få en enhetlig språkføring, begrepsbruk og argumentasjonsrekke i teksten, er de ulike kapitlene, deriblant kapittelet om de ikke-prissatte konsekvensene, skrevet av enkeltpersoner (p.m. Rui, Presttun et al. 2010).

Temaet må være operasjonaliserbart (dokumenterbarhet)!

Det følger av det overordnede kravet til sammenlignbarhet at også det enkelte fagtemaet må være operasjonaliserbart. I utgangspunktet skal alle virkninger som lar seg kalkulere og der grunnlagsdataene er tilgjengelige prissettes. For eksempel er innendørs støy prissatt, mens utendørs støy er behandlet under fagtema *nærmiljø og friluftsliv*. Prisvariasjoner blant temaer som ikke nytte-kostnadsmodellen er konstruert for, for eksempel naturressurser som er vanskelig å prissette pga ressursens varighet og mulige fremtidsverdi, plasseres også blant de ikke-prissatte konsekvensenes innhold (p.m. Rui, Presttun et al. 2010).

”Analysen bryter opp helheten for deretter å sette den sammen igjen til et produkt det skal være mulig å evaluere (p.m. Rui, Schjetne et al. 2010).” Derfor er graden av standardisering ført så langt i HB 140.06. Landskap må grupperes og kategoriseres for i det hele tatt å gjøre metoden funksjonell. Desto bedre og mer avklart dette gjøres, desto større utbytte gir de enkelte fagtemaene og den samlede analysesammenstillingen til slutt. Det blir helt avgjørende å forenkle antall variabler og kombinasjoner og forankre argumentasjonen i enheter som tilsynelatende enkelt lar seg overføre fra planområdet til plandokumentet. Løsningen er konvensjonelle arealkategorier som *land* og *by*, og mye brukte fagbegreper som *skala* og *karakter*. Det er tilsvarende brukt mye tid på å diskutere begrepsbruk som både skal være faglig dekkende, men samtidig forståelig for folkevalgte beslutningstagere. For eksempel ble det for fagtema *landskapsbilde* sin del vurdert å erstatte begrepet *visuell kvalitet* med *visuell komposisjon*. Alternativet ble forlatt både på grunn av intern uenighet og usikkerhet om det ville gi noen mening utenfor fagkretsen (p.m. Rui, Schjetne et al. 2010).

Alternativ	Alt. 0	Alt. A	Alt. B	Alt. C
Prissatte: Netto nytte	0	10	-100	90
Ikke-prissatte Samlet vurdering og rangering	Null 1	Strider mot nasjonale mål 4	Negativ 2	Negativ 3
Samfunnsøkonomisk vurdering	0	Usikker avveining ⇒ Negativ	Negativ	Usikker avveining ⇒ Positiv
Rangering	2	4	3	1

Sammenstillinastabell

4.33 HB 140.06 (s. 241) Prinsipp sammenstilling og rangering av alternativer

En konsekvens skal bare telles en gang (avgrensning)!

Det tydeligste uttrykket for sammenlignbarhet og operasjonaliserbarhet er metodens forsøk på å unngå dobbelttelling. Dobbelttelling må unngås for at metoden som er bygget av etter kausalitetsprinsippet der praksiser og variasjoner brytes ned til enkle årsak-virkningsforhold, skal opprettholde anvendbarheten. "[B]are ett ledd i konsekvenskjeden telles med, slik at en unngår å telle samme konsekvens to ganger, hver konsekvens behandles bare under ett tema, konsekvenser som skyldes andre årsaker enn tiltaket ikke telles med (Statens vegvesen 2006a:65)." I forhold til tidligere utgaver er antall temaer redusert og hva hvert tema inneholder og ikke inneholder uttrykkelig presisert. Erfaringer fra HB 140.95 var at i de ulike analysene ble det lagt til en rekke emner under de ikke-prissatte konsekvensene, emner som ble ansett å være av stor betydning i de enkelte prosjektene, men som ga en skjev fremstilling av saken, og/eller førte til dobbelttelling (p.m. Rui, Presttun et al. 2010).

Metoden skal dekke alle analysesituasjoner (fleksibilitet)!

HB 140.06 er utarbeidet med tanke på et stort bruksområde. "Håndboka er lagt opp slik at metodikken skal kunne brukes på alle plantyper innen Statens vegvesens forvaltningsområde der det er aktuelt med konsekvensanalyse (Statens vegvesen 2006a:20)." Dette innebærer at metoden skal være anvendbar både på oversiktsplaner på strategisk nivå, innenfor prosesser der alternativer skal vurderes opp mot hverandre, og på reguleringsplaner der valgt linje skal detaljeres. For å kunne håndtere dette spennet i planoppgaver og detaljeringsgrad kreves det at metoden gir rom for stor grad av fleksibilitet. Et uttrykk for denne finnes for eksempel i fagtema *landskapsbilde* der omfangsvurderingen av veiltaket skal vurdere alt fra skalaforholdet mellom veianlegg og omgivelsene rundt til de enkelte konstruksjonenes design (Statens vegvesen 2006a:150-151).

Samtidig understrekes det at metoden skal gi et best mulig grunnlag for både å kunne bedømme landskapets *karakter* og konsekvensen av tiltaket. Under *datagrunnlag* konseptualiseres landskapets *karakter* "... ved befaring og registrering i influensområdet [...], registreringer og analyser i tilknytning til fylkesdelplaner, kommunedelplaner, reguleringsplaner, samt sted- og landskapsanalyser, [...] ulike kart [...], [f]lyfoto og ortofoto (Statens vegvesen 2006a:147). Den analyserende innhenter her informasjon fra et mangfold av kilder, blant annet basert på kart, registreringer, analyser og erfaringer både som sjåfør og vandrer. Kildetilfanget er definert så bredt for at analytikeren skal kunne gi en best mulig fremstilling av landskapets *karakter* (p.m. Rui, Schjetne et al. 2010)."

Fleksibiliteten kommer kanskje enda bedre til uttrykk ved å sammenholde den åpne beskrivelsen av *karakter* med den definerte vurderingen av *reiseopplevelse*. Når fremtidig *reiseopplevelse* analyseres, lokaliseres standpunktet i bilistens betraktning (p.m. Rui, Schjetne et al. 2010). I dette tilfellet er både landskapets skala, ferdens varighet og hastighet bestemt. Teknikken fremstiller dermed en analysegjensstand som på den ene siden hverken er forankret i et nærmere definert standpunkt, skala eller definert opphav, men i motsatt ende er entydig lokalisert i den reisende selv. Fra en allmenngyldig fremstilt *verdi* fullfører analysen

kvalitetsformuleringen i den reisendes subjektive *opplevelse*.

I følge arbeidsgruppen er denne metodiske friheten gitt på betingelse av faglig ansvar. Analysens fortelling er basert på en faglig vurdering der blant annet aktuelt plannivå skal styre valg av datagrunnlaget (p.m. Rui, Schjetne et al. 2010). Den fleksibiliteten som metoden åpner opp for, skal med andre ord forvaltes og avgrenses av analytikeren i hver analysesituasjon. Arbeidsgruppen bak fagtema *landskapsbilde* tillegger planprosesser der alternativer skal vurderes mot hverandre størst vekt. Det vil derfor ikke være nødvendig å utrede alle sider ved temaet, men de som gjør at man kan trekke et skille mellom gode og dårlige alternativer (p.m. Rui, Schjetne et al. 2010).

Metoden skal følges (prosedyre)!

Profesjonspraksis normerer landskapet

Det siste imperativet i denne tankegangen blir naturlig nok at metoden skal følges slik at resultater fra ett prosjekt kan sammenlignes med andre. Håndboken kan på denne måten forstås som en mal som i de enkelte analysene anvendes av den trenede analytikeren. Analytikeren blir en operatør av modellen som i fagtema *landskapsbildes* tilfelle forenkler kompleksiteten i landskapet, lokaliserer verdier og angir dem på kart. Arbeidet utføres etter en forhåndsdefinert norm og i henhold til en nøye beskrevet prosedyre. Håndboken spesifiserer en rekke krav til avklaringer som analytikeren blir bedt om å konkretisere.

Både den samfunnsøkonomiske velferdsteorien og utformingen av kriteriene styrer på denne måten hvilke svar som i utgangspunktet er tilgjengelige. Så lenge analysetradisjonen fortsetter over lang tid, vil varigheten selv kunne gjenstå som metodens egentlige legitimeringsgrunnlag. I forprosjektrapporten som omhandlet grunnlaget for å innlede en ny revisjon av daværende HB 140.95 fremkommer det at sentrale begreper som *verdi*, *omfang* og konsekvensens *betydning* først gjennom lang tids praksis har blitt forstått noenlunde ensartet (Statens vegvesen 2002b:49). Analysevirksomheten virker med andre ord normerende. Når en metode praktiseres gjentatte ganger, risikerer man på den ene siden at analysearbeidet blir rutinepreget, på den andre siden at de repeterte idealene gradvis legitimerer seg selv. Innenfor de ulike profesjonene står analytikerne i fare for å forveksle analysepraksis med forutsatt erfart praksis. Metodekulturen utvikler en egen forståelse av hvilken gjenstand den skal redegjøre for, det vil si at forståelsen er i større grad gitt av hendelser knyttet til arbeidet med metoden, enn av formålet med analysetemaet.

Noe av bakgrunnen for at kulturen kan utvikle seg i denne retningen finnes i hvilken litteratur metoden baserer seg på, gjenbruken av litteratur og bruken av gjenbrukt litteratur i ulike referanser. Store trekk ved dagens HB 140.06 kan for eksempel føres tilbake til en rekke sentrale verk fra 1960-tallet (Lynch 1960; Tunnard, Pushkarev et al. 1963; Appleyard, Lynch et al. 1966; Lorenz 1971; Litton 1972) og medfører dermed en slags reproduksjon av 60-tallskunnskapen. For eksempel har Littons tanker om analyse av landskapskvalitet vært førende både for Bruun og Amundsen og har fra hver sin kant og på to måter preget den landskapsarkitektoniske tankegangen i håndboktradisjonen.

Håndbokkulturen normerer landskapet

Når premissen er at analysemetoden skal følges, blir ikke profesjonstradisjonens landskapsbilde bare til som del av en landskapsbasert fagkultur, en inventeringstradisjon eller en samfunnsøkonomisk konsekvensanalyse, men også fremstilt på betingelser som kun kan tilbakeføres til arbeidet med å fremstille håndboken. Håndbokkulturen blir dermed avgjørende for metodens utfall og direkte normerende for hvilket landskap metoden fremstiller. Arbeidet med å revidere HB 140.95 ble igangsatt i 2002. Revisjonsbehovet ble blant annet begrunnet med økt kompleksitet i plansituasjonen, for eksempel arbeidet med veipakker og overordnede veiruter, innføring av trafikkregulerende tiltak som veiprising og parkeringsrestriksjoner (Statens vegvesen 2002b:14). Tankegangen bak metoden ble imidlertid fastholdt og forsterket. Intensjonen var å videreføre, revidere og rette opp svake punkter i eksisterende femgangsmåte, ikke å legge frem en ny metode.

Valget ble tatt til tross for at man allerede da kjente til at metoden som sådan rettet seg inn mot prosjekter der veien utgjorde et inngrep i og ikke en opprustning av eksisterende situasjon. Metoden oppfatter med andre ord veien som en reduksjon av og ikke som et bidrag til et områdes verdi. Holdningen blir problematisk i bysituasjoner (Bjørsvika) der en fullstendig opprustning av et område som i utgangspunktet var tillagt lav verdi, på grunn av metodikkens utforming aldri kan gi positiv konsekvens (4.35). Også den daværende arbeidsgruppen så behov for en veileder som i større grad betrakter veien som en ressurs og ikke primært som en trussel (p.m. Rui, Presttun et al. 2010). Underveis i prosessen ble det derfor vurdert å tenke de ikke-prissatte temaene som to grupper: vernetemaer og formingstemaer. Fagtema *landskapsbilde* ville i så fall representere begge gruppene (p.m. Rui, Schjetne et al. 2010), men alternativet ble ikke fulgt opp. Til tross for kunnskapen om at metoden først og fremst er tilpasset og gir forrang til både eksisterende områdesituasjon og metodepraksis, og ønsket om å justere denne profilen, stod altså hensynet til selve arbeidsprosessen i veien for å endre fagtemaets siktepunkt. Normeringen av landskap avgrenses på denne måte ikke bare til bestemte områdetyper, fremstillingsmedier eller oppfatningsformer, men defineres også av den virksomheten og revisjonsprogrammet som metoden er en del av.

Kompatibilitet mellom håndbokmetodens analysetrinn?

Kalkulasjon av en teoritradisjon

Anne Katrine Geelmuyden understreker den åpenbare faren som ligger i at "... landskapet 'blir borte' i kriterier og komponenter (Geelmuyden 1993:156)" når det i likhet med fagtema *landskapsbilde* fremstilles som del av en større metodekultur. Om det ikke nødvendigvis forsvinner, er utfallet likevel forbundet med en viss usikkerhet når en teoribasert fagtradisjon deles opp i ulike metodiske trinn for deretter å settes sammen igjen. Konsekvensen for *landskapsbilde* beregnes som en skjematisk sammenstilling mellom *verdi* og *omfang*. Som en del av *verdi* innlemmes også *karakter*, og som en del av *omfang* innlemmes også *reiseopplevelse*. Når metoden forstås som produktet av en rekke teorier innenfor hvert trinn, aktualiseres også spørsmålet om innholdet og det opprinnelige siktemålet bak hver teori lar seg sammenstille i en mer avansert kalkulasjon. Avviket mellom metodens avklarte struktur på

Verdi Ingen verdi	Omfang		
	Liten	Middels	Stor
Stort positivt			Meget stor positiv konsekvens (++++) Stor positiv konsekvens (++++)
Middels positivt			Middels positiv konsekvens (++)
Lite positivt			Lite positiv konsekvens (+)
Intet omfang			Ubetydelig (0)
Lite negativt			Lite negativ konsekvens (-)
Middels negativt			Middels negativ konsekvens (- -)
Stort negativt			Stor negativ konsekvens (- - -) Meget stor negativ konsekvens (- - - -)

4.35 HB 140.06 (s. 142) Konsekvensvifte

den ene og den uavklarte teoribruken på den andre siden, reiser spørsmål om *kompatibiliteten*, overførbarheten, mellom de ulike trinnene i metoden.

Når det ikke lenger er endringer i området, men endringer i de oppfatningene som materialiteten inngår i, som analyseres, vil ikke lenger et begrep som *konsekvens* være knyttet direkte til endringer i materiell bestand, men også til hvilke teorier som endringene relateres til. For å være overførbare må dermed teoriene være konseptualisert likt og vise til den samme analyseobjekten gjennom hvert trinn i metoden for at kalkulasjonen av *verdi* og *omfang* skal gi en logisk gyldig *konsekvens*. Jeg vil diskutere kompatibiliteten, foreneligheten, av å benytte disse teoriene som komponenter i en kalkulasjon av *konsekvens*. Spørsmålet om kompatibilitet melder seg fordi metoden ved å tilpasse seg kartmediet, ta i bruk et modellerende begrepsapparat, og holde fast på referansen til området selv, samtidig fortier eller i beste fall underkommuniserer den teoretiske tradisjonen metoden er en del av.

Kalkulasjon av *konsekvens* krever avklarte enheter og kausalitet

I den samfunnsøkonomiske analysen vurderes alle relevante fordeler og ulemper som et veiltak vil gi samfunnet (Statens vegvesen 2006a:61). Det er derfor helt avgjørende å kunne "... klarlegge sammenhenger mellom årsak og virkning (Statens vegvesen 2006a:65)" slik at virkningene av konsekvensene kan gjøres kjent i forkant av prosjektet. Håndboken innfører begrepet *konsekvenskjede* for å forklare sammenhengen mellom årsak og virkning. Den enkleste utgaven av konsekvenskjeden er når tiltaket gir en enkelt konsekvens, men det opereres også med lange konsekvenskjeder der tiltaket gir en rekke virkninger, eller der tiltaket sammen med andre årsaker til sammen fører til en virkning. For å oppnå kausalitet har metoden vært nødt til å fjerne visuelle kvaliteter som for eksempel ligger i årstidsvariasjoner og klimatiske forhold, den har måttet definere landskapets karakter som en verdinøytral gjengivelse av landskapsbildets elementer, strukturer og former, og den har måttet gjøre landskapet operasjonaliserbart på kart inndelt i delområder.

Fra heterogene kvaliteter til homogene enheter

Operasjonaliseringen av landskap innebærer dermed at verdier som i utgangspunktet er uforenelige, gjøres sammenlignbare. Også Ian McHarg innrømmer at verdien av for eksempel dyreliv og tomt innebærer en abstraksjon (McHarg 1992:34):

All that can be done is to identify natural and social processes and superimpose these. By so doing we can observe the maximum concurrence of either high or low social values and seek the corridor which transects the areas of least social values in all categories.

Sammenligningen utføres ved hjelp av et utlignende mellomledd som gjør emner som ikke kan sammenlignes direkte, sammenlignbare ved å oversette dem til enheter gitt av et felles tegnsystem. Ved hjelp av dette systemet kan for eksempel skalaen veksle fra luftperspektivet til bakkeplanet og blande regionale terrengformasjoner med detaljstudier av tiltakets konstruksjoner og utstyr. *Verdi* er basert på influensområde, mens *omfang* er basert på veikorridoren. Når disse to enhetene kombineres for å kunne gi en vurdering av tiltakets *konsekvens*, sammenlignes dermed to ulike skalaforhold uten at dette blir ansett som problematisk.

Kalkulasjon av landskapskarakter og veianleggets utforming

Fagtemaet sier at "[o]mfangsvurderingen er et uttrykk for hvor store negative eller positive endringer det aktuelle tiltaket (alternativet) vil medføre for det enkelte område (Statens vegvesen 2006a:150)," men kriteriene som er oppgitt, vurderer ikke endringen i landskapets *karakter*, men derimot bestemte kvaliteter ved veiens overordnede form og detaljerte utforming. Blant annet vektlegges det at "... konstruksjoner og utstyr er tilpasset eller underordnet omgivelsene" og at "... materialbruken er enhetlig og med god kvalitet, eller at konstruksjonene er godt formgitt (Statens vegvesen 2006a:151)." Fordelen eller ulempen det enkelte korridoralternativet vil medføre, sammenholdes deretter med karakterens verdi, veiestetiske idealer sammenlignes med et karakterbegrep som forstås verdinøytralt og allment tilgjengelig.

Denne kalkulasjonen kan ikke tas for gitt. For det første er de to komponentene i sammenligningen forskjellige. Som verdi foreligger en verdsatt karakter (k), som veialternativets omfang benyttes veiestetiske idealer (a). Dersom disse to enhetene skulle være sammenlignbare, måtte metoden stille opp en sammenligning mellom eksisterende karakter og den analyserte karakteren inkludert aktuelt veialternativ $k : (k+a)$. For at denne sammenligningen ikke skulle foregå mellom en eksisterende karakter gitt av vane og normering og en ny karakter preget av nyhetens interesse, måtte i tillegg den analyserte karakteren tillegges for eksempel analyseperiodens 25 år for å bli sammenlignbar med det gjeldende grunnlaget.

Alternativt kunne omfangsvurderingen alene utgjøre hele konsekvensanalysen. De faglige kriteriene for tiltakets omfang er så sterkt uttrykt at man kan spørre seg om inndelingen i enhetlige delområder gjør noen større forskjell på det endelige resultatet eller ikke. I praksis er omfangsvurderingen hovedsakelig en vurdering av de materielle endringene som tiltaket vil gi innenfor hvert delområde. Omfanget av materielle endringer kan like gjerne vurderes uavhengig av forhåndsdefinerte delområder, og de kan leses direkte ut av terrengmodellens plan, snitt eller lengdeprofil. Der de ulike alternativene gir store materielle endringer, har man likevel omfangskriteriene å vurdere dem opp mot.

Med det samme teorigrunnlaget sammenlignes hvert veialternativ med 0-alternativet. Konsekvensen for området vil på denne måten kunne begrunnes entydig med de angitte veiestetiske idealene slik det fremkommer i de avklarte, faglige teoriene. Med klare kriterier ville analysene fremstå som faglige og etterprøvbare. Metodens defensive og innebygde bevaringsmekanisme og problemet med kriterier i tettbygde områder ville kunne bli gjort irrelevante. En åpen bruk av estetiske teorier ville både forplikte og gi den enkelte analytiker større ansvar for så vel utvalgelse som begrunnelse for teoribruken, men til gjengjeld kunne skjerme ham fra mange av de sirkel- og kryssreferansene som for eksempel påstanden om et verdinøytralt landskapsbilde introduserer.

Kalkulasjon av teoretisk erkjente og erfarte landskapsbilder

Fra beskrivelsen av landskapets *karakter* og frem til *reiseopplevelse* foretar metoden en stadig veksling mellom omtale gitt av teoretisk erkjennelse og erfaring. I Kevin Lynchs *The Image of the City* er for eksempel det fremkalte bildet gitt av hvilken lesbarhet som den faktiske og akkumulerende bevegelsen gjennom byen gir den faren, mens bildet av harmonisk

linjeføring er gitt av en direkte betraktning av veilinjens form. Enten linjen betraktes i et område, i et fotografi eller på en plan er ikke billedannelsen betinget av ferden, men av sammenfallet med det teoretiske idealet. Dermed foretar metoden en kalkulasjon av oppfatninger som på den ene siden fremstilles som abstrakte, symbolske bilder, mens de på den andre siden er gitt av synsakten selv.

Kalkulasjonen av *verdi* og *omfang* innebærer en sammenstilling av oppfatninger som delvis er basert på erfaring i de aktuelle områdene og oppfatninger som utelukkende er basert på estetiske teorier. For de planlagte alternativene foreligger ikke en gang veilinjen for erfaring. Vurderingen av omfang er derfor fullt og helt basert på den faglige vurderingen av hvordan tiltaket, veien, vil prege området primært basert på informasjonen hentet ut av kart og terrengmodeller. Ved å la omfangsvurderingen alene utgjøre konsekvensanalysen, ville man kunne forholde seg til det presenterte landskapsbildet som et rent erkjennelsesprodukt, en fortelling med utgangspunkt i estetisk teori og anvendte erfaringer fra tilsvarende, men ikke foreliggende veisituasjoner. Satt på spissen burde dermed også befaringer i planområdet utelates fordi den kunnskapen bare ville komme en beskrivelse av foreliggende forhold til gode.

Merverdi i skillet mellom landskapets *karakter* og *verdi*

Overgangen mellom *karakter* og *verdi* handler ikke bare om en faglig verdisetting av en allerede gitt og foreliggende *karakter*, men om at et allerede verdisatt landskap verdisettes på nytt. Det nasjonale referansesystemet bidrar til å tilsløre vurderingen av område fordi analysen viser til resultatet av et bestemt landskapssyn uten å bemerke at også dette systemet er basert på et faglig verdisyn. Referansen presenteres tvert i mot som en slags nøytral standard som gjør det mulig å bestemme hvilket landskap som er vanlig i de enhetlige delområdene. Når det samme referansesystem både brukes til å fastlegge en objektiv *karakter* og deretter brukes som grunnlag for å fastsettes denne karakteren *verdi* i etterkant, brukes den både deskriptivt som fakta og normativt som vurdering. Når det representative i områdets karakter blir tildelt middels verdi ut fra det samme referansesystemet som allerede er brukt til å definere områdets karakter, oppstår det en sirkelreferanse.

Profesjonens landskap fremstilt i den samfunnsøkonomiske velferdsteoriens bilde

Det kan virke som om håndbokkulturens krav til anvendbarhet gir avgjørende premisser for hvordan fagtemaet konseptualiserer landskapsbildet. I disse betingelsene forsvinner samtidig store deler av fagtemaets egen teoritradisjon. De tydelige omfangskriteriene og veikorridorens betydning for utfallet av analysene gir imidlertid grunnlag for å hevde at metoden egentlig er bygget opp rundt de uttrykte veiidealene. Dermed vil for eksempel beskrivelsen av landskapets *karakter* være foretatt ut fra hvordan området egner seg for et bestemt veiideal. *Verdi* kan også forstås som en utløper av veiidealene i den forstand at den sier noe om hvilket potensial området representerer for å innfri et bestemt estetisk veiideal. Landskapsbildets verdi blir i denne vurderingen en kartlegging av hvor egnet område vil være for anleggelse av vei der de angitte idealene er retningsgivende. Landskapsbildets verdi blir et temakart, et forberedende arbeidsdokument og prosjekteringsgrunnlag for en veilinje styrt av

sceniske idealer.

Håndbokens analysetrinn legger dermed opp til en speilvending av faktorenes innbyrdes orden underveis i prosessen. Grunnlaget for vurderingen, områdets verdi, blir til en av mange premisser for å kunne bedømme det ferdige *veianleggets* kvalitet siden det er dette anlegget som omfangskriteriene er knyttet til. Omfangsvurderingen berører for eksempel ikke hvilke endringer det avlastede veinettet og de nye ferdselsmønstrene innebærer for landskapsbildet, oppfatningen av områdets karakter og verdi. Derimot legges det avgjørende vekt på det planlagte veianleggets utforming og detaljeringsgrad, vurdert av fagfolk. Fagtemaets referanse er med andre ord ikke området, men den sceniske iakttagelsen og bildet av området.

Ved å basere seg på omfangsvurderingene ville man kunne unngå en del av de til dels søkte avgrensningene mellom fagtemaene og mekaniseringen av menneskets iakttagelsesapparat som håndboktradisjonen pålegger fagtemaene å utføre. Ved å lempe på den tilstrebede rasjonaliteten og verdinøytraliteten, oppheve det mentale skillet mellom fakta og verdivurderinger, ville man kunne styrke den faglige vurderingen og svekke innflytelsen fra en inventerende og modellorientert virkelighetsforståelse. Denne linjen kunne også følges videre dersom man ikke bare gjorde skillene mellom analysens ulike trinn og fagtemaer mer dynamiske, men også åpnet opp for å slå sammen flere av fagtemaene i en samlet landskapsanalyse. Dette ville kunne for eksempel føre til at problemet med å avgjøre om en gravhaug er et kulturminne eller en visuell kvalitet, ikke fører til en spaltning av selve synsaken, men vektas ut fra den samlede vurderingen av området som landskap.

4.4 Analysemetodens landskapsbilde

I dette kapitlet har jeg forsøkt å vise at profesjonstradisjonens landskapsbilde ikke bare kan tilbakeføres til en fag- og teoritradisjon, men også er et direkte resultat av en inventeringsstrategi. I HB 140.06 fagtema *landskapsbilde* har det grunnleggende skillet mellom verdinøytralt og verdivurdert landskapsbilde også gitt en skalert iakttagelse med et statisk landskapsbilde som resultat. Inventeringsstrategien slik den viser seg gjennom fagtemaets landskapsbilde, fører på denne måten et kalkulerende blikk inn i de kvalitativ-symbolske landskapene.

Motiv: Et scenisk landskapsbilde komponert innenfor rammene av samfunnsøkonomisk velferdsteori

I følge Lyotard forsterker den moderne teknikken, datalagring og operasjonalisert informasjon, betydningen av selve systemeffektiviteten (Lyotard 1984:44). Alt som bremser kommunikasjonsflyten blir oppfattet som barrierer; kommunikasjonen må være fri for forstyrrende støy (Lyotard 1984:5). Men for å kunne utvikle anvendbarheten, forbedre effektiviteten, kreves det ikke bare høyere hastighet og nye måter å koble sammen eksisterende informasjonsområder til nye på, men det forutsettes også at strukturen som bevegelsene foregår innenfor, holder seg stabil. Uten stabilitet finnes det ingen kalkulasjonsmuligheter (Lyotard 1984:54-55). Den sammenligningen som metoden gjennomfører mellom ulike prissatte og ikke-prissatte fagtemaer, den operasjonaliseringen som metoden foretar innenfor hvert enkelt fagte-

ma, avgrensningen av tellende konsekvenser og den tilstrebede anvendeligheten innenfor alle analysesituasjoner, gjør at den samfunnsøkonomiske metoden slik den presenteres i HB 140.06 kan forstås som en utgave av den kunnskapsideologien som Lyotard beskriver.

Den foreliggende inventeringen av landskap har på denne måten utgått fra to fagkulturer, både samfunnsøkonomisk velferdsteori og landskapsarkitektonisk fagteori, men har i de siste utgavene blitt stadig sterkere preget av den overordnede samfunnsøkonomiske modelltenkningen. Den samfunnsøkonomiske velferdsteorien har fått direkte innflytelse på fagtemaets sammenstilling blant annet ved å legge enda klarere føringer på hva temaet kunne omhandle og hva det skulle utelukke. Fagtema *landskapsbilde* og den bestemte måten det er konseptualisert på, har samtidig blitt tilført mye av den samfunnsmessige tverrfaglige og kalkulasjonsbaserte legitimiteten som store deler av metoden er tuftet på.

Horisont: Inventeringsteknikken svekker bildets erfarings- og styrker bildets forståelseshorisont

Når landskap konseptualiseres av en metode der hele territoriet gjøres kalkulerbart ved hjelp av kart og arealkategorier og denne teknikken er legitimert ut fra hensyn til metoden selv, ender vi opp med et landskap der forbindelsen mellom erfaring og omtale tones ned til fordel for metodens funksjonalitet. Grunnlaget legges i konseptualiseringen av landskapsbildets *karakter*. Med karakterbegrepet føres analysegjensstanden over fra å være en erfarbar gjenstand til å bli en erkjent gjenstand basert på "... befaring og registrering i influensområdet [...], registreringer og analyser i tilknytning til fylkesdelplaner, kommunedelplaner, reguleringsplaner, samt sted- og landskapsanalyser, [...] ulike kart [...], [f]lyfoto og ortofoto (Statens vegvesen 2006a:147)." Denne sammenstillingen av *karakter* basert på ulike kilder, erfaringer, bearbeidinger, beregninger og teorier gjør den påviste *karakteren* til en *analytisk* og erkjent, og ikke en *materiell* og erfarbar gjenstand. Landskapet konseptualiseres og skales til en operasjonaliserbar gjenstand – uten å gi slipp på den grunnleggende og sporadisk erfarbare henvisningen til området.

Når ikke overgangen mellom omtalt erfaring og omtalt erkjennelse legges merke til, forbigås ikke bare vanskelighetene som ligger i å gjennomføre selve horisontskiftet, men også overgangen selv og dermed distinksjonen mellom erfart og erkjent landskap overses og faller bort. Når for eksempel synspunkter som presenteres i verker som *The View from the Road*, igjen tjener som grunnlag for nye analysemetoder, blir også de nye metodene tuftet på 1960-tallets erfaringsverden. Farene for at de samtidig holdes adskilt fra mye av det aktuelle landskapets kompleksitet, vil være vanskelig å påvise når sammenhengen mellom ferd og analysemetode allerede er nøytralisert.

Når teorien ikke lenger refererer direkte til en erfaring, men går veien gjennom en formalisert kalkulasjon og beregning, etableres det samtidig et mellomledd mellom analysefortellingen og erfaringen selv. Med en nøytralisert forbindelse mellom bildets erfarings- og forståelseshorisont, kan fagtemaet konsekvent redusere den analyserte gjenstanden fra en estetisk erfarbar, visuell kvalitet til en kategorisert og anvendbar arealenhet. Metoden nedskalere det visuelle bildet til optisk flate. I neste omgang nedskalere metoden erfarbare kvaliteter

til kalkulerbare arealenheter og innfører med plangrensen en ny skalareferanse i planområdet. Inventeringen og kravet til anvendbarhet gjør at denne reduksjon foretas på metodens premisser og innebærer en ytterligere styrking av profesjonsbildets forståelseshorisont. Når planområdet "... deles inn i områder der det skilles mellom områder som har ulik visuell karakter (Statens vegvesen 2006a:148)," beskrives området på kartets premisser. Vurderingene foregår innenfor en modellert virkelighetsoppfatning og ordnet ut fra konvensjonelle kategorier. Derfor snakkes det ikke om at landskap oppstår av ferdsel langs vei, men at veien ligger i landskapet.

Paradoksalt nok gjør denne nedprioriteringen av erfaringssituasjonen opphavet til fagtemaets innhold klarere. Konsekvensen av å gjøre landskap anvendbart i en samfunnsøkonomisk analyse, først som en rekke ikke-prissatte temaer, deretter ved å sammenstille landskapet med prissatte verdier, fører til at skillet mellom konseptualisering og operasjonalisering opphører. Det vil si, operasjonaliseringen er så omfattende og premissgivende at den nærmest blir konseptualiserende. De strategiske disposisjonene som ligger bak metoden, blir direkte retningsgivende for hvilke rammer fagtemaet kan utforme *landskapsbilde* innenfor. Store deler av det landskapet som analyseres gitt av metoden i HB 140.06, kan føres tilbake til en samfunnsøkonomisk forståelseshorisont.

Frekvens: gjentatt fremstilling innenfor en avgrenset metodekultur

Fagtema *landskapsbilde* inngår i en metodekultur der landskap både mer generelt og forstått som estetisk, visuell erfaring over lang tid har blitt innlemmet som beslutningsgrunnlag i en rekke gjennomarbeidede metoder. Metodetradisjonen stiller et sett analysekategorier tilgjengelige for analytikeren som deretter deler området inn etter plangrense og tilgjengelige kategorier. Med den metodiske fremgangsmåten tilgjengelig blir materialiteten oppsøkt og behandlet gang etter gang som en indikator, et tegn eller en kode med et gitt betydningsinnhold. Bildets regelmessighet er dermed ikke knyttet til en gjentatt erfaringssituasjon av naturlige variasjoner og menneskelige virksomheter, men i langt større grad til en anvendbar, strømlinjeformet arbeidsprosedyre.

Istedenfor å forstå fagtemaet som en undersøkelse av landskapets *visuelle kvalitet*, vil jeg hevde at fagtemaet først og fremst må forstås som en måte å *konseptualisere* områder som bilde på. Fagtemaet åpner ikke opp for en fri omtale av landskap, men avgrenser omtalen til en bestemt måte å oppfatte områder på. Når metoden stykker landskapet opp og setter det sammen igjen, har metoden skapt sitt eget landskap. Denne fremgangsmåten gir som sagt et landskap, metoden fremstiller et landskapsbilde, men det fremkalte bildet er i vesentlig grad gitt av krav stilt av en bestemt metodekultur og avspeiler i mindre grad den tilgjengelige erfaringssituasjonen slik den kan oppsøkes i det samtidige landskapet. Denne påstanden vil jeg følge opp i neste kapittel der jeg skal gjøre et forsøk på å foreta en sammenligning mellom profesjonstradisjonens landskapsbilde og det bildet som lar seg iakttas av ferdsel langs vei i dag.

5 Profesjonsbildet og samtidig ferdse
langs vei

...the sides are so regularly sloped, so regularly planted, and the space, when there is any, between them and the road, so uniformly leveled; the sweeps of the road so plainly artificial, the verges of grass that bound it so nicely edged; the whole, in short, has such an appearance of having been made by a receipt, that curiosity, that most active principle of pleasure, is almost extinguished (Price 1810:24).

Da parsellen Wøyen – Bjørum på den nye E16 gjennom Bærum kommune ble åpnet 26. mai 2009, hadde området rundt Økrikrysset (5.01) ligget farbart et halvt år. Den tidligere Økriveien var lagt om og åpnet for trafikk, men krysset og den nye motorveien var kun tilgjengelig for kjøretøyer knyttet til anleggsvirksomheten. Andre forbigående kunne betrakte krysset som bestand; kaste et raskt blikk ned på anlegget i forbifarten, eller gjøre som jeg, parkere bilen på en av de avstengte rampene, vandre mellom rekkverket mot Økriveien og gjerdet over tunnelportalene, stanse mellom utløpene og betrakte området som landskap i et samfunn preget av bil og mobilitet.

I kapittel 3 ble fagprofesjonens landskapsbilde knyttet til en scenisk-rural teoritradisjon. I kapittel 4 argumenterte jeg for at iakttagelsen av dette bildet også kunne tilbakeføres til inventeringsstrategien og den tverrfaglige, samfunnsøkonomisk baserte metodekulturen som dette bildet anvendes i. Fagprofesjonens landskapsbilde fremstilles i begge tilfeller med bidrag fra to virksomheter. I dette kapitlet vil jeg avslutte kritikken av inventeringsstrategien med å spørre om det symbolske profesjonsbildet samsvarer med iakttagelsen av det samtidige landskapsbildet slik som for eksempel Økrikrysset muliggjør. Sammenligningen er rettet mot hvorvidt fagtema *landskapsbilde* som en del av inventeringstradisjonen, viser eller anviser leseren et landskapsbilde.

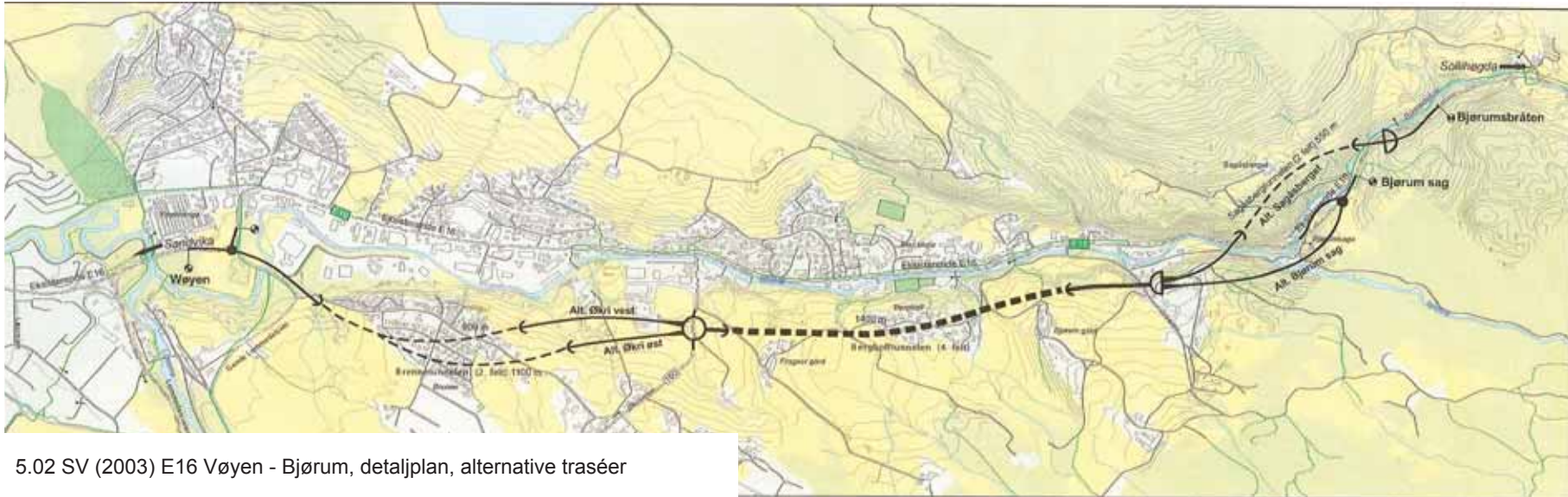
For å kunne foreta denne sammenligningen, må jeg imidlertid ha en formening om hvilket landskapsbilde som veien og den samtidige ferden muliggjør. Gjennom betraktningen av Økrikrysset vil jeg ta tak i og utfordre påstanden fra kapittel 2 om at veien tilbyr den faren en felles erfaringssituasjon som gir tilgang til bildets horisont. I veien samles ulike naturlige variasjoner, samfunnsgitte virksomheter og praksiser. Men er det virkelig slik at en ferd som følger den samme veien, også gir de faren et felles landskapsbilde å referere til? For å nærme meg et svar på dette spørsmålet vil jeg forsøke å identifisere hvilke aktører som samles i et anlegg som Økrikrysset og dermed på ulikt vis medvirker i den farens samtidige billeddannelse.

5.1 Veianlegget fremstilt av ulike virksomheter

Idéen om en vei, om en ny vei, om en opprustet vei, oppstår blant ulike grupper, over tid, og med forskjellige begrunnelser. Store veiprosjekter går i dag gjennom en konseptvalgutredning (KVU), deretter foretas det en kvalitetssikring av Finansdepartementet (KS1) før ulike veilokaliseringsalternativer konsekvensutredes (KU). For det valgte alternativet utarbeides det deretter en detaljplan som grunnlag for reguleringsplan. Detaljplanen med tilhørende veigeometri blir førende for videre prosjektering av byggeplaner som utgjør grunnlaget for den endelige utformingen og anleggelsen av veien. Både i den innledende lokaliseringsfasen

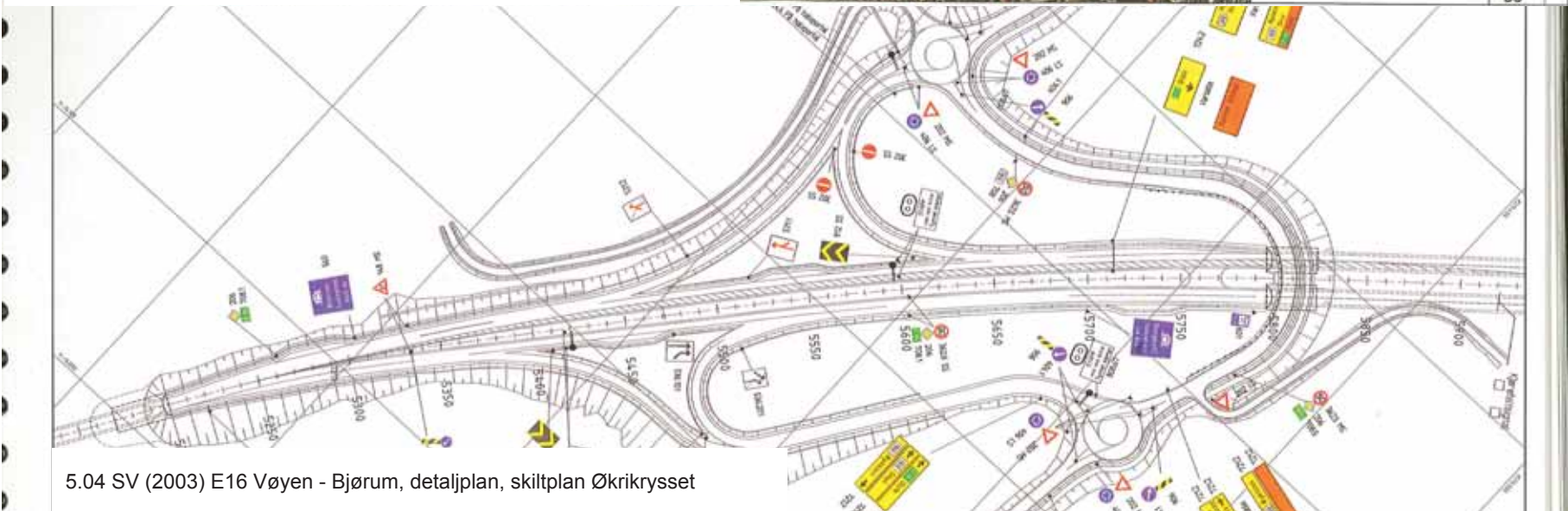
5.01 E16, Økrikrysset før åpning

5.02 SV (2003) E16 Vøyen - Bjørum, detaljplan, alternative traséer

5.03 SV (2003) E16 Vøyen - Bjørum, detaljplan, ortofoto og lengdeprofil

5.04 SV (2003) E16 Vøyen - Bjørum, detaljplan, skiltplan Økrikrysset

og i den påfølgende anleggsperioden vil derfor veien i større eller mindre grad innlemmes i ulike virksomheter. I de følgende avsnittene vil jeg eksemplifisere denne kompleksiteten med utgangspunkt i hvordan Økrikrysset ble lokalisert og anlagt.

Lokalisering av vei

E16 - planhistorie

Stor trafikk, belastningen for bebyggelse, skole og barnehage, og høy ulykkesfrekvens i Skuidalen hadde i stadig større grad aktualisert tankene om å erstatte den gamle veitraséen fra 1858 med en ny vei. De opprinnelige trasévalgene nedfelt i planer fra 1979 og 1980, der veien ble ført på den andre og mindre bebygde østsiden av Isielva, ble i 1994 erstattet av en ny linje ytterligere et stykke øst for og opp fra elven. Dette trasévalget ble deretter gjennom en rekke innspill, forhandlinger og løsningsutgaver behandlet og vedtatt av kommunestyret 15.10.2003 (Bærum kommune 2003). Etter skjerpede krav til trafiksikkerhet og påtrykk fra Samferdselsdepartementet ble deretter prosjektet utvidet til fire felt på hele strekningen, vedtatt av kommunestyret 21. januar 2005 (Bærum kommune 2004).

Nasjonal transportplan

Veiprojektet ble tatt inn som en del av Nasjonal transportplan 2002-2011 (Nasjonal transportplan 2010). I Nasjonal transportplan presenteres regjeringens samlede strategi for transportpolitikken. Planperioden er på 10 år, men planen revideres og legges frem hvert fjerde år. Planen inneholder ved siden av prinsipielle standpunkter også en prioritering av aktuelle veiprojekter og er dermed gjenstand for oppmerksomhet fra en rekke ulike aktører. Til den nåværende planen, NTP 2010-2019 kom det inn over 200 høringsuttalelser fra alt fra ulike offentlige aktører på kommunalt, fylkes- eller statlig nivå til næringslivs- og trafiksikkerhetsorganisasjoner. Til utarbeidelsen var det også knyttet en referansegruppe som til en viss grad speiler høringsuttalelsene. Blant de 35 ulike aktørene finnes blant annet representanter for brukere av veien (f.eks. Norges Lastebileier-Forbund, Logistikk- og Transportindustriens Landsforening, Norges Automobilforbund), byggere av veien (f.eks. Byggenæringens landsforening, ITS Norway), ideelle organisasjoner (f.eks. Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon, Norges Naturvernforbund, Norsk forening mot støy, Trygg Trafikk) og offentlige forvaltningsorganer (f.eks. Kommunenes sentralforbund, Direktoratet for Naturforvaltning, Riksantikvaren, Statens Forurensningstilsyn, Statens kartverk).

Medvirkning fra lokalbefolkningen

Denne mangefasetterte sammensetningen gjentar seg også på mer detaljerte plannivåer. De bosatte i området, representert gjennom velforeningene Skui vel og Berger og Rykkinn vel, ønsket i utgangspunktet en sammenhengende, alternativt to lange tunneler, mens forslaget fra Statens vegvesen inneholdt to kortere tunneler. Denne løsningen innebar blant annet at Økrikrysset kunne anlegges som et standardisert "ruterkryss" (p.m. Gløersen 2010). Formannskapet sluttet seg i møtet 1.11.2000 til velforeningenes forslag, men en rekke faktorer, bl.a. kryssing av Isi avfallsanlegg, opprettholdt Vegvesenets innvendinger mot alternativet. Aktørene henvendte seg til slutt til Fylkesmannen som la frem et trasévalg basert på et kompromiss (**5.02-03**). Dette forslaget ble deretter lagt til grunn for reguleringsarbeidet og

utarbeidelse av detaljplan (Bærum kommune 2003). Kompromissforslaget fra Fylkesmannen innebar at det ble utarbeidet to forslag for lokalisering av krysset (Statens vegvesen 2003). I rådmannens vurdering og anbefaling til vedtak kommer pluraliteten av aktører og interesser til syne (Bærum kommune 2003:796):

Fylkesmannen i Oslo og Akershus anbefaler Økri øst-alternativet, Fylkesrådmannen anbefaler Økri vest-alternativet. Statens vegvesen anbefaler alternativ Økri vest. Skui Vel anbefaler Økri øst, Berger Rykkinn Vel anbefaler Økri vest. Den ene av de store grunneierne i Økrikryssområdet anbefaler Økri øst alternativet. Den andre store grunneieren anbefaler Økri vest. Noen beboere i Økri Øst ønsker alternativ Økri øst, noen vest. Enkeltuttalelser fra beboere på Skui-siden ønsker Økri øst, beboere på Rykkinn-siden ønsker Økri vest.

Kommunestyret fulgte opp Plan- og miljøutvalgets tidligere vedtak og valgte Økri øst (**5.04**). Hvis man ser vedtaket ut fra et medvirkningsaspekt, kan man derfor fastslå at Økrikrysset slik det ligger der i dag, er resultatet av engasjementet fra Skui vel. Anbefalinger fra fageta-ter som Statens vegvesen, landbruksmyndigheter eller den andre velforeningen i området, nådde ikke frem i den siste avgjørende runden.

Medvirkning fra kvalitative variasjoner og kulturelle virksomheter

Medvirkningen fra befolkningen representerer imidlertid bare ett aspekt ved hvilke faktorer som ble premissgivende for lokaliseringen. Ved siden av engasjementet fra velforeningene som arbeidet for et best mulig lokalmiljø, og Vegvesenet som arbeidet for en optimal trafikkfaglig løsning, synliggjorde arbeidet med detaljplanen ytterligere tre aktører som ble premissgivende for lokaliseringen av krysset: en nedlagt skolestue i Økri Øst med status som verneverdig, ulike veinormalers krav til veigeometri- og utstyr, og tilfredsstillende grunnforhold (fjell) for tunnelløsninger (Gløersen 2010 pers.med.). Bevaringsstatus og veinormaler gir eksempler på medvirkning fra kulturelle virksomheter, mens fjellet representerer medvirkning fra områdets kvalitative variasjoner. I tillegg er anleggelsen av Økrikrysset er en direkte konsekvens av krav stilt i den gamle HB 235.02 *Stamvegutforming* (Statens vegvesen 2002a) , HB 017.93 og HB 018.99 *Vegbygging* (Statens vegvesen 1999) (Gløersen 2010). I dag er de to førstnevnte slått sammen i HB 017.08, mens HB 018.05 (Statens vegvesen 2005) har kommet i ny utgave.

Anleggelse av vei

Profesjonsmangfold

Bare i Statens vegvesen er det snakk om bruingeniører, tunnelingeniører, elektrofolk, landskapsarkitekter, biologer, miljø, støy, forurensning, geoteknikk, ingeniørgeologer, trafikkteknikere, bompengespertter, trafikk sikkerhetsfolk, anskaffelser, administrative støttefunksjoner, jurister, servicefolk, arealplanleggere, landmålere, stikkere, skogteknikere, jordskifteteknikere, geodata, hydrologer, IT-personell, grafikere, grunnborere, arkivpersonell, tekniske tegnere, renholdere, VTS-ansatte, sikkerhetsinspektører, tunnelforvaltere, skilt, oppmerking, vegdekker, vedlikeholds kontrollører også videre. Puh (Kjell Wold & Håkon Aurlien 2009:12).

Overgangen fra detalj- og reguleringsplan til prosjektering og byggeplan innebærer en dreining i aktørenes sammensetning og profesjonalitet. Mangfoldet av virksomheter og interes-

ser avgrenses, og prosjektet drives videre av profesjoner med lang erfaring både i forhold til eget og andre virksomheters fagfelt. Likevel opprettholdes kompleksiteten av kulturelle virksomheter. Da en ny parsell av E6 i Hedmark ble åpnet, kunne *Vegen og Vi (5.05)* presentere noen av de virksomhetene som på en eller annen måte har oppfatninger eller legger premisene for hvordan områder oppfattes som landskap i et aktuelt veiprojekt.

Kompleksiteten gjenspeiler seg i E16-prosjektets tegningsliste slik den ble påbegynt i detaljplanen og videreført i byggeplaner og arbeidstegninger. Krav og prosedyrer til tegninger er regulert i HB 0139.07 *Tegningsgrunnlag* (Statens vegvesen 2007b). Håndboken gir blant annet føringer for hvilke spørsmål tegningsdokumentasjonen skal besvare i de ulike planfasene, tegningskoder knyttet til ulike fag, hvordan tegningene skal presenteres, krav til tittelfelt, papirformat, målsetting, fonter, strektykkelse, bokstavhøyder, plassering av tekst, farge- og symbolbruk. I innledende planfaser til og med reguleringsplan skal for eksempel tegningene gi "[r]ettsgrunnlag for å erverve nødvendig grunn og rettigheter, [k]ostnadsoverslag med nøyaktighet på $\pm 10\%$ [og] [f]ramstillingen skal være slik at de berørte får forståelse av hvordan forholdene vil bli etter gjennomføringen (Statens vegvesen 2007b:6)." Det påfølgende konkurransegrunnlaget "... skal inneholde alle beskrivelser, tegninger og digitale grunnlag som er nødvendige for å gjennomføre anlegget (Statens vegvesen 2007b:7)", deriblant komplett kostnadsberegning, kontrakter med entrepenører og tilsyn i byggeperioden. Allerede blant detaljplanens 148 tegninger finnes veiingeniørens plan-, profil og skilttegninger, VA-ingeniørens drenspaner, EL-ingeniørens kabel- og belysningsplaner, landskapsarkitektens beplantnings- og koteplaner, jordskifterens ervervsplaner i tillegg til illustrasjoner, støyberegninger og detaljer av konstruksjoner og tekniske bygg (Statens vegvesen 2003-3).

Medvirkning fra veinormaler

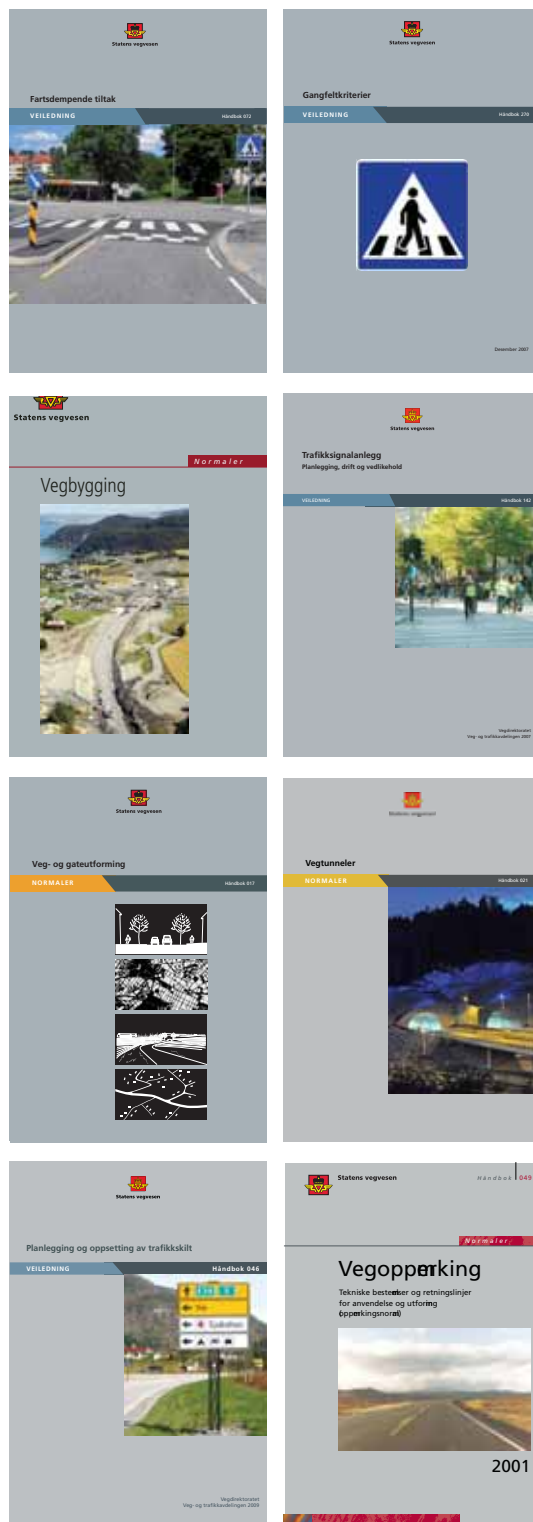
Med økt detaljering synliggjøres også betydningen av HB 021.10 *Vegtunneler* (Statens vegvesen 2010a). Tunnelene deles inn i seks klasser (A-F) basert på trafikkmengde og tunnallengde (Statens vegvesen 2010a:29). Brenne- og Skuitunnelen begge inngår i den nest høyeste klassen (i aktuell normal E). Til denne tunnelklassen stilles det ikke bare krav til selve tunnelen, men også til daganlegget rundt tunnelportalene. Blant annet skal det monteres fjernstyrte bomber for stengning av tunnel, det skal vurderes lokal ITV-overvåkning av området rundt bommene, og det skal monteres høydehindere slik at ikke for høye kjøretøy kan ta seg inn i tunnelen (Statens vegvesen 2010a:54). Ved siden av disse sikkerhetstiltakene som blir ansett å representere et minimum (Statens vegvesen 2010a:49), stilles det en rekke krav til skilting og signalanlegg. Tunnelnavnskilt skal anvendes for tunneler lengre enn 500 meter, ev. nødtelefoner og brannslukkere skal varsles og bommene skal ha påmontert skilt 930 *Sperremerking*. Det kan i tillegg være nødvendig å varsle tunnelen med skilt 122 *Tunnel*, 104 *Bratt bakke*, 314 *Høydegrense*, ved spesielle forhold også skiltene 334 *Forbikjøringsforbud*, 335 *Forbikjøringsforbud for lastebil*, 306.8 *Forbudt for gående og syklende* og 308 *Forbudt for transport av farlig gods* (Statens vegvesen 2010a:63).

Veinormalene danner et kunnskapsnettverk

HB 021.10 viser for mer detaljerte regler vedrørende trafikkskilt, trafikksignalanlegg og veioppmerking til de daværende utgavene av håndbøkene HB 050.08 *Trafikkskilt* (Statens

5.05 Fra *Vegen og Vi* 2009.11, landskap som billedmangfold

5.06 Veinormalene danner et kunnskapsnettverk

vegvesen 2009a), HB 048.07 *Trafikksignalanlegg* (Statens vegvesen 2007a), HB 049.01 og HB 062.11 *Trafikksikkerhetsutstyr* (Statens vegvesen 2011) (Statens vegvesen 2010a:62). I HB 046.09 *Planlegging og oppsett av trafikkskilt* (Statens vegvesen 2009b) henviser en egen tabell til 14 forskjellige håndbøker som også kan være relevante i forbindelse med spørsmål om skilting. Håndbøkene danner på denne måten et eget refererende kunnskapsnettverk **(5.06)** der hver håndbok skal være tilpasset de øvrige bidragene i nettverket. At spesialiseringsgraden har økt de senere årene får vi klare indikasjoner på i forordet til HB 049.01. Her begrunnes oppsplittingen av den tidligere *Håndbok 050 Skiltnormaler* i tre nye normaler blant annet med at det har "... vist seg vanskelig å holde en så stor publikasjon å jour [og at] [d]e tre hoveddeler av håndboken - skilt, oppmerking og signaler - henvender seg også i noen grad til ulike grupper av fagspesialister (Statens vegvesen 2001:3)." Skiltnormalens omfang alene, over 800 sider, gir en antydning om at innholdet er svært omfattende.

Veinormalene er del av et nasjonalt og internasjonalt juridisk nettverk

Bruk av skilting langs vei er regulert av flere lover og forskrifter. I Norge må man i tillegg til en rekke internasjonale forskrifter, også innrette seg etter vegtrafikkloven vedtatt av Stortinget, skiltforskriften utformet av Samferdselsdepartementet og skiltnormalene utformet av Vegdirektoratet (Statens vegvesen 2009a:9-10). Planleggeren må både kjenne til hvilke skilt som finnes tilgjengelige, hvilke situasjoner som krever skilting, hvilken myndighet som har hjemmel til å sette opp og fjerne skilt, hvilke kriterier som plasseringen av skiltet må innfri for å kunne anses som gyldig, og hvilken klageadgang som foreligger. Blant annet skal det med hvert skiltvedtak følge et vedtaksbrev der bakgrunnen for skiltet dokumenter, og som oppbevares i et sentralt vedtaksregister (Statens vegvesen 2009a:21). På denne måten inngår skiltene i en nasjonal og internasjonal, juridisk virksomhet der oppsettingen av hvert enkelt skilt er nøye regulert og definert av egne regelverk, og deretter innlemmet i et eget forvaltningsapparat. Skiltene selv skal oppføres i et eget skiltregister. For riks- og fylkesveier skal Nasjonal vegdatabank benyttes som base (Statens vegvesen 2009a:27).

Veinettet som del av et transportsystem

Skiltnormalen har derfor sine ord i behold når den hevder at "[s]kiltingen utgjør sammen med vegoppmerking og trafikksignaler et omfattende informasjons- og styringssystem for vegtrafikken (Statens vegvesen 2009a:35)." Sammen med oppbyggingen av Nasjonal vegdatabank og utviklingen av forskjellige tekniske løsninger som både installeres som en del av veien, men også i farkosten (for eksempel GPS), etableres gradvis en infrastruktur som gjør det mulig for ansvarlige myndigheter å overvåke og kontrollerer trafikkstrømmen på en helt annen måte enn tidligere. Det finnes allerede i dag 5 veitrafikkentraler i landet som overvåker mange av landets veistreknings. Også Brenne- og Skuitunnelen er knyttet til Vegtrafikkentralen. Kombinasjonen av tekniske løsninger og trafikkforvaltning kalles ITS, intelligente transportsystemer **(5.07)**. I Statens vegvesens ITS-strategi heter det at "Statens vegvesen er inne i en overgang fra primært å bygge og drifte veinettet til å bli en operatør av et helhetlig transportsystem (Statens vegvesen 2007f:4)." En notis i Aftenposten **(5.08)** illustrerer hva denne overgangen kan innebære i praksis. Under overskriften *Datatrøbbel stengte E6*

(Aftenposten 2010) leser vi både om datasystemer som virker som de skal og stenger tunnelen ved et uhell, og om systemer som svikter og holder veien fortsatt stengt når opprydningen er ferdig og veibanen klargjort for ferdsel.

Satsingen på ITS er politisk forankret. I *Nasjonal transportplan* heter det blant annet at "[v]ed å investere i ITS kan man på relativt kort sikt oppnå løsninger som gir trafikanter, transportører og myndigheter et bedre beslutningsgrunnlag og dermed bedre utnyttelse av ressursene (Samferdselsdepartementet 2009:40)" Ytringen inngår i en talesjanger der veien blir omtalt og forstått som et kalkulerbart system. Samtidig innrømmes det at veien mellom operative kontrollsystemer og kartlegging av den enkeltes bevegelsesmønster er kort (Samferdselsdepartementet 2009:319). Det er likevel vektleggingen av systemverdiene som kommer til uttrykk i *Nasjonal transportplan*. Avveiningen føres på teknikkens premisser. Initiativet overlates til den tekniske utviklingen. Uønskede virkninger ved systemene skal håndteres av teknikken selv (Samferdselsdepartementet 2009:322):

Faren for at det blir vanskelig eller nærmest umulig å ferdes fullstendig anonymt er til stede og må tas på alvor. Samtidig er det neppe sannsynlig at bruken av elektroniske løsninger vil bli mindre, spørsmålet er heller å utvikle løsninger som både ivaretar effektivitets- og pålitelighetshensyn og personvern hensyn. Regjeringen er opptatt av at det i systemene legges inn effektive sperrer slik at det ikke blir mulig (for uvedkommende) å følge enkeltpersoners bevegelser.

Veien som uttrykk for ideologi og verdivalg

Medvirkning fra ideologier: målform, kjønnsnøytrale skilt og 0-visjonen

Det budskapet som trafikkskiltene formidler, fortellingene de opprettholder og sprer ut langs hele det offentlige veinettet, er gitt av bestemte ideologiske føringer. Dette gjelder blant annet valg av språk der det heter at "[s]kiltbudskap som gis med tekst, skal ha den målform som er vedtatt i den kommune hvor skiltet settes opp, jf forskrift om målvedtak i kommunar og fylkeskommunar (Statens vegvesen 2009a:37)." Stedsnavn skal "fastsettes etter regler gitt i stadnamnlova med forskrifter, " og der navneformene er samiske eller kvenske skal disse brukes, og på steder med flere offisielle navneformer skal i utgangspunktet alle føres opp (Statens vegvesen 2009a:48). En annen ideologisk premiss gjelder utforming av skilt. Fra 7. oktober 2005 ble det i skiltforskriften stilt krav til at alle skilt skulle være kjønnsnøytrale (p.m. Skaar 2010).

0-visjonen (**5.09**), den ideologien den presenterer og er bygget opp på, har likevel adskillig større betydning for veiutforming enn tilpasning til målform og kjønnsnøytralitet. Nullvisjonen ble offisielt innført som en del av *Nasjonal transportplan 2002-2011* der det i det innledende sammendraget heter at "[i] det langsiktige arbeidet med sikkerhet i transportsektoren legger Regjeringen til grunn en visjon om at det ikke skal forekomme ulykker med drepte eller livsvarig skadde (Samferdselsdepartementet 2000:3)." Visjonen er senere innarbeidet som grunnleggende premiss i veinormalene. I for eksempel HB 017.08 står det innledningsvis at "[n]ullvisjonen for trafiksikkerhet legges til grunn for utforming av alle veg- og gatesystemer (Statens vegvesen 2008a:11)." Begrunnelsen og motivasjonen for visjonen bringer enda flere virksomheter inn i veianlegget.

5.07 ITS, illustrasjon fra www.vegvesen.no

Datatrøbbel stengte E6

■ Nordbytunnelen på E6 fra mot Oslo var stengt i over en time i går. Problemet startet da en bil mistet hjulet inne i tunnelen og Veitrafikksentralen (VTS) skulle stenge tunnelen.

En dataservert i systemet som brukes til å styre bommer og signaler hadde hengt seg opp, men VTS klarte likevel å senke bommene og tenne de røde lysene.

Verre var det da tunnelen skulle åpnes igjen etter 25 minutter. Bommene gikk opp, men alle skilt og blinkende lys dirigerte fortsatt bilistene over i en fil og over på gamle E6.

– Vi har reservesystemer, men de klarte ikke å snakke sammen, forteller **Mats Carlsson** i VTS Oslo til Aftenposten.

– Det bedre at det henger seg på denne måten enn at bilistene kjører inn i en farlig situasjon, sier Carlsson.

5.08 Veien som del av et transportsystem, fra Aftenposten 25.10.2010

5.09 0-visjonen som lokalisert fortelling

Medvirkning fra forskningspraksis

I forlengelse av transportplanen og Samferdselsdepartementets strategiplan *Trafikksikkerhet på veg 2002–2011* ble det i perioden 2002–2005 gjennomført et etatsprosjekt (Statens vegvesen 2007g) som samlet en rekke mindre forsknings- og utviklingsprosjekter innenfor trafikksikkerhet. Av disse er det særlig to undersøkelser som aktualiserer hvordan oppfatninger av områder oppstår og anvendes. Disse finner vi presentert under overskriftene *Barriere tenkning nytt verktøy for økt trafikksikkerhet* og *Økt innsats mot dødsfellene i vegkantene* (Statens vegvesen 2007g:4,16). Begge forskningsprosjektene er utført ved SINTEF og presenterer ved siden av de foreliggende resultatene også en ideologisk betinget innfallsvinkel til forskningsoppgaven.

Sammenhengen mellom bruk av barrierer og ulykkesrisiko (Hokstad 2005) ble undersøkt med utgangspunkt i begrepsbruk og tankegang fra risikofylte prosjekter som kjernekraftverk og offshoreanlegg (Hokstad 2005:5). Undersøkelsen slo fast at ulike former for barrierer, alt fra fysiske (midtrekkverk, bilbelte) til funksjonsbarrierer (alkolås, førerstøttesystem som overstyrer føreren), varslende (profilert veimerking), lovgivende og kontrollerende barrierer, kan bidra til å redusere konsekvensen ved alvorlige trafikkulykker. I undersøkelsen av veiens sideterreng var også formålet å avklare sideterrengets betydning for ulykkesfrekvens og skadeomfang for deretter å kunne gi konkrete anbefalinger (Sakshaug 2007:3). Begge studiene er dermed beregnet på anvendelse i praksis. Av den grunn er det også vesentlig å forstå hvilken ideologi resultatene bygger på og hvilke forutsetninger de presenterte resultatene og anbefalingene følger av.

Undersøkelsene bygger ofte på en rekke ideelle forutsetninger der overgangen mellom idealitet og realitet er uklar. "Modellen starter med en normal kjøresituasjon, hvilket vil si en kontrollert kjøresituasjon, hvor fører har kontroll over situasjonen (Hokstad 2007:5)." Denne forutsetningen gjør at alle avvik fra *modellens* normalsituasjon samtidig blir tolket som avvik fra normalsituasjonen slik den erfares i praksis. Forskningen innfører med andre ord en nøytralisering av forholdet mellom modell og praksis. Den valgte normalsituasjonen innebærer at systemrasjonaliteten som fungerer godt innenfor erkjennelsesmodellen, også blir normerende for systemtenkernes virkelighetsforståelse. For eksempel heter det i *Nasjonale handlingsplan for trafikksikkerhet på veg 2010-2013* at "...[i] en helhetlig forståelse av trafikkulykker må vegtrafikken betraktes som et system med elementene menneske, kjøretøy og veg (Statens vegvesen, Politiet et al. 2010:30)." Jörg Beckmann (2005) har kritisert denne tilnæringsmåten ved å peke på hva som skjer når en trafikkulykke blir overført fra en erfarings- til en beregningssituasjon: "Transformed into a text, the crashed and police-reported hybrid is now moved away from its 'natural habitat' – the road space – and placed in the legal, medical or academic regions of the network (Beckmann 2005:95)." På denne måten blir farkosten gjort uavhengig av situasjonen der hendelsen fant sted. Samtidig blir farkost og situasjon tilført en rasjonalitet som kun opprettholdes og betinges av deres funksjon, det vil si hvordan de håndteres av modellen. Troen på denne rasjonaliteten uttrykkes ved å beskrive veien som et forhold mellom trafikant og andre trafikksikkerhetsaktører der myndigheten har ansvar for å anlegge barrierer slik at "...at dersom trafikantene følger lover og regler og kjører aktsomt, skal ulykker ikke gi alvorlige konsekvenser (Statens vegvesen, Politiet et al.

2010:42).”

Videre bygger studiene på en tilsløring av de foreliggende valgsituasjonene og deres betydning for så vel modellens funksjonalitet som for de resultatene og anbefalingene som kan gis på dette grunnlaget. Sakshaug vurderer for eksempel sideterrengets betydning ut fra lesing av politiets saksdokumenter. Hvilke kriterier som er lagt til grunn for å si at "... for 59 % av ulykkene har vi bedømt at hinderet har ført til meget stor eller stor forverring av skadens alvorlighet (Sakshaug 2007:21)” er vanskelig å lese ut av rapporten. Ved å avgrense undersøkelsen til utforkjøringsulykker og fokusere på sideterrenget, reduseres betydningen av fører eller farkost som aktør, og materialiteten står igjen som påviselig årsak. Tilsvarende foretar Hokstad et valg mellom hva som regnes som barriere og risikopåvirkende faktor der føreren ender opp som det altoverskyggende risikoelementet, mens barrierene hovedsakelig kan presenteres som enkle, avgrensede tiltak. Ved å skille trafikantens handling fra veianlegget kan Sakshaug presentere klare funn som at "41 % av hindrene har vært stein/fjell og 31 % trær, til sammen utgjør dette ca ¾ av hindrene (Sakshaug 2007:8)", og den kan foreslå konkrete tiltak: "Resultatene viser at tiltak som fjerning av trær og steiner og behandling av sideområdet inn mot fjellskjæringer (som for eksempel oppsetting av rekkverk) er viktig (Sakshaug 2007:8).”

Rapporten diskuterer heller ikke de prinsipielle sidene ved å overføre tankegang fra svært avanserte og konsentrerte installasjoner gjennom landets nettverk av veier til den enkeltes borgers hverdagsliv. Til tross for at rapportens resultater blir brukt som argument i nettopp dette spørsmålet, overlater forskningsarbeidet argumentasjonen til modellens tall og rasjonelle funksjonalitet. Det er likevel med status som forskningsarbeider at modellresultatene tilbakeføres til ulike deler av veivirksomheten. For eksempel ser vi hvordan modellresultatene blir tilført retorisk merverdi i overgangen mellom forskning og praksis når de i etatsprosjektet blir presentert under overskriften *Økt innsats mot dødsfellene i vegkanten* sammen med et bladløst eiketre (5.10). Dermed endres ikke bare den materielle veisituasjonen, men også oppfatningen av hvilken fare ferdsel langs vei og de elementene man møter der representerer, av analytiske modeller.

Den anlagte veien er en virkeliggjort modell

Når jeg gjennom nettinggjerdet betrakter Økrikrysset, anskueliggjøres derfor ikke bare elementer som kjørebaneler, oppmerking, lysarmatur, gressvoller og betongkonstruksjoner, men også den ideologien, de verdivalgene og virkelighetsforståelsene, som gjennom nasjonale transportplaner, gjennom medvirkning i valg av veitrasé og deretter prosjektering av ferdig anlegg, gjennom veinormaler, etatsprosjekter og overføring av tankementalitet knyttet til offshoreinstallasjoner og kjernekraftverk, materialiseres i synsfeltet og gir meg en oppfatning av området som landskap. Billedannelsen er på denne måten gitt av en rekke samvirkende og materialiserte aktører med opphav i alt fra områdets materialitet og befolkning til standardiserte normaler, ideologier og strategisk transportplanlegging.

Betraktningen åpner opp for å stille seg spørsmål om veien slik den ligger der klargjort for praksis, i det hele tatt er et produkt av området selv eller om veien gjennom veinormalenes

Hver tredje ulykke med drepte eller hardt skadde er en utforkjøringsulykke. Riktig utforming av vegens sideområde er derfor viktig for å redusere risikoen for ulykker og for å begrense konsekvensene. Forskere ved SINTEF har nå lagt frem en rapport som gir klare anbefalinger om økt innsats på dette området.

Økt innsats
mot dødsfellene
i vegkanten

5.10 Nullvisjonen, oppfølgende etatsprosjekt i Vegvesenet

Vegtype	51	52	53	54	55	56	57	58	59	H1	H2	Sa
ADT	508	5	5	508	508	508	508	508	508	8	8	5
Fartsgrense (km/t)	0-12'	0-4'	0-4'	4-8'	8-12'	> 12'	12-20'	> 20'	< 1.5'	1.5-4'	< 1	
Terreprofil [m]	8,5	8,5	8,5	10	12,5	16	19	19	22	6,5	7,5	6
Skulder [m]	1	1	1	1	1,5	0,75	1,5	1,5	3	0,5	0,75	0
Kjørefelt 1 [m]	3,25	3,25	3,25	3,5	3,75	3,25x2	3,5x2	3,5x2	2,75	3	2	2
Skille kjøreretninger [m]				1,0 MMA	2,0 MR	1,5 MK	2,0 MR	2,0 MR				
Kjørefelt 2 [m]	3,25	3,25	3,25	3,5	3,75	3,25x2	3,5x2	3,5x2	2,75	3	2	2
Skulder [m]	1	1	1	1	1,5	0,75	1,5	1,5	3	0,5	0,75	0
Alternativ utforming [m]	7,5x5											5,5
Min. horisontalkurve radius [m]	150	250	450	275	450	200	300	700	700	200	200	5
Min. klossde [m]	85	125	180	140	180	100	140	245	245	110	110	4
Stoppskilt [m]	70	115	175	140	175	70	145	255	255	100	100	4
Moteskilt [m]												
Forbikringsåst [m]		450	550	450						450	450	
Min. horisontalkurve radius [m]	1 100	2 800	6 400	4 200	1 100	4 200	13 700	13 700	2 800	2 800	40	40
Min. vertikalkurve radius, lav [m]	1 100	1 900	2 400	2 100	2 600	1 100	2 100	3 400	1 600	1 600	40	40
Maks. overhøyde [%]	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
Maks. svinging [%]	6	6	6	6	6	6	6	6	5	8	8	4
Maks. resulterende fall [%]	10	10	10	10	10	10	10	10	9,5	11,3	11,3	1
Min. resulterende fall [%]	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Kryssløsning	TUXR	TUR	TUR	TURP	P	TUXRP	P	P	P	TUR	TUR	T
Avstand mellom kryss [m]	250	500	1000	1000	1000	300	1000	3000	3000	250	500	
Min. horisontalkurve radius [m]	225 (TK)	425 (T)	700 (T)	550 (T)		250 (TK)			350 (T)	350 (T)		
Min. vertikalkurve radius, hog [m]	2 300	6 100	13 900	9 300	13 900	2 300			4 200	4 200		
Akkjerer	BAF	B	B	AF	AF	AF	AF	AF	AF	B	B	T
Min. vertikalkurve radius, hog [m]	1 400	3 600	8 200						2 400	2 800		
Avstand mellom stoppløser [m]		2,5	2,5	1	1				2,5	2,5		
Forbikjøring												
Eget- eller motg. felt		M	M	EM	E	E	E	E	E	M	M	
Belysning	UB	I	I	I	B	B	BB	B	B	I	I	B
Dimensjonerende kjerntøy	VT	VT	VT	VT	VT	VT	VT	VT	VT	VT	VT	L
Dimensjonerende kjerntøy	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A

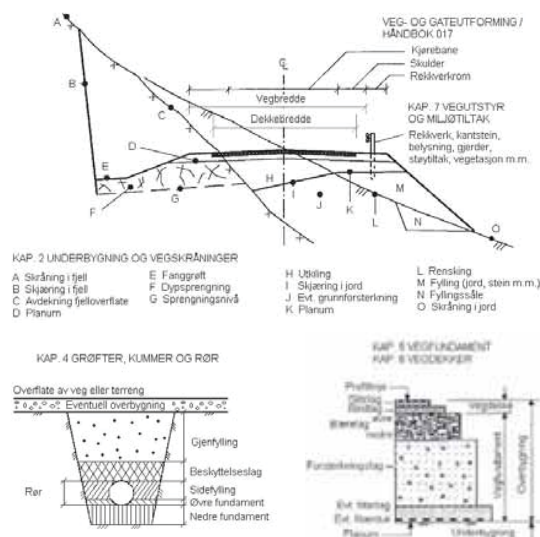
* I tillegg kommer fortausløsning

5.11 HB 017 Dimensjoneringsklasser, standard-krav

videreføring av for eksempel 0-visjonens verdivalg heller er å betrakte som en virkeliggjort erkjennelsesmodell. Veinormalene er hjemlet i veglovens kapittel III, § 13 der det under "planlegging, anlegg og vedlikehold av veg" står at "[d]epartementet gir føresegner om anlegg av offentlig veg (vegnormalar) (Norge 1963:III.13)." Veinormalene anviser hvilke rammer utforming og standard av alle offentlige veier skal foregå innenfor. Det skal i utgangspunktet mye til for å kunne avvike normalene (Statens vegvesen 2008a:3). Selv om Økrikrysset av Vegvesenet blir betegnet som en minimumsløsning blant annet ut fra krav til av- og påkjøringsramper, inneholdt formannskapetets innstilling, da reguleringsplanen ble behandlet 24. september 2003, likevel en oppfordring til Vegvesenet om å "... vurdere en smalere og mindre arealkrevende løsning (Bærum kommune 2003:777)," i den videre prosjekteringsfasen. De ulike oppfatningene tydeliggjør at det er veinormalene som danner referansene for Vegvesenets kvalitative vurderinger. Om anlegget er stort eller lite avgjøres for eksempel ikke av området som veien er anlagt i, men av innholdet i de veinormalene som anlegget virkeliggjør. Den eneste dispensasjonen fra normalene som ble gitt i veiprojektet gjaldt stigningen i Skuitunnelen som av hensynt til grunnforholdene, ble tillatt brattere enn normalens krav. I følge prosjektleder Knut Gløersen ville neppe denne dispensasjonen, med de i mellomtiden skjerpede kravene til tunnelsikkerhet, blitt innvilget i dag (Gløersen 2010 pers.med.).

Veinormalenes sterke posisjon bekreftes av omfanget av dispensasjoner. I følge Bjarte Skogheim i Vegdirektoratet lå antall fravikssaker i perioden 2000-2010 på rundt 60-100 pr. år. Dette gjaldt fravik fra alle veinormaler og gjaldt hovedsakelig aspekter ved prosjektene slik Skuitunnelen er et eksempel på. Antallet ble vurdert som lavt (p.m. Skogheim 2010). Blant de mange bidragsyterne som preger veiens lokalisering og utforming står dermed nettverket av veinormaler i en særstilling. Veinormalene definerer en modell som aktuelle planer hovedsakelig holdes innenfor. I denne erfarings situasjonen foregår sjåførens ferd.

001.3 Vegens elementer (vegkroppen)

Figur 001.2 Oversikt over hvor vegens elementer er beskrevet

5.12 HB 018 Veikroppen

5.2 Normalisert ferd

Når snoren klippes og anlegget åpnes for allmenn ferdsel, tilføres veien ytterligere aktører som medvirker i den farendes billeddannelse. Veien blir ikke lenger til som et resultat av ulike aktørers avgrensede innflytelse, men danner det felles erfaringsgrunnlaget som alle farende må forholde seg til. De ulike landskapsbildene som veien knyttet sammen i lokaliserings- og anleggsfasen, foreligger gjennom den ferdige veien i materialisert form. Veien tilbyr på denne måten den farende en kvalitativ-symbolsk erfarings situasjon som han deler med veiens øvrige trafikanter. I dette underkapittelet vil jeg både redegjøre for hvordan den felles normeringen foregår, men også trekke inn aktører som utfordrer sammenhengen mellom felles erfarings situasjon og delt landskapsbilde.

Ferdens organiske moment normaliseres

Både de kravene som stilles til geometrisk utforming i HB 017.08 og til oppbygging av selve elementet i HB 018.05, medvirker til at ferden i dag foregår på en vei avstemt til farkostens, i første rekke bilens, egenskaper. HB 017.08 angir en rekke krav til hvordan veien møter den

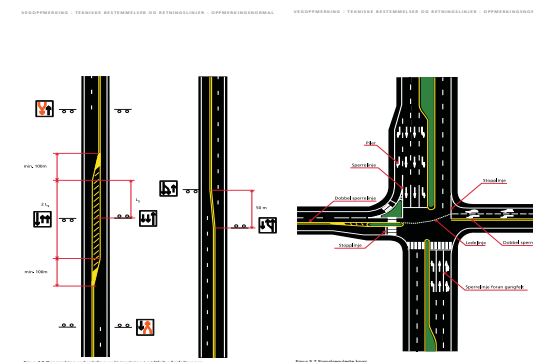
farende. Veidelen av normalen innledes med en kategorisering av veisystemet der trafikkmengde (ÅDT – årsgjennsnittstrafikk) og maksimal hastighet (fartsgrense) sammen med veiens plass i veihierarkiet (funksjon) utgjør grunnlaget for til sammen 17 forskjellige dimensjoneringsklasser (5.11). Til hver klasse er det knyttet en rekke krav til blant annet tverrprofil, horisontal- og vertikalkurvatur, overhøyde, stigningsforhold, avstand mellom kryss, belysning, dimensjonerende kjøretøy og kjøremåte (Statens vegvesen 2008a:66). HB 018.05 angir en rekke anleggstekniske krav som bestemmer både selve veilegemets og tilhørende konstruksjoner som murer, broer, skråninger og lignende, sin holdbarhet og funksjonsdyktighet over tid (5.12). ”Overbygningen skal fordele laster fra trafikken til undergrunnen slik at det ikke oppstår skadelige eller uakseptable deformasjoner (Statens vegvesen 2005:170).” De to normalene gir dermed den farende en bestemt kinestetisk-optisk erfaringssituasjon. Der HB 017.08 med sine krav til geometri og linjeføring primært relaterer seg til det visuelle innholdet av bildet, medvirker HB 018.05 i større grad til den kinestetiske delen. Til sammen sørger de for at ferden kan gjennomføres som et avstemt og dynamisk forløp, fri for uventede hindringer og brudd i så vel veiens sekvenser som i det materielle dekket.

Ferden kanaliseres

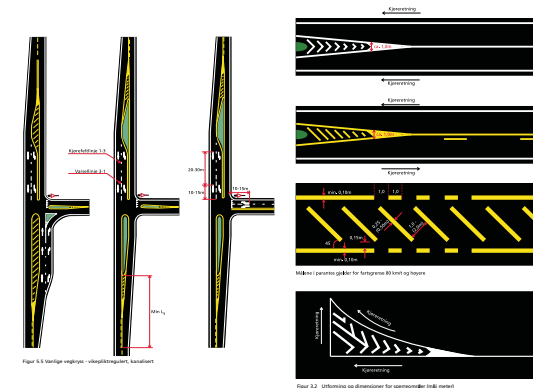
Veilinjje, oppmerking, midtrekkverk og gjerder

Den anlagte kjørebane kanalisere ferdsele til bestemte korridorer. Sjåførens ferd er i utgangspunktet begrenset til de retningslinjer som gjelder for den dimensjoneringsklassen veien tilhører. For eksempel er adgangen til de ulike veiklassene begrenset. HB 017.08 angir at ”[p]å stamveger og andre hovedveger tilstrebes så få avkjørsler som mulig. Når en stamveg planlegges i en ny trasé, bør den planlegges avkjørselsfri (Statens vegvesen 2008a:62).”

Ved siden av kanaliseringen gjennom veinettet, veilegemet og kjørebane, blir vi som sjåfør ytterligere ledet av en rekke tegn og installasjoner i og langs veien (5.13). Krav til veioppmerking finner vi i HB 049.01 *Vegoppmerking* (Statens vegvesen 2001). Veioppmerkingen har tre hovedfunksjoner. Den skal ”... lede trafikken gjennom angivelse av kjørebane og kjørefeltens forløp og anvendelse; varsle trafikantene om farlige eller spesielle forhold ved vegens geometriske utforming; regulere trafikken gjennom selvstendig regulerende betydning; supplering av bestemmelser gitt i trafikkreglene; eller supplering av reguleringer gitt ved oppsatte trafikkskilt (Statens vegvesen 2001:9).” Innenfor den forholdsvis avgrensede kjørebane, kanaliseres dermed bilistens ferd ytterligere. Endelig representerer sammenhengende midtrekkverk den mest konsekvente formen for kanalisering ved å hindre enhver krysning over i motgående kjørefelt. I *Nasjonalt handlingsplan for trafiksikkerhet på veg 2010-2013* oppgis antall kilometer midtrekkverk på to- og trefelts riksveier til 118 km pr. 1. januar 2010, mens målet er bygging av ytterligere 93 km slik at situasjonen pr. 1. januar 2014 vil være totalt 211 km vei (Statens vegvesen, Politiet et al. 2010:17). I de mest optimaliserte veikorridorane, slik som den nye E18 mellom Grimstad og Kristiansand (5.14), forlattes heller ikke veien uten at kanalisierende virkemidler som viltgjerder og ferister vanskelig kan overses.

Figur 6.7: Dimensjonering av kjørebane og kjørefelt i forhold til veibredde. Figur 6.8: Dimensjonering av kjørebane og kjørefelt i forhold til veibredde.

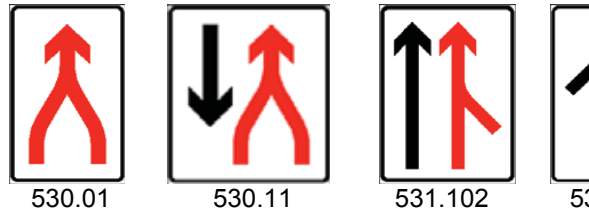

Figur 5.13: Markering og dimensjoner for kjørebane (til venstre). Figur 5.14: Markering og dimensjoner for kjørebane (til høyre).

5.13 HB 049 Vegoppmerking

5.14 E18 mellom Lillesand og Grimstad, kanalisierende gjerder

5.16 E16 mellom Sundvollen og Skaret, midtrekkverk opphører

5.17 Sørkedalen skole, spesiell fartsgrense gjelder ca 50 meter

5.18 Fv. 827 Drag i Nordland, adkomst til stedet

5.15 HB 050 Trafikkskilt, anvist ferd

Trafikkskilt

Veioppmerkingen inneholder også symboler og tekst som i større grad relaterer seg til et konvensjonelt regelverk enn til den anlagte veibanen. Der langsgående oppmerking gjentar og uthever kjørebane-kanten, angir piler mulige kjøreretninger, og tekst eller symboler viser at feltet er tiltenkt bestemte trafikantgrupper. Veioppmerkingen representerer dermed en overgang til skiltnormalen og blir i likhet med trafikkskiltene "... en viktig del av det systemet som informerer, varsler, leder og styrer trafikantene i veg- og trafikksystemet (Statens vegvesen 2009a:7)." Tankegangen er enkel. "Et trafikkskilt skal overbringe et budskap til trafikantene, og budskapet skal resultere i en ønsket adferd eller handling (Statens vegvesen 2009a:35)." Trafikkskiltet representerer en fortelling som det forutsettes at føreren av en motorvogn kjenner til og som han er villig til å delta i og innrette seg etter når han møter det. Skiltpraksis er beskrevet i HB 050.08 som består av i alt seks delnormaler, HB 046.09, HB 048.07, HB 053.04 *Bruk av variable trafikkskilt* (Statens vegvesen 2004) og HB 142.07 *Trafikksignalanlegg. Planlegging, drift og vedlikehold* (Statens vegvesen 2007c).

Anvisning av ferdens retning

Monologen fra skilt til den enkelte fører forutsetter at "... trafikantene under alle rådende trafikk- og synsforhold [må]: oppdage skiltet, oppfatte eller lese skiltbudskapet, forstå skiltbudskapet, tro på og respektere skiltingen, vurdere og reagere på skiltbudskapet (Statens vegvesen 2009a:35)." Skiltmodellens funksjonsdyktighet forutsetter at formidlingen av budskapet må utføres feilfritt gjennom en rekke ledd, uavhengig av så vel materielle forhold som tilstanden til den enkelte sjåfør, uten tap av informasjon i noen av leddene. Informasjonen i skiltet skal styre sjåførens praksis. Et av disse budskapene kalles *trafikkforbud* og innebærer en ytterligere kanalisering av sjåførens ferd (**5.15**). Trafikkforbud kan gjelde for alle eller kun for et utvalg av trafikantgrupper selv om de i utgangspunktet ikke ville ha noen problemer med å ta seg frem langs veien. På vei gjennom Vik i Hole kommune legger vi for eksempel merke til at over en kort strekning er det *forbudt for gående* å benytte veien. Andre av disse budskapene er samlet i skiltgruppe *402 påbudt kjøreretning* og "... angir at kjørende skal forlate vegkrysset i den retning som er angitt på skiltet (Statens vegvesen 2008b:85)," mens en nært beslektet gruppe, *404 påbudt kjørefelt*, brukes for å angi hvilken side av trafikkøyer, midtdeler osv. trafikanten skal passere på.

Anvisning av kjørebaneens forløp

På samme måte som veioppmerkingen gradvis går over fra å gjenta kjørebane-kantens form til å representere bestemte fortellinger, går bruken av skilt også den motsatte veien. Skiltets tegn blir på denne måten et nærmest etterlignende, et mimetisk, uttrykk av kjørebaneens kanalisering. Alle variantene i 530-gruppen forteller på en eller annen måte om hvordan kjørebaneen er delt inn og hvordan de ulike feltene skal brukes. Her finner vi blant annet informasjon om sammenfletting, felt for fartsøkning, om kjørefeltet slutter eller begynner i tillegg til hvordan kjørebaneen er delt inn og eventuelt endret kjøremønster. I denne gruppen finner vi også skilt *538.M varsling av midtrekkverk* som skal hindre at trafikanter kommer over på feil side av installasjonen. Skiltet kan også utrustes med underskilt som forvarsler avstanden

frem til rekkverket og på E16 finnes også et skilt som varsler at midtrekkverket opphører. Som trafikant fra Økrikrysset mot Hønefoss legger vi merke til at vi både ser avkjøringsfeltet og samtidig blir varslet om at det ligger der, at vi like etter både ser påkjøringsfeltet og at vi blir varslet om at det kommer, og at vi oppover dalen først blir forvarslet og deretter varslet om tilstedeværelsen av midtrekkverk, samtidig som jeg hele tiden ser midtrekkverket, og tilsvarende når det opphører, i det jeg ser at midtrekkverket opphører, varsles jeg med skilt om at midtrekkverket snart opphører (5.16). Skiltpraksisen etterlater liten tvil om at det er tatt høyde for alle tenkelige synsforhold.

Anvist hastighet og forvarsling

Også fartsreguleringen gjennomføres for en stor del gjennom bruk av skilt, og igjen finner vi en antydning om hva som oppfattes som "[f]å og enkle reguleringer (Statens vegvesen 2009a:36)," både i skiltnormalen selv, men også i hvordan den praktiseres. De generelle fartsgrensene er i Norge 50 km/t i tettbygde strøk og 80 km/t utenfor tettbygde strøk. Alle andre fartsreguleringer kalles særskilte fartsgrenser og HB 050.08 *Trafikkskilt 3* (2008b) oppgir en del kriterier for når disse kan anvendes. Avviksmuligheten i seg selv åpner for en rekke variable fartsnivåer med tilhørende skilting. I tillegg gir de muligheten for ytterligere skiltbruk gjennom bestemmelsene om *forvarsling* og *gjentagelse*. "Særskilt fartsgrense oppheves ikke av vegkryss. Fartsgrensen skal likevel gjentas etter vegkryss, slik at det alltid vil være et fartsgrenseskilt synlig innen 100 m avstand når det svinges inn på vegen (Statens vegvesen 2008b:49-50)." Et unntak fra de generelle fartsgrensene, som kunne ha vært varslet med ett skilt, reguleres gjerne med fem skilt. Skiltpraksisen gir reguleringene en fremtredende plass i veibildet slik vi for eksempel kan iakttå dem i Sørkedalen (5.17) eller ved tettstedet Drag (5.18) i Nordland.

Fartsreducerende tiltak: Norderhov

I tillegg til skilting reguleres hastigheten med ulike former for fartsreducerende tiltak. Når vi på vei mot Hønefoss nærmer oss Norderhov (5.19) og fylkesvei 241 mot Jevnaker, blir vi presentert for tre skiltplater i rask rekkefølge. Først blir vi informert om at veien til noen museer faller sammen med veien til Jevnaker. Deretter blir vi informert om at veien til Gardermoen fortsetter rett frem, mens veien til Jevnaker og Klekken tar av til høyre. Så følger et skilt som informerer oss om at veien videre har fartsgrense satt til 70 km/t, mens veien til høyre, den vi skal ta, har fartsgrense 40 km/t og i tillegg er utrustet med fartshumper. Ganske riktig, vi kjører rett inn i en tydelig markert tiltakssone og kjører i løpet av hundre meter over to kraftige humper før sonen oppheves like tydelig som den ble introdusert.

Føringene i HB 072.06 *Fartsdempende tiltak* (Statens vegvesen 2006c) kan også identifiseres i dette anlegget. I forordet opplyses det om at bruksområdet nå er utvidet fra kun å gjelde boligområder til også å dekke sentrumsområder eller samle- og hovedveier som i dette tilfellet. Samtidig er formålet med veilederen ikke lenger bare avgrenset til å bedre trivselen for gående- og syklende, men omfatter også trafiksikkerhet som i dette tilfellet. Så vel på Norderhov som i veilederen er humper det naturlige førstevalget. "Dette tiltaket har vist seg å være effektivt samtidig som det er relativt billig (Statens vegvesen 2006c:27)." Men som vi har lagt merke til, utgjør samtidig humpene bare en liten del av det totale tiltaket. For det

5.19 E16 Norderhov

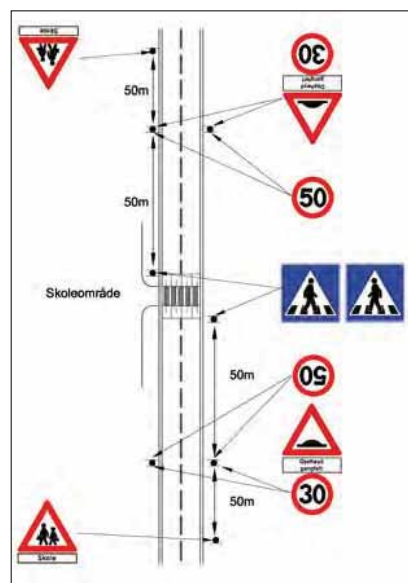

Fig. 17 Eksempel på skilting av nedsatt fartsgrense og opphøyd gangfelt ved skole (fra 50 km/t til 30 km/t).

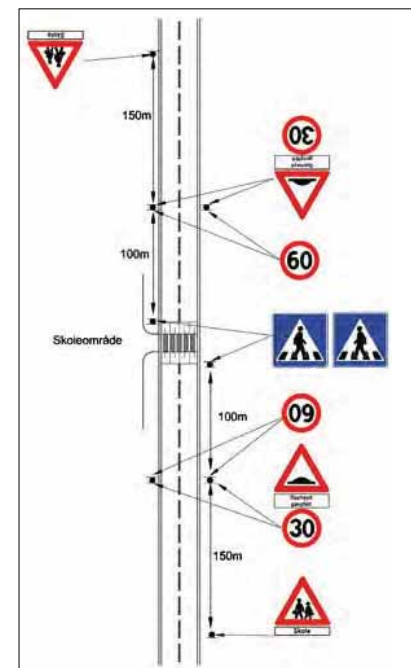

Fig. 18 Eksempel på skilting av nedsatt fartsgrense og opphøyd gangfelt ved skole (fra 60 eller 70 km/t til 30 km/t) Om fartsgrense 30 km/t skal forvarsles, vurderes utfra fartsnivå og sikt til fartsgrenseskiltene. Dersom man velger å forvarse, plasseres skiltet på samme stolpe som fareskiltet 142 med underskilt Skole og med avstandsangivelse (150 m).

5.24 HB 046 Planlegging og oppsetting av trafikkskilt ved gangfelt

5.24 Fv. 163 Kirkeveien, opphevet gangfelt

første regulerer de ikke bare trafikken utover den kjøreretningen der effekten skal oppnås, nemlig farten inn mot hovedveien fra sideveien, men tiltaket må også synes godt. ”Generelt gjelder at fartsdempende tiltak bør utformes og plasseres slik at de blir så tydelige og godt synlige som mulig for å sikre at de ikke kommer overraskende på trafikantene, og at trafikantene rekker å tilpasse farten i tide (Statens vegvesen 2006c:28).”

En tiltagende anvisningstendens

”Formålet med de offentlige trafikkskiltene er å dekke trafikantenes behov for informasjon (Statens vegvesen 2009a:35),” og dette behovet tar utgangspunkt i at sjåføren til enhver tid og på ethvert sted behandles som en førstegangsbesøkende. ”Trafikantene skal møte samme varsling, regulering eller informasjon for samme forhold uansett hvor de befinner seg, og skiltingen må ligge innenfor de kunnskaper vi kan forvente hos dem vi henvender oss til (Statens vegvesen 2009a:35).” Forvarsling og gjentagelse av skilt er bare noen av de tiltakene som imøtekommer disse fordringene og som sammen med for eksempel særskilte fartsgrenser eller anvisning av kjøreretning på trafikkøyer, bidrar til en blomstrende skiltpraksis. Det finnes ingen statistikk over utviklingen i skiltparken, men i følge Bjørn Skaar i Vegdirektoratet er tendensen klart stigende. Bruken skyldes blant annet krav om strakstiltak ved trafikkulykker eller fra aktører utenfor Vegvesenet, politiet, beboere osv som ønsker å bedre ulike trafikksituasjoner. Skilting er forholdsvis billig og enkelt å anlegge, og det kan være vanskelig å begrunne avslag i de mange enkeltsakene som er inne til behandling. (p.m. Skaar 2010). Ved avkjøringsfeltet fra E6 ved Mortensrud (**5.20**) i Oslo og ved påkjøringsrampen til E16 ved Hamang (**5.21**) utenfor Sandvika finner vi for eksempel en mengde og kombinasjoner av skilt som på kort tid gir den farende et omfattende og sammensatt informasjonsbudskap å forholde seg til.

Vandrerens ferd definert av veinormalen: Kirkeveien

”Alle trafikantgrupper gis et tilbud (Statens vegvesen 2008a:62),” heter det i HB 017.08. Underkapittel C.3.6 behandler *løsninger for gående og syklende* på tre av normalens snaut 200 sider (Statens vegvesen 2008a:145-147). Det formalistiske språket og den teknisk anlagte innfallsvinkelen til oppgaven gjenspeiles i den anlagte veien for fotgjengere langs fylkesvei 163 Kirkeveien (**5.22**) i Akershus. Holdningen kommer klart til uttrykk idet de to trafikantgruppene ikke lenger kan holdes adskilt, når fotgjengeren må krysse veien, og på den nærmest prosedyreaktige måten krysningspunktene er utformet på. Langs den 3,1 kilometer lange Kirkeveien finnes det 15 regulerte krysningspunkter og fem forskjellige måter å krysse veien på (01.01.2010). Det finnes tre oppmerkede gangfelt med hvite tverrstriper og et skilt på hver side, det finnes fem gangfelt anlagt med trafikkøy, og det finnes fem opphevede gangfelt med trafikkøy. I tillegg finnes det ett signalregulert gangfelt og en undergang (**5.23**).

Sommeren 2009 ble ett av krysningspunktene lagt om fra enkelt til opphevet gangfelt med trafikkøy. Tiltaket medførte også en rekke endringer av veien rundt selve feltet; gangfeltskiltet ble på hver side montert på galger høyt hevet over veien, inntil hver trafikkøy blir det markert sperresoner i kjørebanelen, store skilt forvarslet krysningspunktet, og omlegging av eksisterende bussholdeplass krevde oppføring av ny støttemur med tilhørende sikrings-

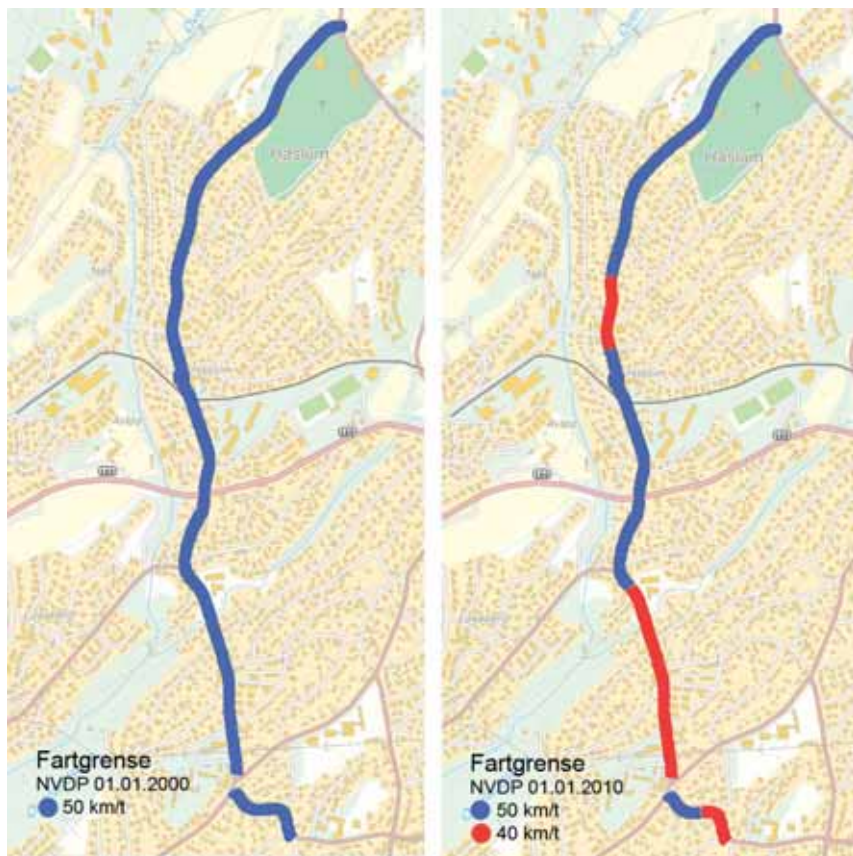

5.20 E6 Mortensrud
5.21 E16 Hamang, påbudt og forbudt kjøreretning

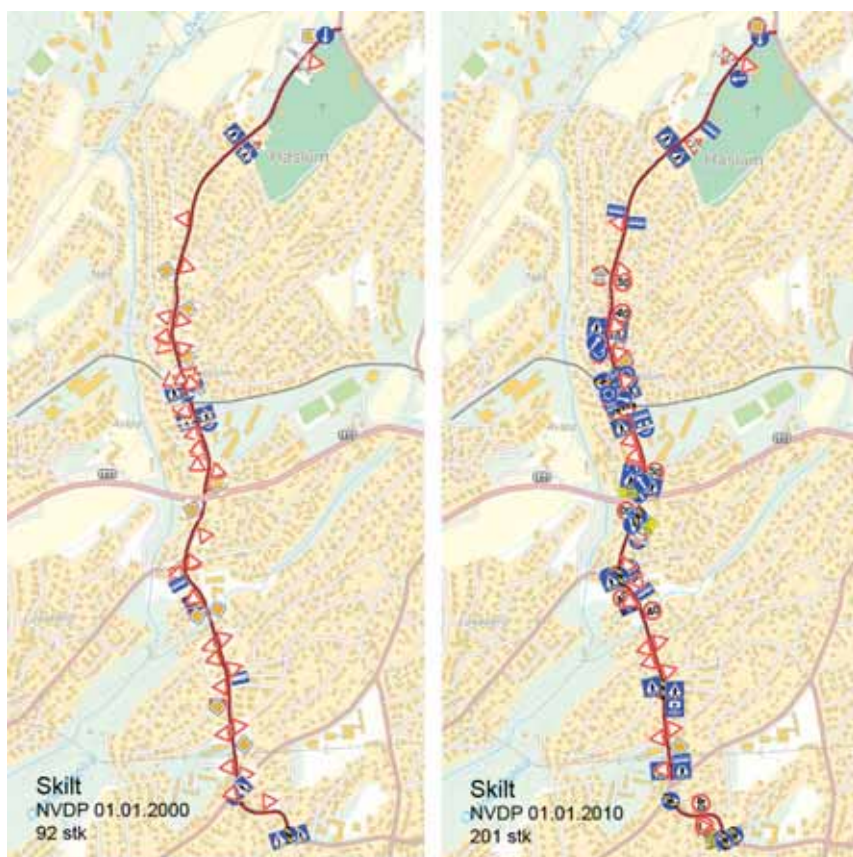
5.22 Fv. 163 Kirkeveien, reguleringer rundt rundkjøring

168

5.26 Fv. 163 Kirkeveien, endring i reguleringer fra 2000 - 2010

5.27 Fv. 163 Kirkeveien, sjåførens landskap

gjerde (5.24). Anleggsprinsippet (5.25) er vist i HB 046.09 (Statens vegvesen 2009b:27). Bakgrunnen for utformingen finner vi også i HB 270.07 *Gangfeltkriterier* (Statens vegvesen 2007d). Håndboken er et resultat av undersøkelser som viser at "... gangfelt som bare er merket opp og skiltet på vanlig måte, gir dårlig sikkerhet for de myke trafikantene " og er motivert ut fra at "...TØI har beregnet at det er svært samfunnsøkonomisk lønnsomt å utbedre dårlig sikrede gangfelt og at potensialet for å redusere antallet ulykker er stort (Statens vegvesen 2007d:7)."

Lokalisering av nye og bevaring av eksisterende krysningpunkter blir dermed gjenstand for en beregning av faktorene "... vegtype, funksjon, standard og fartsgrense i sammenheng og for et større geografisk område (by/tettsted, strekning)," samtidig som man har i bakholdet at "[f]otgjengere er svært følsomme for omveger både horisontalt og vertikalt (Statens vegvesen 2007d:9)." Det forholdsvis omfattende avviket mellom oppgaven som skal utføres, krysning av vei, og den tilpasningen som er utført for at krysningen skal la seg gjøre med minst mulig risiko og størst mulig samfunnsøkonomisk lønnsomhet, synliggjør på sett og vis den til grunnliggende tankegangen og materialiserer modellens risikoorientering i den daglige livsverdenen for så vel sjåfør som fotgjenger. Bare i Kirkeveien er antall trafikkskilt (5.26) på ti år (2000-2010) økt fra snaut 100 til over 200 (Statens vegvesen 2010c). Både prosedyrene for krysning av vei og bestanden av skilt bekrefter dermed den tiltagende tendensen til at ferden kanaliseres og anvises, og at veien representerer et avtrykk av ulike ideologier og beregninger som nedfelles i serien av veinormaler (5.27).

Veien som en normert kvalitativ-symbolsk erfarings situasjon

169

Regulert hastighet gir skalert område

Det foreliggende veianlegget kanalisere ferden, regulerer den farendes handlinger og bidrar på denne måten til å normere den farendes landskap. Slik kan ferden forstås som medvirkende til en allmenngyldig oppfatning av området, standardisert ut fra den farendes deltagelse i den kvalitativ-symbolske erfarings situasjonen som veien tilgjengeliggjør. Den normaliserte ferden foregår med et standardisert organisk moment, i en angitt kjørebane og i henhold til en rekke avklarte informasjonen. Blant disse finner vi fartsgrenser som gjør at ferden foregår med en fastlagt skala mellom den farende og området. Den forutsigbare hastigheten gir et avklart skalaforhold mellom veikorridorens elementer og sjåførens perspektiv. Med oppgitt start- og endepunkt for reisen gir den også grunnlag for en stabil oppfatning av erfarte avstander. De sterke føringene som er gitt av hensynet til trafiksikkerhet, reduksjon av uforutsette hendelser som trafikkulykker eller hindringer i form av snøfall, ras eller kødannelser, styrker det avklarte skalaforholdet gitt på normalens premisser.

Normerende fortelling og tilbudt narrasjon

Samtidig representerer særlig veiens standardiserte utforming; den svarte asfalten, den gule midtlinjen, de hvite pilene som markerer kjøretretningen i asfalten, skiltene som viser forkjørsrett og vikeplikt, og ikke minst det lille underskiltet, *E16*, en utbredt og samlende fortelling, lokalisert utover hele landet. Som det heter om trafikkskiltene, "[f]or at dette systemet skal fungere, må vi sørge for en mest mulig ensartet og konsekvent anvendelse, utforming og

5.28 E6, Mjåvann

plassering av trafikkskiltene i alle deler av landet (Statens vegvesen 2009a:35).” Den konsekvente gjennomføringen av skiltpraksisen, danner i sin tur grunnlaget for en narrasjon. Skiltbruken alene, hvilke og i hvilken rekkefølge den farende møter dem, danner forgrunnen i det bildet som veien tilbyr den farende. For eksempel møter vi langs E6 ved Mjåvann nord for Mosjøen bildet av gården Gofahaugen (5.28) som del av en krapp, behørig skiltet, sving mot venstre. For den vanlige trafikant blir dermed gården innlemmet i synsfeltet gjennom opphold i serien av gul- og svartlakkerte metallplater. I likhet med denne gården danner veiens omgivelser en bakgrunn for den helhetlige narrasjonen som den normaliserte veien tilbyr den farende.

5.3 Bilen som transformator

Fra tilskuerplassen i Økrikrysset ser jeg bilmodeller av forskjellige årganger og merker forsvinne inn i mørket under og dukke opp i synsfeltet foran meg. Og det blir klart at bilen representerer noe mer enn en vandrer utrustet med hjul, motor og karosseri. Om vi sitter i en Folkevogn fra 70-tallet eller en årsmoell fra Audi, innvirker direkte på erfaringen av området vi reiser gjennom. Bilens konstruksjon og interiør setter den farende i en situasjon som på mange måter utfordrer påstanden om veinormalens rolle som bevirkende aktør under landskapsdannelsen.

Farkosten som en hybrid av sjåfør og bil

Tim Dant (2005) har kalt den bestemte sammenstillingen av kropp og farkost for *driver-car*, og han sier videre at "[t]he automobility that is realized in the driver-car serves as both an extension of the human body and an extension of technology and society into the humans (Dant 2005:75).” Som en utvidelse av kroppen vil derfor bilen kunne tilgjengeliggjøre området for bilføreren, men som en mottager og operatør av samfunnsgitte teknologier vil sjåføren for en stor del være avgrenset fra denne tilgangen. Tilgjengeliggjøringen av området foregår med utgangspunkt i kupéens fører sete. Bilen, blant annet gjennom den modifiserte kupéen, har nådd et så høyt modifikasjonsnivå at den er blitt kalt en *cyber-car* (Sheller 2005:229), *avatar of hybridity* (Beckmann 2005:88) eller *hybrid entity* (Thrift 2005:49). Bilen er dermed ikke lenger bare et transportmiddel, men også et multifunksjonelt apparat der "intelligence and intentionality are distributed bewteeen human and non-human in ways that are increasingly inseparable (Thrift 2005:49).” Passasjerer har en friere stilling, men siden ferden i skrivende stund krever minst én sjåfør, vil jeg fokusere på dette perspektivet i den videre diskusjonen.

Kupéen som modifisert organ

Kupéen er innredet med førersystemer, kommunikasjons- og underholdningsutstyr som på en kompleks måte medvirker i bilistens områdepersepsjon. En bilprodusent markedsfører seg under slagordet *Vorsprung durch Technik*. I brosjyren til den nye Audi A4 (Harald A. Møller AS 2010) kan vi lese om alle bilens innretninger og egenskaper. Bilen leveres med alminnelige komponenter slik som cruisekontroll, ABS-bremser, servostyring, klimaanlegg,

komfortable seter med varmeelementer, hodestøtter, kupévarmer, elektriske vindushevere, og kommunikasjons- og infotainmentutstyr slik som navigasjonsdata, mottak for analoge og digitale fjernsyns- og radiosignaler, håndfri og stemmestyrt innretninger for mobiltelefon. I tillegg kan bilen leveres med ulike systemer som gir ytterligere informasjon om turen. *Adaptive cruise control* avpasser farten til eventuelle kjøretøy foran, *side assist* overvåker og varsler om hindre i bilens sideområde, mens *lane assist* sikrer at bilen holder seg innenfor det valgte kjørefeltet (5.29).

Separasjon av fører fra område

Isolerende karosseri

Beskrivelser som tar utgangspunkt i at bilen gjennom karosseri og kupé representerer en reduksjon av vandrerens handlingsrom, fremstiller situasjonen som en separasjon av bilist fra område. "The modern car interposes a filter between the driver and the world he is moving through. Sounds, smells, sensations of touch and weather are all diluted in comparison with what the pedestrian experiences. Vision is framed and limited; the driver is relatively inactive (Appleyard, Lynch et al. 1966:4)." Tilsvarende hevder Urry at "[t]he ubiquitousness of the radio and to some extent of air conditioning in American cars insulates the passengers from almost all aspects of the environment except the view through the windscreen (Urry 2007:55)." Bilisten isoleres ikke bare fra vind og vær, men også fra blant annet "... the risky and dangerous urban environment that they pass through (Sheller & Urry 2000:747)." Karosseriet blir til dels oppfattet som "... the literal 'iron cage' of modernity. Motorized, moving and domestic (Urry 2005:28)." Panseret hindrer øyekontakt mellom de farende, bevegelsen og den kinestetiske følelsen reduseres til et minimum og førerens disposisjoner avgjøres hovedsakelig av de begrensede mulighetene som ligger i maskinens utrustning (Urry 2005:31).

Vei og farkost som kommunikasjonsenhet

Dette kan for eksempel illustreres med de mange tekniske installasjonene som gjerne i utgangspunktet tilbys som ekstrautstyr før de etter hvert blir en del av bilens standardkomponenter. Under overskriften *Nå kan du se det som bilen din allerede har sett* beskrives systemer som overvåker bilens posisjon i forhold til en definert normalsituasjon (Harald A. Møller AS 2010:32):

Radarsensorer registrerer avstanden til kjøretøyet foran og systemet foretar automatisk nedbremsing eller øker hastigheten for å holde riktig avstand. [...] Når du varsler et feltskift på motorveien med blinklyset, kontrollerer Audi side assist ved hjelp av radarsensorer om det befinner seg kjøretøy i dødvinkelen og varsler hvis nødvendig med lysdioder i sidespeilet. Audi lane assist varsler før du forlater kjørefeltet. Dersom bilen beveger seg til siden uten at blinklyset er slått på, vibrerer rattet kort, men følbart.

Innføringen av stadig flere og avanserte førerstøttesystemer, etablere samtidig en ny aktør mellom fører og den veien han ferdes langs. Slik tekstutdraget viser, ordlegges de gjerne positivt som en *assist* eller *støtte*, men samtidig representerer de også et alternativt beslutningsgrunnlag, en fabrikkkonfigurert mekanisme, og dermed av mange oppfattet som en nøytral, spesialistlegitimert autoritet. "En sensor måler sollyset og regulerer klimaanlegget avhengig av solstyrken (Harald A. Møller AS 2010:25)." Denne typen systemer støtter bare

5.29 Bilen som transformator,

føreren så lenge han selv besitter den grunnleggende erfaringen, men systemet selv stimulerer ikke til å utvikle eller opprettholde den individuelle erfaringen. Når det oppstår tvil mellom sjåførens og komponentens tolkning av situasjonen, vil erfaringsgraden kunne avgjøre om man stoler på systemets eller egen dømmekraft. Idet systemet utgjør det prioriterte valget, assisterer det ikke lenger bare sjåføren underveis, men ledsager ham samtidig ytterligere et stykke vekk fra det området han oppholder seg i.

Vei og farkost som én kommunikasjonsenhet forsterkes ytterligere når systemet også baserer seg på tekniske installasjoner i selve kjørebanelen. Statens vegvesen har flere slike prosjekter på gang. Sør for Trondheim ligger en fem kilometer lang teststrekning langs E6. Her blir det prøvet ut et system der føreren mottar informasjon fra sensorer i veibanen som kommuniserer med kjøretøyet (Statens vegvesen 2009e:4):

Varsling av fører kan skje via skjerm eller lyd. Systemet vil kunne håndtere aktiv førerstøtte i kjøretøyet, slik som vibrasjon i sete eller ratt. Systemet åpner for formidling av annen type informasjon til føreren. Dette kan f.eks. være skiltinformasjon som fartsgrense eller varsel om fare.

Innføringen av ITS baserer seg på et fullstendig ekspertkontrollert mellomledd mellom vei og fører. En i utgangspunktet modifisert materialitet og farkost tilføres og underordnes ytterligere en aktør som bevirker ferdens landskap. Såvel den modifiserte farkosten som veien kan sees som en systematisk nedbygging av den menneskelige evnen til selv å finne veien, en ytterligere overføring av evalueringskompetanse fra den enkelte til et normalisert system som selv opprettholdes av normering.

Kupéen som sosial arena

Michael Bull har kalt bilen *a sonic envelope* (Bull 2005:247), et privatisert lydstudio der radio-kanaler og musikk velges av bilens beboere og tilpasses til ferdens formål. Det etableres en *sonic bridge* mellom ferdens start og bestemmelsessted. Iakttagelsen av området foregår i en tilstand hovedsakelig bestemt av den farende selv gjennom eget musikkvalg. Landskap oppstår som *audio-vision* (Bull 2005:248), medvirkningen fra områdets materialitet reduseres i forhold til medvirkningen fra musikken. I følge Bull fører samtidigheten og parallelliteten mellom den offentlig tilgjengelige veien og den privatiserte kupéen til en gradvis utarming av det offentlige rom. Områder iakttas som om den materielle situasjonen i bilen ikke virker inn på områdets liv, som om alle bortsett fra bilføreren selv, fortsatt opprettholdt området gjennom deltagelse i et offentlig rom, åpent for interaksjon og tilfeldige møter.

Separasjonsaspektet fremkommer også i Peter Merrimans fremstilling av bilen som en sosial arena. Her er det ikke farkostens innebygde begrensninger og den tilpassede bilføreren som avgrenser erfaringen, men den sosiale aktiviteten selv. Kupéen representerer et sted der sjåføren er fullt sysselsatt "...talking to passengers; working on the move; reading maps; daydreaming; listening to the radio; making phone calls; and playing car games with children (Merriman 2005:157)." Oppmerksomheten vendes bort fra området og over mot aktører som befinner seg innenfor kupéens utrustning og rekkevidde.

Kroppsliggjøring av farkosten

Så lenge kupésituasjonen enten presenteres i forhold til gange eller som et sært unntak fra en antydning, men ikke eksplisitt uttalt normalsituasjon, opprettholdes oppfatningen av bilferden som en utarming av den enkeltes livsverden. Men slike fremstillinger gir et fortegnet bilde av landskaperens erfaringsituasjon. Før bilferden kan evalueres mot vandringen, må den forstås som en alternativ erfaringsituasjon med sine særskilte egenskaper. Ved hjelp av bilen kompenseres bilføreren for noen av de mulighetene han mister som vandrer. "He has less opportunity to stop, explore, or choose his path than does the man on foot. Only the speed, scale and grace of his movement can compensate for these limitations (Appleyard, Lynch et al. 1966:4)."

Det er heller ikke slik at lyder og lukter forsvinner selv om den farende tar plass bak rattet i bilen. "We not only feel the car, but we feel through the car and with the car (Sheller 2005:228)." Materialiteten tilgjengeliggjøres fortsatt på farkostens premisser enten denne er en sko, sykkel eller, som i dette tilfelle, en bil. Bilen ligger ikke som en separat enhet mellom sjåføren og veien, slik det gjerne kommer til uttrykk i utsagn som *landskapet sett fra veien* (som om dette er noe ekstraordinært), men blir del av det organet som sammen med kropp og materialitet gir den farende tilgang til en oppfatning av området. Bilen kan i likhet med et hvilket som helst klesplagg, den blinde mannens stakk, eller et par nye sko for den sakens skyld, forstås som en forlengelse av kroppens deltagelse i materialiteten. Å venne seg til dem, "... vil si at indrette sig i dem eller omvendt lade dem få del i egenkroppens voluminøsitet (Merleau-Ponty 1994:98)," som Merleau-Ponty uttrykker det.

Jack Katz (Katz 1999) hevder at det i særlig grad er bilføreren, sjåføren, som blir en del av bilen, mens passasjerene i enda større grad avgrenses av farkostens skall. "[T]he driver, in order to drive, must embody and be embodied by the car (Katz 1999:32)." Dette betyr blant annet at sjåføren ikke bare blir en del av bilen, men også at av de områdene bilen tar seg frem gjennom oppfattes annerledes for den som fører farkosten enn for den som bare sitter på. Gjennom synet av den kommende veien og den estetiske erfaringen gitt av sine egne disposisjoner i møte med veiens landskap, tar sjåføren del i området; "... feeling the bumps on the road as contact with his or her body not as assaults on the tires, swaying around curves as if the shifting of his or her weight will make a difference in the car's trajectory, ..." (Katz 1999:32)."

Gjentatt ferdsel kroppsliggjør ikke bare bilen, men også veien der ferden foregår. Når regelmessigheten tiltar, møtes svinger, humper eller hull i veien med innøvde manøvrer eller unnamanøvrer. Gjennom vei, farkost og vane dannes det bildet som området oppfattes gjennom. Ved avkjøringsfeltet mot E18 sørover ved Vinterbro (**5.30**) vises vanedannelsen i kjøremønsteret ved at den hvite kantlinjen er slitt bort i kjørefeltets indre kurve. Etter oppmaling på sensommeren, er linjen borte igjen neste vår.

5.30 Vinterbro, bortslett kantlinje

Standardisering av det organiske momentet mellom fører og område

Utvidelsen av kroppen gjennom farkosten til veien, erfart fra kupéen, utfordres imidlertid på nytt av den moderne teknikken. Som vi leser i Audi-brosjyren, er heller ikke dette forholdet nødvendigvis stabilt mer (Harald A. Møller AS 2010:14):

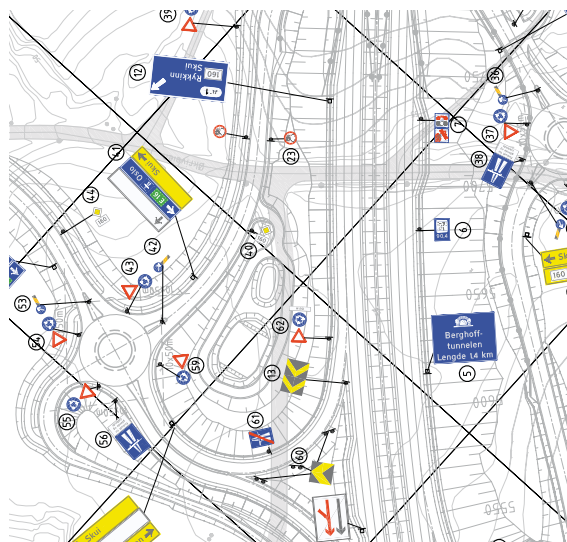
Med Audi drive select (ekstrautstyr) kan du tilpasse Audi A4 til din egen dagsform. Med et tastetrykk kan du velge mellom innstillingene komfort, auto og dynamic. Avhengig av hvilken innstilling du bestemmer deg for, tilpasser Audi drive select gasspedalresponsen, giringspunktene i automatgiringskassen, sportsunderstellet med støtdemperregulering, quattro® med sportsdifferensial og utvekslingsforholdet på servotronic. Dermed får du akkurat den kjørefølelsen du ønsker deg.

I likhet med musikkvalget innebærer valget av farkostens kjøreegenskaper en prioritering av den enkeltes preferanser foran den gitte medvirkningen fra områdets materialitet. Oppholdet i kupéen inneholder ikke bare aktiviteter som i stor grad avleder oppmerksomheten fra områdene som ferden foregår gjennom, men tilbyr også gjennom musikk og kjøreooplelse den enkelte en mulighet til å iscenesette sin egen situasjon. Selv luftkvaliteten og temperaturen i kupéen behøver ikke lenger være lik for alle. Tidligere utgjorde solens posisjon og hvilken side bilisten satt på en områdegitt forskjell som på varme dager var vanskelig å ignorere. Nå gir den moderne klimateknikken "... separat luft- og temperaturofordeling for føreren, passasjeren foran og baksetene (Harald A. Møller AS 2010:25)." Valget av kjøreegenskaper innebærer videre en forskyvning i forholdet mellom område, transformator og kropp der forbindelsen mellom farkost og kropp styrkes på bekostning av den allerede normaliserte forbindelsen mellom kjørebane og kropp. Bilen representerer ikke bare et middel som området artikuleres gjennom, men overtar i større grad som artikuleringss grunnlag selv.

174

5.4 Det normaliserte hverdagslandskapet

Betraktningen av Økrikrysset synliggjør den aktuelle kompleksiteten i forholdet mellom materialitet, praksis og landskap. På den ene siden innlemmes veien i svært forskjellige virksomheter. På den andre siden synkroniserer veiens elementer og forløp enkeltmenneskers erfaring av områder. Hvorvidt det er mulig å utlede et felles og delt landskapsbilde ut fra en allmenn erfaringssituasjon, forblir et spørsmål om tolkning og betydningsdannelse. På den ene siden kan det henvises til Appleyard, Lynch og Myer som hevder at bilistene gjennom sin plassering i farkosten utgjør en slags "captive audience" som i egenskap av sitt optiske perspektiv ikke kan unngå å legge merke til "... the most dramatic events of a scene (Appleyard, Lynch et al. 1966:4)." På den andre siden har vi kupélivets spesifikke særegenheter. Veien og den samtidige ferden den muliggjør, utgjør en slags mellomvariant mellom disse ytterpunktene, og i den sammenhengen inntar de ulike veinormalene en nøkkelrolle som bevirkende aktør. Økrikrysset eksemplifiserer den gjensidige forbindelsen mellom veinormalene tydelig. Krysset ble anlagt etter planer gitt av veinormaler og har i sin tur endt opp som eksempel i de siste utgavene av HB 46 *Planlegging og oppsetting av trafikkskilt* (5.31). Veinormalenes disposisjoner av et områdes materialitet og individers praksis, strekker seg imidlertid lengre enn til hovedferdselsårene og gjenspeiler samtidig et karakteristisk trekk

5.31 HB 046 Planlegging og oppsetting av trafikkskilt, vedlegg 2 Økrikrysset

ved modernismens virkelighetsforståelse, analysestrategi og rolle som samfunnsaktør.

Veien som anlagt normal

Disponering av private områder gjennom veinormaler: Trulsebråten

Virkninger fra veinormaler strekker seg også utover det offentlige rom. Da boligområdet Trulsebråten i Lommedalen ble regulert, viste det opprinnelige forslaget som ble sendt inn til 1.gangsbehandling, snuplass for hver tomt i det offentlige veiarealet (5.32). Tomtene lå innerst i tre blindveier med svært lav trafikkbelastning. Ved å ta i bruk veiarealet som snuplass ble det mulig å trekke bebyggelsen nærmere veien og dermed øke avstanden mellom husrekene. I det sterkt skrånende terrenget åpnet dette rommet opp for å ta vare på eksisterende terreng og markdekke. I 1.gangsbehandlingen ble forslaget avvist, og det ble krevd snuplass på egen grunn (Bærum kommune 2004:233). Både under den opprinnelige behandlingen og i den endelige innstillingen til vedtak (5.33) ble det henvist til Bærum kommunes veinormal (5.34), et dokument på over 300 sider, og påpekt at "[p]arkeringsdekningen skal være i henhold til kommunens til enhver tid gjeldende norm. Dette medfører at det i henhold til dagens norm skal tilrettelegges for parkering av 3 biler (Bærum kommune 2004:234)." Saksbehandlingen viser i tillegg til normalens betydning for utfallet av saken og anleggelsen av boligområdet, også hvordan horisontskiftet preger disposisjonen av materialiteten. I møtesalen, der materialiteten ikke er representert på annen måte enn gjennom abstrakte kart, snitt og illustrasjoner, styrkes normalens retningslinjer og innflytelse på beslutningen. Fraværet av erfaringsgrunnlaget (5.35-36) svekker områdets argumentasjonskraft og følgelig den erfaringen som utbyggerens representant hevder ville gitt en høyere bokvalitet (p.m. Olsen 2010).

Disponering av offentlige og private områder gjennom planer: Vik

De generelle veinormalene konkretiseres i ulike planer som disponerer både områders materialitet og praksis. Den enkelte planen konstituerer en egen diskurs slik den kan følges for en del av tettstedet Vik (5.37), administrasjonsstedet i Hole kommune. På møtet i kommunestyret den 16. juni 2010 behandlet de valgte politikerne Statens vegvesens planprogram for utarbeidelse av kommunedelplan på strekningen Skaret – Hønefoss. På møtet ble programmet vedtatt under forutsetning av at alternativene 4 og 5 ble tatt ut av "rød korridor" (Hole kommune 2010:2). Konsekvensen av vedtaket ville dermed bli at et område som i lang tid hadde vært avsatt til veiformål og i denne perioden lagt grunnlaget for stedets utvikling, ikke lenger ville bli benyttet til det formålet det var tiltenkt.

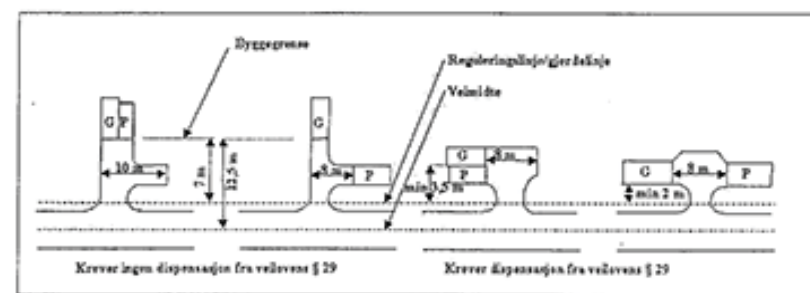
I den eksisterende kommuneplanen, vedtatt 27. august 2002, var området avsatt til portalområdet for en undersjøisk tunnel under fjorden. Arealet ble avsatt til veiformål allerede i endringen av reguleringsplanen for E68 (dagens E16) som ble vedtatt 29. april 1991 (5.38), men kan gjennom flere reguleringsplaner- og endringer føres tilbake til et vedtak i generalplanutvalget 13. oktober 1980 der stamveitraséen utenom Vik sentrum endelig ble vedtatt. Det nye veianlegget ble anlagt i årene 1994-95 (Bakke 2001:469) og innebar samtidig anleggelsen av to store veiserviceanlegg. Omleggingen av riksveien muliggjorde samtidig en omdisponering av områdene i det gamle Vik sentrum. I *Reguleringsplan for Vik sentrum* ble det tilrettelagt for en ny sentrumsutvikling etter en helhetlig plan med blant annet utvikling av skole

5.32 Til 1. gangsbehandling

5.35 Adkomstvei med snuplass på egen grunn

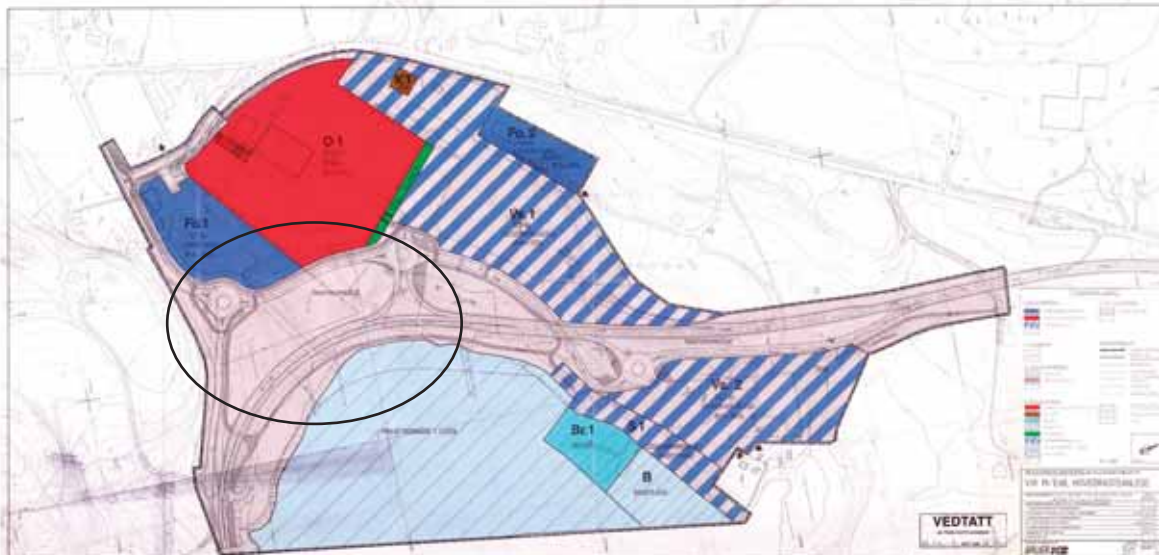

5.34 Utdrag fra Bærum kommunes p-norm

5.33 Etter 1. gangsbehandling

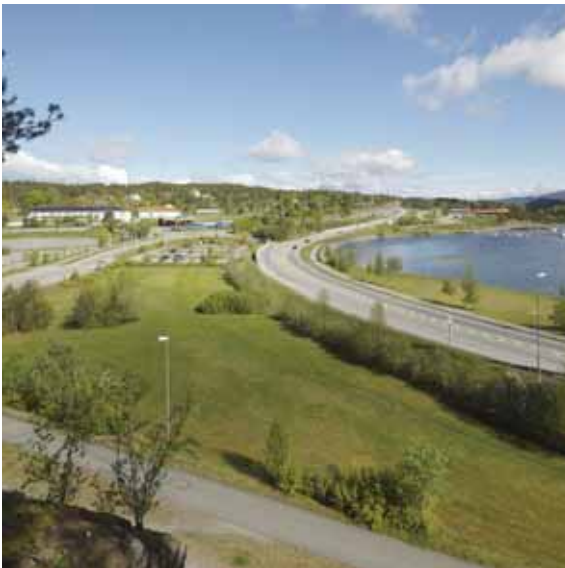
5.36 Hageland mellom husene

5.38 E16 Vik, reguleringsplan vedtatt 1991 med portalområde

5.37 E16 Vik

og allaktivitetshus, omlegging av veier med tanke på et ”funksjonelt, vakkert og trafiksikkert gatemiljø for alle trafikantgrupper (Hindhamar as 1999).”

Valget av stamveitrasé i 1980 og de etterfølgende planer og planrealiseringer har dermed bidratt til å skape to sentra, ett med en lokal og ett med regional og nasjonal skala. Mellom det tidligere og det moderne stedet ligger fortsatt store arealer reservert til trafikkformål og tiltenkt en vedtatt veitrasé som på grunn av nye krav til tunnelsikkerhet må planlegges med helt nye normalforutsetninger (Statens vegvesen 2010b:8). På det nåværende punkt i planprosessen vet man ennå ikke når veien blir bygd eller hvilket alternativ traséen kommer til å følge (Statens vegvesen 2010b:14). Dersom kommunestyrevedtaket i Hole kommune blir førende for videre planlegging og veien står klar til 2023, åpningsåret stipulert i planprogrammet (Statens vegvesen 2010b:14), vil eksisterende E16 med tilhørende bensinstasjoner og veiserviceanlegg ha disponert området i ca 30 års tid før både planer og anlegg blir overflødig.

Virkelighetsskapende kunnskapspraksis

Normalene tilfører dermed billedannelsen et sterkt innslag av systemtenkning og formalisert virkelighetsforståelse slik Anthony Giddens (1990) fremstiller samfunnsutviklingen i *The Consequences of Modernity*. Giddens hevder at samfunnet har gått inn i en periode mer preget av en intensivering av modernitetens disposisjoner enn av en overgang til en postmoderne tilstand. Modernitetens ideologi og handlingsmønster ”...are becoming more radicalised and universalised than before (Giddens 1990:3).” Et utslag av denne utviklingen finner Giddens i retningslinjens refleksivitet som til dels oppstår som et svar på de retningslinjene som tidligere ble funnet i samfunnets tradisjoner. Men med modernitetens utbredelse blir den reflekterte kunnskapen ”...introduced into the very basis of system reproduction, such that thought and action are constantly refracted back upon one another (Giddens 1990:38).” Konsekvensen er, slik Cooper og Burrell peker på i postmodernistiske arbeider av bl.a. Foucault, Derrida og Lyotard, at det ikke lenger finnes noen evigvarende sannheter eller verdier å avdekke, men at det vi sitter igjen med å kunne undersøke, er preget av “...disparity, difference, indeterminacy (Cooper & Burrell 1988:101).”

I den gjensidige vekslingen mellom praksis, evaluering og anvisning av tiltak for å forbedre evaluert praksis, mener Giddens at det foregår en nedbrytning av den allmenne dømmekraften (reason) fordi den reduseres til vitenskapelig kunnskap, det vil si kunnskap som kan evalueres. I og med at denne kunnskapen fra det øyeblikk den blir til, selv blir gjenstand for kritikk, relativiseres alle vurderinger fordi all kunnskap bare har en momentan og forbigående gyldighet (Giddens 1990:39). Faktisk kan det ikke være annerledes. Modernitetens og modernismens refleksive karakter, den gjensidige sammenhengen mellom erfart og reformulert praksis, bidrar selv til å destabilisere den normaliserte virkeligheten. Giddens poeng er ikke at ”...there is no stable world to know, but that knowledge of that world contributes to its unstable or mutable character (Giddens 1990:45).” Kunnskapens status blir kontinuerlig satt på prøve både fordi den i seg selv kun er basert på et utvalg av relevant empiri og fordi den pågående kunnskapsproduksjonen og endringene av praksis like regelmessig endrer selve

kunnskapsgrunnlaget.

Nigel Thrift (Thrift 1994) peker på en tilsvarende tendens der menneske og maskiner siden 60-tallet i stadig større grad samordnes og utfyller hverandre. I denne situasjonen øker innslaget av referanser som peker tilbake på seg selv i den forstand at "...over a number of generations, sources and horizons of meaning have developed and become generalised, sedimented and then mutated, which are based in hybrid images of machines and organism, especially images based on speed, light and power (Thrift 1994:192)." Utviklingen mot en blandingskultur der teknikk og menneskelige valg går over i og gjøres avhengige av hverandre skyldes i følge Thrift at vi i tiltagende grad lever i en industrielt fremstilt verden, muliggjort av vitenskapelige fremskritt og at maskinen over lang tid er blitt en selvfølgelig del av samfunnet; hverken frelse eller trussel, men som "...troublesome companions (Thrift 1994:196)." Thrift finner denne resirkuleringen av vitenskapeliggjort kunnskap igjen i det regulerte sjåførrommet. Kunnskapen viser seg i språkbruk der for eksempel *intelligent* og *minne* brukes om maskiner, i den kontinuerlige vekslingen mellom frembragt og anvendt kunnskap, i hybridiseringen av bil og bilfører, og endelig, i den sentrale rollen bilen spiller som menneskelig boplass og utgangspunkt for kroppsliggjøring av materialitet. Mot denne bakgrunnen trekker han så frem to vesentlige faktorer; dataprogramvare og ergonomi, det vil si, tilpasningen mellom fører, farkost og vei (Thrift 2005:49-50).

Den programmerte ferden: plan, område og praksis

Veien forstått som del av et transportsystem, en maskin operert av ulike operatører, sammenfaller derfor med Thrifts oppfatninger. Erfaringssituasjonen defineres av veinormalen. Påstanden kan belegges med en formulering hentet fra kilden selv. I HB 050.09 beskrives for eksempel planleggerens funksjon på følgende måte (Statens vegvesen 2009a:35):

Skiltplanleggeren må også bruke skjønn, basert på trafikktekniske grunnprinsipper, faglige kunnskaper og etablert praksis for god skilting, men utøvet innen de rammer og betingelser som settes av normalens bestemmelser.

Som sjåfør tar jeg del i en materialisert disposisjon der vei og veiens omgivelser, min egen og andres adferd, og rammene for hvilket bilde jeg har mulighet for å danne meg av reisens forløp, er fastlagt på forhånd. Det tilgjengelige landskapet står i en klar sammenheng med ferdens innslag av reguleringer (Qviström 2003:187). Når jeg setter meg inn i bilen, endres samtidig betingelsene for hvilket landskap som kan oppstå av ferden. Det inntreffer en dreining fra det organiske til det kulturelt avklarte, fra egendrevet til modellert ferd. Bollnow sier det slik: "Ich trete in einen andern, überindividuellen Raum ein, wobei es dahingestellt sein mag, ob dieser in einem bestimmten Verkehrszentrum noch einen eignen Mittelpunkt hat – der ja nicht mehr der meine ist – oder ob er überhaupt eines bestimmten Mittelpunkts ermangelt (Bollnow 1994:102)." Giddens peker på det samme poenget som Bollnow: "When I go out of the house and get into the car, I enter settings which are thoroughly permeated by expert knowledge...(Giddens 1990:28)." Denne ekspertkunnskapen er som vi har sett, basert på en inventering og operasjonalisering av område og praksis i maskinens bilde. "To inhabit the roads of the west is to enter the world of anonymized machines (Urry 2005:29)," sier John Urry, mens Jörg Beckmann (Beckmann 2005) fremstiller den aktuelle ferden som overgangen mellom et aktivt, handlende subjekt til et passivt, adlydende objekt, en *driver-*

car hybrid. Den færende forventes å innrette seg etter veiens, den virkeliggjorte normalens, korrekte anvisninger. Innledningen til HB 017.08 inneholder selv en beskrivende formulering av denne tiltroen til systemtenkningen (Statens vegvesen 2008a:11):

Veg- og gatesystemet utformes slik at trafikantene hjelpes til riktig atferd, og beskytter dem mot alvorlige konsekvenser hvis de likevel gjør feil.

Landskap er et område, slik bilisten oppfatter det

Bilferden endrer hverdagslivet

Den virkelighetsskapende kunnskapspraksisen som blant annet gjør seg gjeldende for ferdsel langs vei, preger store deler av samfunnslivet. Sheller og Urry peker på hvordan særlig bilen "... reconfigures urban life, involving [...] distinct ways of dwelling, travelling and socializing in, and through, an automobilized time-space (Sheller & Urry 2000:738)." De oppfatter automobiliteten som en kombinasjon av seks forskjellige praksiser der bilen skaper og inngår i en egen industri, der den er det viktigste forbruks- og statusobjektet etter hus og eiendom, der den skaper et nettverk av ulike virksomheter (bensinstasjoner, overnattingssteder, forsteder) knyttet til vei som transportåre, der bilen og veisystemet er den prioriterte transportformen og dermed retningsgivende for sosiale relasjoner, den er den dominerende målestokken for samfunnets forståelse av hva som regnes for det gode liv, og endelige, der bilen utgjør den viktigste enkeltfaktoren i verdens forbruk av naturressurser (Sheller & Urry 2000:738-739).

Thomas Sieverts (2003) gir med begrepet *Zwischenstadt* en konseptuell forståelse av hvordan majoriteten av jordens befolkning i dag lever i bebygde områder, "... in the form of an urbanised landscape or a landscaped city,...(Sieverts 2003)." Mellombyen forstås som et nettverk med ulike og gjensidig utfyllende knutepunkter (Sieverts 2003:26) der landskap, "... the glue of the *Zwischenstadt* (Sieverts 2003:9)," trekkes frem som det forenende konseptet. I denne samfunnsdannelsen spiller veinettet en sentral rolle.

Engebreetsen og Vågane (2008) peker på at veinettet er årsaken til sentralisering og regionsforstørring. Siden 1980 ser de en utvikling der reiseavstanden mellom hjemsted og arbeidsplass har økt med 25 % til tross for at tiden den enkelte bruker på reisen har forblitt uendret. For færende utenfor storkommunene har avstanden til nærmeste nærbutikk blitt lengre. Forfatterne antyder at handelsmønsteret har holdt seg uendret de siste 25 årene, dvs. at det bilbaserte mønsteret i alle fall har eksistert i dette tidsrommet.

Med utgangspunkt i statistisk materiale for antall, lokalisering og bruk av fritidsboliger på Østlandet peker Kjell Otervåg på hvordan byveksten ikke bare er et spørsmål om fortetting og intensivt arealbruk rundt de store byene, men i vel så stor grad er et sosiokulturelt fenomen der befolkninger over store områder inngår i en felles erfaringssituasjon. Med støtte i flere forskningsarbeider hevder Otervåg at det inntreffer "...an enlargement of the metropolitan areas" og en "...diffusion of the urban space through the owners' temporary residence at their second homes (Overvåg 2009:162)."

Veien som regulert område, korridor og farkost

Thomas Sieverts hevder videre at "...day-to-day living is now organised in spatial and temporal 'islands' with specialised functions (Sieverts 2003:76)." Med utgangspunkt i den normaliserte veien kan denne påstanden forstås på tre måter. For det første kan det hevdes at det svært godt utbygde private og offentlige veinettet underlegger store områder samfunnsreguleringer og kontroll. Reguleringene forsterkes langs veien der kjørebansens kanalisering og de forskjellige installasjonenes anvisninger holder den farende innenfor et definert handlingsmønster. Endelig reguleres den farende av farkostens tekniske utrustninger og programmerte egenskaper der sjåføren ender opp som en *driver-car hybrid*. Sammen med den hyppige bilbruken skaper veien en erfaringssituasjon der iakttagelsen av områder som landskap foregår gjennom bilens frontrute. I følge den nasjonale reisevaneundersøkelsen fra 2005 (Vågane 2006) er "[b]ilen uten tvil det viktigste transportmidlet i dagliglivet (Vågane 2006:1)." Blant annet "... bor kun 13 % av landets befolkning i en husholdning som hverken eier eller disponerer bil (Vågane 2006:7)," Over halvparten av de daglige reisene foregår som bilfører og to av tre reiser foregår i bil (Vågane 2006:16). Det viktigste formålet med bilturen er handling eller tilsvarende ærender (30 %), deretter arbeids, tjeneste- og skolereiser (26 %), og så transport til ulike fritidsaktiviteter (20 %) (Vågane 2006:20). Bilen brukes dermed ikke primært til langtransport, men er også det dominerende transportmidlet på kortere reiser. Når reiseavstanden er over 800 meter, overtar bilen som foretrukket farkost (Vågane 2006:24).

Fra kvalitative til symbolske handlingsrom

Alt organisk må føye seg inn i en omfattende organisasjon. En kunstig verden preger og forgifter den naturlige. Sivilisasjonen er selv blitt en maskin som gjør alt på maskiners vis eller snart vil gjøre det. Man tenker bare i hestekrefter. Man kan ikke lenger se en foss uten å beregne hvor mye kraft den vil gi. Man kan ikke se en eng med gressende kyr uten å tenke på kjøttmengden, ikke beundre en av folkekunstens skjønnne, gamle, håndlagde gjenstander uten å ville erstatte håndverket med moderne teknikker. Om den har noen mening eller ikke, vil den tekniske tenkning realiseres. Maskinenes luksus er et resultat av en tankenødvendighet. Maskinen er i siste hånd et symbol, som dens hemmelig ideal: *perpetuum mobile*. Den er sjelelig og åndelig, men ingen vital nødvendighet (Spengler 1988:84).

Med Økrikryssset og enkelte avstikkere som illustrasjon, har jeg diskutert betingelsene for dagens billeddannelse ved først å konsentrere meg om hvilke virksomheter som bidrar til veianleggets innhold, deretter skifte perspektiv til farkosten og fortsette diskusjonen ut fra sjåførens standpunkt. På denne måten har jeg argumentert meg frem til et grunnlag for å kunne si noe om hvilket landskapsbilde den alminnelig farende, tverrsnittet av befolkningen, kan danne seg av samtidig ferdsel langs vei. Med henvisning til veinormalenes sentrale posisjon kan den normaliserte ferden forstås som en lokalisert og planlagt programmering, effektivert av den farende selv. På denne måten blir den normaliserte ferden en del av modernitetens og modernismens måte å disponere områder og menneskelig praksis på. I forlengelse av for eksempel 0-visjonens kalkulasjon av forholdet mellom veianlegg og menneskeliv (Statens vegvesen, Politiet et al. 2010:13), fremstår Oswald Spenglers tidlige 1900-tallskritikk av modellerte fosser og kyr nærmest som et vemodig minne fra inventeringskulturens

5.39 Økrikrysset, den programmerte ferdens landskap

5.40 E16 Wøyen - Økri, Konsekvensutredning utvidelse til 4 felt, 3.66, profesjonsytringens landskapsbilde

5.41 E16 Wøyen - Økri, Konsekvensutredning utvidelse til 4 felt, 3.66, profesjonsbildet av det analyserte Økrikrysset (tilsv. situasjon til venstre)

tidlige barndom.

Samtidig som den individuelle ferden overlates til veinormalens materialiserte disposisjoner, reduseres bidraget og medvirkningen fra områdets kvalitative variasjoner. Også denne oppløsningen har en lang historie å se tilbake på. Sammenhengen kan for eksempel illustreres med C.C.G. Bruuns vandringer i Nordmarka i andre halvdel av 1800-tallet. Fra turen i 1875 forteller Bruun om navnet Skysskafferodden ved de store nordmarksvannene Bjørnsjøen, Hakkloa og Store Sandungen. Navnets opphav skyldtes trolig at "... man derfra pleier at gjøre Tegn efter Baadskyds til Pladsen ved Enden af Vandet. Dette sker ved Raaben, Viften eller ved at gjøre op Ild (Bruun 2008:26)." Ni år senere er Skysskafferoddenes naturlige fortrinn som kommunikasjonsåre over. På vei innover marka hadde da Bruun "... telefoneret fra Bjørnsjødammen til Hakloa efter Baad, der mødte os ved Myrdammen (Bruun 2008:87)."

Mengden av tekniske installasjoner både i farkosten og på veien, frekvensen av anvisninger som skilt og fartsreguleringer, holder den farendes oppmerksomhet fanget på store deler av eksisterende veinett. Den programmerte ferden har gått over fra å være en tilpasning mellom den farende og området han ferdes i, til å bli en tilpasning mellom den farende og den transportmodellen han tilbys en funksjon i. Der oppfatningen av området tidligere ble erfart som en kontinuerlig optisk-kinestetisk sekvens, blir nå oppfatningen av området utover veinormalenes tilstedeværelse, begrenset til sporadiske visuelle bilder erfart innenfor et spesialisert og normalisert handlingsrom. De kvalitative referansene svekkes, mens de symbolske referansene forsterkes.

183

5.5 Inventeringsstrategi og samtidig ferdsel langs vei

I de tre siste kapitlene har jeg fulgt inventeringsstrategien gjennom fagprofesjonens landskapsbilde og det landskapsbildet som kan iakttas av ferdsel langs vei i dag. Når vi har sett hvordan bildet prepareres og kalkuleres som del av fagtema *landskapsbilde* på den ene siden, og deretter fremkalles av veinormaler og bilferdsel tilsvarende beskrivelsen av Økrikrysset, gjenstår spørsmålet om sammenhengen mellom den ekspertbaserte ytringen og den individuelle erfaringen. Er det anvendte profesjonsbildet utledet av en felles og delt erfaringssituasjon slik det kan tilbakeføres til dagens ferdsel langs vei, eller opererer det ut fra andre forutsetninger?

Motiv: fagtema *landskapsbilde* avviker fra det samtidig erfarbare landskapsbildet

Når jeg ikke lenger ser ut over Økrikrysset fra min plass over og mellom de to tunnellopene, eller som reisende gjennom krysset, men derimot fra analysens standpunkt flere kilometer unna og kanskje mange meter over bakkeplan, ser jeg en annen symbolsk fremstilling av landskap enn den jeg som farende i et hverdagsliv har anledning til å fremstille (5.39). Fra et frittliggende standpunkt ser vi på skrå inn i et tradisjonelt jordbrukslandskap. Veien ligger som en grasiøs grå bue med selve kryssområdet og tilførselsveier anlagt mellom store grøntarealer. Ingen trafikk, ingen belysning, ingen gjerder, ingen skilt, ingen veioppmerking,

ingen automatiske styringsanlegg for tunnelene (5.40). Borte er ferden, borte er den jevne støyen som vil stige opp til oss fra aktiviteten i dalbunnen, borte er skiftene mellom natt og dag, sommer og vinter, hverdag og fest. Til tross for tilstrebet fotorealisme og avansert bildebehandling betrakter vi ikke det normaliserte, men det på forhånd idealiserte landskapsbildet slik det nå avtegner seg i en analysefortelling. Gjennom det bearbeidede skråfotoet ser vi hvordan fagtemaets scenisk-rurale motiv fremstilles i tegningen av området.

Når profesjonstradisjonens inventerte landskapsbilde møter det erfarte og regulerte landskapsbildet slik det kan iakttas av samtidig ferdsel langs vei, kan det se ut som om de baserer seg på to forskjellige motiver. Til tross for at fagprofesjonen i mange tilfeller også fremstiller sine avbildninger på bakkeplan og fra definerte standpunkter (5.41) holder de hovedsakelig fast på det scenisk-rurale, statiske bildet og lar i mindre grad bildet komme til uttrykk som en følge av en definert, normalisert ferd. Skjermingen av det regulerte, samtidige landskapsbildet fra profesjonsbildet, skaper imidlertid et avvik mellom profesjonsmetodens fortelling og det individudelt erfarbare landskapsbildet. "Den idylliske forestilling om reiseveien er ikke et bilde, som understøttes af den udvikling og vækst, som motorveien genererer (Egebjerg & Simonsen 2005:95)," hevdes det i den danske motorveiundersøkelsen. En tilsvarende innvending kan rettes mot den norske fagprofesjonens landskapsbilde. Med utgangspunkt i HB 140.06 fagtema *landskapsbilde* vil jeg forsøke å forklare dette avviket som en følge av profesjonsbildets forankring i en bestemt forståelseshorisont og en stadig gjentatt og repetert artikulering. Både profesjonsbildets horisont og frekvens kan i større grad tilbakeføres til den anvendte inventeringsstrategien enn til praksis i de områdene som bildet refererer til.

Horisont: landskapsbildet fremstilles i henhold til en statisk forståelseshorisont

Fagtemaet opprettholder etablerte arealkategorier

Gjennom vedvarende inventering av områder uttrykt i enkle arealkategorier som *by*, *land*, *spredtbygde strøk*, opprettholdes også iakttagelsen av landskapsbildet i større grad av analysepraksis og avspeiler i mindre grad aktuell hverdagspraksis. Problemet med forenklingen er ikke primært reduksjonen av erfart praksis, men at denne reduksjonen er utført med utgangspunkt i en stilisert oppfatning av samfunnet som et forhold mellom by og land. I 1977, samtidig med at arbeidet med HB 010.78 var i gang, kunne man lese i *Samtiden* at "[d] et gamle skillet mellom bygdelandskap og bymiljø er mer eller mindre blitt diffust og utvasket (Aas 1977:139)." Landskap iakttas gjennom og på tvers av de mange bidragene som skaper det og etablerer et mangfoldig, lagdelt urbant-ruralt landskap i de samme materielle områdene. Denne forståelsen er også nedfelt i Ministerrådets anbefalinger til landskapskonvensjonen (Europarådet 2008II.2.2):

The concrete application of protection, management and planning choices should cover the whole landscape and refrain from dividing it into the number of elements which compose it: landscape is characterised by the interrelations between several domains (physical, functional, symbolic, cultural and historic, formal, etc.) that constitute both ancient and recent landscape systems. These may be interwoven and superimposed on the same section of territory. Landscape is not simply the sum of its constituent parts.

Jeg kan imidlertid ikke se at det begrepsgivende, symbolske landskapet gjenspeiler en slik oppfatning i løpet av de 30 årene med landskapsfaglig arbeid i Statens vegvesen. Tvert imot kan praksisen oppfattes som en del av et planleggingsregime som, i følge Juel Clemmensen, ved å følge avklarte dikotomier som *by* og *land*, *natur* og *kultur*, skiller by- og landplanlegging og dermed også veiplanleggingen ut som egne autonome arenaer, og dermed står i veien for å ha en "... kvalitativ indflydelse på dets [det urban-rurale landskapets] fremtidige utvikling (Juel Clemmensen 2008:68)." Fagtemaets landskapsforståelse faller innenfor en kultur der skillet ikke er opprettholdt av aktuell praksis, men "... i vår sosiale distinksjon av ruralitet og tilhøvet mellom by og land (Flø 2010:21)." Opprettholdelsen av begrepspar som *urbant* og *ruralt*, *by* og *land*, *natur* og *kultur*, og den samtidige henvisningen til synbare kjennetegn og historiske livsformer, bidrar kanskje i større grad til å opprettholde nedarvede forestillinger enn til å fungere som anvendelige analytiske verktøy i en samtidssituasjon.

Fagtemaet viderefører tidligere forståelseshorisonter

En annen grunn til avviket kan ligge i at opphavet til metoden for en stor del er å finne i tanker som ble formulert på 1960-tallet. Mange av disse teoriene gir uttrykk for en negativ holdning til veiens tilstedeværelse i området. Veien blir til dels oppfattet som et fremmedelement som bryter med den foreliggende karakteren. Sylvia Crowe oppfatter for eksempel moderne veier som et betydelig inngrep i eksisterende situasjon. "Because undoubted damage has been done to the countryside by new road works, there is a tendency to stress preservation of landscape rather than creation (Crowe 1960:28)." Anne Winston Spirn hevder at en tilsvarende spenning mellom bevaring og forandring også preger McHargs holdninger. "The conflict between preservation and change is McHarg's most persistent inconsistency, and it highlights the contradictory position of landscape architecture as a profession (Spirn 2000:102)." Denne problemstillingen har de aktuelle analysemetodene kommentert, men likevel latt stå uberørt. Konsekvensen er en konsolidering av forståelsen av landskap som bestemte områdetyper der den samfunnsgitte kompleksiteten holdes på et forholdsvis enkelt nivå.

I likhet med Crowe oppfatter også Tunnard & Pushkarev det voksende veinettet og byspredningen tegn på et landskap i forfall. Den tidligere atmosfærefylte byen har blitt erstattet av "... an entropic form of growth, the characteristics of which are chaos and sameness (Tunnard, Pushkarev et al. 1963:3)." Appleyard, Lynch og Myer tar også de negative oppfatningene av veien som et utgangspunkt, men ytrer selv en positiv holdning til veilandskapet: "... road-watching is a delight, and the highway is – or at least might be – a work of art (Appleyard, Lynch et al. 1966:3)."

I mange av de samme hverkene finnes det også utsagn som antyder at bilferden ennå blir ansett som et unntak til vandringen. Dermed forankres fremdeles begreper som landskapets skala til vandrersens handlingsrom. Sylvia Crowe fremstiller for eksempel bilen som et uttrykk for maskinens hastighet, som en trussel mot foreliggende områder anlagt i overensstemmelse med kroppens handlingsrom. "The faster the speed for which it is designed, the further it must depart from the old pattern of the humanized landscape (Crowe 1960:13)." Gjenstanden for bevegelsen, det erfarte bildet, blir dermed forankret i vandrersens handlingsrom selv om normalsituasjonen er en annen.

Fagtemaet blokkerer alternative forståelsehorisonter

I fagtema *landskapsbilde* er de foreliggende kriteriene og vurderingsskjemaet for tiltakets *omfang* så spesifikt knyttet opp mot harmonisk linjeføring og terrengtilpasning at dersom disse idealene skulle avvikes, ville det innebære en svekkelse av metodens eget krav til konsekvens og sammenlignbarhet. På denne måten blokkerer inventeringen teoretiske alternativer som kunne gi et helt annet utfall enn ved å følge metodens anvisninger. Samtidig representerer denne tilsløringen også en trussel mot legitimiteten av fagtemaets egne veiesetiske idealer. Ved å praktisere en fortiet kunnskapstradisjon står samtidig fagtemaet i veien for å kunne fremstå som ett av mange landskapsbilder, ett av mange medvirkende teorier, når fremtidige landdisponeringer skal avklares. Dersom teorien hadde kommet klarere til uttrykk som en bestemt, profesjonsbasert innfallsvinkel og ikke blitt forsøkt legitimert som et verdinøytralt bilde av landskapets karakter, ville også fagtema *landskapsbilde* i dagens forfatning stått sterkere som relevant valg i forhold til alternative oppfatninger.

Fagtemaet nøytraliserer bidraget fra erfaringssituasjonen

Når bidraget fra den kvalitative erfaringssituasjonen svekkes, og ferden samtidig blir resultatet av en arena med et stadig større felt av medvirkende aktører, reduseres samtidig betydningen av erfaringen som analysefortellingens grunnlag. Tilbake blir innslaget av ulike kulturelle virksomheter og symbolske bilder. Mange av disse bildene finnes utelukkende nedfelt i strategiske dokumenter som for eksempel 0-visjonen, og normerende anvisninger slik som for eksempel veinormalene. Den svekkede erfaringssituasjonen truer med å oppløse den grunnleggende dynamikken mellom landskapets medvirkende aktører og artikulasjonsformer. Resultatet kan bli et landskapsbilde som kun støtter seg til teoretiske tolkninger og betydningsmoduser og hvis gjennomslagskraft forutsetter et til enhver tid moralsk overtak i den utslagsgivende diskursen.

Den kvalitativt svekkede horisonten åpner imidlertid også opp for en annen konsekvens. Modernismens rasjonelle imperativ, troen på beskrivelse, oversikt og kontroll, driver profesjonene ikke bare til å innlemme det ikke-formaliserbare i den formaliserte teknikken, men også innlemmelsen selv foregår på den rasjonelle ideologiens premisser. Slik kan for eksempel estetikk bli et avgrenset emne ved kapittel 4, *Tekniske krav og retningslinjer for oppsetting av trafikkskilt* i HB 046.09, eller omtalt over fem av totalt 84 sider i HB 265.08 *Linjeføringsteori* (Statens vegvesen 2008c). Det usikre og uavklarte blir nøytralisert som et deltema, en del av en samlet oversikt over et definert emne. Dermed blir vi ikke bare skjermet for uvisshetens eksistens, men også de delene av verden som er erfarbare og daglig blir erfart. Inventeringen frarøver mennesket relevansen av sitt eget sammenlignings- og legitimeringsgrunnlag. "The 'formal' and 'informal' reflect each other like the obverse and reverse sides of a coin; to the extent that they can never be separated (Cooper & Burrell 1988:109)." Det er først når vi prøver å fremstille dem begge på den ene av myntens to sider, at det uformelle og fortsatt estetisk uavklarte blir innlemmet i den rasjonelle sfæren og fratatt sin organiske autonomi. Når denne praksisen har foregått over mange år, svekkes ikke bare evnen til å omtale erfaringer, men også evnen til å skille begrepsverdenen fra erfaringsverdenen. Inventeringen bidrar til å nøytralisere og etter hvert oppløse dette skillet.

Metodestrategien isolerer fagtemaet fra horisontmangfoldet

Inventeringen av HB 140.06 i separate fagtemaer med klartdefinert avgrensning, innfører en midlertidig stabilitet mellom dem. Når hvert tema refererer til eksisterende situasjon, opphever imidlertid metoden de enkelte fagtemaenes innflytelse på hverandre inntil de et godt stykke ut i prosedyren sammenlignes som avklarte fordeler og ulemper. Stabiliteten opprettholdes og forsterkes ved at eksisterende situasjon begrenses til materielle elementer som *bebyggelse* eller *vann*. Andre allerede kjente premisser for det analyserte landskapsbildet slik som for eksempel veinormaler, holdes konsekvent utenom registreringer av bildets data-grunnlag.

Frekvens: landskapsbildet konserveres av gjentatt metodepraksis

Metodekulturen legitimerer sin egen berettigelse

Quiström hevder at de inventerende landskapsanalysene "... bekräftar snarare än kritiserar det system som vägplaneringen bygger på (Qviström 2003:185)." Kenneth Olwig går enda lengre og mener at når landskapsarkitekten ikke lenger vedkjenner seg sitt eget teoretiske ståsted slik tilfellet er med fagtema *landskapsbilde*, men fremstiller estetikken som om det er egenskap ved området selv, så kan denne oppfatningen karakteriseres som løgn (Olwig 1989:45). De sterke påstandene kan til dels forstås ut fra inventeringsstrategiens langvarige pregning av fagprofesjonens landskapsbilde. Både opprettholdelsen av arealkategorier som *by* og *land*, henvisningen til geografiske områder og materielle elementer som verdinøytrale landskapsbilder, og praktiseringen av en underforstått teoritradisjon, har etablert en prosedyre som holder fast på et symbolsk landskapsbilde og dermed fjerner seg fra den aktuelle erfarings situasjonen. Maurice-Ponty hevder at det er nettopp det som skjer når vitenskapeliggjort kunnskap "... manipulerer tingene og avstår fra å bebo dem (Merleau-Ponty 2000:9)." Ved å løsrive seg fra den samtidige ferden, lar det seg gjøre å rendyrke modellen og kun sporadisk bekrefte landskapsbildets berettigelse gjennom enkelte isolerte stikkprøver i den erfarbare verdenen. Dermed føres ikke lenger analysen på den samtidige erfaringens, men på den institusjonaliserte modellens premisser.

Når landskapsbildet over lang tid fremstilles innenfor den samme metodetenkningen, står det også i fare for å bli værende innenfor denne modellens begrensninger. Fagtema *landskapsbilde* har for eksempel i lang tid vært en del av en samfunnsøkonomisk konsekvensanalyse der den etablerte håndbokkulturen selv har fulgt et definert løp. De sterke kravene som stilles til blant annet anvendbarhet, gjør også fagtemaets landskapsbilde sårbart når det skal legitimeres uten metoden som beskyttende støttekonstruksjon. Med uthevet skrift presiserer HB 140.06 at "[s]amfunnsøkonomisk analyse er en systematisk vurdering av alle relevante fordeler og ulemper som et tiltak vil føre til for samfunnet (Statens vegvesen 2006a:61)." Den klare holdningen til metodens effektivitet skaper det Lyotard kaller en logikk mellom velferd, effektivitet og sannhet (Lyotard 1984:45). Lyotard hevder at systemets funksjonalitet ikke bare skaper evnen til å produsere bevis, men også styrker oppfatningen av å ha rett. Med denne innstillingen følger samtidig overbevisningen om at bare teknikken forbedres, vil også sannheten og rettferdighetens stilling heves (Lyotard 1984:46-47). Faren for at inven-

teringsteknikkens anvendelighet overskygger fagtemaets egentlige formål, kommer også til uttrykk i foregangsmannen Ian McHargs observasjoner av inventeringens retoriske slagkraft (McHarg 1992:196):

But the evidence, as it was collected and pieced together, made larger claims than I had anticipated.

Når overbevisningskraften tilføres av fremstillingsteknikken, blir kravene til legitimiteten av landskapsbildets innhold svakere. Troen på metodens anvendbarhet reduserer samtidig behovet for å legitimere metoden og metodens resultater utover den fagkretsen som behersker teknikken. Det inventerte landskapet presenterer ikke landskap for å vinne tilslutning fra eller avvises av leseren, men for å vise ham hva analytikeren ved å følge metodens anvisninger har avdekket som landskap. I likhet med det statiske fotografiet blir heller ikke analysen i stand til å åpne et landskap for tilskueren fordi vi som lesere "... blir fratatt vår egen dømmekraft: en annen har grøsset for oss, tenkt for oss, vurdert for oss; fotografen har ikke overlatt noe til oss – annet enn retten til intellektuelt samtykke (Barthes 2002:153)."

Metodekulturen fremmedgjør analytikeren fra det samtidige landskapsbildet

Denne påstanden kan også trekkes enda lengre. Som ensidig betraktede symbolske bilder blir områder kategorisert og gjort varige som et områdes egenskaper av en kulturell virksomhet. Bildet kan ikke lenger betraktes som en estetisk tilegnet, men som en begrepsgitt erkjennelse. "Det symbolske blikk taper tingenes sanne natur av syne fordi det er et *aktivt* og ikke et kontemplativt-passivt blikk (Andersson 2001:95)," mener Dag Andersson. Det kultiverende blikket tillater derfor ikke områdets aktører å medvirke på en avgjørende måte i billedannelsen, men henter bare tilbake hva det selv tilfører bildet. Den inventerende landskapsanalysen bidrar til å forenkle forholdet mellom våre allerede tilegnede og fortsatt uerfarte oppfatninger (Andersson 2001:40):

Gjensidighetsforholdet mellom mennesket og tingene er i ferd med å bli erstattet av det Rilke beskriver som et "museumsforhold". Tingene griper ikke lenger inn i våre liv og forandrer det, men blir gjenstander for nostalgisk dyrkelse.[...] Slik tingene mister sin reelle betydning i et forhold som gjør dem til gjenstander for sentimental opplevelse, slik mister natur og landskap betydning i det Rilke betegner som et "turistforhold" til naturen.

Den egentlige fremmedgjøringen ligger derfor ikke i vår praksis eller bruk av områder, men i hvordan vi forstår og omtaler dem. Vi kan godt forstå industrialisering og massetransport som en fremmedgjøring av menneskets opprinnelige forhold til naturen, men å holde fast på denne oppfatningen i en landskapsanalyse som skal speile samtidens estetiske potensial, innebærer i seg selv en ny form for fremmedgjøring. Det samme gjør begreper som *visuell kvalitet* når de blir brukt normativt og med en klar referanse til områders materialitet, men egentlig representerer en henvisning til en bestemt teoritradisjon. Inventeringsstrategiens anvisninger rammer dermed ikke bare leseren eller tilhøreren av landskapsanalysen, men også analytikeren selv.

Konsekvensen av å opprettholde tausheten rundt teoritradisjonen handler ikke bare om å underslå en virksom teoritradisjon, men også om å holde iakttagelsen av det tilblivende landskapsbildet på en armlengdes avstand. Hvis vi holder fast på de statiske bildene, mister vi ikke bare evnen til å anskueliggjøre landskap i vår egen tid, men bidrar samtidig til "... et tap

vi selv påfører oss når vi nekter å se oss selv slik *vi er*. Det er det vi gjør når vi snakker om "landskapet" og "stedet" som om de var uomtvistelige og konkrete størrelser (Geelmuyden 1993:193)." Hvis vi bare oppfatter områder gjennom de bildene som allerede er tilrettelagt for oss, mister vi også evnen til å omtale områder ut fra samtidig praksis.

Når representasjonene av hele landsdeler blir ivaretatt av stiliserte bilder, som riktignok deles av mange mennesker, men som likevel ikke lar seg erfare på ny gjennom aktuell praksis, har landskapet gått over til å bli en bestand og markør for utvalgte gruppers identitet eller et middel tilpasset kommersielle næringsinteresser. Marc Augé (1995) kommenterer lett ironisk den kunstferdige og tvetydige iscenesettelsen av det tidligere dagliglivet som annonsert begivenhet. De gjenlevende blir invitert til å bivåne sitt fortsatt intakte minne som "... spectators of themselves, tourists of the private (Augé 1995:56)." Men like gjerne foregår det på sistnevntes premisser, og de tar sitt vertskap på alvor. Kaschuba (2004:251) hevder at det siden 1800-tallet har foregått en "lokalitetsproduksjon" der "det typiske" ved områdene har blitt identifisert og siden satt i sirkulasjon som kulturelle bilder. Med bildenes mangfoldiggjøring og ubegrensede distribusjon, følger de konserverte bildene med områdene når de omtales eller iakttas.

Er inventeringsstrategien forenelig med det estetisk fremstilte landskapsbildet?

Ved siden av alle innvendingene som kan reises mot inventeringsstrategien på grunnlag av gjennomført praksis, kan det også stilles spørsmål ved om inventering i det hele tatt er forenelig med den dynamikken som det sette og anskueliggjørende landskapsbildet skal bevirke. Landskapsbildet fremstilt gjennom en inventeringsteknikk, innebærer for eksempel for Erwin Straus at det blir innlemmet i det samme handlingsrommet som det til dels er en reaksjon mot (Straus 1956:339):

Je mehr das moderne Leben der Technik verfällt, desto stärker wird die Sehnsucht nach der Landschaft, desto krampfhafter das Bemühen, sie wiederzugewinnen und – seltsam genug – gerade mit technischen Mitteln wiederzugewinnen.

Noe mer grunnleggende spør Anne Katrine Geelmuyden om den inventeringspraksisen kan skyldes en manglende forståelse av hvilket fenomen analysemetoden forsøker å gjøre rede for (Geelmuyden 1989:242):

Landskapsopplevelsen søker i sin ytterste konsekvens å oppløse landskapet som et gripbart, objektivt og anskuelig fenomen. Den er nettopp et alternativ til analysen og representerer en utopi om det gode liv. Når vi analyserer landskapskarakteren som en fysisk egenskap ved et område, undergraver vi med andre ord vår egen hensikt, fordi vi bryter ned den estetiske opplevelsens skinn av uskadd helhet.

Så lenge landskap er noe mer enn et nøytralt foreliggende område, så lenge analysemetoden skal gjøre en oppfatning av området kommuniserbar gjennom en analysefortelling, må vi uansett foreliggende svar, på ny spørre oss om hvordan det er mulig for den ekspertbaserte analysemetoden å tilgjengeliggjøre det individuelt erfarte landskapet slik at det anerkjennes som et uttrykk for felles og delt velferd. I de neste kapitlene blir dette gjort ved å antyde hvordan en alternativ narrativ strategi kan utledes fra et profesjonsbilde basert på en allmenn erfaringsituasjon og en spesifikk teoritradisjon.

6 Dannelse og begrepsliggjøring av
motivet *natur som landskap*

Når landskap forstås som et symbolsk profesjonsbilde, kan ikke påstander om *helhet* og *karakter* ensidig legitimeres i området selv, men må også vise til en bestemt måte å oppfatte områder på. Analysemetoden gir analytikeren tilgang til et foreliggende landskapsbilde som den enkelte fortellingen på like linje med metodens teorigrunnlag, er et resultat av. Ved siden av å gi fortellingen et innhold, må analytikeren også kunne vise til hvilken teoritradisjon denne fortellingen er utledet fra. I dette kapittelet vil jeg vise hvordan deler av den landskapsarkitektoniske fagprofesjonen kan knyttes til motivet *natur som landskap*, motivets bakgrunn i menneskelig praksis, og gi noen eksempler på hvordan det er blitt nedfelt i begreper og anskueliggjørende teorier.

6.1 Natur iaktatt gjennom ferd og fortelling

Den grunnleggende forbindelsen mellom analysemetode og landskapsbilde må søkes i en teoretisk forståelse av hvordan landskap har oppstått som estetisk kulturytring og hvordan det fortsatt i dag kan forstås som et sett og meningsbærende bilde, et uttrykk for kulturell velferd. Med sin forankring i et scenisk-ruralt motiv knytter HB 140.06 fagtema *landskapsbilde* an til en landskapsarkitektonisk teoritradisjon der de naturlige variasjonene har blitt iaktatt, lokalisert og materialisert som landskap. Denne vinklingen deles også av deler av den tyske landskapstradisjonen hvor landskap forstås som en bestemt utgave av estetisk naturerfaring. Ytringens motiv sammenfattes i utsagnet *natur som landskap* slik for eksempel Manfred Smuda formulerer det (Smuda 1986:8-9):

Landschaft ist immer Natur, wahrgenommen oder vorgestellt durch eine Optik von Ideen, Werten oder Normen, deren Ursprungsort im historischen Subjekt aufzusuchen ist.

193

Landskap som estetisk naturerfaring

Landskap som et modernitetsfenomen

Flere forfattere fremhever hvordan landskap under moderniteten oppstår som en kulturytring knyttet til en bestemt måte å iaktta og betrakte områder på (Groh & Groh 1991; Ritter 1995; Nicolson 1997; Cosgrove 1998). Joachim Ritter forstår landskap i sammenheng med borgerskapets fremvekst og tidfester det til sent 1700-tall. Ruth og Dieter Groh oppfatter tidspunktet som sent og mener prosessen tok til allerede på begynnelsen av århundret (Groh & Groh 1991:108). Dennis Cosgrove, som nærmer seg spørsmålet fra en anglo-amerikansk kultur og marxistisk forskningstradisjon, slår fast at landskap oppstod i Italia på 1400-tallet som et resultat av spenningen mellom inngrodde føydaltradisjoner og et ekspanderende, kapitalistisk og kunnskapsmessig, borgerskap (Cosgrove 1998:69). Landskap slik det utviklet seg i Italia ble etter hvert innflytelsesrikt i den engelske kulturhistorien og som idémessig grunnlag for den amerikanske statsdannelsen. Cosgrove mener at landskap gikk igjennom en krise ved industrialismens etablering og at fenomenet nærmest opphørte på slutten av 1800-tallet (argumentet modifiseres i forordet til en senere utgave av boken (Cosgrove 1998:xx)).

Estetisk naturerfaring før moderniteten

Estetisk naturerfaring som sådan er imidlertid ikke noe nytt. Ritter innleder selv med Petrarca bestigning av Mount Ventoux, angivelig i 1336, der selve det estetiske nærværet med besvær overvinnes ved hjelp av retningslinjene i Augustins *Bekjennelser* fra ca. år 400 e.Kr. I passasjen som får Petrarca til å besinne seg, heter det at "[d]er går menneskene og beundrer fjellenes høye topper, sjøens veldige bølger, elvenes mektige fall, havets vide flate og stjernenes baner – og så glemmer de seg selv (Augustinus 2008:192)." Til tross for at fjell, hav, elver og stjerner betraktes som allegorisk diktning og i mindre grad som en beskrivelse av faktiske begivenheter (Busch 1997:62), viser de likevel til en kvalitativ erfaring som det er vanskelig å overse den daværende kjennskapen til (Groh & Groh 1991:106). Nicolson mener å se noe av den samme tvetydigheten i klassisk og jødisk-kristen litteratur og setter skillet mellom en mer naturvennlig gresk og gammeltestamentlig tradisjon, og en mer avvisende latinsk og nytestamentlig holdning (Nicolson 1997:45). I to brev av Plinius den yngre fra 100 og 105 e.Kr. vektlegges sammenhengen mellom villa, hage og land. Stedet bør inneholde muligheter for behagelige vandring og vakre utsikter mot for eksempel hav, fjell eller jordbruksland (Hunt 1996:12).

Samfunnsgitt skifte, urbaniseringstendens

Når landskap oppfattes og forklares som et modernitetsfenomen, betyr dette at det på avgjørende måter skiller seg fra den estetiske naturerfaringen slik den kom til uttrykk inntil middelalderens avslutning (ca 1500). Uavhengig av spørsmålet om hvor og når, på hvilke premisser eller av hvilke grupper, endrer områdene karakter (Ritter 1995:29):

Naturen kommer til at se annerledes ut, når mennesket begiver seg ut i den. Det, der ellers er noget nyttigt eller som ørken noget unyttigt, og som i århundreders løb forblev uset og upåagtet eller var noget fjendtligt afvisende fremmed, bliver til det store, ophøjede og skønne: under en æstetisk synsvinkel bliver det til landskab.

Også Cosgrove, Groh & Groh og Nicholson forstår landskap som en billedlig, historisk betinget betraktning av et område, drevet av en voksende urban sfære. I en slik forstand henlegges landskap til en historisk periode der involverte aktører, hendelsesforløp, nødvendige premisser og eventuelle videre følger diskuteres innenfor bl.a. politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle rammer. Urbanisering, forstått som forholdet mellom regulert og ikke-regulert natur, kan fremheves som en vesentlig drivkraft i utviklingen av landskapets form og innhold gjennom moderniteten. Denne utviklingen førte blant annet til at eksisterende estetiske teorier og estetisk iaktatte gjenstander ble innlemmet i landskapstradisjonen, og til at nye teorier og estetiske erfaringsformer ga en omvurdering av eksisterende oppfatninger. Samtidig førte den tiltagende mobiliteten av folk, varer og oppfatninger til en tiltagende separasjon mellom iakttagere og erfart område. Fremveksten av landskap som iakttagelsesform kan blant annet illustreres med samfunnsforholdene i Italia og England, og med forbindelsen mellom de to kulturområdene.

Tilpasning til eksisterende estetiske konsepter

Styrking av agrarestetikken

Cosgrove setter utviklingen av landskap i forbindelse med den italienske bykulturens ekspansjon ut i det tilgrensende agrarlandet. Vekslingen mellom by og land påbegynnes i 1300-tallets Firenze og kommer klarest til uttrykk i 1600-tallets Venezia. Perioden karakteriseres av at bystaten kontrollerer en stadig større del av produksjonen på landet, av grunneiernes skifte av oppholdssted mellom by og land og en tilhørende urban konseptualisering av omlandets innhold. I likhet med Ritter forstår Cosgrove landskap som et urbant fenomen drevet av det kapitalistiske borgerskapet, men i motsetning til Ritter er ikke den estetiske nytelsen avgjørende for fenomenets dannelselse.

Det forholder seg heller motsatt. Det er i eierens interesse ved hjelp av mobile og umiddelbart tilgjengelige medier som malerier eller tekster, og etter hvert også i eiendommen selv, å konseptualisere sine besittelser slik at de kan betraktes som et uttrykk for eierens makt og posisjon. "Landscape is the perspective of an ideal citizen contemplating the good order of the immediate zone of intensively cultivated land, most of which he and his fellow citizens own (Cosgrove 1998:101)." I Cosgroves landskapsbegrep ligger dermed drivkraften snarere i makt enn i det interesseløse, estetiske nærværet. Landskap blir til som en kultivering av det mektige blikket, det herredømme over jorden som Petrarca kommenterte med forferdelse, mennesket som "... ein Imperator seines Blicks (Stierle 1989:39)" Områder blir som en forlengelse av landeierens suverenitet, verdsatt og tilført skjønnhet gjennom en interessefylt snarere enn et interesseløs betraktning. Den sterke forbindelsen mellom by og land, gir også Raffaella F. Giannetto tallrike eksempler på, både som en lovprisning av landet selv, men også som et uttrykk for grunneierens tilfredshet med å betrakte og nyte synet av sin egen eiendom (Giannetto 2008:32).

Idealiseringen av agrarlandet, kultiveringen av dyrkbar mark til dyrket åker og den samtidige kultiveringen av mennesket, er nevnt og beskrevet i antikke kilder som for eksempel Horace og Vergil (Olwig 1997:25). Det kapitalistiske eierskapet videreførte og styrket dermed en estetisk iakttagelsesform som de ikke bare hadde råderetten over, men som også befestet deres sosiale status. Kjennskap til kunstneriske teknikker og moter, filosofiske tekster, og til antikkens liv og dyder inngikk i datidens kulturelle kapital.

Ved siden av makt-, status- og dannelsesaspektene har også agrarlandets skjønnhet vært knyttet til dets fruktbarhet og nytte. Axel Gotthard har ved å undersøke ulike europeiske reiseskildringer fra middelalder til opplysningstiden, oppdaget at skildringer av landet mellom byene er sparsomt beskrevet. "Man reist, um anzukommen. Man will ein Ziel erreichen, nicht unterwegs sein (Gotthard 2007:111)." I de tilfellene der landet utenfor byene blir kommentert, foregår dette oftest med begrepsparet fruktbart – lite fruktbart. Markens nytte og egnethet for matproduksjon ble særlig bemerket når de reisende passerte flate og grøderike sletter (Gotthard 2007:114). For engelskmenn på dannelsesreise gjennom Italia mot Roma på 1600-tallet, var det mer regelen enn unntaket, at store deler av landet ble iaktatt som en sammenhengende hage, "the Garden of the World (Hunt 1996:9)." De reisende fortsatte å samle "...both villa, vigna and garden to describe his experience of the Italian countryside

(Hunt 1996:32).”

I Italia bidro imidlertid den tette kontakten mellom by og omland, det nære eierskapet og de vekslende oppholdsstedene, ikke bare til at de enkelte områdene ble verdsatt hver for seg, men også at de ble sett og iakttatt i sammenheng og innlemmet som deler av en helhet. Den erfarte sammenhengen ble ytterligere forsterket av forskjellige former for fortellinger, uttrykt i malerier, tekster eller hager.

Landskap avbildet som maleri

I maleriet kommer denne utvekslingen til uttrykk som "... an extension of urban space into a gardened countryside (Cosgrove 1998:101).” De første tegnene til landskap i den felleseuropeiske landskapskunsten oppstår først på begynnelsen av 1400-tallet med så vel italienske som nordeuropeiske bidrag. Clark hevder de første landskapene ble malt av Hubert van Eyck mellom 1414 og 1417 (Clark 1952:16), mens senere forfattere tidfester sjangerstarten til overgangen mellom 1400- og 1500-tallet (Andrews 1999:28; Büttner 2006:73). Christopher S. Wood hevder at det første selvstendige landskapsmaleriet, nærmest fritt for kulturelle narrativer og symbolikk, ble malt av Albrecht Altdorfer og tidfester det første til 1511 (Wood 1993:9). I hvilken kulturkrets sjangeren oppstod og hvem som påvirket hvem, er også omdiskutert. Andrews tolker for eksempel Ernst Gombrich dit hen at han mener at sjangeren ble akademisert i Italia og deretter anvendt som svar på en markedsskapt etterspørsel i Nord-Europa (Andrews 1999:50).

Landskap som hage: kosmos

Det kultiverende blikket nådde også hagen. Hagen fremstod dermed som et urbanisert stykke land, omtalt gjennom sivilisasjonens ytringer, men ved bruk av omlandets materielle kjenne tegn. Så vel hagens utforming som sosiale funksjon er blitt knyttet til den gryende interessen for platonske tanker om den universelle orden gjentatt på ulike trinn i mennesket og i naturen for øvrig. Hagen skulle gjenspeile platonske idealer om orden og symmetri og Cosimo Medicis hage ved Carregi blir gjerne omtalt som møteplassen for det platonske akademi (Masson 1966:7,59; Cosgrove 1998:99). Lazzaro (1990) gir en redegjørelse for en mye utbredt oppfatning av den tette forbindelsen mellom nyplatonisk tankegodt og virksomhet. Som kunstverk etterligner hagen naturens underliggende orden, men muliggjør samtidig et spill mellom kategoriene. Kunsten etterligner naturen og naturen etterligner kunsten (Lazzaro 1990:8). Hagen ble et uttrykk for samsvaret mellom synlige og usynlige faktorer, gjenspeilet og produserte en kosmisk orden, og tilbød et område der kunnskap om det guddommelige kunne erverves skritt for skritt. I følge Lazzaro representerte hagen en samling av datidens kunnskap, "... a microcosm of nature in a literal sense... (Lazzaro 1990:10).”

Matematiske verdensorden

Innenfor ganske andre skalaforhold knyttet også landskapskonseptet seg til sammenhengen mellom observasjoner og kalkulasjoner av den materielle omverdenen. Da Johannes Kepler rundt år 1600 formulerte de første naturlovene i moderne betydning, bygget lovene om de elliptiske planetbanene på et verdensbilde frembragt av pytagoreerne, utviklet av Platon, tolket og deretter tilpasset den kristne lære (Groh & Groh 1991:25). Pytagoreerne forstod harmoni som en orden av tall og proporsjoner, og de oppfattet verden som et uttrykk for en

skjult matematisk orden. Platon overtok pytagoreernes harmonilære og Augustin videreførte tankegangen gjennom begreper som "mål, tall og vekt." For Augustin er skjønnhet knyttet til tallbasert orden (Naredi-Rainer 1995:21). I denne tradisjonen, over tusen år senere, skriver Kepler begeistret; "Ich fühle mich hingerissen von einem unsäglichen Entzücken über die göttliche Schau der himmlischen Harmonien (Kepler i Groh & Groh 1991:25)." Og hvem hadde ikke blitt revet med av å kunne betrakte selve konseptet bak Guds skaperverk, den virkeliggjorte fullkommenhet, planlagt av guddommen, erkjent av mennesket skapt i hans bilde, frembragt som geometri og uttrykt i tall?

Estetiske idealer som harmoni, regelmessighet og proporsjoner videreføres i teologi, etter hvert i vitenskap, men også i arkitektur i renessansen Italia. I 1435 formulerer Leon Battista Alberti de første teoretiske lovene om sentralperspektivet. Den matematiske beregningen åpner ikke bare opp for en beskrivelse av distansen mellom betrakter og objekt, objektets størrelse, men muliggjør også en konseptualisering av verden som et rom av posisjonerbare objekter (White 1987:123). Dette grunnlaget ble senere benyttet av Palladio i beskrivelser av bygningsarkitektur og byrom.

Fortellingen materialisert som hage: praksis

Fremstillingen av hagen som det planmessig anlagte, materialiserte kosmos reiser Raffaella F. Giannetto innvendinger mot. Hun mener at myten om den italienske hagen ble skapt av britiske og amerikanske skribenter som på slutten av 1800-tallet bosatte seg i Italia og konstruerte et bilde av den italienske renessansehagens vesen med utgangspunkt i historisk kunnskap, tilgjengelige litterære kilder og anlegg slik de forelå i historieskrivernes samtid (Giannetto 2008:3). Hun avviser sammenhengen mellom hagen som institusjonalisert møteplass for det nyplatoniske akademi (Giannetto 2008:51), og hun avviser grunnlaget for å tolke hagens utforming i Marsilio Ficinos tekster. Derimot hevder hun at Ficino vektlegger den praksis som foregår i hagen og ikke det ferdige anlegget. Gjennom praksis kan mennesket nærme seg det guddommelige ved å handle "... in imitation of God the Creator (Giannetto 2008:145)." Sammen med det kosmiske tankemønsteret tilbakeviser Giannetto også det planmessige som gjerne tilskrives den italienske "urhagen." Hverken i de nyplatoniske skriftene eller i andre publikasjoner fra perioden, finner hun anvisninger for utforming av hager. Disse oppstår først utover 1500-tallet, etter at de mønsterdannende hagene er anlagt og skillet mellom lyst og nytte gradvis ble visket ut. For Giannetto representerer hagen på 1500-tallet en overgang mellom overleverte tradisjoner og en gryende planpraksis (Giannetto 2008:97). Geometri, kvadrater og rektangler oppstår ikke av teorien, men er ganske enkelt en tradisjonell måte å ordne nyttehagen på, og blir etter hvert skrevet inn i teoriene. Først når det inntreffer et skille mellom materiell praksis og teori, modell og plantegning, oppstår i følge Giannetto hagen løsrevet fra ethvert nytteaspekt.

Narrativ omvurdering av områder

Den sublimе iakttagelsen av natur som landskap

Den voksende urbaniseringen i renessansens Italia representerte en forening mellom eksisterende estetiske konsepter og en ny måte å iakttå områder på. Utviklingen av landskaps-

konseptet førte imidlertid også med seg nye estetiske teorier og iakttagelsesformer. Malerier fra Nord-Europa på 1600-tallet, for eksempel av Ruysdael, fremstilte også alminnelige områder. Det kultiverende blikket beveget seg ut av agrarestetikkens og det bygde landets domene. Dette førte blant annet til at det over et forholdsvis kort tidsrom rundt århundreskiftet 1600/1700 foregikk en radikal omvurderingen av berg og fjellområder i Europa. I denne overgangen spilte også de tradisjonelle estetiske idealene som harmoni, regelmessighet og proporsjon, en sentral rolle. De ble ikke i første omgang innfridd, men måtte overvinnnes som mentale barrierer for at estetiske erfaringene kunne erkjennes som uttrykk for skjønnhet.

Begivenheten kan spores tilbake til den engelske og etter hvert også nordeuropeiske overklassen som fra 1600-tallet sendte sine unge menn på dannelsesreiser for ved selvsyn å erfare restene etter antikkens Roma (Wallace 1993:37). I likhet med tidligere tiders pilegrimsvandrere lå målet for reisen i bestemmelsesstedet og ikke i reisen selv. Praksisen førte likevel til en merkbar endring i hvordan deltageren vurderte ferden gjennom Alpene. Fra å bli oppfattet som avskyelige fremkalte de en fornemmelse av skrekkblandet beundring, omtalt som det *opphøyede* (erhaben) eller det *sublime*. De mange stabile trekkene ved alpeferden tydeliggjør den endringen i oppfatning som fant sted. Reisen ble gjennomført av mennesker med en nokså lik sosial bakgrunn, de var kun på gjennomreise og de skrev reiseskildringer underveis. Samtidig holdt den materielle gjenstanden for den estetiske erfaringen, fjellene, seg nokså uforandret gjennom tidsrommet. Det var det sette og meningsbærende landskapsbildet som endret karakter.

Endringer i vitenskap og teologi

I følge Marjorie Hope Nicolson (Nicolson 1997) skyldes omvurderingen en generell endring av samfunnslivet som foregikk frem mot 1700-tallet. Litteraturen gikk fra å være allegorisk, generell og konvensjonell (Nicolson 1997:50) til også å befatte seg med samtidsforhold (Nicolson 1997:328). På grunn av den antikke arvens toneangivende status ble gjerne fjellbeskrivelser gjengitt direkte fra de greske og romerske kildene og forstått bokstavelig (Nicolson 1997:41). Når de klassiske autoritetene og verdensbildene sto for fall, lot den litterære praksisen seg ikke lenger opprettholde. Gjennom mikroskopet oppdaget mennesket en mikroverden og gjennom teleskopet en makroverden tilsynelatende uten noen gripbar avslutning. Det heliosentriske verdensbildet erstattet gradvis det geosentriske. Den kristne lære der Bibelens beretning om skapelsen og syndefloden sto sentralt i alle teorier om jordens skapelse og alder, ble like gradvis fordrevet av ny kunnskap om geologiske prosesser slik som vannets kretsløp og vulkanisme, og en mer metaforisk tolkning av Bibelens tidsangivelser. En dag i menneskets liv ble nå for eksempel tolket som et millennium i Guds verden (Nicolson 1997:251).

Endringer i verdensbilder

Samtidig som observasjoner og teorier vant anerkjennelse som vitenskap, bidro de også til endringer av de rådende forestillingene om og holdningene til den materielle virkeligheten. I England erstattet fysikoteologi tradisjonell teologi fra midten av 1600-tallet. Guds storhet ble i den perioden gjenfunnet både i et uendelig verdensrom med talløse solsystemer og i "... every aspect of its richness, fullness, diversity, variety (Nicolson 1997:138)." Det uregel-

messige og varierende ble innlemmet i det estetiske feltet (Groh & Groh 1991:124). Det samme gjaldt den sansbare erfaringen som nå ble tolket som "... Offenbarung Gottes durch die Sinnenwelt (Groh & Groh 1991:135)." Samtidig opphørte den gamle tankemodellen der jorden ble oppfattet som organisme, tilsvarende den menneskelige kropp og livsløp, og ble erstattet med det mekanistiske verdensbildet. Fra å være en tro gudskopi der hver bestanddel i menneskets kropp tilsvarte en komponent i jordens overflate, fra å være besjelet og levende med fødsel, aldring og død (Nicolson 1997:160-161), oppstod en materie i overensstemmelse med universelle naturlover (Nicolson 1997:176).

Utvidet estetisk begrepsapparat, uendelighetens estetikk

Både gjennom den utvidede anerkjennelsen av skaperverket og fraværet av forestillingen om verden som organ, lot det seg nå gjøre å vedkjenne seg den entusiasmen som det estetiske nærværet av fjellene allerede hadde etterlatt seg i de dannelsesreisende. Følelsen av det uregjerlige ble begrepsliggjort som *det sublime*. Nicolson forstår det sublime som uendelighetens estetikk, *the aesthetics of the infinite*: "... an aesthetic implicit in their response to grandeur, vastness, majesty (Nicolson 1997:143)," en estetikk der en uendelig Gud og den menneskelige sjel stod i forbindelse med hverandre gjennom naturen (Nicolson 1997:315). Det estetiske feltet utvides med nye begreper og nye gjenstander for estetisk erfaring. Nicolson lokaliserer det sublime i spennet mellom Guds makt (power) og endeløshet (vastness), følelse (passion) og forestilling (imagination), og i hvordan begrepet avgrenses og fremstår som noe annet enn skjønnhet (the beautiful) (Nicolson 1997:322-323).

John Dennis skiller på slutten av 1600-tallet mellom *det vakre* (dulce) og *det sublime* (pulchrum) der han med sublimt angir et hierarki som utgår fra Gud og med himmellegene og deretter hav, berg og elver på de neste nivåene (Groh & Groh 1991:129). Joseph Addison introduserer begrepene *the beautiful*, *the great* og *the uncommon* i 1712 (Nicolson 1997:305), mens Edmund Burke diskuterer *the sublime* og *the beautiful* i *A philosophical inquiry into the origins of our ideas of the sublime and beautiful* fra 1757. Burke diskuterer de estetiske kategoriene i spennet mellom *pain* og *pleasure* (Burke 1887:60) der den sublime følelsen oppstår ved at smerten unnvikes og utløser en påfølgende lettelse, mens skjønnhet erfares som et velbehag utgått fra gjenstanden selv (Burke 1887:69):

... for terror is a passion which always produces delight when it does not press too closely; and pity is a passion accompanied with pleasure, because it arises from love and social affection.

Immanuel Kant plasserer det *sublime* ved siden av det *behagelige*, det *skønne* og det *gode* som begreper om de lystfølelser som vekkes av ulike gjenstander (Kant 1995:141). For Kant er også det sublime knyttet til en behersket trusselsituasjon, både det truende ved naturgjenstanden selv, "... såfremt den oppfattes som gjenstand for frykt (Kant 1995:135)," og den sinnstilstanden der situasjonen analyseres. Kjersti Bale har forklart forskjellen på Burkes og Kants bruk av det *sublime* som en overgang mellom Burkes forankring av begrepet i gjenstanden, mens Kant knytter det til den følelsen som oppstår i subjektet. Der Burke betegner følelsen som *lettelse*, bruker Kant *behag* (Bale 2009:89), der Burke undersøker forholdet mellom subjekt og gjenstand, gjør Kant spørsmålet om det sublime og skønne til "... et forhold mellom egenskaper i subjektet og subjektets forestilling om gjenstander (Bale 2009:89)." I begge tilfellene gjøres det likevel forsøk på å begrepsliggjøre og innlemme den

nye naturerfaringen innenfor en legitimerende og allmenngyldig teori.

Spredning, normalisering og normering av landskap

Nye veier og farkoster – komplementære landskap

Når eksisterende transportformer avløses av nye, endres også premisene for hvordan områder oppfattes som landskap (Löfgren 1992:188). Anne D. Wallace (Wallace 1993) hevder for eksempel at den gradvise forbedringen av veier og utbygging av jernbanenettet i første halvdel av 1800-tallet, svekket vandringens funksjon som transportmiddel, men tilførte vandringen selv et estetisk og moralsk aspekt. Tilsvarende hevder Rebecca Solnit at vandringen er et resultat av tre århundrer, "... cultivating certain beliefs, tastes and values (Solnit 2001:84)." Fra å være forbundet med fare, lavstatus og kriminell virksomhet (Wallace 1993:53), gikk vandringen gjennom en statusheving og fremstod som et peripatetisk fenomen (Wallace 1993:18):

Only as the transport revolution shifted travellers' attention toward the process of travel and altered the socioeconomic content of walking did people begin to think of walking as a desirable way of travel, practically or metaphorically.

Med *peripatetisk* menes at vandringen ikke lenger bare knyttes til å komme frem til bestemmelsesstedet, men at selve ferden, det å være underveis, blir tillagt verdi i seg selv. Vandringen leder til en kvalitet "...toward the re-creation of the self, reconnection with nature and so with the divine, continuity of sense, mind and spirit, community and connection with a communal past (Wallace 1993:17)." Med svekket transportfunksjon viser Wallace hvordan vandringen og måten områder gjennom vandringen erfares på, blir legitimert gjennom en ny fortelling. Samtidig tilbyr jernbanereisen og den aktuelle bilturen nye artikuljonsformer, nye bilder som igjen danner grunnlaget for omtale av områdene som sammensatte og komplementære landskap.

Ferd, estetisk erfaring og kulturell forståelse

Fremveksten av det sublime som både erfart nærvær og erkjente teorier, eller vandringen som et peripatetisk fenomen, viser hvor problematisk det er å sette et skille mellom ferden og fortellingen som landskapets artikuljonsform. Riktignok taler mye for at landskap er et historisk betinget fenomen (Groh & Groh 1991:93), men det er ikke like enkelt å slutte seg til en påstand om at *all* estetisk naturerfaring uten videre ender i en kulturytring slik de hevder: "Die sinnliche, die ästhetische Wahrnehmungen von Natur ist immer durch Ideen, durch Vorstellungen präformiert. Ideen, Vorstellungen generieren zuallererst den Gegenstand der Erfahrung (Groh & Groh 1991:95)." Den sterke motsetningen mellom hvilke følelser de dannelsereisende ga uttrykk for og hvordan de i overenstemmelse med sine holdninger faktisk *skulle* erfare bergmassivene i Alpene, tyder vel derimot på en sterk, teoribasert motstand mot et like medrivende, og kvalitativt erfart estetisk nærvær.

Allerede Thomas Burnet ble overmannet av en uventet sinnstilstand da han i 1671 krysset Alpene på sin dannelsesreise. I den første engelske utgaven av *The Sacred Theory of the Earth* fra 1684 beskriver han hav og fjell som inspirasjonskilde for "... great Thoughts and Passions..." med den påfølgende virkningen at de "... fill and overbear the Mind with

their Excess, and cast it into a pleasing kind of Strupor and Admiration (Burnet i Nicolson 1997:214).” Like intenst som han erfarte fjellenes storhet, like standhaftig kjempet han mot følelsen de utløste (Nicolson 1997:213). John Dennis delte Burnets opplevelser da han reiste gjennom Alpene i 1688: ”The sense of all this produc'd different motions in me, viz., a delightful Horrour, a terrible Joy, and at the same time, that I was infinitely pleas'd, I trembled (Dennis i Nicolson 1997:277).” Dennis ble konfrontert med en erfaring som han ikke var teoretisk forberedt på (Nicolson 1997:279), og dermed ikke maktet å avklare. Likevel fant altså iakttagelsen sted og etterlot seg et fremkalt, men ennå ikke begrepsliggjort bilde.

En variant av den samme uoverenstemmelsen mellom estetisk erfaring og teoretisk forståelse kom til syne da det sublime for lengst var etablert som estetisk kategori og fjell, hav, fosser o.l. var kategorisert ikke bare som opphavet til det sublime, men som det sublime selv. På samme måte som Burnet og Dennis var utrustet med sine konvensjonelle holdninger og forventninger til at alperreisen ville føre dem gjennom en uhyggelig og avskyelig verden, reiste for eksempel Thomas Gray og Horace Walpole av gårde mot Roma i 1739 med forventninger om å erfare det sublime (Nicolson 1997:355). Deres beskrivelser danner dermed et sammenfall mellom forventning og erfaring, en bekreftelse av den grunnleggende, kulturelle fortellingen de var utrustet med. Men når William Wordsworth i 1844 reiser langs den samme veien han også fulgte tredivet år tidligere, bryter han med konvensjonene og lar erfaringen tale (Wordsworth i Nicolson 1997:375):

The oratories heretofore not infrequently met with, on a road still somewhat perilous, were gone; the simple and rude bridges, swept away; and instead of travellers proceeding, with leisure to observe and feel, were pilgrims of fashion hurried along in their carriages, not a few of them perhaps discussing the merits of "the last new novel," or poring over their Guide-books, or fast asleep.

Wordsworth beskriver her endringene i den estetiske erfaringen. Han beskriver en utjevning av materialiteten, veien, og han kommenterer den standardiserte farkosten som lar den farendes primære iakttagelsesrom holde seg uforandret gjennom ferden. ”Mountain travel had become safe and rapid and comfortable; the old ”Sublime,” involving ”Horror” and ”Terror,” was gone (Nicolson 1997:375).” Utjevningen av det organiske momentet hadde på sett og vis nøytralisert det sublime nærværet som fjellene i en periode overmannet den farende med og forberedt området for en standardisert erfaring.

Engelsk kulturimport av klassiske idealer

Malcolm Andrews hevder at mye av grunnlaget for opplysningstidens tanker om naturen kan føres tilbake til de tette forbindelsene mellom ”... literary pastoral, landscape painting, gardening the *locus amoenus*, and planned landscape vistas, the promotion of land as an aesthetic asset, and the mediation between domestic and wilder areas of a country estate...(Andrews 1999:67)” slik de kom til uttrykk i den italienske renessansepraksisen. John D. Hunt argumenterer i *Garden and grove* (1996) for at den engelske landskapshagen frem til ”Capability” Brown på mange avgjørende måter kan betraktes som en etterligning av italienske hage- og kulturidealer (Hunt 1996:xvii). Idealene ble erfart av engelskmenn på dannelsesreise, bragt hjem til England og materialisert som erfarbare og narrative symboler i hjemlandet. Hunt mener at den italienske hagen på denne tiden representerte en unik enhet og et komplekst

samspill mellom naturlige variasjoner og kunstferdig anleggelse av et område, et territorium "par excellence (Hunt 1996:90)." Tilreisende engelskmenn ble begeistret av hagens varierte materielle referanser, alt fra konstruksjoner til inskripsjoner, til klassiske, romerske tekster, mekaniske og hydrauliske teknikker, hagen som lokalitet for teateroppføringer og hagevandringen som en iscenesettelse av vandrers kunnskap, utstilling av rariteter og den overdådige mengden av, variasjonen og kontrasten mellom hagens elementer og deler. Komposisjonsprinsipper som vekslingen mellom hage og lund og utsikten fra hagen mot omgivelsene rundt ble allment verdsatt (Hunt 1996:85). Også prinsipper der natur ble spilt opp mot kultur, blant annet ved å anlegge veier og siktakser beregnet ved hjelp av lovene for sentralperspektivet, ble beundret (Hunt 1996:94).

I midtaksen fra huset på Rousham er det for eksempel mot en bakgrunn av trær, tregrupper og åpent land, plassert en kopi av en skulptur fra Villa d'Este nær Roma (Cosgrove 1998:203). Betraktningen av landskapet samler forestillingen om antikk storhet og det lokale, engelske landet. Et annet virkemiddel hentet fra Italia var vanen med å se hagen i sammenheng med byen og landet. I England tok man opp dette virkemiddelet og utformet utsiktene mot omlandet som en del av hagen selv (Hunt 1996:170). Den komponerte sikten, som hagen hadde til felles med både landskapsmaleri og scenekunst, ga dermed både et kvalitativt bilde av det engelske landet og et symbolsk bilde av de opphavelig italienske komposisjonsprinsippene i ett og samme blikk. Synsakten selv skapte landskapet.

I England ble etter hvert hagen med William Kent og Capability Brown utformet slik at hele det omkringliggende landet ble potensielt innlemmet i hagen. William Kent "... leaped the fence, and saw that all nature was a garden (Walpole 1995:43)," han så naturen som landskap, mens Capability Brown nærmest utlignet de synbare forskjellene mellom hage og omland slik at distinksjonen ble tydelig kun for kjennere av stil og anlegg. På denne måten ble *landskap* ikke bare anvendelig på alle områdetyper, slik det jo også var brukt av for eksempel van Ruysdael på midten av 1600-tallet, men også tilført en estetisk verdi fra en hagekunst-historisk tradisjon. Med bidrag fra både hagekunst og malerkunst, fra ferd og fortelling, var dermed den kultiverende blikket, slik blant andre William Gilpin praktiserte det i den pittoreske lystreisen, tilgjengeliggjort for iakttagelse av områder som landskap.

Universalisering av oppfatninger

Overføringen av klassiske fortellinger til hjemlig land, førte samtidig landskapet gjennom nye ideologiske fortolkninger. Michael Leslie (1999) nevner for eksempel hvordan Horace Walpole forsøkte å oppheve alle historiske konnotasjoner knyttet til den engelske landskaps-hagen for at den skulle fremstå som et absolutt høydepunkt i hagekunsthistorien: "We have discovered the point of perfection. We have given the true model of gardening to the world; let other countries mimic or corrupt our taste [...] original by its elegant simplicity, and proud of no other art than that of softening nature's harshnesses and copying her graceful touch (Walpole 1995:55)." Ved å trekke hagen ut av sin historiske sammenheng, tid, utvikling og fremskritt, ble landet der hagen oppstod, fremstilt med en iboende estetisk egenskap som først ble fullt ut avdekket og forløst av den samtidige, engelske kulturen (Leslie 1999:103). Landskapet ble legitimert av og legitimerte en politisk ideologi som var mer opptatt av å

styrke sin egen posisjon enn av argumentasjonens relevans. Naturaliseringen av blikket og mytologiseringen av området tok til i umiddelbar etterkant av at anleggene stod ferdige.

Ytringens motiv mellom ferd og omtalt område

Landskap som modernitetsfenomen kan blant annet følges fra den italienske senmiddelalderen og førmoderniteten da agrarlandet, byen og hagen ble innlemmet i det samme bildet som landskap, gjennom omvurderingen av berg og ødemark, tilfanget av nye estetiske erfaringsformer og det symbolske landskapsbildets spredning og nyformulering. Motivet *natur som landskap* oppstod på denne måten både som en tilpasning av eksisterende estetiske praksiser, men også som del av nye måter å iakttå områder på som landskap. Motivet fremstod både i ferden og av de ulike fortellingene der erfaringene ble fremstilt innenfor en språkbasert begrepsverden. Og denne dialektikken mellom ferd og fortelling foregikk samtidig med en gryende urbaniseringstendens som ved gjentatte tekniske fremskritt og innføringen av nye samfunnsinsitusjoner, redefinerte forholdet mellom regulert og uregulert natur.

6.2 Landskap begrepsliggjort som estetisk naturerfaring

Etableringen og utviklingen av motivet *natur som landskap* kan knyttes til ulike teorier der enkelte behandler landskap som et historisk betinget modernitetsfenomen, mens andre forstår landskap mer som ahistorisk, estetisk naturerfaring. Til sammen kan de gi en bedre forståelse av hvilken teoritradisjon den profesjonsbaserte analysemetoden tilhører og hvordan teorien kan brukes aktivt i det fremstilte landskapsbildet. Samtidig viser ulikhetene mellom dem hvordan den narrative analysestrategien landskapsbilde ikke er gitt med en gang det vises til et område der betraktningen kan foretas, men også er betinget av hvilke teori det angitte bildet iakttas og fremstilles med.

Joachim Ritter: landskap som historisk betinget modernitetsfenomen

Frigjøring fra og fremmedgjøring av naturen

Ved Fyllingen; som i min Smag er en af de smukkeste Steder i Nordmarken, var der, paa denne stille, fredelige Helligdagseftermiddag, usigelig skjønt. De høie Bakker bag Gaarden vare grønne, Birkene langs Vandet og opover Lierne stod i sit skjønneste, lysgrønne Foraarskrud, stærkt belyst af Eftermiddagssolen og speilede sig i det blikstille Vand. Og tæt ved Bredden af dette laa den langagtige graa Stue, med den blaa Røg stigende op af Skorstenen mod den mørkegrønne Baggrund af Granskoven. Fred, Stilhed, Foraar, Forjættelse, Trøst! (Bruun 2008:90)

I *Subjektivität. Sechs Aufsätze* vier Joachim Ritter (1974) ett av essayene til landskap. Teksten presenterer en mye omdiskutert forståelse av landskapets opphav, konstitusjon og aktualitet der intensjonen er å belyse det estetiskes funksjon i moderniteten. I denne teorien fremstilles landskap først og fremst som en reaksjon mot følgene av menneskets evne til å forklare og underlegge seg stadig større deler av naturen. I følge Ritter er den estetiske iakt-

6.01 E16 Rustan, opprinnelig veitrase

tagelsen av natur som landskap gitt av splittelsen mellom den objektiverte naturen og den samtidig oppløste organiske forbindelsen mellom menneske og natur (Ritter 1995:35):

Hvor splittelsen mellom på den ene side samfundet og dets "objektive" natur og på den anden den "omgivende" natur er betingelsen for frihed, dér har den æstetiske tilegnelse og anskueliggørelse af naturen som landskab den positive funktion at holde menneskets forbindelse med den omgivende natur åben og give den mæle og gøre den synlig; uden æstetisk formidling forbliver forbindelsen nødvendigvis udtalt inden for samfundets verden af objekter.

Ritter betrakter objektiveringen av naturen, vitenskapeliggjøringen, temmingen og kontrollen av naturkreftene, positivt, som en kollektiv frigjøringsprosess der mennesket løsriver seg fra naturens tvang. Samtidig etterlater reguleringen et tomrom der objektiveringen ikke lenger oppfattes som frigjørende, men som løsrivende og fremmedgjørende. Som en reaksjon på splittelsen drives "... ånden til ad udforme organer, der gør menneskelivets rigdom, levende og nærværende (Ritter 1995:36)." Enten denne iakttagelsen av naturen som landskap karakteriseres som legende *kompensasjon* (Geelmuyden 1989; Stierle 1989:45) eller utfyllende *komplement* (Groh & Groh 1991:102), oppstår landskap i mellomrommet mellom den kvalitativt erfarbare gjenstanden og den samme gjenstanden i redusert, kalkulerbar og vitenskapeliggjort utgave (Ritter 1995:35). Christopher S. Wood leser denne tomheten direkte ut av Albrecht Altdorfers landskapsmalerier. I følge Wood viser de hverken tilbake til tradisjonelle motivkretser, narrativ symbolikk eller til en moderne og lenge utviklet *følelse* for naturen (Wood 1993:23). I den grad de kan forstås som fortellinger, presenterer de fortellinger der det narrative argumentet (subject-matter) er fjernet (Wood 1993:49). "They make no move to articulate a theme, instead they look like the settings for missing stories (Wood 1993:13)." Maleriene fremstiller tapet *før* tapet er kompensert. Wood slutter seg dermed til Ritters forståelse av landskap som et symptom og forsøk på å hele den påbegynte splittelsen mellom natur og menneske (Wood 1993:25):

Landscape in the West was itself a symptom of modern loss, a cultural form that emerged only after humanity's primal relationship to nature had been disrupted by urbanism, commerce and technology. For when mankind still 'belonged' to nature in a simple way, nobody needed to paint a landscape.

Betrakningen retter seg mot det naturlige variasjonsforløpet

I følge Ritter er ikke målet for iakttagelsen en beskuelse av naturen selv. Det er ikke "... der völligen Freiheit der Natur, es ist die einer gesellschaftlichen Freiheit von der Natur, (Seel 1996:230)" som styrer iakttagelsen mot naturen og som danner bildets ledetråd. Naturen utgjør i denne sammenhengen et middel, den nødvendige bestanddelen som må til for å kunne komplettere bildet av menneskelivets rikdom. Naturens tilstand og grad av uberørt-het, må derfor ikke forveksles med teoriens betoning av frigjøring. Opphold i et område uten innslag av menneskelig inngrep innfrir ikke automatisk frigjøringskriteriet. Omfanget av tekniske installasjoner eller nærheten til en eller annen form for sivilisasjonsanlegg hverken kvalifiserer eller diskvalifiserer områder fra teoriens landskap. Naturen er ikke et avgrenset geografisk område eller en avklart arealkategori, kunnskap om arter, bestander eller særegne karaktertrekk. Den må heller, slik Henrik Vejre (Vejre 2004) mener, forstås som prosess, det allestedsnærværende innslaget av kvalitative variasjoner slik den blant annet kan betraktes i tidligere og nå overflødige veianlegg (**6.01**). Først som interesseløs, distansert betrakt-

ning, i det den samler den delen av naturen som objektivering utelater, finner naturen sin form som landskap: "Landskap er natur, der for en følsom og sansende betrakters syn er æstetisk nærværende (Ritter 1995:29)." Naturen blir i motsetning til tidligere tiders metafysiske teorier ikke nærværende som landskap gjennom artikkelasjon i fortellingen alene, "... men i den æstetiske følelse, ikke i videnskapen, men i digtning og kunst, ikke i begrepets transcensus, men i den transcensus der udspringer af den nydende holdning, (Ritter 1995:28)." Den æstetiske iakttagelsen må erfares gjennom ferd og opphold i områder.

Samfunnsregulering og urbanisering som æstetisk drivkraft

I Ritters teori blir reguleringen av naturen gjennom beregninger og tekniske installasjoner ikke oppfattet som en trussel mot, men som en forutsetning for motivet og dermed selve landskapets eksistens (Ritter 1995:35). Når Ritter for eksempel skriver at landskap er en følge av å ville begi seg "... 'glad' ud i naturen (Ritter 1995:33)," betyr ikke dette at landskap oppstår i de oppsøkte områdene. I prinsippet forholder det seg stikk motsatt. Landskap hører til byen og byens sfære (Ritter 1995:33); "[m]ed byen og med videnskapen og det moderne samfunds arbejde... (Ritter 1995:35). Landskap iakttas fra et urbant perspektiv i et område og som en gjenstand urbaniteten selv ikke makter å frembringe innenfor sitt eget primære virkefelt. Landskap blir derimot en søkt frihet fra forutsigbarheten i den regulerte tilværelsen. "Frihed utfolder sig i en tilværelse, hvor naturen er tæmmet. Natur som landskab findes kun på baggrund af den frihed, som vokser frem af det moderne samfund (Ritter 1995:35)." Ved å undersøke denne drivkraften gjennom historien og illustrere mekanismen ved hjelp av historiske begivenheter forsøker Ritter samtidig å peke på landskapets funksjon i vår egen tid. Den gjensidige utvekslingen mellom æstetisk erfaring og oppfatningen av områder kan betraktes som del av en urbaniseringstendens der også motivet *natur som landskap* inngår.

Landskap som ahistorisk æstetisk naturerfaring

I motsetning til Ritters utlegning, kan også motivet *natur som landskap* i større grad forstås ahistorisk og med mindre vekt på den vestlige kulturkretsens utvikling. Teorier i denne tradisjonen griper tak i den positivt tilegnede naturerfaringen og forklarer motivet med større vekt på det materielle og kvalitative bidraget til landskapsdannelsen. Jeg vil ta opp igjen det forholdsvis enkle eksempelet fra Spålen for å belyse et utvalg av teorier og poengtere forskjellen mellom dem. Michel Conan diskuterer ved hjelp av begrepet *landskapsmetafor* overføringen av kulturelle narrasjoner til den færende gjennom ferden. John Dixon Hunt bruker det erfarte landskapsbildet som grunnlag for et analytisk skjema der oppfatninger kategoriseres som tre naturer. Tilsvarende analytisk, men med en større vektlegging av landskapets kvalitative aspekter, introduserer Martin Seel en landskapsteori der dynamikken mellom umiddelbar erfaring, erkjennelsen av tilhørighet og området som del av en imaginasjonsakt karakteriseres som en enhet uten totalitet (*Einheit ohne Ganzes*). Gjennomgangen av teoriene avsluttes med et kort eksempel fra et område rundt vannet Spålen i Nordmarka. Området er avsatt til naturreservat. Rundt vannet ligger blåmerkede stier og over vannet kjøres det opp skiløyper når isen har lagt seg. Ved hjelp av eksempelet ønsker jeg også å vise hvordan bruk av ulike teorier fremkaller tre ulike landskap i det samme området. Denne ulikheten fremstår selv om motivet er det samme.

John D. Hunt: landskap som trippelnatur

Teoriens innhold

John Dixon Hunt (Hunt 2000) tolker i *Greater perfections: The practice of garden theory* menneskets forståelse av landskap som et forhold mellom det han betegner som tre naturer. Kategoriene representerer tre stadier, suksesjoner, "... scale or hierarchy of human interventions (Hunt 2000:34)," i menneskets forståelse og bearbeiding av områder. Den beskjedent menneskepregede første natur finner sitt motstykke i hagen, den tredje natur som er skje-maets hovedanliggende. Ved å knytte hagen opp til det større området den er en del av og samtidig undersøke det foreliggende områdes betydning for hagen når den anlegges (Hunt 2000:42), gir undersøkelsen av hagen samtidig en forståelse av det landskapet den tilhører. Hunts analytiske teori følger to trinn. Først kategoriseres området i henhold til en av de tre naturene. Deretter tolkes hagen og landskapet som et forhold mellom dem (Hunt 2000:71).

Kritiske synspunkter

Det er flere kritiske aspekter ved Hunts teori. Jeg skal særlig rette oppmerksomheten mot to av dem. Begge kan utledes fra Hunts kobling mellom områdets synbare kjennetegn og kategoriseringen av dem som tre naturer. Selv om Hunt selv understreker at teorien må forstås symbolsk og også kan beskrive en utvikling som har foregått over tid (Hunt 2000:35), og både betraktes i den sene 1600-tallshagen (Hunt 2000:39-40,182) eller i nyere hagers utforming, knytter teorien seg til en kulturelt gitt sammenheng mellom områders utseende og oppfatningen av dem. Hunts teori baserer seg på denne måten så sterkt på inventeringen av områdene i tre naturer, at det blir kritisk for teorien dersom grunnlaget for en av de tre kategoriene svekkes, ikke lar seg påvise, eller ikke lar seg erfare gjennom praksis.

Det blir derfor paradoksalt når Hunt hevder at den 1. første natur, en av byggestenene i hans eget konsept, ikke eksisterer som annet enn en konstruert samfunnsgitt virkelighet (Hunt 2000:55). Et slikt område kan vi betrakte fra rasteplassen Vargbakkene (**6.02**) på turistveistrekningen *Valdresflye – der vegen svevar* hvor turistene altså presenteres for det ypperste av norsk natur. Fra den parkerte bilen, kan bilisten nyte synet av vidde og fjerne fjell. Markeringen av biloppstillingsplassene i stål, den buede avslutningen av støpt betong og sittekant av tre er utført med en høy detaljeringsgrad trekker tankene i retning av Hunts 3. natur, hagen. Og bakenfor hviler blikket på områder i motsatt ende av skalaen, på den 1. natur, villmarken, ødemarken. Tolkningen er tilpasset bilisten og den rastende. Det som for bilisten kan fortone seg som villmark, fremstår for mange vandrere som selve klassikeren i fjellheimen. Fra den bekvemme benken ser vi rett mot Besseggen. En vandring på Besseggen (**6.03**), opp anlagte trapper, langs brede far, fra merke til merke, i en stadig strøm av medvandrende og møtende mennesker, holder unektelig ødemarksfølelsen på en viss avstand. Med Hunt kunne vi i denne situasjonen kunnet kategorisere området som 2. natur, kanskje helt på grensen til 3. natur, ikke så mye ut fra de mer enn 40 000 årlige vandrernes oppfatning, men ut fra tilrettelegging, omtale, markedsføring og status, altså landskapets kulturelle opphav. Forbindelsen mellom fortellingen og landskapets status bryter imidlertid sammen straks været viser seg fra en av sine mindre vennlige sider. Fra NTB hentes overskriften: "De åtte nederlandske turistene ikledd shorts og skjørt på Besseggen ble natt til torsdag hentet ned av mannskaper

6.02 Vargbakkene, 1.natur betraktet fra 3. natur innenfor sjåførrens handlingsrom

6.03 Besseggen, 2. eller 3. natur innenfor vandrerens handlingsrom

fra Røde Kors (Norsk telegrambyrå 2009).”, og i det samme må vi hente frem Hunts 1. natur som eneste gjenværende forklaring på hvorfor ikke skjørt og shorts førte følget over fjellet.

En tilsvarende svakhet i forholdet mellom områders utseende og oppfatningen av dem kan tolkes ut av Hunts beskrivelse av den 2. natur. I tillegg til det konseptgivende agrarlandskapet, inkluderes også urbanisert land og kulturelle oppfatninger der landskapet i større grad er knyttet til betydning enn til materielle inngrep i områder (Hunt 2000:59-60). Blant annet med henvisning til aboriginernes kultur viser Hunt hvordan store landområder ble underlagt kultivering i betydning den 2. natur ved å knyttes til en bærbar påle eller bare til en sang. Denne kultiveringen skiller seg egentlig ikke så veldig mye fra hvordan for eksempel turen over Besseggen i dag oppstår gjennom ryktenes og turistnæringens omkved. Bortsett fra merker og enkel tilrettelegging er de kulturelle oppfatningene hovedsakelig tilgjengelige gjennom kulturelle fortellinger.

Når teorien beskriver hagen, stilles det imidlertid entydige krav til forholdet mellom hagen og hagens utseende. ”Gardens must declare their art (Hunt 2000:80).” Hagen må fremstå gjennom sitt materielle uttrykk. Hvis distinksjonen fjernes, opphører samtidig grunnlaget for hagen. Hunt knytter problemstillingen til Lancelot ‘Capability’ Browns ambisiøse hageprosjekter i 1700-tallets England der ”...the very medium of Brownian landscape design tends to conceal its message (Hunt 2000:80).” Hagen blir så naturlig anlagt at den forveksles med naturen selv. Hunts teori innebærer på denne måten en konseptuell dreining fra en rent samfunnsskapt og immateriell første natur til en tredje natur der betingelsene forankres direkte i hageområdets synlige kjennetegn.

Horisontskiftet fra den første naturens symbolske til den tredje naturens erfaringsbaserte horisont, utfordrer kompatibiliteten mellom teoriens bestanddeler. Vi finner det blant annet når bevaring av eksisterende terreng og markdekke danner grunnlaget for en planstrategi. Foreliggende materialitet som knauser, voller og trær inngår i planen på lik linje med tilførte og formgitte elementer som asfalt og murer. I enkelte nyere veiprosjekter er bevaring av eksisterende område blitt utvidet til også å inneholde gjenskaping av veiens sideterreng i det eksisterende områdets bilde. Forsøk fra Oslofjordforbindelsen er videreført som standard i det tidligere omtalte Lofast-prosjektet. I begge tilfeller var formålet å underordne veianlegget det omkringliggende området (Statens vegvesen 2009c:13). Skillet mellom bearbeidet og ubearbeidet terrengoverflate var uklart allerede første sommeren etter veiåpning (Statens vegvesen 2009c:39). I slike tilfeller kan ikke det symbolske bildet iakttas av forskjellene i områdets materielle situasjon, men det kan heller ikke finne andre materielle bekræftelser enn i områdets utseende selv. Fortellingens suksess sikres av at tiltaksgrensen gror igjen, viskes ut og ikke lenger kan ses.

Spålen erfart og tolket som tre naturer

Landskapet ved Spålen kunne med denne teorien har vært tolket som et forhold mellom ”hagens” skilt, løype og bål plass (3.natur), den kultiverte skogen (2.natur) og den fredede skogen (1.natur). Denne tolkningen tar utgangspunkt i at landskapsbildet fremkalles av vandreren (skiløperen) innenfor en norsk friluftstradisjon. Dersom utgangspunktet for analysen flyttes fra vandreren til løypebasen, kunne skiløypa med tilhørende installasjoner tolkes

som en 2. natur, en kultiveringsvirksomhet mellom hagens (og fritidens) overskudd og områdets urørthet. Landskapet endrer seg på nytt dersom tolkningen tilføres de kvalitative skiftningene i områdets naturlige variasjoner. Det nedsnødde området, det organiske momentet som oppstår mellom vandrer og en halv meter snø, ville med dette utgangspunktet ha utgjort den 1. natur og ikke kunne forstås som en arealkategori i det hele tatt, men en gitt tilstand ved hele ferden og hele det området som ferden foregikk i. Og i motsatt tilfeller, når løypenettet ligger ferdig preparert for søndagsturisten, fremstår hele området som en hage i forhold til den temporære pausen fra hverdags- og bylivet. For å være anvendelig som teori i en analysemetode må de organiske og kulturelle betingelsene for oppfatningen av områdene klargjøres slik at ikke en eller flere av naturkategoriene blir borte eller taper presisjon og forklaringskraft slik Hunts teori lett fører til.

Martin Seel: landskap som enhet uten totalitet

Teoriens innhold

Martin Seel (Seel 1996) forstår landskap ut fra dynamikken mellom tre forskjellige måter å tilegne seg det naturskjønne på. Kategoriene betegner et estetisk erfart og symbolsk fremstilt landskap basert på spillet mellom en *kontemplativ*, *korresponderende* og *imaginativ* akt: "Schön oder erhaben ist die Natur als Spiel ihrer Erscheinungen, als Gestalt des Lebens, als Bilde der Kunst (Seel 1996:185)." I den *kontemplative* tilegnelsen møter mennesket naturen som natur selv gjennom deltagelse i et kvalitativt organ. Tilegnelsen er uten tilknytning til noen bestemt lokalitet, den oppstår som en respons mellom kropp og materie, og den opphører utenfor subjektets kontroll. Gjennom den *korresponderende* iakttagelsen betraktes området som det synlige resultatet av menneskets vilje og livsutfoldelse. Området blir gjenstand for menneskets identifisering av sin egen virksomhet, prioriteringer og valg. I naturen gjenkjennes menneskelivet. Gjennom det siste aspektet ved Seels teori, den *imaginative* akten, tolkes naturen kunstnerisk som et uttrykk for menneskets tilværelse i verden. I motsetningen til det korresponderende bildet som fremkaller området nærmest som et avtrykk av menneskelivet, tar det imaginative aspektet ved iakttagelsen en mer idealistisk, anskueliggjørende og alternativsøkende retning.

Seel baserer det estetiske skjemaet på tidsdynamikken mellom de tre formene for iakttagelse. Gjennom denne vekselvirkningen fremstår landskap som en enhetlig betraktning uten at denne betraktningen kan forstås som altomfattende. "Die Einheit der landschaftlichen Anschauung ist *Einheit ohne Ganzes* (Seel 1996:223). Enheten anskueliggjøres gjennom et tidsforløp i området (Seel 1996:222):

Die Einheit der Natur als Landschaft ist keine inhaltliche Größe. Sie ist Zeit-Einheit in der, keine Sinn-Einheit mit der Natur. Der ästhetische Zustand im größeren Umraum freier Natur ist kein emotionales oder geistiges Einssein mit der Natur. Ästhetische Landschaft ist Totalität, die nicht als ganze erfaßt, gestaltet, auf die Reihe gebracht werden kann.

Dannelsen av landskap oppstår og vedvarer i selve vekslingen mellom kategoriene, som en "Dialektik der Distanz (Seel 1996:190)." Her definerer Seel det estetiske nærværet som *abstinent*, *immanent* og *transendent*. Anvendt på de foreliggende kategoriene blir altså land-

skap til i et felt som veksler mellom å motsette seg alle kategoriseringsforsøk (kontemplativ), å synliggjøre ulike aspekter ved menneskets egen livsform (korresponderende), og å fremvise betraktninger, tolkninger og muligheter ved menneskelivet overhode (imaginativ) (Seel 1996:191).

Kritiske synspunkter

Hartmut Böhme (Böhme 1996) har kritisert Seels konseptualisering av det korresponderende forholdet mellom menneske og natur for å være ensidig anlagt. Menneskets egne følelser tillegges så stor betydning i møte med naturen at naturen selv ikke fungerer som annet et område å lokalisere våre egne emosjoner i. Böhme hevder at denne ensidige projeksjonen fører den estetiske gjenstanden over til å være et normert objekt som hurtig tømmes for estetisk virkning (Böhme 1996:17). Uten den forutsatte vekselvirkningen mellom natur og menneske, står gjenstanden i fare for å bli innlemmet i en symbolsk standardiakttagelse der naturens bidrag blir overvurdert i forhold til de allerede foreliggende, symbolske føringene.

Spålen som anskueliggjort enhet

Ved den lille odden nord i Spålen, kan vandreren i den kontemplative iakttagelsen møte vannets speilblanke flate, krusningene som bryter opp den dobbelte randen av skog, lyden av isens spenninger, vinterkuldens tomhet, eller bildet av rommet som smalner av gjennom sundet og utvides igjen på vei over vintersnøen mot rasteplassen. I den korresponderende iakttagelsen anskueliggjøres det livsoverskuddet som gir ferden karakter av å være utført uten andre formål enn å skulle gi fritiden et skinn av mening. Graden av regulering og kontroll kan leses ut av skiltet som ikke bare viser retningen, men også oppgir avstander i kilometer og danner et sentralt punkt i et omfattende løypenett. Men likevel finnes kanskje det tydeligste uttrykket for samfunnets avklarte og gjennomregulerte tilstand i områdets status som naturreservat. Der man for bare noen få århundrer siden snakket om bygget og ryddet land som øyer i en ødemark, er i dag de siste restene av denne angivelige ødemarken, regulert som øyer i et fullført kultiveringsarbeid. Dette siste aspektet leder iakttagelsen over mot det imaginative aspektet der det paradoksale ved at naturens frie utvikling er prisgitt samfunnets reguleringer, nærmest fremstår som en kunstnerisk hendelse. Bidraget til det imaginative aspektet ved landskapet utgjøres også av vandringen selv, av tankene om områdets skiftende variasjoner og organiske momenter, av den sommeren som kommer og den vinteren som skal gå over, av skiftet mellom vinterferden over åpen snøflate og under åpen himmel, og sommerferden over stein, røtter og våte myrer, inne i den mørkt grønne granskogen. Enheten av disse iakttagelsene fremkaller området som landskapsbilde og gir det karakter.

Michel Conan: landskap som erfart narrasjon

Teoriens innhold

Michel Conan forsøker å gripe sammenhengen mellom landskapets narrative og kvalitative aspekter, hvordan en bestemt fortelling formidles fra planlegger til den færende gjennom områdets utforming. Det som han kaller en *landskapsmetafor* forberedes ved at den påtenkte ferden lokaliseres langs en vei som er utformet slik at den vil kunne gi tilgang til en bestemt fortelling. Selve betydningsoverføringen og dermed iakttagelsen av landskapet gjennomfø-

res imidlertid først når det erfares og erkjennes av den færende (Conan 2003:316):

That interpretation depends on (a) the cultural horizon for the garden interpretation, which they 'bring' to their visit, (b) their actions in the garden, and (c) their efforts at reflecting upon these actions. Thus the meaning of the garden belongs to the interactions between a social and cultural practice and visitors' perception.

Utvekslingen mellom ferd og narrasjon foregår *gjennom* ferden i området. "There is a dual role played by the landscape figure: it enables visitors to imagine that they are enacting a narrative and allows a narrative to achieve visible forms through the visitors' actions (Conan 2003:308)." I følge Conan er det ingen andre muligheter for å få tilgang til dette kvalitativt-symboliske bildet enn å bevege seg, i dette tilfellet å gå, gjennom det landskapelig anlagte området. Og dette er en vandring som forutsetter en fastlagt og definert vei. Conan tar utgangspunkt i bevegelsen gjennom hagen, men teorien lar seg som nevnt tidligere, også benytte om andre felles og delte erfarings situasjoner (Conan 2003:19):

It results from the interactions among certain designed features of a garden or landscape, a visitor's memories of moving among them, and a cultural narrative it forcibly calls to mind, [...] they rest upon a narrative well known by their intended audiences, and the motion through these landscapes establishes a parallel between the visitor's experience and this narrative.

Michael Charlesworth (Charlesworth 2003) viser hvordan parken ved Stourhead gjennom inskripsjoner, skulpturer og byggverk, gradvis gir vandreren bidrag til å komme på sporet av den klassiske myten om Hercules. Mot vandringens avslutning, og ved å ha tilegnet seg hintene underveis, vil vandreren også ha de rette forutsetningene når han i valget mellom en god vei og en bratt, steinete sti, ved å følge stien, handle i overensstemmelse med mytenes innhold, og bli belønnet med parkens vakreste utsikt. Teorien baserer seg ikke på begrepskategorier tilsvarende Hunts naturer eller Seels iakttagelsesakter, men undersøker og omtaler det erfarte området og den overføringen av betydning som finner sted ved estetisk praksis. Dermed innlemmes både narrative og organiske artikulasjonsformer i den teoretiske analysen og holder forbindelsen til den estetiske erfaringen klar og tydelig.

Kritiske synspunkter

Den presise beskrivelsen kan også oppfattes som teoriens ulempe. Teorien forutsetter både ferden gjennom området og kjennskap til en bestemt kulturell fortelling for å kunne bli erfart som landskap. "Because they had to move through the garden and reflect upon their memory of their motion, the choice of a landscape figure that imbued their own physical movement with meaning derived from another narrative made them part of the metaphor (Conan 2003:301)." Gjennom elementer og utforming forberedes et handlingsrom som åpnes av individet når det både kjenner til elementenes betydningsinnhold og samtidig beveger seg gjennom området. Individet tar på denne måten del i kvalitative variasjoner og kulturelle virksomheter som gjør deltagelsen i handlingsrommet til noe mer enn dets egne, personlige opplevelse. "Thus as interpreters of the cultural efficacy of landscape metaphors, we renounce the primacy of individual subjectivity as a source of meaning in order to understand an experience of garden visitors who accept the duality of subject and object (Conan 2003:315)."

Kombinasjonen av kulturell fortelling og organisk moment betyr at en rekke forutsetninger må innfris for at en felles erfaring skal kunne oppstå. Når skrittet tas fra hagen med en narrasjon

som for lengst har mistet den status den hadde da parken ble anlagt, og over til det samtidige landskapet, møter teorien den aktuelle ferdens tilfeldige og fragmentariske muligheter for å oppfatte områder. "Landet som oppleves fra veien, føyes sammen av bruddstykker, som en flom av øyeblikk, av historie og samtid sydd sammen i en lang fortelling (Børretzen, Butenschön et al. 1993:3)." Det allmenne ved denne fortellingen, krever imidlertid stor påpasselighet og avklarte forutsetninger for å kunne presenteres gjennom en analyse.

Spålen som landskapsmetafor

Hva driver jeg med når jeg danser med løyper over vann, over myr, blant snøkleddede graner? Jeg hilser. Jeg hilser Eggen, Brå og Grønningen. Kvikkklunnsj, solbærtoddy og vørterøl. Jeg hilser Åsnes, Madshus og Blåskia. Jeg hilser fokksnø, skaresnø og silkeføre. Jeg glemmer ikke dobbelttak, dobbeltdans og fiskebein. Heller ikke Hegtun, Kirkvaag og Lillelien. Eller snødrev, snøfjon og rennefokk (Wormstrand 2007).

Når Trond Wormstrand gir et innblikk i en av sine egne turer gjennom marka, fremkaller han samtidig et bilde som mange av de som kaster sine blikk opp på skiltene eller sine banan- og appelsinskall inn i skogen, også ville ta del i. Veikrysset blir på denne måten et bilde som både normerer den farendes oppfatning av områder, er allment tilgjengelige, eller tilgjengelige for en nærmere angitt gruppe mennesker. Området samler dermed flere farende og innebærer at den enkeltes ferd inneholder en rekke fellestrekk med ferdselen til de øvrige i gruppen som bruker veien. Ferden over vannet kan for eksempel gi den farende tilgang til deler av norsk friluftstradisjon. Polfarer Erling Kagge velger seg Spålen når han skal gi Aftenpostens lesere reisetips, blant annet med henvisning til feiringen av egen 40-årsdag og påstanden om at "[k]ombinasjonen av fysisk slit og naturopplevelser går opp i en større enhet (Brøymer 2003)," spesielt med et stykke bløtkake i nistepakken. Vi kan forstå hva Kagge sikter til, men det er først ved å gjennomføre ferden at vi selv erfarer betydning av tilbakelagt avstand. Ved å ta del i ferden vinterstid vil vi kunne erfare hvordan vannet strekker seg ut til begge sider av skisporet og først avsluttes i skogen på hver side. Ved å vandre gjennom området når isen er gått i oppløsning, synes bare vannet spredt og sporadisk.

Et teoribasert profesjonsbilde

Utvalget av teorier knyttet til den landskapsarkitektoniske fagprofesjonen viser at profesjonsbildet vil variere alt etter hvilken teori som benyttes av den språkbaserte analysefortellingen. I Ritters teori oppstår fenomenet landskap både på grunn av og på tross av samfunnets sivilisasjonsnivå forstått gjennom ulike regulerings- og inventeringsstrategier. Landskap forstås som et komplement til en naturbeherskende praksis, utløst som et spill mellom regulering og de aspektene ved menneskelivets rikdom som unndrar seg denne. I Ritters teori stilles det ingen særskilte krav til materialitetens beskaffenhet (Ritter 1995:45). Martin Seel sikter en omfattende kritikk av Ritters teori inn mot denne avvisningen av materialitetens egen attraksjonsverdi (Seel 1996:228). Utgangspunktet for Seel er at landskap oppstår positivt og konstruktivt. "Natureschönes ist *positive Kontingenz* der Natur (Seel 1996:188)." Kritikken retter seg blant annet mot at landskapsfenomenet er ensidig og galt fremstilt og mot at teorien unngår å befatte seg med den estetiske kompleksiteten som landskap iverksetter (Seel

1996:228). Ritter tar imidlertid kun mål av å anskueliggjøre "det æstetiskes funktion i det moderne samfund (Ritter 1995:23)" slik undertittelen antyder.

Der Ritter tilbyr en forståelse av hvorfor motivet *natur som landskap* i det hele tatt eksisterer og griper inn i menneskelivet, gir derimot Hunt, Seel og Conan retningslinjer for å kunne språkliggjøre landskapets karakter og særpreg og konkretisere det i foreliggende analysemetoder. Jeg mener derfor at begge tilnærmingene, både Ritters samfunnsbaserte og de mer områdebaserte teoriene, vil kunne etablere et grunnlag for både å begrunne og faktisk kunne gjennomføre en landskapsanalyse. Ritters teori knytter motivet *natur som landskap* til den generelle samfunnsutviklingen og forsøker å belyse landskapets funksjon i moderniteten. I Conans teori vektlegges hvordan billeddannelsen foregår som et parallelt løp mellom kvalitativ erfaring og symbolsk forståelseshorisont tilegnet av ferdsel langs vei. Ferden og den erfarte narrasjonen medvirker i følge Conan, til "...the development of the individual and the cultural community to which the individual belongs (Conan 2003:308)."

Både Seel og Hunt tar derimot utgangspunkt i allerede iakttatte og symbolsk fremstilte bilder og legger disse til grunn for tolkninger i henhold til fastlagte analyseskjemaer. Begge konseptualiserer bildet i tre kategorier som deretter samlet belyser hverandre. Men der Hunts teori gir oss et landskap basert på allerede språklig bearbejdede oppfatninger forankret i områdets utseende og formulert som arealkategorier, holder Seels teori av et aspekt for den umiddelbare erfaringen og et annet for den utforskende og anskueliggjørende innbildningskraften. Hunts teori om de tre naturer kan også forstås som en variant av Seels korresponderende iakttagelse der de tre naturene gjennom jordoverflaten trer frem som en anskueliggjøring av forholdet mellom menneske og natur.

Når analysemetoder for landskap tar form av en profesjonsytring i forlengelse av Mikhail Bakhtins forståelse, vil det meningsbærende profesjonsbildet være rettet både mot en felles og delt erfaringssituasjon, mot en avklart teoritradisjon og mot en definert tilhørerkrets. I motsetning til inventeringsstrategien vil den narrative metodestrategien ta utgangspunkt i at det samme området kan oppfattes som flere ulike landskap. Utfordringen for analysemetoden blir derfor å klargjøre hvilken verdi analysefortellingen representerer. Denne verdien kan både tilbakeføres til *hvilken* erfaringssituasjon og teoritradisjon som analysefortellingen forutsetter og *hvordan* fortellingen fremstiller landskapsbildet. I det neste kapittelet vil jeg gi noen eksempler på hvordan fremstillingen av landskapsbildet både kan vise til en samtidig erfaringssituasjon og et definert motiv innenfor rammene av den språklig formulerte analysefortellingen.

7 Narrativ fremstilling av motivet *natur*
som landskap

Die Landschaftsmalerei stellt nicht das dar, was wir sehen, nämlich bei der Betrachtung einer Gegend bemerken, sondern – das Paradox ist nicht zu vermeiden – sie macht das Unsichtbare sichtbar, aber als ein Entrücktes. [...] Die Vision ist ein Sichtbar-Werden des Unsichtbaren (Straus 1956:340).

I motsetning til billeddannelsen som foregår av ferdsel langs vei, er ikke denne erfaringen tilgjengelig fra analysefortellingen som annet enn et allerede symbolsk fremkalt bilde. Analytikeren kan redegjøre for situasjonen som de kvalitative variasjonene og veiens sekvenser oppstår i, men befinner seg fortsatt like avskåret fra det umiddelbare lysspillet i furukronene eller motstanden fra veibanen selv. Analysefortellingen kan møte denne utfordringen med å erkjenne fortellingens begrensninger og utnytte dens muligheter. I dette kapitlet vil jeg innledningsvis ta opp og utdype enkelte synspunkter på fortellingens merverdi som allerede ble berørt i kapittel 2. Deretter vil jeg gi noen enkle eksempler på hvordan en analysefortelling kan fremstilles med en narrativ strategi. Avslutningsvis avslutter jeg med å vise hvordan motivet *natur som landskap* kan anvendes på en samtidig erfaringssituasjon.

7.1 Analysefortellingens narrative merverdi

At the fifth stone before we reached Cardiff, we had a most grand and extensive view from the heights of St. Lythans. It contained an immense stretch of country, melting gradually into a faint blue semi-circle of mountains, which edged the horizon; this scene indeed, painted in syllables, words, and sentences, appears very like some of the scenes we had met before, but in nature it was very different from any of them (Gilpin 2005:83).

215

Når en landskapsanalyse gjennomføres, etableres det et referanseforhold mellom analysefortellingen selv og det området som fortellingen viser til. Analytikeren tar selv utgangspunkt i et iaktatt landskapsbilde, men for leseren blir det opprinnelige bildet bare tilgjengelig gjennom den formulerte fortellingen. I denne overgangen mellom det erfarte, iaktatte og fortalte landskapsbildet, frembringes det samtidig en merverdi. Inventeringsstrategien problematiserte i mindre grad den merverdien som oppstår i fortellingen, og kunne dermed bygge videre på forutsetningen om et grunnleggende verdinøytralt bilde. Fremstillingsteknikken slik den anvendes gjennom den narrative strategien, kan imidlertid ikke overse fortellingens merverdi og bidrag til oppfatningen av området, men må derimot gripe den som en gyllen mulighet til å kunne redegjøre for iakttagelsen av landskapsbildet.

Billedflaten som symbolsk aktør

Det visualiserte landskapsbildet: Spålen

Vektleggingen av iakttagelsen og ikke det allerede iaktatte området, innebærer at forståelsen av det dynamiske bildet og billeddannelsen slik det ble beskrevet i de to første kapitlene videreføres. Inventeringsstrategien forsterker en tendens der begreper som *det visuelle* og *visualisering* knyttes direkte til et sett element som for eksempel en gate eller et fotografi, og ikke til den iakttagelsen som utløser billeddannelsen. Den amerikanske naturfotogra-

7.01 Spålen

fen Ansel Adams gir imidlertid en annen innfallsvinkel til visualiseringsprosessen (Adams & Baker 2003:IX):

To visualize an image [...] is to see it clearly in the mind prior to exposure, a continuous projection from composing the image through the final print.

Adams skisserer her en prosess der bildet blir retningsgivende for hvordan analytikeren, i dette tilfelle fotografen, disponerer områdets kvalitative og symbolske aktører både i forkant av, underveis og i etterkant av ferden, like til den ferdigformulerte fortellingen er klar.

Billeddannelsen kan illustreres med eksempelet fra Spålen der mitt formål var å gjøre de kvalitative variasjonene synlige og fremstille et landskapsbilde ved hjelp av fotografiet. Som Adams bemerker, var dermed billeddannelsen igangsatt allerede før jeg oppsøkte området. Da jeg sto på odden (7.01), hadde jeg allerede et bilde av området tilgjengelig. Jeg oppsøkte området med en idé om hvilket landskap jeg skulle komme tilbake fra turen med. Hensikten med turen var derfor ikke bare å finne ut hvordan området så ut, men også å tilegne meg den kvalitative erfaringen som bare ferdsel i området åpner for, og deretter innlemme erfaringen i et symbolsk bilde. Samtidig foregikk vurderingen også ut fra hvilket produksjonsutstyr jeg hadde til disposisjon; kamera, stativ, objektiv, programvare, skriver og papir, og hvilke evner jeg hadde til å nyttiggjøre meg utstyret. Visualiseringsteknikken forutsetter at analytikeren tilegner seg et forventet, erfart og erindret bilde som han gjennom hele analysearbeidet forbereder for ny visualisering med de midlene han rår over.

Det fremstilte bildet presenterer og representerer

Det ferdig fremstilte landskapsbildet, i dette tilfellet i form av fotografiet, kan hverken forstås som fullgod erstatning for et kvalitativt landskap eller avgrenses til et eget selvstendig verk. Både bildet og ordet er *tegn*, som i følge Hans-Georg Gadamer skal tiltrekke seg oppmerksomhet og deretter vise bort fra seg selv (Gadamer 2010:139), samtidig som de går utover tegnets grenser ved å vise til tingen på en egen, karakteristisk måte (Seel 2000:279):

Sie ist Gegenwart einer darbietenden Erscheinung, die die Wirklichkeit dadurch um spezifische Phänomene bereichert, daß sie zugleich als Erscheinung und als Darbietung in Erscheinung tritt.

Forståelsen av det visuelle bildet som både presentasjon og representasjon deles av flere. Gadamer hevder for eksempel at bildet står mellom "... den *rene* henvisningen (tegnets vesen) og den *rene stedfortredelsen* (symbolets vesen). Bildets vesen har noe av begge i seg. Bildets fremstilling rommer en henvisning til det som fremstiller seg i bildet (Gadamer 2010:139)." Edward Casey tar utgangspunkt i maleriet og påstår at det både presenterer og viser til det som det representerer. "As standing for, it serves as a sign of its represented content or subject matter: in this regard, it is a semiological entity. As standing in for, it is a perceived object, a material object in its own right that has taken the place of something else material (Casey 2002:17)."

I *Bildets retorikk* diskuterer Roland Barthes (Barthes 2006) overgangen mellom henvisning og fremstilling. I et fotografi som viser et halvtåpent nett med ulike matvarer finner han en lingvistisk, konnotativ og denotativ dimensjon. Fotografiets tekst gir oss tilgang til plakatenes lingvistiske budskap. Fotografiets avbildede gjenstander blir tolket som tegn. Disse tegnene

betyr ikke noe i seg selv, men blir tilført mening i forhold til hva de representerer. I det halv-åpne nettet finner Barthes bl.a. henvisninger til et førindustrielt marked, i kombinasjonen av fargene grønn, gul og rød finner han indikasjoner på Italia i et fransk perspektiv. Det overdådige utvalget overføres som produsentens vitalitet, og i selve komposisjonen finner han likheter med det klassiske maleriets stilleben. Fotografiet separerer motivet fra ett handlingsrom og kontekstualiserer det inn i et annet. "Through being photographed, something becomes part of a system of information, fitted into schemes of classification and storage... (Sontag 2002:156)." På denne måten blir tegnet en signifikant som viser til et annet meningsinnhold enn det fotografiets objekter isolert og for seg selv ville representere som denotative, avklarte gjenstander.

Det tilvirkede bildet tilbyr en synserfaring

I Seels bildebegrep har alle fasene ved frembringelsen av bildet en aktiv funksjon slik at bildet oppstår som en presenterende synlig tilbydelse, "... Darbietungen *im Medium des Erscheinens* (Seel 2000:157)." Både flatens karakteristiske utseende og den sammenhengende flaten inngår i, som original, reproduksjon, piktogram og lignende, bidrar til den bestemte billedannelsen. Dette gjelder også flaten som bakgrunn, flatens figurative gjenstander og forholdet mellom dem. For Seel er det karakteristiske ved bildet nettopp at det ikke bare virker som bakgrunn for noe annet, egentlig tilsynekommende, men at det virker sammen med det som flaten tilbyr: "... nicht nur ein Grund, auf dem etwas dargeboten erscheint, sie *erscheinen* als Grund, auf dem etwas dargeboten erscheint (Seel 2000:279)." I denne dobbeltvirkningen ligger også skillet mellom hvorvidt bildet faktisk iakttas som bilde eller bare som nærværet av det som blir fremstilt på billedflaten (Seel 2000:279). Flatens blir ren representasjon, et avbildet hus blir ikke noe mer enn en henvisning til det avbildede huset uten at flaten bidrar med å karakterisere objektet. Betrakteren ser bare "... das *Objekt* des Bildes, ohne jedoch zu sehen, daß es sich um das Objekt eines *Bildes* handelt (Seel 2000:285)." Å iaktta bildet innebærer derimot at noe blir sett, at noe blir sett som noe og at noe blir sett i noe (Seel 2000:284). *Bildet* oppstår først når det blir betraktet, men å iaktta et *bilde* forutsetter den samlede virkningen av et iakttagelsesapparat, en erfaringsbasert referanse og en momentan iakttagelse.

Det tilvirkede bildet gir en værenstilvekst

Også Gadamer understreker bildets fremstillingskraft. Bildet, i motsetning til avbildningen, viser "... hvordan det fremstilte fremstiller seg i bildet (Gadamer 2010:128)." Dette vil på den ene siden si at det ikke kan trekkes noe skille mellom det fremstilte og fremstillingen, men også at forholdet mellom bilde og avbilde ikke er symmetrisk og utvekslende: "Gjennom fremstillingen oppnår det så å si en *tilvekst i væren* (Gadamer 2010:129)." Det visuelle bildet bidrar dermed til å utvide meningsinnholdet. "Også bildet representerer, men da gjennom seg selv, gjennom det overskuddet av betydning som det frembærer (Gadamer 2010:141)." Om portrettet sier han for eksempel at "[b]ildet er ikke bare et bilde, og slett ikke bare et avbilde, men tilhører derimot den fremstiltes nærvær eller den nærværende erindringen om ham eller henne (Gadamer 2010:136)." Denne tilføyningen av betydningsinnhold som inntreffer når den opprinnelige iakttagelsen selv blir gjenstand for billedfremstilling, gjelder også for landskapsbilde slik Stierle poengterer: "Im Landschaftsbild wird prinzipiell mehr und ande-

res sichtbar als in der Erscheinung der Landschaft selbst (Stierle 1989:46).” Det symbolske bildet etablerer et eget handlingsrom der bestemte aspekter ved billeddannelsen kan foregå.

Merverdien kommer også godt til syne i Malcolm Andrews (Andrews 1999) diskusjon av forholdet mellom kart og skjønnhet, posisjon og idealitet ved å sammenligne nederlandsk og italiensk malerkunst på slutten av 1500-tallet og videre ut neste århundre. Diskusjonen fører frem til Rubens’ maleri av hans eget hjem Het Steen fra 1635 der Andrews finner en kombinasjon av den topografiske skildringen med det idealiserte livet på landsbygda. Maleriet lar betrakteren forstå at det dreier seg om et virkelig område, men samtidig presenterer maleriet dette området på en bestemt, idealisert måte; et foretrukket og etterstrebet landskap. Billedflaten presenterer i følge Andrews ”... the opportunity to inhabit an idea that is both inseparable from a particular place and yet larger than any particular place can embody (Andrews 1999:105).” Landskapsbildet knytter en aktuell lokalitet til en bestemt idealitet og tilfører på denne måten området en egenskap som ligger utenfor det erfarbare.

Gadamer (Gadamer 2010:134) gjør oppmerksom på hvordan denne fremstillingen i enkelte tilfeller kan denne fremstillingen virke så sterkt at den trer inn i og blir den primære egenskapen ved den i utgangspunktet omtalte gjenstanden. Og Susant Sontag har gått så langt som å hevde at medier som fotografiet primært konstruerer minnet, at det i mindre grad fungerer som et ”... instrument of memory as an invention of it or a replacement (Sontag 2002:164-165).” Overgangen mellom erfart og konstruert minne er i alle tilfeller liten. Fotografiene av landskapet ved Spålen (7.02) kan tas frem ved ulike anledninger og betraktes på nytt. Når jeg betrakter en juniutgave ved siden av en versjon der snøen nesten når opp til det nedgravde kameraet, får jeg tilgang til et minne som uten fotografiet trolig ville ha vært tapt.

Analysefortelling og merverdi fremstilt som narrasjon

Solen begynte alt å skjule seg bak den snedekte fjellryggen da jeg kjørte inn i Kojisjaur-dalen. Osetiner-kusken jog på hestene i ett sett for å nå opp på Kojisjaur-fjellet før natten falt på, og gaulet sanger av full hals. Et herlig sted, denne dalen! På alle kanter - stupbratte fjell, rødlige klipper, drapert med grønn eføy og kronet av platanlunder, gule skrenter, tett oppskåret av flombekker, og så høyt der oppe - en gyllen snebrem, og nedenunder - Aragva, som i favntak med en annen, navnløs elv fosser larmende ut av sitt svarte, disige gjel, strekker seg som en sølvtråd og glitrer som en slange i sin skjellete ham (Lermontov 2004:9).

Uansett hvordan landskapsbildet presenteres, hvilke fortellinger og erfaringssituasjoner det viser til, og om grunnlaget for en estetisk omtale foreligger eller ikke, vil det fremstilte bildet i alle tilfeller være mer enn en nøytral tekstomtale (Eriksen 2007:13) og mer enn en presis kartavbildning (Harley 1988:278). Analysefortellingens innhold vil derimot kunne tilføre leseren en innsikt og ikke bare redegjøre objektivt for et nærmere angitt landskap (Qviström 2003:200). Fortellingen vil også ta del i et værensforløp, presentere et selvstendig symbolsk bilde av området og dermed kunne tilføre de allerede foreliggende oppfatningene en tilvekst. Analysefortellingen tilbyr leseren et landskapsbilde. Vissheten om merverdien fordrer imidlertid at fortellingen fremstilles med en teknikk der denne verdien ikke blir fortiet, men derimot synliggjort. I motsetning til inventeringsstrategiens forsøk på å skalere iakttagelsen med tanke på kalkulasjon, byr den narrative strategien på en mulighet til å legge til rette for iaktt-

gelse gjennom en komponert narrasjon. Ved å forstå analysefortellingen som narrasjon, kan det dermed leses som et uttrykk for denne profesjonens landskapsbilde (Wolfreys, Robbins et al. 2006:70):

Studying narrative is therefore not simply comprehending it as an account but also an analytical understanding of how a narrative is given the shape it has, why certain events have greater significance than others in relation to the totality of the narrative and how events retold are shaped by the act of narration or the role of the narrator.

Den narrative fremstillingen kan anta mange ulike former og basere seg på alt fra visuell rekonstruksjon til tekstbasert kompensasjon av det erfarte bildet. Den narrative analysestrategien inneholder dermed muligheter for å anvende fremstillingsteknikker i spennet mellom figurative avbildninger og abstraherte erfaringssituasjoner.

Representasjon av det sette bildet

Visualisering som en rekonstruksjon og re-presentasjon av det sette bildet

Rekonstruksjonen av bildet baserer seg også på en figurativ ensartethet mellom betraktningen av området og billedflaten. Det kan imidlertid ligge mye bearbeiding og visualisering bak et slikt tilsynelatende kun avbildende fotografi. I de fleste opptakene ved Spålen er bildebrikken overeksponert slik digitale opptak krever for å sikre god detaljgengivelse. Når råfilen bearbeides, gjøres den mørkere igjen. Hvor mørk avgjøres ikke av området lysforhold, men av mitt eget minne og vurdering av skjermbildets gråtoner. På dager med sterke kontraster og motlys tok jeg også flere eksponeringer for å sikre detaljer i den lyse himmelen, speilinger i vannet, og den mørke bakken i forgrunnen eller skogen på hver side av sundet. Samtidig er opptaket utført med et objektiv som kan forskyves i forhold til bildebrikken. Dette gjør at hvert fotografi er satt sammen av minst to råfiler, ved store kontraster altså fire. Landskapet slik vi møter det gjennom fotografiet er korrigert i forhold til landskapet slik jeg ønsker at det skal fremkalles av fotografiet. Det kunne likevel ikke klare seg uten bidraget fra området materialitet. I stedet for rekonstruksjon vil derfor bildet kunne sies å basere seg på en re-presentasjon av det erfarte bildet.

Representasjon utført innenfor en konsekvent og gjennomført fremstilling

Dersom analysefortellingen tar sikte på å gjenta eller re-presentere det erfarte området gjennom ytringens egen fremstilling, er det vesentlig at idealiseringen av bildet holdes innenfor en ensartet stil. Per Berntsen som i utstillingen *Forandringer* på Norsk Industrierbeidermuseum i 2005, viste samsvarende utsnitt av flere områder ved Rjukan, fotografert med over hundre års mellomrom, fremstilte både fotografiene fra sent 1800-tall og tidlig 2000-tall med likt format og papir. Han hevder at fordelene med denne teknikken er at de "... gamle bildene ikke fremstår som objekter, (i motsetning til gamle, bruntonede kopier) men blir frigjort fra nostalgiske referanser, og fremstår som likeverdige med de nye bildene (Berntsen 2005)." Teknikken avverger dermed den værenstilveksten som kontrasten mellom svart-hvitt og fargefotografier ville tilføre bildet.

En motsatt strategi kommer til uttrykk i *Kommunedelplan for E16 Bjørum – Skaret* (Statens vegvesen 2006b:28-29). Her finnes både håndmalte akvareller og illustrasjoner generert fra

24. september 2008

23 november.2008

220

11. april.2009

18. april .2009

27. februar.2009

23. juni.2009

27. mars.2009

31. oktober.2009

7.02 Spålen

221

datamodeller (7.03). Oppslaget viser to ulike situasjoner, ulikt standpunkt, ulik stil. Akvarellen til venstre viser en frodig elvedal med løvtrær og busker i varierende høyde. Den eksisterende gangbroen nede ved elven nærmest absorberes av vegetasjonsmassen, mens den nye parallelle veibroen faller inn som en høyreist, elegant konstruksjon som nesten umerkelig knyttes til terrenget på hver side av spennet. Datamodellen til høyre derimot, presenterer brokonstruksjon slik at ikke broen, men veiens skjæringer og fyllinger blir iøynefallende. Modellen er generert med abstraherte bygninger og terrengoverflater og med en mer naturlig vegetasjon. Den klare og entydige horisonten gir modellen et slags høylandspreg. Horisontlinjen understreker både datamodellens avgrensning og sammen med modellens øvrige abstraksjonsnivå, kommer det godt frem at modellen er et analytisk verktøy. Sammenstillingen av disse ulike uttrykksformene derimot, svekker gjensidig de ulike teknikkenes potensial og dokumentasjonskraft. Ved å plassere dem ved siden av hverandre presenteres nærmest innvendingene for leseren: Ville parallellbroen ved Bjørum sag ha gitt et tilsvarende inntrykk dersom den hadde vært presentert ved hjelp av en datamodell? Og motsatt, ville broen over Rustanelven heller ha fremstått som elegant og høyreist dersom standpunktet hadde vært senket og omgitt av akvarellens fargerike vegetasjon? De ulike presentasjonsteknikkene åpner for å stille spørsmål ved selve illustrasjonenes legitimitet, ved faglig objektivitet og analysens relevans.

Kompensasjon av erfaringstap

Kompenserende illuminasjon: Harran, Nes bro

Ytringens værenstilvekst åpner også opp for å kompensere det erfaringstapet som separasjonen fra området, ferden, det organiske momentet og de kvalitative variasjonene medfører. Som del av en samfunnsøkonomisk konsekvensanalyse føres alltid landskapsanalysen på modellenes og beregningenes banehalvdel. Dette gir den beregnede kunnskapen en klar fordel når en erfaringsbasert og en erkjennelsesbasert vurdering møtes i det samme området. Planprogrammet for omlegging av E6 ved Nes bro (7.04-05) nord for Harran i Nord-Trøndelag understreker temaer som kurvatur og ulykkesfrekvens (Grong kommune & Statens vegvesen 2005:4):

Eksisterende Nes bru er enfelt og en flaskehals for trafikken langs E6. Nord for Nes bru er det en kort strekning med meget dårlig horisontalkurvatur på E6. Det har vært flere alvorlige ulykker, også dødsulykker i området.

I kommunedelplanen beskrives landskapet rundt broen fra en estetisk og områdebasert erfaring. Vurderingen blir her en annen (Grong kommune, Statens vegvesen et al. 2007:38):

Nes bru ligger fint plassert i et åpent og vakkert elvelandskap. Namsen flyter bred og rolig både ovenfor og nedenfor brua. Den gamle fagverksbrua har estetiske og skulpturelle kvaliteter.

Teksten alene konstaterer at broen har estetiske og skulpturelle kvaliteter, men gir magert grunnlag for leseren til å kunne fremkalle et bilde av dette byggverket. Så lenge ikke analysen tilbyr sine egne konklusjoner for leseren som bilde, vil store deler av det analyserte landskapet forbli ukjent. Ørnulf Ranheimsæter har behandlet overgangen mellom tekst og bilde fra en utøvende billedkunstners perspektiv. Ranheimsæter beskriver to aspekter ved bildet:

bildets evne til å utfylle den språklige omtalen av fenomenet og bildets evne til å fremkalle en gjenstand av fenomenet. Den første egenskapen tillegger han illustrasjonen, den andre illuminasjonen. Illustrasjonen beskriver han som "... en visuell modell som i bredde og dybde legger seg inn i alle de opplysninger som tanken ikke greide å samle i *ett* grep (Ranheim-sæter 1999:55)." Illustrasjonen besvarer dermed spørsmålet av typen "hvordan ser broen ut?" Illuminasjonen er derimot rettet inn mot den estetiske erfaringen som går utover byggverkets funksjon: "Men illuminasjonen er avglansen av tekstens rikdom, dens indre potens, dens helligdom. Dens "lys" er i slekt med den utstråling vi beskriver i en "strålende" skjønnhet, en "lysende" prestasjon, et "blendende" resultat (Ranheimsæter 1999:55)." Fotografiet gir en anledning til å kombinere illustrasjon og illuminasjon og dermed til en viss grad kompensere for tapet av erfaring. Det avgjørende i dette tilfellet er imidlertid ikke at det ligner konstruksjonen, eller nødvendigvis er tatt fra et standpunkt som mange har tilgang til, men at det har evnen til å fremkalle det bildet som analytikeren mener at byggverket bevirker. Dersom analysen skal argumentere for at broen har skulpturelle kvaliteter, holder det ikke å vise en avbildning av den, men bildet må vise en skulptur.

Visualisering som en representasjon av synsaken

Abstraksjon gjennom utvalg og repetisjon

Ensartetheten mellom bilde fremkalt av ferd og bilde fremkalt av for eksempel fotografiet, kan også fremstilles gjennom *forholdet* mellom avbildningene. De bestemte utsnittene fra Spålen etablerer for eksempel sin egen sammenheng mellom årets skiftninger. Dette blir tydelig når jeg betrakter dem ett og ett etter hverandre. Betraktingen av billedflaten overskriver den opprinnelige erfaringen fra opptaket. Enda tydeligere blir det når jeg stiller dem opp ved siden av hverandre og korter ned tiden mellom betrakningsmomentene til sekunder. Når jeg betrakter de ulike situasjonene, er ikke dette en erfaring jeg har tilgang til i området, men et samlet bilde som hviler på en narrasjon og en avansert opptaksteknikk sluttført som utskrevet fotografi.

I dette forholdet kan det være stor forskjell på for eksempel området slik det ses og hvordan omtalen fremstiller det. Den fotografiske billedflatens figurative fremstilling åpner for allmenn innlevelse, men fotografiets valg av en gitt situasjon, den gjentatte representasjonen av denne situasjonen, presenterer gang på gang et konsentrat, en tendens, et idealisert bilde som i større grad synliggjør en allmenn verdi, et landskap, enn en aktuell og tidsbestemt situasjon. Idealiseringen og abstraksjonen tiltar når fotografiene arrangeres ved siden av hverandre og det ensartede utsnittet gjentas med en regelmessighet som trekker hele fremstillingen i retning av det dekorerende og ornamentale. Det figurative holder ytringen åpen for innlevelse, mens det figurativt abstraherte skaper en ikke-erfarbar, komponert narrasjon. Den situasjonen vi ser, er ikke lenger erfarbar, men det bildet som fotografiene fremkaller, er av ytringen forberedt for erfaring.

Kronotopisk betraktning

Da jeg valgte ut området ved Spålen, ville jeg med skiltstakens retningsvisere og vannets utstrekning vise området som kryss og samlingspunkt vinterstid. Dette krevde en avveining

7.04 E6 Nes bro, Harran, visualisert som flaskehals

7.05 E6 Nes bro, Harran, visualisert som skulptur

7.06 Rv. 50 Geiteryggen, oktober

7.07 Rv. 55 Sognefjellshytta, mars

mellom forgrunn og vann sett i sammenheng med stakens synbarhet. I et av vinterfotografiene vises løypa som en bue mellom sundet og bildets høyrekant. Plassen rundt skiltstaken er hardtrampet, og mot venstre fortsetter et annet spor i en ny retning. Om sommeren peker skiltet utover åpent vann. Gjennom å vise en retning og vei som ikke er farbar, synliggjør samtidig skiltet en årstid og situasjon der ferdselen ikke foregår rundt, men over vannet. Området blir dermed et uttrykk for det Bakhtin med utgangspunkt i Goethes behandling av tid og rom, kaller en *kronotop*. Kronotopen er et litteraturvitenskapelig begrep som forsøker å gripe tidens metning i rommet og fremstille den iakttatte situasjonen i en helhetlig, meningsfull form. "Tiden fortættes, komprimeres og bliver her kunstnerisk-synlig; også rummet intensiveres og drages ind i tidens, plottets og historiens bevægelse (Bakhtin 2006:13)." I den kronotopiske ytringen samles den momentane betraktningen av et sett og forestilt billedmangfold.

I den grad landskapsanalysen ønsker å formidle de visuelle variasjonene gjennom analysens medium, ville den kronotopiske betraktningen og ytringen kunne stille et verktøy til rådighet. Kronotopen blir en form for iakttagelse av områder som landskap, som forener materielle og menneskelige prosesser utbredt i tid, og gjør dem synlige som overflate av et granskende øye. På denne måten vil for eksempel utplasseringen av brøytstikkene ved Geiteryggen (7.06) på senhøsten, for det erfarne og tolkende øyet kunne tilføre bildet meterhøye brøyttekanter. Eller øyet kunne rydde traséen og gjøre veien farbar og snøfri midt på vinteren når stokker og fartsgrenseskilt stikker over snødekket som meningsløse markører midt på Sognefjellet (7.07). Det kronotopiske bildet oppstår av en brytning mellom det umiddelbare bildet og tidligere erfaringer. I dette bildet fungerer materialiteten som aksent som lar flere ulike landskapsbilder komme til syne samtidig. Bildet blir et utsnitt av tidens gang, mettet av tidens forløp, gitt av dynamikken mellom menneske og materialitet, samlet som et varig inntrykk (Bakhtin 2006:194):

Evnen til at se tiden i verdens rumlige helhed og på den anden side at opfatte udfyldningen af rummet som en helhed under tilblivelse, som en begivenhed, og ikke som en ubevægelig baggrund og en én gang for alle fuldbyrdet kendsgerning; det er evnen til at aflæse spor efter tidens gang i alt lige fra naturen til menneskelige sæder og idéer (til og med abstrakte begreber).

Når det kronotopiske bildet fremstilles av analysen, for eksempel ved å arrangere fotografiene ved siden av hverandre, mobiliserer analytikeren en allerede gjennomført betraktning. Arrangeringen av tidsenheter ved siden av hverandre som fotografier, vil riktignok standardisere minnet slik Sontag hevdet, men vil også understreke den tidssekvensen som det kronotopiske bildet representerer. Det aktuelle landskapet er allerede symbolsk fremstilt, begrepsliggjort og omtalt i området. Ved hjelp av fotografiet re-presenteres denne billedannelsen i analysedokumentet og stilles opp for allmenn tilegnelse.

Det kronotopiske, visuelle bildet

Wolfgang Kemp (1996) har i forlengelse av Bakhtins teori og andre teorier der billedflaten både fremviser et forløp i rom og i tid, tolket italienske renessansebilder som *fortellerrom* (*Erzählräume*). Dette fortellerrommet oppstår i likhet med den verbale narrasjonen som et forhold mellom maleriets innhold og betrakterens iakttagelse (Kemp 1996:9):

Erzählraum wird durch Räume und durch Beziehungen zwischen diesen konstituiert – durch die Beziehungen zwischen Innenräumen, zwischen Innenraum und Außenraum und zwischen Bildraum und Betrachtterraum. Erzählen ist Beziehen: Als Handlung und als Schilderung von Handlung fügt es sich jener Dialektik, an der sich alle Aussagen über den Gegenstand orientieren sollten.

Det er blant annet med dette utgangspunktet jeg har forsøkt å fremstille ferden ved Spålen i overenstemmelse med Kemps bemerkninger til veiens kronotop. Ved siden av bevegelsen selv, skal veikronotopen synliggjøre veiens bevegelsesmulighet slik at også stasjonære aktører blir fremstilt med en intensjon relatert til forløpet, for eksempel å fremstille et stående menneske som et ventende (Kemp 1996:153). Men ytringen danner også et omdreiningpunkt for fortid og fremtid der Kemp med referanse til Belting poengterer at fremstillingen impliserer et tidsforløp (Kemp 1996:160), ordnet langs en vei med oppgitt start- og endepunkt. Gjennom bildets narrasjon skal en handling og et erfaringspotensial knyttes til det omtalte området. I sin enkleste form viser skiltet stedet som et møtepunkt mellom ulike veier og forløp. Når fotografiene settes sammen, vises også vekslingen i dette møtepunktet mellom sommer og vinter. Der vinterbildene viser banan- og appelsinskall, rester etter kortvarige rastepauser, kan betrakteren gjennom sommerbildene følge hvordan en tykk trestamme i løpet av et år går fra å tjene som ryggstøtte eller sittebenk rundt bålplassen, til å ende opp som ved i et stort bål et stykke utpå høsten.

Kompenserende avbildning: deformasjon

Den estetiske kompensasjonen kan også velge en retning mot det enda mer abstraherte. Noen kilometer nord for Kjøpsvik ligger fjellet Stetind. Peder Balke malte på 1860-tallet et bilde av fjellet som han kalte *Kystlandskap med vrak*. Figurasjonen hadde Balke fra en reise gjennom Nord-Norge i 1832, men selve utformingen ble til i en periode da Balke stod i en fri økonomisk stilling. Øystein Loge (1991) presenterer maleriet som *deformasjon*. Med deformasjon mener han en videreutvikling av det estetiske nærværet fremkalt av det sublime eller det opphøyde. Bildet formidler ikke lenger bare en grensesprengende aksentuering av et valgt område, men forsterker en valgt effekt ved å endre selve materialitetens synbare fremtoning gjennom avbildningen. Derfor ser vi ikke Stetinds konturer i maleriet slik vi kan betrakte dem fra et tilsvarende standpunkt i området. Områdets obelisk er erstattet med en vridd, spiss syl. For Loge gir avbildningen av toppen det klareste uttrykket for deformasjon, mens partiet rundt vraket representerer en mer konvensjonell form for det sublimes estetikk (Loge 1991:26). Loge forstår deformasjon som en negasjon eller motsats til den tradisjonelle skjønnhetsetetikken. Det deformerte bildet blir et middel til å bryte ned våre tilvante oppfatninger av kvalitet, eller som Loge sier, "... det sentrale i denne kunstneriske holdningen er en *nedbryting av de estetiske formene* (Loge 1991:21)." Deformasjonen når likevel ikke abstraksjonen, de avbildede formene er fortsatt gjenkjennelige som erfarbar materialitet.

Kompenserende tekst: allegorien

Analysens primære virkemiddel er ikke ferden selv, men omtalen av denne ferden formulert i en fortelling. Når analysen skal formidle ferden, er den derfor tvunget til å foreta en sammenligning av det erfarte bildet med de virkemidler analysen selv rår over. Ranheimsæter viser hvordan den estetiske erfaringen av et alminnelig hus formidles gjennom en bildebruk som

ikke tar sikte på å gi et etterlignende, men et sammenlignende bilde av erfaringen: ”I dag var huset i Strandgaten som et skrin av rav på en hvit sand (Ranheimsæter 1999:15) foreslår Ranheimsæter og forener dermed erfaringen av huset med forståelsen av den språklige ytringen i et samlende bilde. Øyvind Pålshaugen mener at allegoriens betydningsoverskudd ”... oppstår ved at allegoriens bokstavelige innhold vekker til live et rikholdig erfaringsregister, hos tilhøreren eller leseren (Pålshaugen 1995:130).” I den språklige allegorien fremkalles altså fortsatt bildet, men ikke lenger ved hjelp av synet.

Analysefortellingen skal sette et værensforløp i spill

Det vil ikke bli mer enn blå halvskumring. Det svartner nok innimellom skauen, men den står der bare som et fint, mangetunget broderi mot nattehimmelen, og bjørk og osp lyser bleke og uvirkelige. Det er så svalt og godt å gå i natta. Dypt nede på venstre hånd sildrer og suser elva. Av og til puster en inn svak konvallduft, og en og annen fugl småkvitrer litt i søvne (Holtvedt 1978:109).

Reidar Holtvedt presenterer et bilde av ferden opp til den siste fløtingen av Heggelielva i 1933. Bildet foreligger i bokutgavene fra 1945 og 1978, men er like tilgjengelig for den som allerede har erfaringen tilgjengelig og den som fortsatt har sommernattsvandringen til gode, hvis han slutter seg til ytringens budskap og bildets innhold. Ytringen skal sette værensforløpet i spill (Gadamer 2010:150):

På samme måte som vi viste at kunstverkets væren er et spill som først fullbyrdes når tilskueren tilegner seg det, kan vi også si om enhver tekst at tilbakeforvandlingen av døde meningsspor til levende mening først skjer i forståelsen.

Den narrative strategien krever allerede i utgangspunktet en grunnleggende endring av analytikerens forståelse av analysesituasjonen. I stedet for å tenke seg den faglige vurderingen som en kartlegging av bestemte praksiser og variasjoner i analyseområdet, må analytikeren heller ta utgangspunkt i fortellingen som leserens første møte med det fremstilte landskapsbilde.

Den språklige fremstillingens betydning for billedannelsen er så vesentlig at jeg vil hevde at gjennomføringen av en analyse samtidig innebærer en mulighet for at landskapet går gjennom en karakterendring. Landskapsanalysen introduserer en oppfatning av området, og gjennom denne oppfatningen synliggjøres et landskapsbilde. Det er først ved å formuleres at analysemetoden gjør området allment tilgjengelig som ett av mange mulige bilder. Analysefortellingen gir derfor ikke bare en nøytral omtale av landskapsbildets karakter, men tilfører og *gir* det karakter selv. Landskapsbildet slik det for eksempel fremkalles av fotografiet, presenterer mer enn en mekanisk avbildning av områdets materialitet. Slik Susan Sontag hevder, er hverken fotografiet eller analysefortellingen, ”... not just a record but an evaluation of the world (Sontag 2002:88).” I forbindelse med analysemetoder for landskap og estetisk erfaring blir spørsmålet hvilken vurdering og oppfatning av områder som denne merverdien stammer fra, med andre ord hvilket grunnleggende motiv den landskapsarkitektoniske profesjonstradisjonen kan tilbakeføres til.

7.2 Automobilitet og det pastorale landskapsbildet

I avslutningen av kapittel 2 argumenterte jeg for hvordan redegjørelsen for det iakttatte landskapsbildet kunne fremstilles som en språkbasert profesjonsytring. Med begrepene *motiv*, *horisont* og *frekvens* refererte ytringen både til en definert og avklart erfaringssituasjon samtidig som det tilla bildet selv en faglig fundert verdi og betydning. I dette kapittelet vil jeg illustrere hvordan en landskapsanalyse basert på den narrative strategien kan utføres. Eksempelet baserer seg på både motivet natur som landskap og på den samtidige horisonten som den programmerte ferden åpner for. I tillegg trekkes forståelsen av det iakttatte landskapsbildets frekvens inn som en estetisk aksentuering og fremsyning av det vanemessig tilegnede normalbildet.

Programmert ferd og naturlige variasjoner

Estetisk bærekraft

Vi tilhører en bilnasjon, vi kjører bil over alt og over de korteste strekninger. Vi erfarer landet i hastigheter som vanligvis overstiger det vi makter å presse kroppen til over korte strekninger og innlemmer områder som vi tidligere måtte beregne tallrike overnattinger for å tilbakelegge, i vårt dagligliv. De normaliserte og aktuelle oppfatningene av områder er for en stor del gitt av veien. Veien forbinder ikke lenger bare bygd med bygd, by med by, men utgjør selve den enheten som samler og avgrenser områder til landskap. Veien er blitt til dagliglivets verden slik J.B. Jackson for flere år siden slo fast (Jackson 1994:190):

Increasingly they are the scene of work and leisure and social intercourse and excitement. Indeed, they have often become for many the last resort of privacy and solitude and contact with nature. Roads no longer merely lead to places; they are places.

Området slik det vanemessig erfares, hverdagslandskapet, må med andre ord forankres i sjåførens normaliserte ferd. Dette aktualiserer et annet av Siverts begreper, nemlig *aesthetic sustainability* (estetisk bærekraft) som nettopp understreker at enhver estetisk iakttagelse må søkes i områder som tilsynelatende virker kaotiske og uten noen sammenheng (Siverts 2003:45). Dermed kan heller ikke den normaliserte veien avvises som en estetisk blindvei; "... sagen er den, at det ikke handler om et tab, men om en ny tilføjelse – og en utvidelse af den æstetiske dimensjon (Høyer 2003:42)," mener den danske landskapsarkitekten Steen Høyer.

Det pastorale motivet som reaksjon på hverdagslivet

I Joachim Ritters teori oppstår landskap som en reaksjon på og komplement til menneskets frigjøring fra naturen. Den tekniske maskinkunnskapens utvikling og normering av samfunns livet utover 1800-tallet, viser seg i dag blant annet i veinettets utbredelse og det bilbaserte hverdagslivet. Den normaliserte veien kan som tidligere påpekt, ikke primært forstås som et materielt element, men som en representasjon av ulike bevirkende veinormaler. Den normaliserte veien representerer på denne måten en verden der den anvendte teknikken disponerer den farende handlinger og valg i en alminnelig hverdagssituasjon.

Den landskapende dialektikken mellom regulert samfunns liv og frigjørende naturerfaring

finnes også i det pastorale landskapsmotivet. Malcolm Andrews (Andrews 1989) beskriver hvordan det pastorale motivet ble tatt opp og fornyet som litterær form i England på begynnelsen av 1700-tallet og siden influerte andre kunstformer (Andrews 1989:5):

Pastoral was a means of escaping imaginatively from the pressures of urban or courtly life into a simpler world, or, one should say, into a world which had been deliberately simplified as a contrast to the social complexities of the city.

Leo Marx (2000) har undersøkt hvordan det arkadiske eller det pastorale motivet ble innarbeidet som en del av den amerikanske landskapsmyten, parallelt med at landet selv ble mekanisert, kolonialisert og regulert. Marx hevder at den store innflytelsen det pastorale landskapet fikk i den amerikanske kulturen skyldes at landet faktisk så ut til å kunne tilby mennesket muligheter for å realisere det som til da "... had been thought a poetic fantasy (Marx 2000:3)." Det pastorale motivet ble artikulert gjennom litteratur og politikk og på denne måten forsøkt overført til praksis som om det representerte en slags idealtilstand det var mulig å virkeliggjøre. Forvekslingen av normalisert praksis med inderliggjort idealitet karakteriserer den første utgaven av Marx' pastoralisme, den nostalgiske: "The soft veil of nostalgia that hangs over our urbanized landscape is largely a vestige of the once dominant image of an undefiled, green republic, a quiet land of forests, villages, and farms dedicated to the pursuit of happiness (Marx 2000:6)."

Marx nevner drivkraften bak pastoralismen som en trang "...to withdraw from civilization's growing power and complexity (Marx 2000:9)," at dette behovet oppfylles av områder som enten ligger ubebodd eller med spredt agrarbosetning. Den er en reaksjon mot eller kanskje snarere en negasjon av byen. Landet mytologiseres dermed ikke av den praksis som utføres i området, men tjener også som utløp for urbane drømmer om det gode liv. Orvar Löfgren finner denne situasjonen institusjonalisert i fritidsvanene, i vekslingen mellom tilværelsen på hytta og i hjemmet (Löfgren 1999:153)

And many observers describe cottage summer life as a critique of civilization, an idea of an alternative to the stressed and complicated urban everyday. Polar opposites and ideas of cultural compensation alike miss the way these different lifestyles constitute each other. It is rather the break between the two homes, the two settings which integrate them.

Löfgren hevder at attraksjonen utløses mer av å befinne seg i en situasjon utenom det vanlige enn av områdene selv. Han kaller tilstanden for *elsewhereness* og tillegger den et nærmest rituelt preg der det ikke er reisens lengde eller avstand som aksentuerer, men overgangen alene som preger områdets karakter (Löfgren 1999:153).

Det pastorale motivet og hverdagslivet som *parergon*

Leo Marx' analyse av pastoralismen i klassisk amerikansk litteratur legger derimot ikke bare vekt på overgangen, men også på vekslingen mellom landskap bevirket av samfunnets reguleringsmekanismer eller fraværet av disse. Det pastorale landet oppstår der "... the sophisticated order of art" overlapper med "... the simple spontaneity of nature (Marx 2000:22)." I likhet med Ritter mener derfor Marx at det pastorale motivet må suppleres av en motkraft, *counterforce*, et korrektiv som står i tydelig opposisjon til sin idealiserte motpol (Marx 2000:363). Det komplekse pastorale motivet representerer ingen drømmeaktig flukt inn i en idealisert utopi, men anerkjenner den til enhver tid gjeldende normalsituasjonen som

betingelse for sin egen eksistens (Marx 2000:363). Attraksjonen skyldes i stor grad det utsatte ved dets nærvær, dets karakter av noe forbigående og eksistens som unntakstilstand.

Samfunnsregulering og anskueliggjort tilhørighet til kvalitative variasjoner

I de følgende landskapsanalysene vil jeg tolke det pastorale motivet som et forhold mellom det sette og anskueliggjørende bildet av et områdes naturlige variasjoner, iaktatt med bakgrunn i sjåførens hverdagslandskap. Den normaliserte veien danner dermed det nødvendige parergon som både representerer en trussel mot og forutsetning for landskapsbildet. Jeg vil avgrense den pastorale billedannelsen fremkalt av ferden, til vekslingen mellom vandrersens og sjåførens handlingsrom. Bevegelsen følges fra sjåførsetet og avsluttes idet sjåføren åpner døren og fortsetter videre som vandrer. Overgangen følger dermed en tiltagende eller avtagende grad av reguleringer som på den ene siden nærmer seg sjåførens normaliserte og på den andre siden vandrersens kvalitative handlingsrom. Iakttageren må ut av sine daglige omgivelser, i dette tilfelle bildet gitt av den normaliserte veien, ut i naturen for "... at få del i den "helhet", som er nærværende i den og som den representerer (Ritter 1995:27)."

Vendingen fra sjåførsetet og ut av bilen vil jeg i det følgende beskrive som fire bilder der billedannelsen bevirkes av en materiell aksent. I det første bildet anskueliggjøres de sykliske variasjonene der veien gir en regelmessig ferd som variasjonene synliggjøres mot. I motsetning til dette bildet, som kan erfares langs alle veier, representerer det neste en synliggjøring av områdets naturgitte karaktertrekk. I det tredje bildet viser veianlegget hvordan mennesket har tilpasset seg områdets naturlige variasjoner. Alle disse tre bildene kan iakttas fra bilens kupé og representere dermed et hovedsakelig visuelt bilde. Først i det fjerde bildet tar sjåføren skrittet ut av bilen og erfarer området gjennom sin egen kropp, som del av det kvalitative organet som anskueliggjør den enkeltes ahistoriske og tidløse, temporære tilhørighet.

Aksent: sykliske variasjoner

Edelgranveien

Den normaliserte veien muliggjør en regelmessig ferd som de naturlige variasjonene fremheves mot. Aksentueringen tiltar med økt grad av normalisering. For å utligne nattemørket settes det opp gatebelysning, og den farende installeres i en lyskorridor som opphører straks han forlater veien. For å utligne is og frost saltes veiene slik at asfalten ligger mørk og blottlagt i et hvitt snødekke. Men også det standardiserte veilegemet med overbygning, forsterkningslag og slitelag av asfalt representerer en stabil flate som de naturlige variasjonene brytes mot. Ferden langs veien gir en anledning til å iaktta disse endringene fra dag til dag, men også over en lengre periode. Den nærmest daglige vandringen langs for eksempel Edelgranveien **(7.08)**, utløser kanskje ikke bestandig merkbare forandringer, men vil samtidig gi anledning til å merke seg dagslysets variasjoner, snøfall, isdannelse og tining, småstein som har løsnet fra skjæringen og rast ned i veibanen, nakne stammer og grener, og tette skjærmer og frodige vegetasjonsmasser.

Når det unntaksvis gjøres store inngrep i området **(7.09)**, legger vi merke til situasjonen før og etter, men samtidig ser vi kanskje enda tydeligere hvordan de naturlige variasjonene

28.november 08:34

08.desember 08:34

04.februar 08:45

26.februar 08:36

23.mars 08:34

19.april 09:29

17.mai 09:27

16.juni 09:38

230

7.08 Edelgranveien, opptak ca
08:30 (normaltid), 2008-2009

08.mars

09.mars

10.mars

11.mars

12.mars

13.mars

16.mars

19.mars

20.mars

21.mars

22.mars

23.mars

7.09 Edelgranveien, regelmessig ferd og naturlige variasjoner, opptak 2010

232

7.10 E6 Taraldrud, aksent fjellskjæring

7.11 E18 Fiskevollbukta, aksent terreng

vedvarer som om ingenting hadde hendt. Selv etter fjerning av masser fra skråningen, vil småstein fortsette å rase og snøen dekke sporene fra sikringsarbeidet. Skråningen og tinge- ne for øvrig representerer noe mer enn oss selv, og de har "... en bestandighet og varighet som overgår vår. Tingene overlever oss. Uten å vite det, lever de videre, lenge etter at vi er blitt borte (Andersson 2001:162)." Synet gir en anledning til å iakttå naturens evigvarende variasjoner hvor som helst og til enhver tid.

Aksent: terrengvariasjoner

Terrengskjæring som aksent: Taraldrud og Fiskevollbukta

I det neste bildet åpner ikke bare veien opp for iakttagelse av de naturlige variasjonene gene- relt, men knytter betraktningen til bestemte steder langs veilinjén. Ferden gir den farende tilgang til å iakttå bestemte trekk ved områdets naturlige kjennetegn. Langs de to hovedinn- fartsårene til Oslo sørfra, finnes det mellom Vinterbro og sentrum to partier der veiene skjæ- rer gjennom terrenget og synliggjør karakteristiske trekk ved områdets landoverflate. Rett nord for trafikkstasjonen ved Taraldrud (7.10) går E6 gjennom en markert kurve og skjærer gjennom den åsryggen som den farende har fulgt enten han kommer sørfra eller nordfra. Uavhengig av kjøreretning føres den farende gjennom ryggen og videre på den andre siden. Spesielt den høye fjellskjæringen på sørsiden av veien bevirker billeddannelsen enten blik- ket møtes av den mørke bergflaten eller ferden følges av veggens slagskygge.

E18 Mosseveien følger draget der Ljanselva renner ut i Bunnefjorden. Mot sør er inngrepene av mindre omfang enn mot nord der veien avsluttes mot en markert fjellskjæring. Situasjonen i Fiskevollbukta (7.11) er derfor ikke like betinget av skjæringen som ved Taraldrud, og den er heller ikke like symmetrisk. Fra sør har bilisten like fra svenskegrensen kjørt gjennom innlan- det, og like før Fiskevollbukta gjennom skog. I det han ledes inn i en venstrekurve forlater han skogen, og vil i overgangen til den påfølgende kontrakurven mot høyre kunne møte den åpne fjorden; sjø, himmel og åsene bak, før ferden fortsetter inn i bebyggelse, trafikkregu- leringer og med spredte fjordglimt. Nordfra vil bilisten forlate fjordrommet langs en rettstrek- ning, ferden mangler den lange, innlandsreisen og bilistens blikk vil noe mer gradvis vandre fra fjord til skog til veikryss.

Terrengfylling som aksent: Hvaler

Fylkesvei 108 fra Fredrikstad når de innerste Hvaler-øyene (7.12) på en veksling mellom små øyer og fyllinger mellom dem. For sjåføren kan ferden fra øy til øy, med sjø på mange kanter, spredte utsikter over de flate og kun delvis bevokste småøyene, bidra til å aksentu- ere overgangen fra fastland til øyland. Der veien skjærer seg gjennom terrenget forsvinner utsikten bak knauser, mens der veien ligger på fylling over det tidligere terrenget tilbys blikket slake svaberg før møtet med vannet. Der veien er lagt på omfattende steinfyllinger på tvers av tidligere sund, bringes sjøen tett inntil veibanen.

Terrengfylling som aksent: Saltfjellet

Da den nye veien over Saltfjellet (7.13) ble anlagt, ble kjørebanelen lagt svært høyt over eksisterende terreng for å lette vintervedlikehold og snøbrøyting. Samtidig ligger veien i en vid, langstrakt høyfjellsdal, anlagt i slake buer og med små høydevariasjoner. Det estetiske

7.12 Fv. 108 Hvaler

7.14 Rv. 23 Oslofjordforbindelsen

7.13 E6 Saltfjellet

billednærværet utløses av farkostens hastighet, og hastigheten begrenses kun av sjåførens lovlydighet. Den opphøyde kjørebanelen hever den farende opp fra bakkeplan og opp mot himmelhvelvet som både nordfra og sørfra avgrenses av fjerntliggende fjell. Akselerasjonen på vei opp fra den smale, svingete delen av veien som fortsatt finnes på hver side av fjellet, gjør aksentueringen tydeligere. Etter om lag ti-femten minutter er kjøreturen over fjellet forbi. Terrengeffyllingen synliggjør fjellet som en overgang mellom regioner og landsdeler. Veien over Saltfjellet danner samtidig grensen mot Arktis, her stopper den naturlige utbredelsen for gran og hoggorm, og her et sted i området, ligger polarsirkelen og grensen for mørketid og midnattssol.

Harmonisk linjeføring som aksent: Oslofjordforbindelsen

Veien over Saltfjellet aksentuerer terrenget over en lang strekning. Veilegemet selv bidrar på denne måten til billedannelsen ved at aksentueringen av terrenget ikke bare utgår fra et markert brudd, men erfares under hele ferdens gang. I forprosjektet til riksvei 23 Oslofjordforbindelsen (7.14) kommer intensjoner om harmonisk linjeføring til uttrykk (Statens vegvesen 1995c). Den senere anlagte veien viser også hvordan denne fortellingen kan overføres til bilisten. På enkelte korte partier kommer en større del av landet rundt Indre Oslofjord til syne ved at veien er lagt parallelt med de langsgående åsene på Hurumlandet og følger disse inntil de i markerte kurver skifter åsrygg. I skiftet åpnes sikten mot skogen og fjorden før svingbevegelsen fullføres og sikten blir borte igjen. Oslofjordforbindelsen kan tolkes som et svar på Crowes krav til veiføringen: "But above all, if it is to play a positive role in the appearance of the landscape, it should recognize the character of the surrounding countryside with its organic pattern and human scale, at the same time express the essential character of a traffic-route governed by its scale of speed (Crowe 1960:28)." Aksentueringen er komponert for sjåførens handlingsrom. Uten bilens hastighet svekkes også det aksentuerende glimtet som lar utsikten oppstå og opphøre innenfor et kort øyeblikk.

Aksent: variasjoner synliggjort gjennom lokaliteten

Kronotopen og området som bevirkende aktør

I det tredje bildet kommer ikke bare de naturlige variasjonene til syne i kontrast til den standardiserte veien, eller som en følge av veiens tilpasning til terrengformasjonene, men også gjennom måten mennesket har tatt området i bruk på.

I Bakhtins utlegning av det kronotopiske bildet i Goethes verker, plasserer han Goethe i overgangen mellom det han kaller samfunnets sykliske og historiske tid. Med syklisk forstår han først og fremst en samfunnsform drevet av natur og dagliglivets regelmessighet, mens han med historisk tid sikter til hvordan mennesket setter sin forståelse av seg selv, sine aktiviteter og produkter inn i en avklart sammenheng. I Goethes verker finner Bakhtin et blikk som søker og finner "... den historiske tids synlige bevægelse, som ikke er løsrevet fra det naturlige miljø (*Localität*) og fra hele den sum af menneskeskabte objekter, som på væsentlig måte er knyttet til dette naturlige miljø (Bakhtin 2006:201)." Menneskelig praksis følger med nødvendighet av områdets beskaffenhet.

Veisikring som aksent: Nordkil, Hamnøy, Eggum

Det kronotopiske bildet blir på denne måten til under betraktning av området som menneskelig bosted, som landskap på områdets premisser. Selv om ikke enhver plett er innlemmet i menneskets virksomhet, synliggjøres virksomheten gjennom måten mennesket har tilpasset sine anlegg til rådende forhold. En situasjon der dette kommer til uttrykk er i overgangen mellom land og hav. Der en helt alminnelig gårdsvei (7.15) er lagt utenom en terrengrygg på en fylling i strandkanten, er den samtidig forsterket med grove steinblokker utenfor selve veibanen. Veien forteller om en annen tid, en annen årstid når havet vokser opp til veinivået og truer med å skylle vei og grusdekke på havet. Noe av den samme potensielle eksponeringen for naturkreftene finnes mellom Hamnøy og Reine (7.16) i Lofoten der europaveien ligger skjermet av betongkonstruksjoner tilsvarende de man finner på fyrstasjoner, før kraftige skjæringer beskytter den faren fra vind, vann og holke, eller gir ham sommerstid et kronotopisk bilde av situasjonen. Tilsvarende kommer tidsdybden frem i veier som er lagt utenom rasfarlige områder, men der selve rasfeltet fortsatt er innenfor rekkevidde. Veien til Eggum (7.17) i Lofoten er for eksempel lagt ut i en bue, ut i fjorden og vekk fra bergveggen, på en plastring av grov stein og med et standardisert autovern. Konstruksjonens iøynefallende lokalisering godt ut i fjordarmen som tidvis må stå i mot kreftene fra storhavet, forteller om en tilværelse priggitt naturens variasjoner og om vurderingene og valgene som foretas når man innser at man vil komme i berøring med dem. Veien forteller at havets bølger anses som et mindre onde enn det ville være å følge fjellskrentens fot med snø, is og stein liggende over seg.

Aksent: skifte mellom sjåførens og vandrers handlingssrom

Vandringen og det pastorale motivet

Det fjerde bildet kan forstås som et uttrykk for det pastorale motivet ved at det ikke bare gir sjåføren et fiksert bilde av områdenes kvaliteter, men der hele artikuleringen av området forandres når sjåføren forlater bilen og begir seg glad ut i naturen.

Sylvia Crowe mener at arbeidet med å overskride skillet og forene vandrers og sjåførens handlingssrom er veiplanleggingens mest grunnleggende oppgave. "The problem of reconciling human scale with the speed of the machine is therefore to be faced in every type of landscape (Crowe 1960:13-14)." Tilsvarende tar Steen Høyer utgangspunkt i et landskap der "... intensitet og krydsning af aktiviteter og virkemidler i det merkantile og offentlige rum intensiveres til et hysterisk klimaks (Høyer 2003:47)" og spør hvordan grunnleggende behov for "... stabilitet, ro, klarhet og overblikk...(Høyer 2003:44)" kan sikres i et slikt landskap. I følge Høyer ligger svaret i en forståelse av landskapets skalaforhold. Denne todelingen tilsvarer på sett og vis forskjellen mellom sjåførens og vandrers handlingssrom siden bilen og "... vejrummets æstetik – den glidende dynamiske pause, der binder altting sammen (Høyer 2003:45)" skal ivareta "[f]ladens udstrækning som pause (Høyer 2003:44)", mens vandrers rom skal bygges på "... stoflighedens variation i den lille skala...(Høyer 2003:44)." Å begi seg ut i naturen vil derfor begynne med å tre ut av bilen og fortsette ferden videre til fots. Bilen og kroppen blir en samtidig utgave av det skillet som tidligere gjerne har blitt lagt

7.15 Nordkil, sikring mot springflo

7.16 E10 Hamnøy, sikring mot havet

7.17 Eggum, sikring mot fjellveggen

7.17 Eggum, sikring mot fjellveggen

mellom by og land. Først gjennom vandringsen, med sjåførlandskapet som parergon, ansku-eliggjøres naturen som landskap.

Rasteplassen som hage: Hellåga

Cosgrove karakteriserer hagen som "... a location suspended between countryside and city and thus disengaged from the interests of both (Cosgrove 1998:99)." På tilsvarende vis vil rasteplassen kunne representere en aktuell variant av hagen, et sted mellom ferden og ferdens begynnelse og mål. Michel Conan (Conan 2007) fremhever for eksempel hvordan hagen er gitt av vekslingen mellom hverdagspraksis og den estetiske erfaringen som hagen selv innbyr til (Conan 2007:12) slik den for eksempel er tilgjengelig på rasteplassen Hellåga (7.18) i Nordland. Når rasteplasser slik vi finner den på Hellåga, representerer en annen erfaring enn den vi for eksempel gjør oss ved tanking av drivstoff, har dette med hvordan området er forberedt for estetisk erfaring.

Området er forberedt for vandreren som hage. Ferden begynner i Mo i Rana og fører utover langs Ranafjorden, opp og ned, over eid og gjennom tunneler, forbi småbruk, feriesteder og etter hvert over nakent fjell med spredte grupper av småfuruer og krattbjørk. I et slikt parti blir vi opplyst om rasteplassen og tar av den lille veien til venstre, ned til plassen som er delt i to av en langsgående kant av grov, men bearbeidet naturstein. Når vi slår av motoren, løsner setebeltet, åpner døren og går ut, skifter vi også skala fra sjåfør til vandrere. Føttene frigjøres fra pendlingen mellom tre pedaler og møter isteden bakken der hvert skritt er ulikt det foregående og kommende. Overgangen fra ferden styrt av øyet til ferden styrt av kroppen intensiverer det organiske momentet erfart med vandrerskala.

Den langsgående rekken av splittet naturstein deler plassen inn i en asfaltert sjåførflate og en pukklagt vandrerskala. Skillet er ikke bare synlig, men tilbyr også en liten barriere for kroppen, et trinn opp, og deretter videre på ujevn, dels sviktende, dels bærende, småstein. De få skrittene opp fra asfaltflaten og over på dekket av pukklag illustrerer betydningen av kroppens deltagelse og motstandskraft i forløpet. Vandrerskalaens deltagelse i organet, "... the impossibility for the visitor to divorce his body from the experience of the place (Conan 2007:11)," innebærer blant annet at vandreren uunngåelig blir utfordret av naturens variasjoner. Vi deltar i et organ, "... constantly destabilizing our expectations (Conan 2007:11)," men dermed bevares også evnen til iakttagelse.

Pukkdekket avsluttes mot en avsats hvorfra vi kan se havet og bølgene bryte mot svabergene. I mellom ligger en høy fylling av grov stein. Høydeforskjellen og fyllingens dårlige farbarhet overvinnes ved hjelp av en trapp i rustet stål. Der trappen når bergene fortsetter ferden nedover på støpte trinn av skjellsand helt til de forsvinner under vannflaten. Derfor nøyer vi oss ikke med synet av bølgene der nede, men følger trappen ned, over de grove steinblokkene, fortsetter utover reposit og videre på den ru, lyse flaten, trinn for trinn ned til veien opphører i et stadig skiftende spill av skum, speilinger og brutte bølger. Trappen krever vår oppmerksomhet. Blikket ledes mot trappens avslutning, fjorden og den blågrønne åsen bakenfor. Det er ikke så mye annet å se. Annet enn ytterligere noen rastebenker som er plassert rett på bergene. Og som gjør oss oppmerksomme på fjordens avslutning og begynnelse, og kanskje lar tankene fortsette mot områder der blikket ikke når frem, og som her og

nå lokker oss vekk fra den presise veien og inn i det opprinnelige terrenget der ferden i enda større grad blir utfordret av mangelen på ferdige gangbaner, og vi blir overlatt til vår egen ferdighet til å finne veien.

Austnesfjorden

Avstanden mellom sjåfør og vandrere etableres for det første av skalaskiftet, deretter av vandreren vekk fra farkosten og endelig idet sjåførrommet forsvinner fra vandreren blikk. Her nede på svabergene skjermes vi både fra synet og lyden av bilen. Slik tilsvarer Hellåga mange andre rasteplasser der benker og bord er lagt et stykke vekk fra parkeringsplassen slik at oppholdet i reisen blir som en moderne hagevandring. Ved Austnesfjorden (7.19) i Lofoten leder en trappevei opp til en kolle der store deler av de antydde fjellene ved oppstigningens begynnelse, avdekkes idet vandreren når opp til plataet. Veien leder videre, og vel fremme ved haugen, utvides sceneriet ytterligere med fjord, poll og kirke. Fra den anlagte veiens avslutning vitner utallige opptrakkede stier om videre vandring mot nye utsiktspunkter og perspektiver. Bildet fremkalles som en følge av det aksentuerte handlingsrommet mellom sjåfør og vandrere, bevegelsen gjennom området i henhold til vandreren skala og faret som fører vandreren gjennom området slik det lå der allerede før veien ble anlagt.

Sletteng

På Vestvågøy i Lofoten ligger Sletteng rasteplass (7.20) på et restareal fra en nylig veiomlegging. Plassen bærer til dels fortsatt preg av å være overflødig, rikt utstyrt med avfallscontainere, trafostasjoner og tilfeldige kantavslutninger. Hit kommer vi ved å ta av fra E10 og kjøre tvers gjennom en solid trekonstruksjon som vender ryggen mot den nevnte biloppstillingsplassen. Skalaskiftet på Sletteng bevirkes av denne konstruksjonen. Først ved synet, deretter ved materialforandringen og deretter ved benker og bord som lar den rastende ta del i utsikten mot Borge kirke og store deler av Vestvågøya. De passerende bilene føres raskt inn og ut av anlegget. De blir ikke en permanent del av synsfeltet, men sporadiske hendelser, nærmest en avveksling fra hav og himmel, en streifende måke, som utgjør plassens mer varige bilde. Oppmerksomheten hviler i vandrerenrommet. Avstanden til sjåførens landskap blir lengre enn de fem meterne eller de ti-femten sekundene det tar å nå tilbake til tilværelsen i kupéen.

Sohlbergplassen

De samme prinsippene som kan påvises ved Hellåga og Sundsneset, gjenfinnes også ved Sohlbergplassen (7.21) ved Atnasjøen. En tydelig betongkant markerer grensen mellom sjåfør- og vandrerenrommet. Et skritt opp og den farende trår over hagens terskel for deretter å ledes gjennom en tett furuskog, langs bølgende vegger av betong, ut til lysningen på den andre siden, og til slutt, som en slags avslutning, ned et par trinn, og ut til hagens endelige grense. Målt i tid er turen over i løpet av få sekunder, men hagen makter på denne tiden å ta tak i skalaskiftet mellom sjåfør og vandrere og ved hjelp av foreliggende materialitet intensivere vandreren erfaringsrom, anlegge veien slik at vandreren på kort tid blir del av det organet som hagen representerer, skalaskiftet aksentueres. Sohlbergplassen er anlagt i området der maleren Harald Sohlberg fant utsnittet til maleriet *Vinternatt i fjellene*. Anlegget blir dermed et eksempel på at hagen, igjen i Conans tolkning, alltid vil være preget av iakttagers egne perspektiver og de kulturelle premissene for selve vandringens innhold (Conan 2007:13).

7.19 Austfjordneset

7.20 Sletteng

Samtidig åpner den opp for en ny utforskning av verden. Sohlbergplassen åpner både opp for nye oppfatninger av arkitektur som av kunsthistorie. Utsikten kan erfares ut fra den plattformen som åpner den opp, ut fra det kunstverket som ble til fra dette standpunktet, eller fra den oppfatningen av områder, det estetiske landskapet, som i sin tur lå til grunn for kunstverket.

Det pastorale motivet, billeddannelse og hverdagspraksis

I Joachim Ritters teori kompletterer det betraktede bildet en verden der objektivering av naturen har etterlatt et eksistensielt tomrom. Bildet anskueliggjør en del av tilværelsen som ligger utenfor, men som likevel er synliggjort av menneskets trang til å kontrollere naturen gjennom regulering. Ved å overføre Ritters teori og det pastorale motivet til dagens erfaringssituasjon har jeg argumentert for at den normaliserte veien erfart fra sjåførsetet danner utgangspunktet for iakttagelsen av det samtidige hverdagslandskapet. Med referanse til denne erfaringssituasjonen kan en analysemetode for landskap ta sikte på å fremstille menneskets tilhørighet til naturen og de kvalitative variasjonene. I følge Ritter anskueliggjøres denne tilhørigheten i form av et enhetlig, eller enhetsskapende bilde som gir *skinn* av å innlemme mennesket i den allerede gjennomførte naturadskillelsen: "I grunden er det æstetiske ved landskabet således et genskin af naturhelheden (Ritter 1995:44)." Bildet gir det iakttagende subjektet et skinn av å ta del i noe større enn seg selv. En tilsvarende holdning tilkjenner Seel. "Das Naturschöne ist eine ausgezeichnete Lebensmöglichkeit des Menschen, weil es eine ausgezeichnete Form der Begegnung mit seinen Möglichkeiten ist (Seel 1996:220)." Når naturen iakttas som landskap, iakttar subjektet sin egen deltagelse og tilhørighet innenfor en større sammenheng det aldri fullstendig vil overskue. Landskap oppstår og gjenkjennes i bildet av menneskelivets rikdom innenfor naturhelheten. Å få øye på og forstå de naturlige variasjonene som man selv tilhører, krever en distansert betraktning og innebærer en poetisk aksentuering av et kjent og alminnelig dagligliv.

4.21 Sohlbergplassen

8 Analysefortellingen som stemme i en kvalitativ dialog

Avhandlingen har i forlengelse av den europeiske landskapskonvensjonen diskutert forholdet mellom det individuelt erfarte og det landskapsarkitektoniske profesjonslandskapet. I begge tilfeller er landskap forstått som et uttrykk for felles og delt, kulturell velferd. Ved å konsentrere undersøkelsen om veien, en møteplass for både individet og profesjonen, har jeg kunnet holde på polariteten mellom den individuelle erfaringen og profesjonsyttringen uten å la det ene landskapet gå opp i det andre. Undersøkelsen av metodestrategiene har avdekket to måter å iakttå områder som landskap på. I denne avslutningsdelen vil jeg først forsøke å besvare spørsmålet om hvor velegnet disse er til å samle forteller og tilhører i et felles bilde. Deretter vil jeg legge frem tre premisser som jeg mener den ekspertbaserte analysemetoden må følge for å kunne anskueliggjøre et synbart landskapsbilde slik at det kan anerkjennes som et uttrykk for allmenn, estetisk velferd.

8.1 Fortellingen skal samle forteller og tilhører i et felles bilde

Klokken var vel fem da jeg gikk fra Sliberiet og Johnsen forklarede meg hvorledes jeg skulde gaa, men glemte at si at jeg etsteds skulde klyve over et Gjerde. Dette havde tilfølg at jeg, istedetfor til Bratholt, hvorhen jeg havde bestemt mig, for vild og kom til Vikerhaugen, hvor en Kone og en Pige begge snakkede i Munden paa hinanden for at forklare mig hvorledes jeg nu skulde finde frem til Bratholt, for hvilken, som sædvanlig fuldstændig intetsigende, for ikke at si vildledende Forklaring, jeg betalte 20 Øre, især da Konen ogsaa fulgte mig et lidet Stykke paa Vei for rigtig at – sætte mig paa Vildspor (Bruun 2008:104).

På ny erfarer Carl C.G. Bruun hvor vanskelig det er å finne veien basert på beskrivelser gitt av lokalkjente. Selv ikke når de følger ham et stykke på veien, går han rett. Det samme problemet opplevde også Peder C. Asbjørnsen i 1824 da han ba om råd for å finne veien fra Sørkedalen til Åsa på Ringerike. Begge vandrerne blir presentert for beskrivelser som baserer seg på fortellerens erfaring. På tilsvarende måte som Bruun og Asbjørnsen begir seg i vei med fortellerens symbolske bilde, påhviler det analysemetoder for landskap å samle både analytiker og tilhører i et felles og delt landskapsbilde. I *Der Erzähler* har Walter Benjamin poengtert at "[d]er Erzähler nimmt, was er erzählt, aus der Erfahrung; aus der eigenen oder berichteten (Benjamin 1991:443)." Og deretter gjør fortelleren den egne eller av andre meddelte erfaringen om til sine nye tilhøreres erfaring (Benjamin 1991:443). På samme måte kreves det at analytiker fremstiller et landskapsbilde basert på en samtidig erfarings-situasjon, og at siktemålet for denne fremstillingen er å gjøre det sette og meningsbærende bildet nærværende for analysefortellingens lesere og tilhørere.

Det er en Coup de Theatre de la Nature, hvor Coulisserne i en Haandevending changes og hvis Fond især er imponant og malerisk, endskjønt Udsigten er couperet og ligesom fanget mellem skyehøie Fjelde. Vindhellen selv er en mærkelig Vei. Skjøndt til dels sprængt gennem Klippen er den temmelig bred og fortreffelig bandet, men paa nogle Steder meget brat og slynger sig i store Bugter ned i den lavere Dal (Skoug 1993:20).

I avhandlingen har jeg diskutert to strategier som kan benyttes til å gjennomføre denne overføringen av bildet. Skillet mellom strategiene tydeliggjøres særlig i hvordan de forstår forholdet mellom profesjonsytringen og den samtidige erfaringssituasjonen. På hvilken måte spiller den profesjonsbaserte *oppfatningen* inn når områder iakttas som landskap og betraktes som bilde? Skillet kan for eksempel illustreres av landskapsbildet slik det fremkalles i skildringen som ble gitt av sogneprest Ulrik Fredrik Bøiesen i Lærdal i 1817. Er bildet primært bevirket av den omtalte materielle erfaringssituasjonen, eller oppstod det tvert imot først med den formulerte fortellingen som innlemmet området i en kulturytring?

Inventeringsstrategi og bestilt velferd

Den tradisjonelle teknikken og avdekning av kvalitet

Martin Heidegger (Heidegger 1996) har i *Spørsmålet om teknikken* fra 1953 diskutert spørsmål som også angår både den inventerende og den narrative metodestrategienes funksjon i moderniteten. Ved å spørre etter teknikkens vesen beskriver Heidegger samtidig to handlemåter som begge lar noe skjult komme til syne og fører frem til avdekning av virkeligheten slik den fremtrer for mennesket. Med henvisning til fremstillingen av en sølvskål, illustrerer Heidegger hvordan den tradisjonelle teknikken "... avdekker det som ikke selv bringer seg frem og som ennå ikke foreligger (Heidegger 1996:72)." *Techné* betegner imidlertid ikke den håndverksmessige tilvirkningen, de foreliggende anvisningene eller det materielle produktet av handlingen, men angir nærværet av den avdekkede kvaliteten som *poieisis*. Heidegger mener at den avdekkede kvaliteten frembringes som gjenstand for det individet som gjennomfører og reflekterer over avdekningen. På tilsvarende måte kunne man også si at landskapsbildet blir nærværende for individet ved at det tar del i et kvalitativt handlingsrom ved å avdekke områder som landskap gjennom ferden.

Den moderne teknikken gjør naturen bestillbar som bestand

Den moderne teknikken lar derimot ikke gjenstanden oppstå på grunnlag av kvalitativ praksis, men ved å utfordre naturen, ved å gjøre naturen bestillbar som bestand (Heidegger 1996:74):

Kraftverket er ikke bygget inn i Rhinen som den gamle trebro, slik denne i århundrer har knyttet bredd til bredd. Den strømmende elv er tvert imot bygget inn i kraftverket.

Utfordringen av naturen innebærer å holde dens ressurser tilbake for lagring, å omforme fossestryk til strøm, å gjøre den umiddelbare avdekningen kalkulerbar, fastlagt i tid og rom, "... for selv å være bestillbart for videre bestilling (Heidegger 1996:75)." Bestanden krever et omfattende sikrings- og styringssystem slik at systemet skal fungere og ikke bryte sammen. Hele denne organisasjonen, måten den er bygget opp på, men først og fremst "... måten det virkelige avdekker seg på som bestand (Heidegger 1996:82)," kaller Heidegger for *stellet* (das Ge-stell). Det kunstige ordet stellet kan assosieres med det oppstilte, det strukturerende, fastlagte og etablerte installasjoner, prosedyrer, strategier og tenkesett som alle anvendes for å stabilisere avdekningen av verden som bestand. Den moderne teknikkens vesen er nettopp det at mennesket ledes inn i avdekningen av verden ut fra teknikkens egne premisser og forutsetninger. Og mer enn teknikkens produkter, for eksempel dens veinett og motor-

vogner, er det denne virkelighetsforståelsen, mentaliteten eller tankegangen som representerer den moderne teknikkens fare (Heidegger 1996:86):

Stellets herredømme truer med den mulighet at det ikke skulle være mennesket forunt å vende inn i en opprinneligere avdekking, og slik erfare tiltalen i en opprinneligere sannhet.

Ifølge Heidegger representerer med andre ord faren ved den moderne teknikken at den først avvenner mennesket fra å iakttå og fastholde et bilde basert på de kvalitative variasjonene selv for deretter å skjule selve denne måten å tilegne seg verden på. Det kvalitativt skiftende og gjenstandsmessige ved omverdenen opphører og tilbake står en symbolsk bestand av kalkulerbare objekter og enheter.

Absolutt erfarings situasjon

Profesjonskulturens inventeringsstrategi har mye til felles med måten Heidegger beskriver den moderne teknikkens virkemåte på. For det første viser den en tendens til å behandle erfarings situasjonen som et *absolutt* rom (Schroer 2006:30) med et statisk og gitt innhold. Landskapet blir samlet og ordnet, *inventert*, som en symbolsk bestand. Selve den kategoriserende inventeringen oppfattes ikke som avgjørende for utfallet av fremstillingen. Betrakket med en absolutt romforståelse, lå derfor landskapsbildet slik sogneprest Bøiesen iakttok det, klar for iakttagelse allerede før det pittoreske landskapet var etablert. Bidraget fra iakttagelsens teorigrunnlag og anvendelse på akkurat dette området underordnes betydningen av elementenes lokalisering og materialbruk. Landskapet konseptualiseres som en avlesning av elementenes iboende egenskaper. Innenfor den samme romforståelsen registreres samtidig totaliteten av alle skildringer, rapporter, planer, årstall, navngitte steder og personer som kan knyttes til området. Landskapet blir en ren symbolsk bestand av fakta og kjennsgjeringer. Den absolutte erfarings situasjonen er ikke nødvendigvis universell og evigvarende. Men når avgrensninger foretas, tas disse likevel i henhold til for eksempel et fastlagt tids- og posisjonssystem.

Likhet mellom profesjonsytring og erfarings situasjon

Interessen for det kategoriserbare ved erfarings situasjon gjør også at inventeringsstrategien tilstreber størst mulig *likhet* mellom analysefortellingens og erfarings situasjonens bilde. Målet er at fortellingen skal inneholde en nøytral avbildning av den avbildede erfarings situasjonen. Et typisk utslag av likhetsidealet ville være det å fotografere Vindhella fra akkurat det standpunktet som Bøiesen la til grunn for sin beskrivelse av sceneriet, gjerne på identisk årstid og under identiske atmosfæriske forhold. Med premissen om likhet beveger imidlertid inventeringsstrategien seg vekk fra å kunne gripe den samtidige erfarings situasjonen. Den surrealistiske maleren René Magritte hevder for eksempel at likheten bare kan eksistere som en tenkt tilstand: "Å være lik er en egenskap som kun tanken besitter. Den ligner i kraft av å være det som den ser, hører eller kjenner; den blir det som verden tilbyr den (Magritte 2001:72)." Likheten oppstår med andre ord fordi vi bestemmer oss for at billedlikheten nøytraliserer forskjeller mellom ferd og fortelling. Dermed blir også idealitet om likhet og verdinøytralitet et erkjennelsesprodukt som frister tanken med erfarings situasjonens identiske nærvær. I ytterste konsekvens ville en fremstillingsteknikk som ga et identisk bilde mellom analysefortelling og erfarings situasjon, også gjort distinksjonen mellom område og landskap overflødig, fordi den iakttagelsesbetingende oppfatningen ikke ville ha utgjort noen forskjell.

Profesjonsytringen rekonstruerer erfarings situasjonen

Forutsetningen om et absolutt rom tillater analytikeren å gruppere og kategorisere området ut fra forhåndsdefinerte, skjematisk oppstilte kriterier. Siden kriteriene er utledet innenfor en forståelse av at områdets innhold er gitt, vil også kriteriene selv kunne dekke alle situasjoner bare de er definert godt nok. Men dermed blir det heller ikke området eller erfaringen fra området som er utslagsgivende for fremstillingen, men de allerede foreliggende kategoriene som området fortelles med. Med henvisning til Schleiermacher kritiserer Gadamer denne *rekonstruerende* strategien som tar sikte på å overvinne det potensielle meningstapet som, i Gadamers eksempel, ligger latent i overgangen mellom et kunstverks varige betydningsinnhold og skiftende tolkningspraksis. Gadamer avviser ikke rekonstruksjonen av konteksten for å komme nærmere en forståelse av verket, men han avviser at rekonstruksjonen alene samtidig tilgjengeliggjør den opprinnelige betydningen av et fenomen eller en gjenstand. Alle forsøk på å gjenskape betydningen selv vil derimot uvegerlig føre til dannelsen av "... ytterligere et produkt, som en reproduksjon av den opprinnelige produksjonen (Gadamer 2010:153)." Den nøytrale avbildningen eller den støyfrie simuleringen av en tidligere erfarings situasjon lar seg ikke gjennomføre (Gadamer 2010:153):

Å gjenopprette de opprinnelige betingelsene er, i likhet med enhver restaurering, et håpløst prosjekt, tatt i betraktning vår historiske væren. Det gjenopprettede livet som er blitt hentet tilbake fra fremmedgjøringen, er ikke det opprinnelige livet.

Landskapsarkitekturprofesjonen har forsøkt å løse problemet som oppstod i overgangen mellom profesjonsytring og erfarings situasjon, fortelling og ferd, ved å gjøre bildet bestillbart som bestand: sidestille visuell kvalitet, synsaken og billedflaten, og ordne områder ut fra forhåndsdefinerte arealkategorier. Som tidligere påpekt har imidlertid denne strategien gitt en sammenblanding av teori og metode, naturalisering av det pittoreske blikket, mytologisering av områder, konservering av landskapsbilder, og en gradvis fremmedgjøring mellom analysemetodens landskap og samtidig, programmert ferd.

Programmert ferd og tap av kvalitative handlingsrom

Som Heidegger hevder, er det nærliggende å tilbakeføre dette tapet av evnen til å iakttå det tilblivende landskapsbildet til den moderne teknikken. Gjennom inventeringsstrategien ledes analytikeren vekk fra å kunne iakttå den samtidige erfarings situasjonen. Paradoksalt nok er imidlertid den programmerte ferden bevirket av den samme streben mot å gjøre verden bestillbar som bestand. Landskapsbildet slik det fremstilles ved hjelp av HB 140.06 *Konsekvensanalyser*, og landskapsbildet slik det fremstilles gjennom den programmerte ferden, kan tilbakeføres til den samme disposisjonen. Og nettopp derfor, fordi den som Heidegger skriver, på identisk vis skikker mennesket på avdekningens vei, forhindrer den samtidig at profesjonsytringen utledes av den samtidige erfarings situasjonen. Sikten mot det samtidige landskapsbildet er blokkert av profesjonsmetodens oppstilte iakttagelseskriterier. Både den programmerte ferden og profesjonsmetodens ignorering av denne normalsituasjonen representerer derfor et dobbelt tap av kvalitative handlingsrom. Begge kan tilbakeføres til den moderne teknikken.

Naturen kalkulert som bestand og fremstilt som gjenstand

Forholdet mellom bestand og gjenstand: autonome eller dialektiske alternativer?

Hvis vi derimot tar plass i sjåførsetet og betrakter områder som landskap fra bilens bekvemme kupé, ser vi at det dagligdagse landskapet iakttas fra en programmert ferd. Gjennom veinormaler, ideelle visjoner og hensynet til et effektivt transportsystem disponeres den farende i henhold til et allerede foreliggende verdistandpunkt. Samtidig åpner den programerte ferden opp for nye landskapsbilder. Tapet av det kvalitative landskapet kompenseres til dels av nye symbolske landskap som den farende tilbys en plass i. Heidegger avslutter nemlig ikke essayet om den moderne teknikken med et oppgitt skuldertrekk. Derimot hevder han at vissheten om den moderne teknikkens utbredelse og virkelighetskonstruerende virkning, ansporer til ny avdekning.

Med dikteren Hölderlins ord, "... men hvor der er fare, vokser det reddende også (Heidegger 1996:86)," innleder Heidegger den siste delen av utlegningen av den moderne teknikkens vesen. Her vender han noe av den tidligere fremførte modernitetskritikken over mot et alternativ der den uomgjengelige og vedstående teknikken også "... bringer mennesket i gang på en avdekkings vei (Heidegger 1996:89)." Frembringelsen av verden tar til fordi den moderne teknikken gjennom forsøket på å effektivere bestillingen, kontrollere og beregne omverdenen, demonstrerer at den ikke kan lykkes med sitt forehavende. I det vedstående kravet til bestillbarhet finnes derfor redningen fra faren som den moderne teknikken representerer og en anledning til å berge menneskets verdighet. Verdighet innebærer for Heidegger at muligheten for avdekning og poetisk fremstilling ikke opphører slik stellet tilstreber, men holdes åpen og virksom av mennesket selv (Heidegger 1996:90):

Nettopp i stellet, som truer med å rive mennesket med i bestillingen som den formodentlig eneste form for avdekning, og slik støter mennesket ut i faren for å prisgi sitt frie vesen, nettopp i denne ytterste fare kommer menneskets innerste, utrydelige tilhørighet til det vedstående til syne, forutsatt at vi på vår side begynner å akte på teknikkens vesen.

I følge Michael Zimmerman (1990) foregår det et skifte i Heideggers syn på den moderne teknikken etter krigen. Fra å innta et sterkt kritisk standpunkt viser han større interesse for teknikkens virkemåte og normerende karakter (Zimmerman 1990:218). Zimmerman tolker Heidegger dit hen at bare ved å akseptere stallets nærvær og innflytelse, kan mennesket også frigjøre seg fra dets innvirkning på menneskets handlinger og disposisjoner. Svaret er å finne en slags frikobling eller avspenning (Gelassenheit) mellom de fastlagte premissene. Problemet med den moderne teknikken kan ikke løses. "Insight into the fact that there is no exit from it may, in and of itself, help to free us from the compulsion which characterizes all attempts to become "masters" of technology – for technology cannot be mastered (Zimmerman 1990:220)." *Spørsmålet om teknikken* munner derfor ut i et spørsmål om hvordan den moderne teknikken slår over i sin egen motsetning og opptrer som betingelse og garantist for det kvalitative handlingsrommets synlighet. Riktignok har graden av programmering tiltatt i takt med tilfanget av nye tekniske og elektroniske systemløsninger. Av samme grunn forsterkes imidlertid betydningen av den frie naturen, av det som hverken er regulert av materielle anlegg eller menneskelige oppfatninger, som landskap.

Den alternative narrative strategien berørte denne vekselvirkningen mellom den regulerte og uregulerte naturen ved å ta opp Ritters landskapsbegrep og Marx' utlegning av det pasturale idealet. Ved å rette profesjonsytringen både mot en etablert teoritradisjon og en samtidig erfaringsituasjon, konseptualiserer den narrative strategien et annet landskap og fremstiller et annet landskapsbilde til dels i motsetning til den moderne inventeringsstrategien.

Narrativ strategi og tilbudt velferd

Relativ erfaringsituasjon

Alternativet til det absolutte rommet finner Schroer i det *relative* rommet (Schroer 2006:30). Sogneprest Bøiesens estetiske iakttagelsen av Vindhella som "imposant og malerisk" kan i denne betydningen mer forstås som en *dannelse* enn som en *oppdagelse* av et landskap. I dette tilfellet oppstår bildet i et *relativt* forhold mellom menneske og materialitet. Beskrivelsen av dalen innlemmer området i en kulturell fortelling og tilfører materialiteten en egenskap som ikke forelå der i utgangspunktet. Egenskapen opprettholdes så lenge fortellingen er kjent og verdisettes. Forståelsen av at erfaringsituasjonen både baseres på et kvalitativt og et symbolsk landskap er imidlertid ikke til hinder for at enkelte aspekter ved landskapsbildet fortsatt kan oppfattes som mer varige enn andre. Når en reisende snart 200 år etter sogneprest Bøiesens ferd begir seg ut på vandringen fra Borgund kirke, lett og ledig når kanten av den slake hellingen som ender i en bratt skråning der veien er lagt på høye murer og i krappe slynger, ville det da være urimelig å hevde at billeddannelsen ikke ville virke tilsvarende "imposant og malerisk"? Landskapsbildet iaktatt innenfor en relativ romforståelse innebærer derfor ikke at landskapet til enhver tid er under forandring slik for eksempel Tim Ingold hevder (Ingold 1993:162). Tvert i mot vil det relative aspektet, vissheten om fortellingens innflytelse på det iaktatte bildet, ofte føre til det motsatte. Fortellingen holder landskapsbildet fast til tross for alle endringer, for eksempel veiomlegginger, som skiller den opprinnelige iakttagelsen fra den samtidige erfaringsituasjonen.

Ensartethet mellom profesjonsytring og erfaringsituasjon

Den narrative strategien krever heller ingen likhet mellom profesjonsytringens og erfaringsituasjonens landskapsbilde. Magrittes *ensartethet* er tilstrekkelig. I skriftet *... og dikterisk bor mennesket* peker Heidegger på konsekvensen av å ignorere de kvalitative variasjonene og kun tilstrebe det identiske når noe skal forstås som *det samme* (Heidegger 2008:281):

Det like forflytter seg uavbrutt mot det forskjellsløse hvor alt enes. Det samme er derimot sam-
høret av det forskjellige ut fra samlingen gjennom differensen. Det samme lar seg bare si når
vi tenker differensen.

Hvis vi aksepterer Heideggers påstand om at *det samme* betinger en viss variasjon, kan vi i analysesituasjonen finne denne variasjonen i overgangen og utvekslingen mellom erfart og fortalt landskap. Det ensartede bildet handler mer om å tilstrebe overenstemmelse og sannsynlighet enn om identifikasjon og entydighet, mer om gjenkjennelse enn om figurativ likhet og posisjonsangivelser for å fremkalle det *samme* bildet. Sognepresten i Lærdal ville på denne måten fortsatt kunne fremheve det maleriske ved landskapet selv om de kvalitative variasjonene skifter gjennom døgn, årstider og år. Det sette bildet er ikke likt, men fortsatt

ensartet ut fra det teoribaserte blikket han kultiverte området med.

Profesjonsyttringen integrerer erfaringssituasjonen

Innenfor inventeringsstrategien stiller analytikeren seg uforstående til påstanden om at han selv fremkaller landskapsbildet gjennom sin egen rekonstruksjon av analysesituasjonen. Den narrative strategien tar derimot dette som utgangspunkt. Gadamer finner alternativet til Schleiermachers tanke om den rekonstruerte fortiden hos Hegel. Hegel aksepterer fortiden som avsluttet og tilbakelagt. Den betydningen som for eksempel ble tillagt gudebilder, orakler og symbolske elementer er borte og de gjenværende objektene fremstår for oss som materialitet av et annet slag (Hegel 2007:397):

Det finnes ikke liv i deres tilværelse, ikke i treet som bar dem, ikke i jorden og elementene som utgjorde deres substans, heller ikke i klimaet som utgjorde deres bestemmelse eller de vekslende årstider, som behersket deres tilblivelses prosess. Slik gir skjebnen oss ikke med denne kunstens verker deres verden, ikke det sedelige livets vår og sommer, hvor de blomstret og modnet, man bare den innhyllede erindringen om deres virkelighet.

Denne verdenen er ikke tilgjengelig for oss på annen måte enn ved å hente de historiske premissene inn i vår egen tilværelse. Med denne forståelsen ville det heller ikke være det estetiske nærværet fra forskjellige områder som analytikeren henter inn i analysefortellingen eller jeg henter inn i avhandlingen. Den erindrede erfaringen brukes derimot som grunnlag for å gjøre et nytt og ensartet bilde av området nærværende ved hjelp av for eksempel fotografiet og den betraktningen som det åpner opp for. Gjennom den virkende erindringen holdes også bildet virksomt. Fortsatt med henvisning til Hegel, understreker Gadamer at "... den historiske åndens vesen ikke er å gjenopprette fortiden, men en tenkende formidling med det nåtidige livet (Gadamer 2010:154)." Tilsvarende kan det hevdes at profesjonsyttringens formål ikke er å stille opp en situasjon identisk med erfaringsgrunnlaget slik inventeringsteknikken tilstreber, men heller innlemme det erfarte bildet som del av den språklige fremstillingen av landskapet.

Fra kalkulert inventering til narrativ visualisering

Profesjonsyttringen og det inventerte bildet

Den moderne inventeringsteknikken tar sikte på å gjøre naturlige variasjoner og materialitet bestillbart som statisk bestand. Slik gjøres både foreliggende og fremtidige erfaringssituasjoner kalkulerbare: tilgjengeliggjort for kartlegging, vurdering og evaluering. Undersøkelsen av HB 140.06 fagtema *landskapsbilde* viste hvor sårbar inventeringsstrategien er i møte med det tilblivende landskapet. Inventeringen representerer dermed et utslag av faren ved den moderne teknikken som Heidegger advarte mot. Heideggers samtidige, Walter Benjamin, hevder at den rekonstruerende og inventerende *historismen* "... ger ett massivt uppbåd av fakta för att fylla ut den homogena och tomma tiden (Benjamin 1991:186)" Historien blir operasjonalisert som en absolutt modell av tallfestede begivenheter og modellen blir operert av fagkyndige operatører slik som ulike fags krønikeskrivere. Det karrikerte ytterpunktet i en slik praksis fant Roland Barthes allerede på 1950-tallet i franske guideboktradisjoner. Her utledes ikke bare fortellingen av erfaringen, men det erfarbare angis av fortellingen som tar form av en bruksanvisning for ferdens gang (Barthes 2002:178-179):

Generelt vitner Guide bleu om det fruktesløse i enhver analytisk beskrivelse som gir avkall på både forklaringer og fenomenologi: den svarer faktisk ikke på noen av de spørsmål en moderne reisende kan stille seg når han reiser gjennom et landskap som er reelt og som har en historisk eksistens. Utvalget av minnesmerker og andre severdigheter opphever både naturens og menneskenes virkelighet, det gjør ikke rede for noe aktuelt, dvs. historisk, og dermed blir minnesmerket i seg selv udechifferbart og følgelig meningsløst.

Det dialektiske bildet

I likhet med Heidegger advarer også Walter Benjamin mot faren ved den moderne teknikken. I Benjamins marxistiske teoritradisjon rettes advarselen mot innflytelsen fra den herskende klassen (Benjamin 1991:179):

Att historiskt artikulera någonting förgånget är inte detsamma som att inse "hur det egentlige var". Det är detsamma som att tillgodogöra sig en minnesbild sådan den blixtrikt aktualiseras i ett ögonblick då det är fara på färde. Den historiska materialismen är intresserad av att fasthålla en bild av det förgångna sådan den osökt inställer sig hos det historiska subjektet i farans stund. Fara hotar såväl traditionens fortbestånd som dem som mottar den. För båda är den en och detsamma: att låna sig till verktyg åt den härskande klassen.

I denne sammenhengen kan den herskende klassen forstås som den rådende inventeringsstrategien. Alternativet til inventeringsstrategiens statiske bilde finnes ifølge Benjamin i det flyktige, men fastholdte erindringsbildet. I dette kommer en helhet til syne som "... tar vare på noe som ennå ikke har funnet sted [...], noe som vi ikke så før vi erindret det (Andersson 2006:62)," kommenterer Dag Andersson. Med det dialektiske bildet introduserer Benjamin en avansert tenkning rundt hvordan tidligere hendelser kan integreres i en ny fortelling. Som utgangspunkt avviser han dermed tanken om rekonstruksjon: "Historismen ställer upp den "eviga" bilden av det förgångna, den historiske materialisten en unik erfarenhet som han utvunnit ur det förgångna (Benjamin 1991:186)." Målet er derfor ikke å bruke fortellingen til å omringe og deretter anholde bildet, men derimot å gjøre det virksomt ved hjelp av fortellingens formuleringer. Det fremstilte bildet skal i et kort øyeblikk avbryte historiens gang slik det uttrykkes i den femte historiskfilosofiske tesen (Benjamin 1991:179):

Den sanna bilden av det förgångna flimrar bara förbi. Bara som en bild, som för ett ögonblick glimtar till och blottar sin innebörd för att aldrig mer visa sig, kan det förgångna uppfångas.

Profesjonsmetoden forstått som bidrag til et dialektisk bilde

Dag Andersson har karakterisert den dialektiske prosessen som et metaforliggende sammenstøt mellom fortid og samtid der "... to betydningsområder som ligger hverandre fjernt, lar en tredje betydning oppstå (Andersson 2001:19)." Overført på en analysemetode for landskap kunne det dialektiske bildet forstås som resultatet av møtet mellom individuell erfaring og profesjonsfortellingens innhold. Den visualiserende profesjonsytringen og den samtidige erfarings situasjonen kan representere en hendelse der det sette og meningsbærende landskapsbildet fremkalles som gjenstand for en i utgangspunktet utenforstående iakttagelse. Bildets dialektikk både forutsetter fortellingen, i dette tilfellet profesjonsfortellingen, men i like stor grad også den individuelle erfaringen for å kunne fremkalles i brytningen mellom dem.

8.2 Den avklarte profesjonsytringen og subjektets anskueliggjøringsevne

Jeg vil avslutte avhandlingen med et kort mulighetsstudium av hvordan profesjonsytringen kunne bidra til dannelsen av et dialektisk bilde. Studien tar utgangspunkt i at profesjonsytringen legger til rette for å iakttå det samtidige landskapsbildet innenfor rammen av et relativt rom, forstår forholdet mellom ytring og situasjon som ensartet, og integrerer erfaringen i sin egen fremstilling. På denne måten forbereder metodestrategien et landskapsbilde som både bevirkes av profesjonsytringens klarhet, som opprettholdes av middelbarheten mellom ferd og fortelling, og der den endelige bekreftelsen overlates til subjektets egen anskueliggjøringsevne.

Den avklarte profesjonsytringen

Samspeillet mellom profesjonsytring og individuell erfaring

Profesjonsytringens formål er å åpne det estetisk-visuelle landskapsbildet som et verk for både analytikere og tilhørere. I dette verket iakttas, ses og anskueliggjøres, det samtidige landskapsbildet i samspeillet mellom den avklarte profesjonsytringen og den individuelle erfaringen slik Gadamer har beskrevet det (Gadamer 2008:362):

Verket er endepunktet for en planmessig arbeidsprosess, og når det er ferdig, frigjøres det fra den skapende prosessen. Verket er per definisjon myntet på at det skal være tilgjengelig og brukbart for andre.

Kjersti Bale oppfatter Gadamers verkforståelse slik at det ligger "... en forestilling om at verket skal møtes av et publikum (Bale 2009:15)," og at verket derfor først fullføres "...når vi som publikum forholder oss aktivt til verket gjennom medskapning (Bale 2009:16)." I *Sannhet og metode* poengterer også Gadamer at verket, i dette tilfellet kunstverket, ikke kan forstås som forholdet mellom en gjenstand og et subjekt, men at "[k]unstverkets egentlige væren består snarere av at det omdannes til en erfaring som forvandler den som gjør erfaringen (Gadamer 2010:98)." Verket frembringes av *spillet vesen* der spillets subjekt ikke blir betrakteren, men verkets innhold. Vektleggingen av spillets betydningsinnhold fremfor den spillendes subjektive opplevelse gjør at "... spillet bare blir fremstilt gjennom de som spiller (Gadamer 2010:98)." Spillerne tar del i spillets praksis og tilegner seg gjennom den erfaringen de gjør seg gjennom deltagelsen, verkets innhold. Den idealiseringen av bildet som analysen nødvendigvis må gjennomføre, skal ikke være rettet inn mot eller utgå fra analytikerens personlige følelse og opplevelse av området, men fremstille bildet i likhet med hvordan skuespilleren stiller seg til disposisjon for verkets meningsinnhold (Gadamer 2010:204):

Skuespillerens deltagelse i spillet er ikke lenger bestemt av at de går fullt og helt opp i spillet, men av at de spiller sin rolle med hensyn til, og med henblikk på, skuespillets helhet, at det er tilskuerne som skal gå opp i denne helheten, og ikke de selv. [...] Ettersom skuespillet er for ham, blir det klart at det rommer et meningsinnhold som vil bli forstått og som derfor kan løsrives fra skuespillernes opptreden. Forskjellen på skuespiller og tilskuer blir her i grunn opphevet. Kravet om å orientere seg mot spillets meningsinnhold gjelder for begge i samme grad.

I likhet med Walter Benjamin knytter også Jean-François Lyotard (Lyotard 1984:21-23) fortel-

lingens eksistens og status til selve fortellerpraksisen og det at tilhøreren selv blir forteller. Fortellingen viser dermed ikke bare tilbake til en avsluttet hendelse, men blir både flyktig og urgammel på samme tid. Fortellingens gyldighet oppstår både av referansen *til* erfaringssituasjonen og *i* den samtidige fremførelsen. Derfor har heller ikke fortellerkulturer behov for å gi fortellingen en særlig status, for eksempel å legitimere den som sannhet eller vitenskap: "The narratives themselves have this authority. In a sense, the people are only that which actualizes the narratives...(Lyotard 1984:23)." I dette samspillet oppnår fortellingen status når den fremføres klart og virker overbevisende. Fortelling og forteller blir gjort gjensidig avhengig av hverandre.

Profesjonsytringen som avklart fortelling

Lyotard hevder at kunnskap hverken kan reduseres til eller sidestilles med vitenskap eller opplæring, men er evnen til å skape gode ytringer; formulere gode historier. I en kulturell kunnskapskrets definerer fortellingen både kunnskapskompetansens innhold og avgrensning, både hvilke kriterier som stilles til kunnskapen og hva som tillates. Bare ved å fortelles kan fortellingen formidle de reglene eller normene som samfunnet bindes sammen med. For Lyotard er de ulike virksomhetenes fortellinger språkspill: avklarte regler knyttet til ytringer der reglene avgjør hva som er mulige trekk innenfor spillet. Reglene er ikke selvlegitimerende, men basert på en kontrakt eller overenskomst mellom spillerne. Dersom det ikke finnes regulerende regler, oppstår det heller intet spill (Lyotard 1984:10). Landskapsanalysen kan forstås som en fortelling der både forteller og tilhører er enige om hvilke teorier og erfarings-situasjoner som fortellingen baserer seg på. Analytikeren skal gjennom analysefortellingen samle forteller og tilhørere i et felles bilde. Samtidig krever forståelsen et engasjement fra analysens lesere slik at de tilegner seg et grunnlag for å kunne avvise eller slutte seg til analysens påstander, ikke utelukkende på sine personlige, men også på den anvendte teoriens premisser.

Profesjonsytringen må avklare hvilken teoritradisjon den tilhører

HB 140.06 fagtema *landskapsbilde* sine idealer om terrengtilpasning og harmonisk linjeføring, redegjørelser for landskapets karakter og verdi blir i denne sammenhengen avklarte når de viser til hvilken teoritradisjon de tilhører. Samtidig ville det bidra til analysefortellingens klarhet om analysemetoder generelt i større grad skilte mellom erfarings-, og erkjennelses-kunnskap. I for eksempel en konsekvensanalyse der veialternativene ennå ikke er anlagt, vil omtalen måtte støtte seg til analoge situasjoner og dermed gi avkall på den umiddelbare erfaringen i området som grunnlag for omtalen. Vi kjenner til veiens tidsbesparelse, men vi kjenner ennå ikke til hvordan den erfarte avstanden vil prege ferdens billeddannelse. Vi kjenner til veiens lokalisering og materielle konsekvenser slik kartberegningen fremstiller dem, men ikke til bildet gitt av ferdens regelmessighet eller hvordan veistrekningen inngår i ulike kombinasjoner og sekvensdannelser gitt av ferden selv. Samtidig reduserer den tiltagende programmeringen av ferden, den økte modifiseringen av så vel vei som farkost, bidraget fra de kvalitative variasjonene. Kunnskap innhentet fra beregnede tverrsnitt, lengdeprofil og hastighet gir derfor både en mer entydig og forutsigbar skalering av materialiteten og vil samtidig utgjøre vesentlige premisser for den fremtidige ferdens erfarings-situasjon. De materielle endringene er i stor grad betinget av dataprogramvarens kalkulasjoner. I fraværet av de

kvalitative variasjonenes tilstedeværelse, tiltar også betydningen av å kunne fremlegge en teoritradisjon å vurdere de kalkulerte materielle endringene opp mot.

Profesjonsytringen må avklare sin aktørrolle

Fagtema *landskapsbildes* vektlegging av scenisk-rurale idealer med tilhørende redusert oppmerksomhet for den samtidige erfarings situasjonen, aktualiserer også spørsmålet om hvordan profesjonsmetoden forstår sitt eget bidrag til billedannelsen. Stiller landskapsarkitekten med sine idealer og oppfatninger med samme utgangspunkt som for eksempel veiingeniøren når beslutninger om et områdes fremtidige situasjonen skal fattes? Dersom for eksempel en konsekvensanalyse kun tar det foreliggende materielle området som utgangspunkt for karaktervurdering og verdisetting, står den fritt til å fremføre sine idealer uavhengig av de tilsvarende føringene som blant annet ligger i registeret av veinormaler. Men da må den samtidig se bort fra alle andre registreringer, referansesystemer og forskriftskrav som også kunne begrense rammene for de anvendte idealenes landskap. Den motsatte ytterligheten, som jeg har tilstrebet, er å betrakte analysesituasjonen som et felt av medvirkende aktører, artikulert både som ferd og fortelling, men hvor enkelte spiller en større rolle enn andre. Så lenge ikke analysemetoden og profesjonsytringen i større grad avklarer sin egen rolle som aktør, forblir det uavklart om den primært retter seg mot et samtidig landskap slik vi i våre forestilte bilder skulle ønske at det ble til, eller slik vi ser det utvikle seg dag for dag. Hvor normativ kan analysemetoden tillate seg å være før forbindelsen med den samtidige erfarings situasjonen opphører?

Inventering som del av en narrativ strategi

Den narrative strategien slik jeg har skissert den, krever en videreutvikling av både metodens oppbygning, forholdet til eksisterende metodetradisjoner og hvordan den legitimerer sine egne resultater som bidrag til et samtidig landskapsbilde I dette arbeidet kan det blant annet ligge en grundigere undersøkelse av metodens historiske bakgrunn og kildetekstene som for eksempel fagtema *landskapsbilde* bygger på. Samtidig vil et slikt arbeid kunne kaste nytt lys over hele eller deler av inventeringsteknikken. Dette vil kunne gi muligheter både for en revisjon av teknikken selv, eller bringe for dagen nye måter å innlemme deler av inventeringstradisjonen i en alternativ metodestrategi på. Arbeidet burde fortrinnsvis vært utført som del av og gjerne parallelt med store utbyggingsprosjekter. Samtidig ville et slikt prosjekt åpne opp muligheter for å vurdere analysemetoder for estetisk erfart landskap på mer overordnede nivåer som konseptvalgsutredninger eller mer underordnede som reguleringsplaner. Å gi avkall på forestillinger om verdinøytralitet og spesifisere ståsted og faglige evalueringskriterier vil være en mulig start på arbeidet.

Den programmerte ferden som grunnlag for en kvalitativ analysemetode

Det ligger også store muligheter i å avklare større deler av den samtidige erfarings situasjonen som analysen retter seg mot, enn det jeg har hatt mulighet til å behandle her. Blant annet inneholder Nasjonal vegdatabank en mengde kvantitative data som med fordel kunne behandles som grunnlag for en kvalitativ analysemetode. Ved å forankre metoden i den allment, erfarbare situasjonen som veien representerer, ville analysemetoden kunne tilby en alternativ innfallsvinkel til de tradisjonelle kart- og arealkategoribaserte inventeringsmetodene. I denne retningen åpner det seg samtidig en mulighet for å se på veinettet, fra motorvei

til tråkk, som et hierarki og et potensial for å utlede kvalitativt forskjellige handlingsrom med tilhørende landskapsbilder innenfor det samme området.

En avklart profesjonsytring åpner for bred medvirkning

Den avklarte profesjonsytringen er ikke til hinder for, men kan tvert imot fremholdes som en premiss for dialog og medvirkning. I Mikhail Bakhtins (Bakhtin 2003) utlegning av dialogen hos Dostojevskij polyfone roman forstås dialogen primært som utviklingen av et tema ved hjelp av romanens figurer og i mindre grad som en replikkveksling mellom personer av ulike oppfatning. Temaet bæres frem i brytningen *mellom* romanheltenes stemmer. Dostojevskijs helter uttrykker ikke heltens egne idealer eller moralske standpunkter, men gir sine enkeltbidrag som til sammen fremkaller bildet. Handlingen oppstår i en samtidig nåtid, et forløp som utvikles der og da som resultat av en brytning mellom kryssende ytringer og erfaringer. Fortid og fremtid er ikke opphevet, men de aktualiseres først i den grad de har betydning for nåtidshandlingen (Bakhtin 2003:172).” I likhet med den polyfone roman kan det totale landskapet forstås som en samling av stemmer der den enkelte landskapsanalysen bidrar som en fortelling formulert rundt en avklart teoritradisjon. Fra å representere landskapet som sådan, bidrar analysefortellingen som ”... en del, et element i helheten. Det som var hele virkeligheten [den enhetlige roman], blir et aspekt ved virkeligheten (Bakhtin 2003:195).”

I diskusjonen av kronotopen peker Bakhtin på at "[v]ejen" er det foretrukne sted for tilfældige møder (Bakhtin 2006:161). Ved å forstå den organiske ferden og motivet som skueplass, åpnes det opp et rom for anskueliggjøringsevnen der veien ikke bare blir møteplass mellom kjentfolk, men også mellom lokalbefolkning og gjennomreisende, mellom den farende og området selv, mellom profesjonsidealer og normalisert praksis, og mellom erfart og omtalt område. Profesjonens avklarte standpunkt vil ikke nødvendigvis fortrenge alternative oppfatninger. Tvert imot vil et tydelig standpunkt kunne styrke et bredt og sammensatt felt av aktører slik landskapskonvensjonen åpner opp for (Europarådet 2008:II.2.3 A):

In any case, participation should involve all the relevant stakeholders: national, regional and local authorities, the population directly affected, the general public, non-governmental organisations, economic operators and landscape professionals and scientists.

Fremstillingen av landskapsbildet vil derfor måtte forstås som en kunnskapsutveksling mellom myndigheter, offentlig forvaltning, fagfolk og øvrige interessenter. Innenfor ramme- ne av kulturell velferd vil den kvalitative dialogen kunne føres med ytringer og motiver som ikke bare knytter landskap til natur, men også vektlegger ulike former for kulturell praksis, borgeres mulighet for delaktighet, verdier knyttet til bestemte virksomheters identitet og selvbilde, eller introduksjon av nye måter å oppfatte områder som landskap på. Intensjonene bak konvensjonen realiseres når parter med ulike verdier møtes, motsetningene kommer til uttrykk for deretter å danne grunnlaget for videre mål og handlinger.

Landskap som iaktatt, temporært bilde

Estetisk refleksjon: erfaring og meningsdannelse

Foreløbig maa det bemærkes, at denne Udsigt væsentlig adskiller sig fra de fleste andre Panoramaer fra høie Fjelde derved, at den er langt mere varieret, idet det nemlig er saa langt fra,

at man blot seer udover et eensformigt Hav af Fjelde, den ene Række som Bølger over den anden, nogenlunde ligeligt fordeelte til alle Kanter, at man tvertimod maa blive overrasket ved at der kan være saamegen Variation i et saadant Billede (Arbo 1859:6).

Den andre premissen jeg ville forfølge i mulighetsstudiet av hvordan profesjonsytningen kunne bidra til dannelsen av et dialektisk bilde, gjaldt billeddannelsen i overgangen mellom ferd og fortelling. Når Axel Arbo skuer ut over området rundt Galdhøpiggen i 1855, sammenligner han utsikten med tidligere toppsyn. Beskrivelsen illustrerer hvordan det iaktatte landskapsbildet i tillegg til de kvalitative variasjonene også betinger en estetisk refleksjon. Arbo gir uttrykk for å bruke det estetisk nærværende området som en anledning til å erfare områdenes særegenheter, til å forstå hva som møter ham, til å sette skuet inn i en erfart og allment tilgjengelig sammenheng. Arbos betraktning illustrerer overgangen mellom den kvalitative erfaringen, den betydningen som erfaringen tillegges når den blir fremkalt som bilde og fremstilt som fortelling. Hans Ulrich Gumbrecht har beskrevet den estetiske erfaringen som en utveksling mellom "... 'presence effects' and 'meaning effects (Gumbrecht 2004:2)," en pendling mellom materielt håndgripelige hendelser og den opplysende tolkningen som trekkes ut av dem i etterkant eller tilskrives dem i forkant. Sammenhengen mellom estetikk og hermeneutikk fremheves enda tydeligere av Martin Seel som blant annet hevder at den estetiske praksis også er "... båret av forståelse der hvor den ikke er ute etter å forstå (Seel 2006:24)." Fraværet av forståelse kan ikke oppstå uten støtte i forståelsen selv, og kan dermed tolkes som et eget, meningsbærende formål. Seel lar i likhet med Gadamer, estetikkens gå opp i hermeneutikken (Gadamer 2010:150):

I likhet med enhver annen tekst må kunstverket – og da ikke bare det litterære – forstås, og denne forståelsen er noe vi må kunne. Dermed oppnår den hermeneutiske bevisstheten et omfang som sågar overskrider den estetiske bevisstheten. Estetikken må gå opp i hermeneutikken. [...] Vi må betrakte forståelsen som en del av den meningshendelsen hvor ethvert utsagns mening dannes og fullbyrdes, både i kunsten og i enhver annen overlevering.

Estetisk autonomitet og tilstedeværelse

Det estetisk iaktatte landskapsbildet kan også forstås som en selvstendig gjenstand. Berger & Luckmann (2006) karakteriserer den estetiske hendelsen som et lukket betydningsområde i forhold til dagliglivets utstrekning og varierte mangfold. "Alle lukkede betydningsområder kjennetegnes ved at oppmerksomheten vendes bort fra hverdagsvirkeligheten (Berger & Luckmann 2006:45)." Der Berger & Luckmanns forståelse av den estetiske tilstanden fortsatt inneholder en klar referanse til hverdagsvirkeligheten, fremstiller Hans Ulrich Gumbrecht den estetiske erfaringen som "... offering moments of intensity that cannot be part of specific everyday worlds (Gumbrecht 2004:102)." Erfaringen blir ikke bare isolert fra hverdagspraksis gjennom en negasjon, men også midlertidig frakoblet de pågående rutinene, og holdt oppe av sitt eget, konsentrerte aktørfelt. Gumbrecht benytter seg av Mikhail Bakhtins analyse av karnevalet som en løsrevet øy i den grå hverdagen (insularity). Begrepet poengterer Gumbrechts trang til å gjøre den estetiske erfaringen uavhengig av etiske normer og til å undra den hermeneutikkens fullstendige overherredømme og ustoppelige meningsjag. Det estetiske nærværet kan på denne måten forstås som det flyktige ved tilværelsen som ikke lar seg gripe på begrepets premisser, men som likevel kan forstås som et grunnlag for den

enkeltes identitet og dermed danner et uttrykk for kulturell velferd.

Fortellingens middelbarhet

Er skjønnheten ikke et uttrykk for en blek eksaltasjon, en skolemesters drøm? Det sies at den bygger på visse lover. Men en lov taler til forstanden, ikke til følelsen; følelsen lar seg ikke lede i bånd av forstanden. Derav tomheten i den fullkomne skjønnhet, hvor det intet er å tilgi. I virkeligheten forlanger følelsen noe å tilgi, ellers vender den seg bort med et gjesp. En henført begeistring for det som kun er fullkomment, forutsetter en hengivenhet for det tenkte og forbilledlige, som er pedantens, skolemesterens. Det er vanskelig å oppfatte denne forstandopplevde entusiasme som dyp. Loven binder på en utvendig måte som man kan lære seg, men indre binding utløses bare ved fortryllelse. Skjønnhet er en magisk virkning på følelsen, alltid halvveis tilslørt av illusjon, meget uviss og med en effekt som lett kan gå til spille (Mann 1994:9).

Slik også Arbos betraktning fra Galdhøpiggen viste, trenger det imidlertid ikke oppstå noen motsetning mellom estetisk refleksjon og tilstedeværelse. Spørsmålet om forholdet mellom profesjonsyttringen og det erfarte landskapet kan karakteriseres som ensartet, kan derfor dvele ved det uavklarte i fortellingens fremstilling, og i det aspektet ved erfaringssituasjonen som ikke kan forutses og avklares før hendelsen selv inntreffer. Fortellingen må holdes fri for uttømmende erklæringer (Benjamin 1991:445). Den må ikke utfordre det Benjamin kaller *Mittelbarkeit*, middelbarhet, det motsatte av umiddelbarhet og avslutning, og heller tilstrebe utstrekning og varighet. Det er riktignok ingen evig varighet, men en varighet som må opprettholdes ved å holde fortellingen virksom. Karen Blixen kaller momentet for fortellingens ubeskrevne blad: "Hvor der ingen historie er og ingen har været, eller hvor man har forrådt historien, der er tavsheden tomhed, - men når den fortællerske tier, som har været historien tro indtil døden, da taler tavsheden (Blixen 2007:109-110). Og Orhan Pamuk sier om bildene til berømte malere at de "... var laget med inspirasjon fra kraften i verdens synlige mørke og hemmelighetsfulle kroker (Pamuk 2004:142)." Når man forsøker å oppstille regler for skjønnhet, ikke som forklaring i etterkant, men som identifikasjonsnøkkel i forkant av erfaringen, etablerer man en situasjon der forbindelsen mellom praksis og anskueliggjørende bilde svekkes.

Analysefortellingens middelbarhet reserverer en plass for den uforutsette hendelsen

Profesjonsyttringen må dermed akseptere et visst innslag av middelbarhet for å kunne bevare forbindelsen med den samtidige erfaringssituasjonen og den anvendte teoritradisjonen. Den må godta innslaget av det som Øyvind Pålshaugen kaller for "et godt argument" og "en vellykket formulering". Det gode argumentet, sier Pålshaugen, "er en språklig formulering, som ved å overholde den vitenskapelige diskurs' regler, forespeiler muligheten for å gi en entydig forståelse, som ikke kan innfris (Pålshaugen 1995:135)." Derfor krever også argumentet at forteller og tilhører aktivt tar i bruk sin dømmekraft, i motsetning til den vellykkede formuleringen, der dømmekraften aktiviseres av seg selv (Pålshaugen 1995:136). I spenningen mellom det avklarte argumentet og den vidløftige formuleringen blir også det middelbare og anskueliggjørende landskapsbildet stående (Pålshaugen 1995:136):

Den behagelige trygghet man føler i omgang med de gode argumenter skyldes deres moment av løgn. Den usikkerhet man kan føle i møte med en vellykket formulering, skyldes derimot dens – ikke helt gripbare – sannhet.

For analysefortellingens betyr dette at det alltid vil herske en viss tvil om analysens budskap. Analysefortellingen åpner selv et rom opp for det uavklarte, ukontrollerbare, den frigjørende merverdien som det estetisk nærværende landskapet frembringer. Tilslutning eller avvising av analysebudskapet krever ikke bare at det gjennomføres et valg, men også at tilhøreren utviser tillit til bildets innhold. Når for eksempel Asbjørnsen legger i vei over Krokskogen, er det med gårdskonas bilde som veiviser. Slik tar han både del i fortellerens selskap (Benjamin 1991:456), men gjør samtidig, gjennom sin egen ferd, fortellingen om området til sin egen. Fortelleren overlater til den farende å finne veien selv. „Rat ist ja minder Antwort auf eine Frage als ein Vorschlag, die Fortsetzung einer (eben sich abrollenden) Geschichtthe angehend (Benjamin 1991:442).“ Ikke minst blir landskapet til i Asbjørnsens egen fortelling fordi han ikke klarer å holde seg til beskrivelsen og tar til høyre og ikke til venstre ved vannet Skamrek, snarveien, inne på skogen. Som en følge av middelbarheten i overgangen mellom ferdens og fortellingens bilde tok Asbjørnsen feil. I den uforutsette pausen treffer Asbjørnsen både på bjørn og eventyrfortellere og når ikke Åsa før tidlig neste morgen.

Fortellingens middelbarhet i mellom estetisk refleksjon og nærvær

..., en naturens utgraving av seg selv, en til syvende og sist forgyves oppgave, da naturen ikke kan gå opp i erkjennelse, livet ikke kan uteskes i siste instans (Mann 2005:273).

Analysefortellingens middelbarhet bringer landskapet i konflikt med Gadammers oppfatning av at estetikken må gå opp i hermeneutikken (Gadamer 2010:150). Analysen kan gjerne tillegge det estetiske nærværet en mening, men den kan ikke behandle denne meningen som uttømmende. ”Det bokstavelige fotografi fører oss til det skandaløse ved det grufulle, ikke til det grufulle selv (Barthes 2002:155),” hevder Barthes. Bildet fremkalt av erfaringen er forståelsens råmateriale, mens analysefortellingen fremstiller de kvalitative variasjonene innenfor et allerede vurdert og verdiladet, symbolsk landskap. På den andre siden er det som tidligere påpekt, ikke et mål for profesjonsytringen hverken å oppsøke de grufulle eller mer attraktive tilstander ved virkeligheten selv. Derimot er profesjonsmetoden henvist til å gjøre tilværelsens råmateriale kommuniserbart innenfor rammene av en kulturytring. I denne overgangen balanserer det fremstilte profesjonsbildet i spenningen mellom ferdens og fortellingens landskap. ”Landscape is tension (Rose & Wylie 2006:475),” sier Rose og Wylie og fortsetter: ”The nature of presence (as a horizon, a marking, a dwelling, a construction), and the issue of how presence and absence merge and en twine (produced, embodied, perceived, affected), is the problem of landscape (Rose & Wylie 2006:475).” Forutsetningen for at bildet skal kunne gjøres estetisk nærværende ligger ikke i at bildet fikseres og fryses, men i den spenningen som gjør at muligheten for aksentuering opprettholdes.

Den subjektive anskueliggjøringsevnen

Veien som individuelt erfart handlingsrom

Profesjonsytringens klarhet og middelbarheten mellom ferd og fortelling er likevel ikke tilstrekkelig for å legge til rette for dannelsen av et dialektisk landskapsbilde. I tillegg må profesjonsytringen gi avkall på muligheten til å kunne bekrefte sin egen påstand og over-

8.01 Gjettum gård, tråkket vei etter spiring

8.02 Gjettum gård, tråkket vei før spiring

8.03 Gjettum gård, vei skjult av jordarbeid

8.04 Gjettum gård, vei skjult av snø

late den endelige legitimeringen til subjektets egen anskueliggjøringsevne. De felles referansene som møter den farende langs veien, utgjør både grunnlaget for den enkeltes identitet og for samfunnets delte verdier, normer og holdninger. Veien og ferden den muliggjør, tildeler den farende en plass innenfor den kulturelle virksomheten han bevisst eller ubevisst tar del i under ferden. Veien som felles og delt erfarings situasjon, vil til tross for lokaliseringen og materialiseringen av medvirkende aktører langs et definert forløp, likevel erfares subjektivt. Dette gjør ikke veien mindre felles og delt, men tilfører i tillegg individet en personlig variant av iakttagelsen. Samtidig representerer kroppen som del av opptaksorganet både den enkeltes og analytikerens eneste mulighet til å erfare området kvalitativt. Heller ikke analytikeren kan søke noen annen utvei for å tilegne seg de kvalitative variasjonene enn ved selv å ta del i dem. Gjør han ikke det, begrenses det tilegnede landskapet til det symbolske. Den subjektive erfaringen vil representere en erfart utvidelse av virksomhetens ytring, og en kvalitativ utfordring til det allerede symbolsk fremstilte landskapet slik det for eksempel gjøres tilgjengelig av analysemetoder for landskap. Endepunktet for den subjektive erfaringen ligger derfor i det personlige handlingsrommet, men utgangspunktet ligger likevel i en felles og delt erfarings situasjon. I det individuelle handlingsrommet finnes det derfor en estetisk motstand og opposisjon til virksomhetens handlingsrom. Så lenge fagprofesjonen sitter med utspillet og tillates å fortelle et landskapsbilde ut fra sin egen teoritradisjon, kan den subjektive erfaringen forstås som profesjonsmetodens legitimitetsforsikring.

Samtidig praksis, estetisk iakttagelse og den subjektive anskueliggjøringsevnen

Avdekningen er på denne måten rettet mot landskapet slik det vedvarende oppstår og blir til. Det tilblivende landskapet tilhører ingen alternativ idealitet, men kan utledes av praksis uansett hvor triviell denne måtte fortone seg. Situasjonen fremstilles slik av Albert Camus (2002) i *Myten om Sisyfos*: "Gudene hadde dømt Sisyfos til uten opphør å skyve en sten til toppen av et fjell, og derfra rullet stenen ned igjen i kraft av sin egen vekt (Camus 2002:119)." Handlingen representerer det absurde arbeid, en kraftanstrengelse til ingen nytte, hverken for den dømte eller for de dømmende. Men Camus møter Sisyfos på veien ned, mellom den avsluttede oppstigningen og påbegynnelsen av neste økt, og i vandreren får han øye på den befriende forakten. "Klarsynet som skulle være hans lidelse, fullbyrder samtidig hans seier (Camus 2002:121)." Ved å ignorere dommens formål, ved å avgrense sitt eget handlingsrom til den praksis han virker innenfor, gir ferden mellom steinens motstand og steinens fravær en regelmessighet der det unike kan aksentuere mot det normaliserte. "Hvis nedstigningen enkelte dager foregår i smerte, kan den også skje i glede (Camus 2002:121)." Selv innenfor en bestand av hellende terreng og en stor stein, en regelmessig ferd som gjentas uopphørlig, viser Camus oss at bildets variasjonsrikdom ikke er uttømt og heller ikke kan bli det.

Det klarsynet Camus finner i Sisyfos, kan også overføres fra mytenes og filosofiens verden til landskapet slik det oppstår av ferdsel langs vei. Den estetiske iakttagelsen leder til forståelsens og klarsynets seier. Erkjennelsen synliggjør både tilhørighet til bakken, steinen og den kollektive dommen som har bragt ham inn i denne tilværelsen. Men Sisyfos' klarsyn er en samtidig betraktning av den lokaliteten han tilhører og hans subjektive evne til å løsrive seg fra sin egen praksis og kulturelle skjebne ved å distansere seg fra den. Så lenge utsiktene til nye erfaringer ikke blir uttømt, bevares også mulighetene for nye landskapsbilder.

Og så lenge Sisyfos bevarer evnen til å se og å anskueliggjøre sin egen tilværelse, sin egen temporære tilhørighet til bakken, bevares samtidig muligheten til å forstå sin egen skjebne og levnetsløp.

I en mer triviell utgave kan sammenhengen mellom erfaring og erkjennelse gjenfinnes i det prinsipielle ved å følge eller å finne veien. Sisyfos er anvist en vei å følge, opp og så ned. Likevel gjør den regelmessige ferden ham etter hvert i stand til å finne veien ved å ta hele sitt individuelle handlingsrom i bruk. Også ferdens regelmessighet vil kunne ha betydning for evnen til å finne eller følge veien. På vei fra Kolsås til Gjettum gård i Bærum blir jeg stående ved veiens avslutning mot jordekanten og lure på hvor veien fortsetter. Når kornet spirer grønt og veien fortsetter som et moldfarget tråkk over jordet **(8.01)**, trenger jeg ingen andre ferdigheter enn å kunne følge en vei for å komme videre. Noe mindre tydelig er stien før spiringen **(8.02)**, og rett etter vårarbeidet er den ikke synbar mer **(8.03)**. I den grad man lar seg stoppe av dyrket mark, forutsetter nå fortsettelse av ferden at man allerede kjenner til at det faktisk går en vei over jordet. Alternativt åpnes jordet for videre ferd ved at man kjenner til bestemmelsene i friluftslovens §3 og ferden innfrir kravene satt i lovteksten: "I innmark kan enhver ferdes til fots i den tid marken er frosset eller snølagt, dog ikke i tidsrommet fra 30. april til 14. oktober (Miljøverndepartementet 1957 :§3)." Når jordet dekkes av snø **(8.04)**, forsvinner også det synbare faret, men denne gangen er det skjult av en naturlig variasjon og ikke av menneskelig virksomhet. Hvorvidt jeg finner veien eller ikke, er med andre ord gitt av hvilke handlingsrom jeg har tilgang til, hvor godt jeg kjenner landskapets kvalitative og symbolske aktører, erfart og tilegnet gjennom ferd og fortelling.

Ferd gjennom området, eller kjennskap til lokaliserte fortellinger, gir ingen garanti for at det presenterte landskapsbildet oppfattes. Det er heller ikke opp til fortelleren å avgjøre om budskapet er forstått. Vi har ingen mulighet til å avvise Sisyfos' oppfatning om den tilfeldigvis skulle vise seg å ikke være sammenfallende med Camus' utlegning. Tilhøreren må slutte seg til fortellingens innhold. Beslutningsgrunnlaget finnes derfor i iakttagernes forståelse; gjenkjennelse, tilslutning eller avvisning, av forløpet slik det blir lagt frem gjennom fortellerens stemme. Fortellingen lar seg bare bekrefte av tilhørernes forståelse: "Tilskuerens tilhørighet til spillet lar spillets meningsfullhet komme til syne (Gadamer 2010:119)." Når fortelleren åpner erfaringen for tilhørerne, skal han ikke bare formidle en kunnskap han *har*, men også formidle den slik at den kan oppfattes av lytteren, fortellingens iakttagere: "Fortelle kan man bare når man leverer tilbake den man forteller om (Müller 2010:231)," og tilbakeleveringen fullføres ikke før mottageren bekrefter returen. Ytringen har ingen virkelighetsberettigelse før leseren, tilhøreren eller tilskueren deltar i, slutter seg til eller avviser, fortellingens innhold. I ytterste konsekvens står og faller landskapets analyserbarhet på denne premissen.

Estetisk aksentuering av hverdagslivet – friheten på normalsituasjonens premisser

Når han ble stående ubevegelig for ikke å høre seg selv, var stillheten ubetinget og fullkommen, en vattert lydløshet, ukjent, aldri før sanset, aldri før forekommet noe sted Ikke et vindpust som kunne ha satt trærne i den aller minste bevegelse, ikke et sus, ikke et fuglekvitte. Det var urstillheten Hans Castorp lyttet til når han sto slik, støttet til staven, med hodet på skakke og åpen munn, mens det snedde stilt og vedvarende; sneen dalte rolig og lydløst. Nei, denne verden med sin bunnløse taushet hadde intet gjestmildt ved seg, den mottok den besøkende for hans

egen regning og risiko, den tok ham egentlig ikke imot eller bød ham inn, den tolererte hans inntrengning, hans tilstedeværelse, ikke på noen vennlig måte eller ved liksom å gå god for ham, og den skapte en følelse av noe stilt truende, noe elementært tilstedeværende, ikke engang fiendtlig; det var en følelse av dødbringende likegyldighet som utgikk fra denne verden (Mann 2005:471)

Distanse kan oppstå ved at man rykkes ut av all hverdagspraksis, nærmest av praksis, av livet overhode. Landskap blir i denne sammenhengen en betraktning av livet som sådan, og en demonstrasjon av den subjektive evnen til å fremkalle bildet selv. J.B. Jackson foreslår at "... a landscape is beautiful when it has been or can be the scene of significant experience in self-awareness and eventual self-knowledge (Jackson 1984:64)." Med Jacksons utsagn og Sisyfos' klarsyn kan landskap forstås som en anskueliggjøring av menneskets tempo- rære tilhørighet til jord, land, vann og samfunn. Denne anskueliggjøringen er ikke et arbeid som kan avsluttes. Iakttagelsen av landskap blir et livsprosjekt. Det kan sammenlignes med Robert Adams beskrivelser av landskapskunsten, "... the main business of which is a redis-covery and revaluation of where we find ourselves (Adams 1996:20)." Når området aksentu-eres estetisk som landskap, kan vi finne ut om våre verdier har endret seg, eller om norma- lisert praksis fremkaller nye bilder der tilværelsen anskueliggjøres på en i utgangspunktet fremmed, men ved nærmere ettertanke, fortsatt i overenstemmelse med det livet vi tar del i hver dag. Bildets nærvær og varighet hviler på en referanse til en felles og delt erfarings- situasjon.

Frihet til å kunne artikulere sin temporære tilhørighet

Landskap vil i siste instans innebære at man bevarer friheten til å kunne artikulere sin tempo- rære tilhørighet, friheten til å erfare fortellingen og friheten til å fortelle erfaringen. Friheten blir erfart som en reaksjon mot det normerende, en opposisjon mot det forventede og konvensjo- nelle, det statiske og regelbundne, i henhold til Ritter og Heidegger, ikke som et ønske om å bryte det normerende ned, men om å bekrefte den subjektive friheten ved å nyte en glippe innenfor det allerede kontrollerte, ved for et kortere øyeblikk å unnsnippe sin regelmessige praksis. Også Martin Seel forstår naturskjønnheten slik at den "... gir tid for øyeblikket, rom for det tilfeldige og dermed frihet fra fastleggelsen av vår handling for øvrig (Seel 2006:24)." Og Christopher Wood påstår at det selvstendige landskapsmaleriet nettopp oppstod som en forbindelse mellom kunstnerens subjektive frihet, "... the German artist's personal authority into his works" og anledningen den maleriske fremstillingen av landskap ga kunstneren til å frigjøre seg fra de konvensjonelle reglene (Wood 1993:43).

Den estetiske aksentueringen begrenses ikke selv om praksis foregår innenfor en mer eller mindre programmert normalsituasjon. Landskapsbildet representerer en avdekning av menneskelivets rikdom som er allestedsnærværende og triviell. Ved å la øyet følge den oppbrutte kantsteinen langs F.L. Smiths vei i Kjøpsvik mot den åpne døren til *Walters Kro*, oppstår på denne måten en overflate som viser menneskelivets mangfoldighet. Vi ser menneskelivets rikdom i viljen til orden og dagliglivets mange uhell, vi ser forsøket på å ordne hverdagen, og vi ser momentet der brøyteskjæret traff kantsteinen og brøt den av. Vi ser hus og fjell, og vi ser en liten gruppe røykere befolke scenen i fem minutter, en kassevogn forsvin- ne, og siden ligger området slik vi møtte det. Vi ser hvordan handlende ankommer forretnin-

ger og kontorer neste morgen, vi ser hvordan dørene åpnes og de første handlende smetter inn med et avmålt hastverk. Og vi ser hvordan vi selv forsvinner videre innover fjorden, begir oss oppover den skogkledde åssiden, runder sving etter sving på den karrige anleggsveien for til slutt å ta av og klyve opp den første ryggen som fører enda høyere oppover og enda lenger innover mot steder der vannet aldri opphører å renne eller slutter å fryse til is.

Analysemetoder for landskap, som også skal redegjøre for betydningen av estetisk erfaring, krever den enkeltes forståelse enten i form av tilslutning eller avvisning for å vinne legitimitet. På denne måten forbereder analytikeren et middelbart bilde innenfor en avklart teoritradisjon. Bildet selv er det opp til den enkelte å ta del i eller overse. Anskueliggjøringsevnen er en evne ingen kan påta seg på vegne av noen, heller ikke når den formaliseres som metode og gjennomføres som landskapsanalyse. En profesjonsytring med formål å avdekke områder som landskap, må virke som en fortelling og invitere den enkelte til å se en annen side, et nytt aspekt og dimensjon ved seg selv og sin tilværelse.

Referanser

- Adams, Ansel & Baker, Robert (2003): *The camera*. New York, Little, Brown and Co.
- Adams, Robert (1996): *Beauty in photography: essays in defense of traditional values*. New York, Aperture.
- Adams, Robert (2008): *The New West: landscapes along the Colorado Front Range*. New York, Aperture.
- Aftenposten (2010): *Datatrøbbel strengte E6* i *Aftenposten* 25.10.2010.
- Amundsen, Ingerlise (1995): *Vegutforming og landskapstilpassing: visuelle forhold i norsk vegbygging fra 1930 til i dag*. Trondheim, Institutt for veg- og jernbanebygging, Universitetet i Trondheim, Norges tekniske høgskole.
- Amundsen, Ingerlise (2010): *Pers. meddelse* 22.10.10.
- Andersson, Dag T. (2001): *Tingenes taushet, tingenes tale*. Oslo, Solum.
- Andersson, Dag T. (2006): *Reddende kritikk*. i *Estetikk: sansing, erkjennelse og verk*. Bente Larsen. Oslo, Unipub
- Andrews, Malcolm (1989): *The search for the picturesque: landscape aesthetics and tourism in Britain, 1760-1800*. Aldershot, Scolar Press.
- Andrews, Malcolm (1999): *Landscape and Western art*. Oxford, Oxford University Press.
- Appleton, Jay (1996): *The experience of landscape*. Chichester, Wiley.
- Appleyard, Donald, Lynch, Kevin & Myer, John R. (1966): *The view from the road*. Cambridge, Mass., MIT Press.
- Arbo, A. (1859): *Tourist-Skizzer fra endeel af Norges mærkeligste Egne*. Christiania, I Commission hos Freiberg & Landmark.
- Asbjørnsen, P. Chr & Moe, Jørgen (1982): *Samlede eventyr - 1*. Stabekk, Den Norske bokklubben.
- Asbjørnsen, P. Chr & Tønsberg, Chr (1848): *Norge fremstillet i Tegninger*. Christiania, Chr. Tønsberg.
- Asheim, Vidar (1999): *Digitale landskapskart. Med bonitetskart og fargestifter*. i *Landskapet vi lever i: festskrift til Magne Bruun*. Magne Bruun, Mette Eggen, Anne Katrine Geelmuyden, Karsten Jørgensen & Thorbjørn Andersson. Oslo, Norsk arkitekturforl.
- Asplan Viak (2008): *Landskapsanalyse Vøringsfossen*. Bergen.
- Augé, Marc (1995): *Non-places: introduction to an anthropology of supermodernity*. London, Verso.
- Augustinus, Aurelius (2008): *Bekjennelser*. Oslo, Bokklubben.
- Bakhtin, Michail (2003): *Latter og dialog: utvalgte skrifter*. Oslo, Cappelen akademisk forl.
- Bakhtin, Michail (2005): *Spørsmålet om talegenrane*. Oslo, Pensumtjeneste.
- Bakhtin, Michail (2006): *Rum, tid & historie: kronotopens former i europæisk litteratur*. Århus, Klim.
- Bakke, Gudmund (2001): *Bygda og folket: bosettingshistorie i Årnesfjerdingsgen*. Røyse, Hole kommune.
- Bale, Kjersti (2009): *Estetikk: en innføring*. Oslo, Pax.
- Bale, Kjersti & Bø-Rygg, Arnfinn (2008): *Estetisk teori: en antologi*. Oslo, Universitetsforl.
- Barrell, John (1990): *Visualizing the division of labour: William Pyne's Microcosm*. i *The Arts, literature, and society*. Arthur Marwick. London, Routledge
- Barthes, Roland (2001): *Det lyse rommet: tanker om fotografiet*. Oslo, Pax.
- Barthes, Roland (2002): *Mytologier*. Oslo, De norske Bokklubbene.
- Barthes, Roland (2006): *Rhetorik des Bildes*. i *Theorie der Fotografie III*. Wolfgang Kemp & Hubertus v Amelunxen. München, Schirmer/Mosel
- Baudrillard, Jean (2007): *Amerika*. Oslo, Abstrakt forl.
- Beckmann, Jörg (2005): *Mobility and safety*. i *Automobilities*. Mike Featherstone, Nigel Thrift & John Urry. London, Sage
- Belting, Hans (2009): *Die Perspektive als Bildfrage*. i *Ikonologie der Gegenwart*. Gottfried Boehm & Horst Bredekamp. München, Wilhelm Fink
- Benjamin, Walter (1991): *Bild och dialektik: essayer*. Stockholm, Brutus Östling.
- Benjamin, Walter (1991): *Gesammelte Schriften*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (2006): *Den samfunnsskapte virkelighet*. Bergen, Fagbokforl.
- Berntsen, Per. (2005). "Om å fotografere på nytt." Lesedato 8.12.2010, 2010, from <http://www.perberntsen.com/tekst/forandringer/berntsen.html>.
- Blixen, Karen (2007): *Sidste fortællinger*. København, Gyldendal.
- Bollnow, Otto Friedrich (1994): *Mensch und Raum*. Stuttgart, Kohlhammer.
- Book, Ingrid, Hedén, Carina & Engh, Marius (2009): *Stedene selv. The places themselves*. Horten, Preus museum.
- Bourdieu, Pierre (2002): *Distinksjonen: en sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo, De norske bokklubbene.
- Brady, Emily (2003): *Aesthetics of the natural environment*. Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Brox, Ottar (1969): *Hva skjer i Nord-Norge?: en studie i norsk utkantpolitikk*. Oslo, Pax.
- Brunke, Leonard & Vading, Wiggo (2008): *Vi er med å bygger det nye Fauske. E6 gjennom Fauske*. Trondheim.
- Bruun, Carl Christian Gustav (2008): *Fra Nordmarken: fotturer i Nordmarka og på Krokskogen 1867-1890*. Oslo, Bibliofilklubben.
- Bruun, Magne (1983): *Vurdering av landskapskvalitet: utkast til arbeidsopplegg*. Ås, Institutt for landskapsarkitektur, NLH.
- Bruun, Magne (1996): *Landskapsbildet i norsk naturforvaltning*. Ås, Institutt for landskapsplanlegging, Norges landbrukshøgskole.
- Bruun, Magne & Lundebrekke, Egil (1971): *Landskapspleie for ingeniører: forelesninger*. Oslo, Den norske ingeniørforening.

- Brøymer, Bjørn (2003): *Spålen er toppen* i *Aftenposten* 15.02.2003.
- Buck-Morss, Susan (1989): *The dialectics of seeing: Walter Benjamin and the Arcades project*. Cambridge, Mass., MIT Press.
- Bull, Michael (2005): *Automobility and the power of sound*. i *Automobilities*. Mike Featherstone, Nigel Thrift & John Urry. London, Sage
- Burke, Edmund (1887): *A philosophical inquiry into the origins of our ideas of the sublime and beautiful*. i *The works of the right honourable Edmund Burke*. London, John C. Nimmo
- Busch, Werner (1997): *Landschaftsmalerei*. Berlin, Reimer.
- Büttner, Nils (2006): *Landschaftsmalerei*. München, Hirmer.
- Bærum kommune (2003): *Reguleringsplan for E16 fra Wøyen til Bjørum*. Kari Sagbakken. Sandvika, Bærum kommune.
- Bærum kommune (2004): *E16 4 felt Wøyen - Økri - reguleringsplan*. Kari Sagbakken. Sandvika, Bærum kommune.
- Bærum kommune (2004): *Trulsebråten reguleringsplan*. Bent Tinnlund. Sandvika, Bærum kommune.
- Böhme, Gernot (1995): *Atmosphäre: Essays zur neuen Ästhetik*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Böhme, Hartmut (1996): *Gibt es objektive Gefühle? - Zum Problem einer Naturästhetik aus der Sicht der Goethezeit*. i *Ästhetik und Naturerfahrung*. Jörg Zimmermann. Stuttgart-Bad Cannstatt, Frommann-Holzboog
- Børretzen, Odd, Butenschøn, Peter & Røe, Ola (1993): *På ville veier: hvordan bygde vi landet?* Oslo, Norsk form, Senter for design, arkitektur og bygningsmiljø.
- Camus, Albert (2002): *Myten om Sisyfos: essay om det absurde*. Oslo, De norske bokklubbene.
- Casey, Edward S. (1997): *The fate of place: a philosophical history*. Berkeley, Calif., University of California Press.
- Casey, Edward S. (2002): *Representing Place: Landscape Painting and Maps*. Minneapolis/London, University of Minnesota Press.
- Charlesworth, Michael (2003): *Movement, intersubjectivity and mercantile morality at Stourhead*. i *Landscape design and the experience of motion*. Michel Conan. Washington, D.C., Dumbarton Oaks
- Christophersen, H. O. (1956): *På gamle veier og nye stier i Oslomarka*. Oslo, Gyldendal.
- Clark, Kenneth (1952): *Landscape into art*. London.
- Clemetsen, Morten (2010): *Landskapsanalyse: framgangsmåte for vurdering av landskapskarakter og landskapsverdi*. Oslo, Direktoratet for naturforvaltning.
- Clemmensen, Thomas Juel (2008): *Vejnett og urban-rurale landskab i Nordisk Arkitekturforskning* 20(2): 20-28.
- Conan, Michel, Ed. (2003): *Landscape design and the experience of motion*. i *Dumbarton Oaks Colloquium on the History of Landscape, Architecture*. Washington, D.C., Dumbarton Oaks.
- Conan, Michel, Ed. (2007): *Contemporary garden aesthetics, creations and interpretations*. i. Washington, D.C., Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Cooper, Robert & Burrell, Gibson (1988): *Modernism, Postmodernism and Organizational Analysis: An Introduction* i *Organization Studies* 9(1): 91-112.
- Copley, Stephen (1997): *Gilpin on the Wye: Tourists, Tintern Abbey, and the Picturesque*. i *Prospects for the Nation: Resent Essays in British Landscape, 1750-1880*. Michael Rosenthal, Christiana Payne & Scott Wilcox. New Haven & London, The Paul Mellon Centre for Studies in British Art & The Yale Center for British Art
- Copley, Stephen & Garside, Peter (1991): *The Politics of the picturesque: literature, landscape, and aesthetics since 1770*. Romanticism and the Picturesque, Cambridge, Cambridge University Press.
- Cosgrove, Denis (1998): *Social formation and symbolic landscape*. Madison, Wis., University of Wisconsin Press.
- Cosgrove, Denis (2008): *Geography and vision: seeing, imagining and representing the world*. London, Tauris.
- Cosgrove, Denis & Daniels, Stephen (1988): *The Iconography of landscape: essays on the symbolic representation, design and use of past environments*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Crowe, Sylvia (1960): *The landscape of roads*. London, Architectural Press.
- Dant, Tim (2005): *The Driver-car*. i *Automobilities*. Mike Featherstone, Nigel Thrift & John Urry. London, Sage
- Davis, Timothy (2008): *The rise and decline of the American parkway*. i *The world beyond the windshield*. Christof Mauch & Thomas Zeller. Athens, Ohio, Ohio University Press
- Direktoratet for naturforvaltning & Norges vassdrags- og energiverk (1997): *Dokumenterte verneverdier i vernede vassdrag. En veileder for tilrettelegging og vurdering av informasjon*. Trondheim, Oslo, Direktoratet for naturforvaltning & Norges vassdrags- og energiverk.
- Dora, Veronica della (2007): *Putting the world into a box: A geography of nineteenth-century 'travelling landscapes'* i *Geografiska Annaler, Series B: Human Geography* 89(4): 287-306.
- Duncan, James S. & Duncan, Nancy G. (1988): *(Re)reading the landscape* i *Environment and Planning D: Society and Space* 6: 117-126.
- Egebjerg, Ulla & Simonsen, Peter (2005): *Byen, vejen og landskabet - Motorveje til fremtiden*. Aalborg, København, Aalborg universitet, KVL, Center for Skov, Landskab og Planlægning, Vejdirektoratet.
- Eidslott, Eivind (2010): *Into the Wild* i *Norrøna Magazine* 3
- Ekman, Kerstin (2007): *Herrarna i skogen*. Stockholm, Bonnier.
- Elgersma, Anne & Asheim, Vidar (1998): *Landskapsregioner i Norge - landskapsbeskrivelser*. Ås, Norsk institutt for jord- og skogkartlegging.
- Engelbreten, Øystein & Vågane, Liva (2008): *Sentralisering og regionforstørring*. Oslo, Transportøkonomisk institutt.
- Eriksen, Anne (2007): *Topografenes verden: forninner og fortidsforståelse*. Oslo, Pax.

- Europarådet (2000a): *Europeisk landskapskonvensjon*, Europarådet: 6.
- Europarådet (2000b): *European Landscape Convention Explanatory Report* i, 13.
- Europarådet (2008): *Recommendation CM/Rec(2008)3 of the Committee of Ministers to member states on the guidelines for the implementation of the European Landscape Convention*. Strasbourg, Council of Europe: 6.
- Fairclough, Graham (2003): *Ways of seeing landscape: Characterizing the historic depth of landscape*. Landscape interfaces: cultural heritage in changing landscapes, Dordrecht, Kluwer Academic.
- Falleth, Eva Irene & Hovik, Sissel (2006): *Lokal forvaltning av store verneområder: evaluering av kommunal forvaltning i Setesdal Vesthei-Ryfylkeheiane*. Oslo, NIBR.
- Falleth, Eva Irene, Hovik, Sissel & Sandström, Camilla (2008): *Blåfjella-Skjækerfjella/Låarte-Skæhkere: evaluering av et lokalt forvaltningsforsøk i en nasjonalpark*. Oslo, NIBR.
- Feste as (1996a): *Konsekvensutgreiing for E16 Lærdalsøyri - Borlo. Delrapport landskap*. Lillehammer, Statens vegvesen. Sogn og Fjordane.
- Feste as (1996b): *Konsekvensutgreiing for E16 Lærdalsøyri - Borlo. Delrapport opplevingsverdi*. Lillehammer, Statens vegvesen. Sogn og Fjordane.
- Feste as (1996c): *Konsekvensutgreiing for E16 Lærdalsøyri - Borlo. Delrapport kulturlandskap*. Lillehammer, Statens vegvesen. Sogn og Fjordane.
- Feste, Jan & Oterholm, Alf-Ivar (1973): *Landskapskarakter: vurdering av fattbarhet og estetisk kvalitet i naturlandskapet*. Ås, Norges landbrukshøgskole, Institutt for hagekunst.
- Fiskeri- og kystdepartementet (2010): *St.meld. nr 26 (2010-2011): Fiskerieravtalane Noreg har inngått med andre land for 2011 og fisket etter avtalane i 2009 og 2010*. Oslo.
- Flach, Werner (1986): *Landschaft. Die Fundamente der Landschaftsvorstellung*. i *Landschaft*. Manfred Smuda. Frankfurt am Main, Suhrkamp
- Flø, Bjørn Egil (2010): *Bygda - forståing og implikasjoner i Plan (5)*: 20-25.
- Fulsås, Narve (2003): *Havet, døden og været: kulturell modernisering i kyst-Noreg 1850-1950*. Oslo, Samlaget.
- Gabrielsen, Egil (1985): *Landskapsarkitektur*. Ås, Landbruksbokhandelen.
- Gadamer, Hans-Georg (2008): *Fra Die Aktualität des Schönen: Kunst als Spiel, Symbol und Fest (1977)*. i *Estetisk teori: en antologi*. Kjersti Bale & Arnfinn Bø-Rygg. Oslo, Universitetsforl.
- Gadamer, Hans-Georg (2010): *Sannhet og metode: grunntrekk i en filosofisk hermeneutikk*. Oslo, Bokklubben.
- Geelmuyden, Anne Katrine (1989): *Landskapsopplevelse og landskap: ideologi eller ideologikritikk? : et essay om de teoretiske vilkårene for vurdering av landskap i arealplanleggingen*. Ås-NLH, Institutt for landskapsarkitektur. 13/89: 120 bl.
- Geelmuyden, Anne Katrine (1989): *Økologisk arkitektur - En byggekultur på leting etter naturen - men hvilken natur?* i *Byggekunst* 89(4): 237-242.
- Geelmuyden, Anne Katrine (1993): *Landskapsanalyse - planredskap og erkjennelsesvei* i *Byggekunst* 93(3): 152-157.
- Giannetto, Raffaella Fabiani (2008): *Medici Gardens. From making to design*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Giddens, Anthony (1990): *The consequences of modernity*. Cambridge, Polity Press.
- Gilpin, William (2005): *Observations on the River Wye*. London, Pallas Athene.
- Gilpin, William (2009): *Three essays: on picturesque beauty; on picturesque travel; and on sketching landscape: to which is added a poem on landscape painting*. Milton Keynes, Eng., Read Books.
- Gløersen, Knut (2010): *Pers. meddelse 1.6.10*.
- Goethe, Johann Wolfgang von (1979): *Farbenlehre*. Stuttgart, Verlag Freies Geistesleben.
- Goethe, Johann Wolfgang von (1994): *Goethes farvelære*. Oslo, Ad notam Gyldendal : I samarbeid med Institutt for farge,SHKS.
- Gotthard, Axel (2007): *In der Ferne*. Frankfurt am Main, Campus.
- Green, Nicholas (1990): *The spectacle of nature: landscape and bourgeois culture in nineteenth century France*. Manchester, Manchester University Press.
- Grendstad, Gyda (2008): *Pers. meddelse 4.9.08*.
- Grendstad, Gyda (2010): *Pers. meddelse 13.4.10*.
- Groh, Ruth & Groh, Dieter (1991): *Weltbild und Naturaneignung: zur Kulturgeschichte der Natur*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Grong kommune & Statens vegvesen (2005): *Kommunedelplan Harran. Planprogram*. Grong, Grong kommune & SV Region midt,.
- Grong kommune, Statens vegvesen & Multiconsult (2007): *Kommunedelplan for Harran med konsekvensutredning for alternativ omlegging av E6. Hovedrapport*. Grong, Grong kommune & SV Region midt,.
- Gumbrecht, Hans Ulrich (2004): *Production of presence: what meaning cannot convey*. Stanford, Calif., Stanford University Press.
- Günther, Kristine Aaslaug & Viksjø, Nina Koren (2005): *Reiseopplevelse langs vei: trafikantens opplevelse av reisen*. Ås, UMB: 193 s.
- Hansen-Møller, Jette (2003): *Signaturforklaring*. i *Landskab og landskapsarkitektur: en antologi om tidens tanker*. Ib Asger Olsen. Frederiksberg, Biofolia
- Hansen, Tina & Buciek, Keld (2000): *Landskabet som samfundsmæssig forestilling* i *Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift* (31): 59-76.
- Harald A. Møller AS (2010): *Audi A4 Limousine/Avant*. Oslo.
- Harley, J.B. (1988): *Maps, knowledge, and power*. i *The Iconography of landscape: essays on the symbolic representation, design and use of past environments*. Denis Cosgrove & Stephen Daniels. Cambridge, Cambridge University Press

- Hauglid, Anders Ole, Jensen, Knut Erik & Westrheim, Harry (1985): *Til befolkningen!: brannhøsten 1944 : gjenreisningen etterpå*. Tromsø, Universitetsforlaget.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (2007): *Åndens fenomenologi*. Oslo, Bokklubben.
- Hegge, Hjalmar (1993): *Mennesket og naturen: naturforståelsen gjennom tidene, med særlig henblikk på vår tids miljøkrise*. Oslo, Antropos.
- Heidegger, Martin (1996): *Oikos og techne: spørsmålet om teknikken og andre essays*. Oslo, Aschehoug.
- Heidegger, Martin (2008): "...og dikterisk bor mennesket" *Fra Vorträge und Aufsätze (1954)*. i *Eстетisk teori: en antologi*. Kjersti Bale & Arnfinn Bø-Rygg. Oslo, Universitetsforl.
- Hermelin, Sven A. (1941): *Vägen och landskapet. En samling bilder med tekst*, Samfundet för hembygdsvärd.
- Hermelin, Sven A. (1943): *Vägvård*. Stockholm, Samfundet för hembygdsvärd.
- Herre, Bernhard (1997): *En Jægers Erindringer*. Oslo, Gyldendal.
- Herrington, Susan (2010): *The Nature of Ian McHarg's Science i Landscape Jrnl*. 29(1): 1-20.
- Hindhamar as (1999): *Forslag til reguleringsplan for Vik Sentrum - planbeskrivelse*. Bjørn Krogh Johansen. Drammen.
- Hirsch, Eric & O'Hanlon, Michael, Eds. (1996): *The Anthropology of landscape: perspectives on place and space*. i. Oxford, Clarendon Press.
- Hjorth Caspersen, Ole & Nellemann, Vibeke (2005): *Landskabskaraktermetoden: et kompendium*. Hørsholm, Skov & Landskab.
- Hokstad, Per (2005): *Møte- og utforkjøringsulykker i et barriereperspektiv*. Trondheim, SINTEF Teknologi og samfunn.
- Hokstad, Per (2007): *Kombinert bruk av barrieremodell og STEP-analyser ved ulykkesanalyse i vegtrafikken*. Trondheim, SINTEF Teknologi og samfunn.
- Hole kommune (2010): *Kommunedelplan - E16 Skaret - Hønefoss. Planprogram til høring*. Hilde Bendz. Vik, Hole kommune.
- Holtvedt, Reidar (1978): *Sørkedalshistorier: fra den gang det var bjønn*. Oslo, Gyldendal.
- Howett, Catherine M. (1997): *Where the one-eyed man is king: The tyranny of visual and formalist values in evaluating landscapes*. i *Understanding ordinary landscapes*. Paul Erling Groth & Todd W. Bressi. New Haven, Yale University Press
- Hunt, John Dixon (1996): *Garden and grove: the Italian Renaissance garden in the English imagination, 1600-1750*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Hunt, John Dixon (2000): *Greater perfections: the practice of garden theory*. London, Thames & Hudson.
- Hunt, John Dixon (2004): *The picturesque garden in Europe*. London, Thames & Hudson.
- Hunt, John Dixon & Willis, Peter (1988): *The Genius of the place: the English landscape garden 1620-1820*. Cambridge, Mass., MIT Press.
- Højring, Katrine & Hjorth Caspersen, Ole (1999): *Landbrug og landskabsæstetik: udviklingen i landbruget 1950-1995 og dens konsekvenser for landskabets oplevelsesmæssige indhold*. Lyngby, Landbrugsministeriet. Forskningscentret for Skov & Landskab.
- Høyer, Steen A. B. (2003): *Landskabets elementer og elementernes landskaber*. i *Landskab og landskabsarkitektur: en antologi om tidens tanker*. Ib Asger Olsen. Frederiksberg, Biofolia
- Ingold, Tim (1993): *The Temporality of the Landscape i World Archaeology* 25(2): 152-174.
- Ingold, Tim (2004): *Culture on the Ground: The World Perceived Through the Feet i Journal of Material Culture* 9(3): 315-340.
- Jackson, John Brinckerhoff (1984): *Discovering the vernacular landscape*. New Haven, Conn., Yale University Press.
- Jackson, John Brinckerhoff (1994): *A sense of place, a sense of time*. New Haven, Yale University Press.
- Jakobsen, Tore Martin, Harnang, Harald & Julin, Ellen (2002): *100 år i fjellet: Narvik og omegn turistforening 1902-2002*. Narvik, Narvik og omegn turistforening.
- Johansen, Hjalmar (1898): *Selv-anden paa 86°14': optegnelser fra Den Norske polarfærd 1893-96*. Kristiania, Aschehoug: XVI, 366 s., 361 fold. pl.
- Jones, Michael (2006): *Stiklestad i kulturlandskapsperspektiv*. i *Stiklestad og andre minnesteder. Foredrag i 2004 og 2005*. Per Steinar Raaen & Olav Skevik Eskil Følstad. Stiklestad, Stiklestad Nasjonale Kultursenter AS
- Jones, Michael (2007): *The European landscape convention and the question of public participation i Landscape Research* 32(5): 613 - 633.
- Jones, Michael (2008): *The "Two Landscapes" of North Norway and the "Cultural Landscape" of the South*. i *Nordic landscapes: region and belonging on the northern edge of Europe*. Michael Jones & Kenneth R. Olwig. Minneapolis, Minn., University of Minnesota Press
- Jones, Michael & Emmelin, Lars (1997): *Landskapsscenarioer som forvaltningsredskap, eksemplifisert med et landskap fra Time, Rogaland*. i. [S.l.], Rogaland fylkeskommune
- Jones, Michael, Howard, Peter, Olwig, Kenneth, Primdahl, Jørgen & Herlin, Ingrid Sarlöv (2007): *Multiple interfaces of the European Landscape Convention i Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography* 61(4): 207-216.
- Juel Clemmensen, Thomas (2008): *Vejnett og det urban-rurale landskab: ph.d.-afhandling, Arkitektskolen Aarhus*. Århus, Arkitektskolen Aarhus.
- Kant, Immanuel (1995): *Kritikk av dømmekraften: (i utvalg)*. Oslo, Pax.
- Kaplan, Rachel & Kaplan, Stephen (1989): *The experience of nature: a psychological perspective*. Cambridge, Cambridge University

- Press.
- Kaplan, Stephen & Kaplan, Rachel (1982): *Cognition and environment: functioning in an uncertain world*. New York, Praeger.
- Kaschuba, Wolfgang (2004): *Die Überwindung der Distanz: Zeit und Raum in der europäischen Moderne*. Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag.
- Katz, Jack (1999): *How emotions work*. Chicago, University of Chicago Press.
- Kemp, Wolfgang (1996): *Die Räume der Maler: zur Bilderzählung seit Giotto*. München, C.H. Beck.
- Kjell Wold & Håkon Aurlien (2009): *Hver sin bit av E6 i Veggen* 15.09.2009 11: 12-13.
- Kjørup, Søren (2008): *Menneskevidenskabene 2*. Frederiksberg, Roskilde Universitetsforlag.
- Knausgård, Karl Ove (2009): *Min kamp 3*. Oslo, Oktober.
- Larsen, Bente (2006): *Estetikk: sansing, erkjennelse og verk*. Oslo, Unipub.
- Latour, Bruno (2005): *Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory*. New York, Oxford University Press.
- Lazzaro, Claudia (1990): *The Italian Renaissance garden: from the conventions of planting, design, and ornament to the grand gardens of sixteenth-century Central Italy*. New Haven, [Conn.], Yale University Press.
- Le Corbusier (1971): *The city of to-morrow and its planning*. London, Architectural Press.
- Lehmann, Herbert (1986): *Essays zur Physiognomie der Landschaft*. Stuttgart, Franz Steiner.
- Lermontov, Michail (2004): *Vår tids helt*. Oslo, Solum.
- Leslie, Michael (1999): *History and historiography in the english landscape garden*. Perspectives on garden histories, Washington, Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Lewin, Kurt (2006): *Kriegslandschaft (1917)*. i *Raumtheorie: Grundlagentexte aus Philosophie und Kulturwissenschaften*. Jörg Dünne & Stephan Günzel. Frankfurt am Main, Suhrkamp
- Litton, Roger Burton (1968): *Forest landscape description and inventories - a basis for landplanning and design*. Albany, Pacific Southwest Research Station, Forest Service, U.S. Department of Agriculture.
- Litton, Roger Burton (1972): *Aesthetic dimensions of the landscape*. i *Natural Environments. Studies in theoretical and applied analysis*. John V. Krutilla. Baltimore & London, Johns Hopkins University Press
- Liu, Alan (1989): *Wordsworth: the sense of history*. Stanford, Calif., Stanford University Press.
- Loge, Øystein (1991): *Deformasjon: nedbrytingen av det klassiske naturbildet i norsk landskapskunst : Peder Balke, Lars Hertervig, Edvard Munch, Nikolai Astrup*. Bergen, Bergen billedgalleri ; Oslo : Dreyer.
- Long, Richard (2002): *Richard Long: walking the line*. London, Thames and Hudson.
- Lorenz, Hans (1971): *Trassierung und Gestaltung von Straßen und Autobahnen*. Wiesbaden, Bauverlag.
- Lynch, Kevin (1960): *The image of the city*. Cambridge, Mass., M.I.T. Press.
- Liotard, Jean-François (1984): *The postmodern condition: a report on knowledge*. Manchester, Manchester University Press.
- Læg Reid, Sissel & Skorgen, Torgeir (2001): *Hermeneutisk lesebok*. Oslo, Spartacus.
- Löfgren, Orvar (1992): *Rum og bevægelse*. i *Den Nordiske verden*. Kirsten Hastrup. Copenhagen, Gyldendal. 1.
- Löfgren, Orvar (1999): *On holiday: a history of vacationing*. Berkeley, Calif., University of California press.
- Magritte, René (2001): *Dette er ikke en pipe*. Oslo, Pax.
- Mann, Thomas (2005): *Trolldomsfjellet*. Oslo, Gyldendal.
- Mann, Tomas (1994): *Josef og hans brødre II. Den unge Josef*. Oslo, Gyldendal.
- Marx, Leo (2000): *The machine in the garden: technology and the pastoral ideal in America*. Oxford, Oxford University Press.
- Masson, Georgina (1966): *Italian gardens*. London, Thames and Hudson.
- McClelland, Linda Flint (1993): *Presenting Nature: The Historic Landscape Design of the National Park Service 1916-1942*. Washington DC, US Department of the Interior, National Park Service.
- McHarg, Ian L. (1992): *Design with nature*. New York, J. Wiley.
- Meløe, Jakob (1988): *The two landscapes of Northern Norway* i *Inquiry* 41(3): 387-401.
- Merleau-Ponty, Maurice (1994): *Kroppens fenomenologi*. Oslo, Pax.
- Merleau-Ponty, Maurice (2000): *Øyet og ånden*. Oslo, Pax.
- Merriman, Peter (2005): *Driving places: Marc Auge, Non-places, and the Geographies of England's M1 Motorway*. i *Automobilities*. Mike Featherstone, Nigel Thrift & John Urry. London, Sage
- Merriman, Peter, Revill, George, Cresswell, Tim, Lorimer, Hayden, Matless, David, Rose, Gillian & Wylie, John (2008): *Landscape, mobility, practice* i *Social & Cultural Geography* 9(2): 191 - 212.
- Messel, Nils & Yvenes, Marianne (2008): *Oppdagelsen av fjellet*. Oslo, Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design.
- Miljøverndepartementet (1982): *Samlet plan for forvaltning av vannressursene. Veiledning for landskapsbeskrivelse*. WP/KS 2.7.82. Miljøverndepartementet. Oslo.
- Moore, Kathryn (2010): *Overlooking the visual. Demystifying the art of design*. Oxon, Routledge.
- Multiconsult (2008): *E16 Skaret - Hvervenmoen. Verdi- og sårbarhetsanalyse*. Oslo.
- Myers, Mary E (2004): *The Line of Grace: Principles of Road Aesthetics in the Design of the Blue Ridge Parkway* i *Landscape Journal* 23: 121-140.
- Müller, Herta (2010): *Pustegyngene*. Oslo, Tiden.

- Naborunden.net. (2010). Lesedato 25.11.2010, 2010, from <http://www.naborunden.net/>.
- Naredi-Rainer, Paul von (1995): *Architektur und Harmonie: Zahl, Mass und Proportion in der abendländischen Baukunst*. Köln, DuMont Buchverlag.
- Nasjonal transportplan. (2010). "Adresser og kontaktpersoner til referansegruppen." Lesedato 28.06.2010, 2010, from http://www.ntp.dep.no/generelt/kontakt_ref_gr.html.
- Nicolson, Marjorie Hope (1997): *Mountain gloom and mountain glory: the development of the aesthetics of the infinite*. Seattle & London, University of Washington press.
- Nilsson, Kjell (1988): *Industri möter landskap: visuella aspekter på utformning och inplacering av industriella ingrepp i landskapet*. Alnarp.
- Norberg-Schulz, Christian (1980): *Genius loci: towards a phenomenology of architecture*. London, Academy Editions.
- Norberg-Schulz, Christian (1992): *Mellom jord og himmel: en bok om steder og hus*. Oslo, Pax.
- Norberg-Schulz, Christian (1996): *Stedskunst*. Oslo, Gyldendal.
- Nordisk ministerråd (1987): *Natur- og kulturlandskapet i arealplanleggingen*. København, Nordisk ministerråd.
- Norge (1957): *Lov om friluftsliv*. Miljøverndepartementet. Oslo.
- Norge (1963): *Veglov*. Samferdselsdepartementet. Oslo.
- Norge (2005): *Lov om stadnamn*. Oslo. LOV 1990-05-18 nr 11.
- Norges vassdrags- og energiverk (1998): *Konsesjonsbehandling av vannkraftsaker*. Oslo, Norges vassdrags- og energiverk.
- Norges vassdrags- og energiverk (2010): *Konsesjonshandsaming av vasskraftsaker*. Oslo, Norges vassdrags- og energiverk.
- Norsk telegrambyrå (2009): *Åtte lettkledde nederlendere ned fra høyfjellet* i 22.07.2009.
- Olmsted, Frederick Law (1997): *The Papers of Frederick Law Olmsted. Supplementary series 1. Writings on public parks, parkways, and park systems*. Baltimore, The Johns Hopkins University Press.
- Olsen, Bjørn Erik (2002): *Vi måtte bli glad i naturen*. i *Årbok for Tysfjord*. Kjøpsvik, Lokalhistorielaget. 20.
- Olsen, Harald (2010): *Pers. meddelse 25.5.10*. Marius Fiskevold.
- Olwig, Kenneth (1996): *Recovering the substantive nature of landscape* i *Annals of the Association of American Geographers*: S. [630]-653.
- Olwig, Kenneth (1997): *The "natural" landscape and agricultural values*. i *Landskapet som historie*. Oslo, Norsk institutt for kulturminneforskning
- Olwig, Kenneth R. (1989): *Naturens utopi, æstetikens paradoks og planlægning*. i *Naturopfattelse og landskabsæstetik*. Lise Bek. Århus, Aarhus Universitetsforlag
- Olwig, Kenneth R. (2007): *Norden and the "substantive landscape". A personal account* i *Geografiska Annaler, Series B: Human Geography* 89(3): 283-286.
- Oterholm, Alf-Ivar (1980): *Notater om landskapsanalyse: holdepunkt til forelesninger og øvinger*. Trondheim, Institutt for by- og regionplanlegging, NTH.
- Ousland, Børge (2008): *I Nansens spor: fra Nordpolen til Oslo*. Oslo, Ousland Design.
- Overvåg, Kjell (2009): *Second homes and urban growth in the Oslo area, Norway* i *Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography* 63(3): 154-165.
- Pamuk, Orhan (2004): *Mitt navn er Karmosin*. Oslo, Gyldendal.
- Pamuk, Orhan (2009): *Andre farger: utvalgte essays og en novelle*. Oslo, Gyldendal.
- Price, Uvedale (1810): *Essays on the picturesque, as compared with the sublime and the beautiful*. V1. London, J. Mawman.
- Puschmann, Oskar (2005): *Nasjonalt referansesystem for landskap: beskrivelse av Norges 45 landskapsregioner*. Ås, NIJOS, Norsk institutt for jord- og skogkartlegging.
- Puschmann, Oskar & Flemsæter, Frode (2004): *Kartlegging av landskap i samband med bruks- og verneplan for Lomsdal-Visten området : en oppfølging av St. meld. nr 62 (1992-93) [i.e. (1991-92)] Ny landsplan for nasjonalparker og andre større verneområder i Norge*. Ås, NIJOS, Norsk institutt for jord- og skogkartlegging.
- Puschmann, Oskar, Hofsten, Johnny & Elgersma, Anne (1999): *Norske jordbrukslandskap: en inndeling i 10 jordbruksregioner*. Ås, Norsk institutt for jord- og skogkartlegging.
- Pålshaugen, Øyvind (1995): *Er det noen forskjell på en vellykket formulering og et godt argument?* i *Nytt Norsk Tidsskrift* 2: 128-136.
- Qviström, Mattias (2003): *Vägar till landskapet: om vägars tidrumsliga egenskaper som utgångspunkt för landskapsstudier*. Alnarp, Swedish University of Agricultural Sciences.
- Ranheimsæter, Ørnulf (1999): *Kunstnerens etiske ansvar og andre essays*. Oslo, Aschehoug i samarbeid med Fondet for Thorleif Dahls kulturbibliotek og Det norske akademi for sprog og litteratur.
- Relph, Edward (1976): *Place and placelessness*. London, Pion Limited.
- Riley, Robert B. (1997): *The visible, the visual, and the vicarious: questions about vision, landscape, and experience*. i *Understanding ordinary landscapes*. Paul Erling Groth & Todd W. Bressi. New Haven, Yale University Press
- Ritter, Joachim (1974): *Subjektivität: sechs Aufsätze*. Frankfurt, Suhrkamp.
- Ritter, Joachim (1995): *Landskab*. i *Æstetiske teorier: en antologi*. Jørgen Dehs. Odense, Odense Universitetsforlag
- Rose, M. & Wylie, J. (2006): *Animating landscape* i *Environment and Planning D: Society and Space* 24(4): 475-479.
- Rose, Mitch (2002): *Landscape and labyrinths* i *Geoforum* 33(4): 455-467.
- Rui, Liv Marit, Presttun, Toril, Kjerkreit, Anne & Berge, Guro (2010): *Pers. meddelse 21.5.10*. Marius Fiskevold. Oslo.

- Rui, Liv Marit, Schjetne, Sunniva & Hoftun, Ingvill (2010): *Pers. meddelse 10.6.10*. Marius Fiskevold. Oslo.
- Ruud, Marit Ekne (2007): *Sosiokulturelle stedsanalyser: veileder*. [Oslo], Akershus fylkeskommune.
- Røe, Per Gunnar, Eidheim, Frøydis & Schmidt, Lene (2002): *Sandvika i støpeskjeen: en sosiokulturell studie av stedsutvikling*. Oslo, NIBR.
- Sakshaug, Kristian (2007): *Vegens sideområde: betydning for ulykkesfrekvens og skadestyring*. Trondheim, SINTEF Teknologi og samfunn.
- Samferdselsdepartementet (2000): *Nasjonal transportplan 2002-2011*. Oslo, Samferdselsdepartementet.
- Samferdselsdepartementet (2009): *Nasjonal transportplan 2010-2019*. Oslo, Samferdselsdepartementet.
- Schivelbusch, Wolfgang (2007): *Geschichte der Eisenbahnreise: zur Industrialisierung von Raum und Zeit im 19. Jahrhundert*. Frankfurt/M, Fischer.
- Schopenhauer, Arthur (2000): *Verden som vilje og forestilling*. Oslo, Solum.
- Schroer, Markus (2006): *Räume, Orte, Grenzen*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Schaanning, Espen (2000): *Modernitetens oppløsning: sentrale skikkelser i etterkrigstidens idéhistorie*. Oslo, Spartacus.
- Seel, Martin (1996): *Eine Ästhetik der Natur*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Seel, Martin (2000): *Ästhetik des Erscheinens*. München, Hanser.
- Seel, Martin (2006): *Estetikk og hermenutikk*. i *Estetikk: sansing, erkjennelse og verk*. Bente Larsen. Oslo, Unipub
- Setten, Gunhild (2002): *Bonden og landskapet: historier om natursyn, praksis og moral i det jærsk landskapet*. Trondheim, Geografisk institutt, Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, NTNU: VIII, 286 s.
- Setten, Gunhild (2004): *Hvem eier begrepene? Refleksjoner over begrepsbruk som geografisk betinget praksis og produkt*. i *Det levende landskapet*. Gunhild Setten, Olav Fjær, Bodil Wold, Asbjørn Aase & Michael Jones. Trondheim, Tapir akademisk forl.
- Sheller, Mimi (2005): *Automotive Emotions: Feeling the car*. i *Automobilities*. Mike Featherstone, Nigel Thrift & John Urry. London, Sage
- Sheller, Mimi & Urry, John (2000): *The City and the Car* i *International Journal of Urban and Regional Research* 24(1): 737-757.
- Sieferle, Rolf Peter (1986): *Entstehung und Zerstörung der Landschaft*. i *Landschaft*. Manfred Smuda. Frankfurt am Main, Suhrkamp
- Sieverts, Thomas (2003): *Cities without cities: an interpretation of the Zwischenstadt*. London, Spon Press.
- Skogheim, Bjarte (2010): *Pers. meddelse 11.10.10*. Marius Fiskevold. Oslo.
- Skoug, Stein Erik (1993): *Kongeveien over Lillefjell: Vindhella og Galdane*. Oslo, Grøndahl Dreyer.
- Skaar, Bjørn (2010): *Pers. meddelse 28.10.10*. Marius Fiskevold. Oslo.
- Slagstad, Rune (2008): *Da fjellet ble dannet*. i *Oppdagelsen av fjellet*. Nils Messel. Oslo, Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design
- Smuda, Manfred (1986): *Landschaft*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Solnit, Rebecca (2001): *Wanderlust: a history of walking*. London, Verso.
- Sontag, Susan (2002): *On photography*. London, Penguin.
- Spengler, Oswald (1988): *Mennesket og teknikken: bidrag til en livsfilosofi*. Oslo, Dreyer.
- Spirn, Anne Whiston (2000): *Ian McHarg, Landscape Architecture, and Environmentalism*. Environmentalism in landscape architecture, Washington, D.C., Dumbarton Oaks.
- Stahlschmidt, Per (2001): *Metoder til landskabsanalyse: kortlægning af stedets karakter og potentiale*. Vanløse, Forlaget Grønt Miljø.
- Statens vegvesen (1978): *HB 010 Veggen i landskapet*. Oslo, Vegdirektoratet: 54 s.
- Statens vegvesen (1981): *HB 017 Vegutforming*. Oslo, Vegdirektoratet.
- Statens vegvesen (1983): *HB 019 Vegutforming i byer og tettsteder*. Oslo, Vegdirektoratet.
- Statens vegvesen (1988): *HB 140 Konsekvensanalyser*. Oslo, Vegdirektoratet.
- Statens vegvesen (1993): *HB 017 Veg- og gateutforming*. Oslo, Vegdirektoratet.
- Statens vegvesen (1995a): *HB 140 Konsekvensanalyser - del 1*. Oslo, Vegdirektoratet.
- Statens vegvesen (1995b): *HB 140 Konsekvensanalyser - del 2*. Oslo, Vegdirektoratet.
- Statens vegvesen (1995c): *Oslofjordforbindelsen, visuelle forhold*. Drammen, Buskerud vegkontor.
- Statens vegvesen (1996): *Konsekvensutgreiing. E16 Lærdalsøyri - Borlo*. Hermansverk, Sogn og Fjordane vegkontor.
- Statens vegvesen (1999): *HB 018 Vegbygging*. Oslo, Vegdirektoratet.
- Statens vegvesen (2001): *HB 049 Vegoppmerking*. Oslo, Vegdirektoratet.
- Statens vegvesen (2002a): *HB 235 Stamvegutforming*. Oslo, Vegdirektoratet.
- Statens vegvesen (2002b): *Revisjon av Håndbok 140 Konsekvensanalyser. Forprosjekt. Rapport fra arbeidsgruppe*. Oslo, Vegdirektoratet, Miljø- og samfunnsavdelingen.
- Statens vegvesen (2003): *Detaljplan. Tegningshefte. Parsell E16 Wøyen - Bjørum*. Jan Birger Lund. Oslo, Region øst.
- Statens vegvesen (2004): *HB 053 Bruk av variable trafikkskilt*. Oslo, Vegdirektoratet.
- Statens vegvesen (2005): *HB 018 Vegbygging*. Oslo, Vegdirektoratet.
- Statens vegvesen (2006a): *HB 140 Konsekvensanalyser*. Lars Hjermeid. Oslo, Vegdirektoratet: 290 s.
- Statens vegvesen (2006b): *Kommunedelplan E16 Bjørum - Skaret*,

Konsekvensutredning, Delrapport ikke-prissatte konsekvenser.
Jan Birger Lund. Oslo, Region øst.

Statens vegvesen (2006c): *HB 072 Fartsdempende tiltak.* Oslo, Vegdirektoratet.

Statens vegvesen (2007a): *HB 048 Trafikksignalanlegg.* Oslo, Vegdirektoratet.

Statens vegvesen (2007b): *HB 139 Tegningsgrunnlag.* Oslo, Vegdirektoratet.

Statens vegvesen (2007c): *HB 142 Trafikksignalanlegg. Planlegging, drift og vedlikehold.* Oslo, Vegdirektoratet.

Statens vegvesen (2007d): *HB270 Gangfeltkriterier.* Oslo, Vegdirektoratet.

Statens vegvesen (2007e): *Hovedvegssystemet i ytre Lier. Konsekvensutredning. Temarapport: landskap.* Drammen, Region sør.

Statens vegvesen (2007f): *ITS-Strategi for Statens vegvesen. Målrettet, troverdig og effektiv bruk av ITS - på veg for et bedre samfunn.* Oslo, Veg- og trafikkavdelingen. 7/2007.

Statens vegvesen (2007g): *Nullvisjonen. Etatsprosjekt 2002-2005.* Oslo, Vegdirektoratet. Veg- og trafikkavdelingen.

Statens vegvesen (2007h): *Rv. 13 i Ullensvang herad, utbedringstiltak. Konsekvensutgreiing.* Bergen, Region vest.

Statens vegvesen (2008a): *HB 017 Veg- og gateutforming.* Oslo, Vegdirektoratet.

268 Statens vegvesen (2008b): *HB 050 Trafikkskilt. Del 3 Forbudsskilt, påbudsskilt, opplysningsskilt.* Oslo, Vegdirektoratet.

Statens vegvesen (2008c): *HB265 Linjeføringsteori.* Oslo, Vegdirektoratet.

Statens vegvesen (2009a): *HB 050 Trafikkskilt. Del 1 Fellesbestemmelser.* Oslo, Vegdirektoratet.

Statens vegvesen (2009b): *HB 046 Planlegging og oppsetting av trafikkskilt.* Oslo, Vegdirektoratet.

Statens vegvesen (2009c): *E10 Lofotens fastlandsforbindelse. Landskapstilpasning og naturlig revegetering fra stedlige toppmasser.* Oslo, Vegdirektoratet, utbyggingavdelingen: 100 s.

Statens vegvesen (2009d): *Sørkorridoren - utredning av transport og vegnett.* Per Morten Lund. Oslo, Region øst.

Statens vegvesen (2009e): *Nytte- kostnadsberegning av elektronisk kant- og midtlinje med utgangspunkt i reduksjon i antall skadde og drepte.* Oslo, Teknologivdelingen. 2577.

Statens vegvesen (2010a): *HB 021 Vegtunneler.* Oslo, Vegdirektoratet.

Statens vegvesen (2010b): *E16 Skaret - Hønefoss. Planprogram kommunedelplan med KU.* Drammen, Region sør.

Statens vegvesen (2010c): *Nasjonal Vegdatabank.*

Statens vegvesen (2011): *HB 062 Trafikksikkerhetsutstyr.* Oslo, Vegdirektoratet.

Statens vegvesen & Lærdal kommune (2010): *E16 Tønjum - Ljøsne. Kommunedelplan med konsekvensutgreiing. Forslag til planprogram for framtidig E16 og anna arealbruk.* Leikanger,

Statens vegvesen Region vest & Lærdal kommune.

Statens vegvesen, Politiet, Helsedirektoratet, Utdanningsdirektoratet & Trafikk, Trygg (2010): *Nasjonal handlingsplan for trafikksikkerhet på veg 2010-2013.* Oslo, Vegdirektoratet.

Stierle, Karlheinz (1989): *Die Entdeckung der Landschaft in Literatur und Malerei der italienischen Renaissance.* i *Vom Wandel des neuzeitlichen Naturbegriffs.* Heinz-Dieter Weber & Ulrich Gaier. Konstanz, Universitätsverl. Konstanz

Strandskog, Børge (2006): *- Det var ingen kjære mor. Da riksveien kom.* i *Årbok for Hamarøy 2001.* Børge Strandskog. Hamarøy, Hamarøy historielag

Straus, Erwin (1956): *Vom Sinn der Sinne: ein Beitrag zur Grundlegung der Psychologie.* Berlin, Springer.

Swaffield, Simon (2005): *Landscape as a way of knowing the world. i The Cultured landscape: designing the environment in the 21st century.* Sheila Harvey & Ken Fieldhouse. London, Routledge

The Countryside Agency & Scottish Natural Heritage (2002): *Landscape character assessment. Guidance for England and Scotland.* Cheltenham & Edinburgh, The Countryside Agency & Scottish Natural Heritage.

The Department of Transport (1993): *Environmental assessment.* London, HMSO.

Thoreau, Henry David (1983): *Walden.* Harmondsworth, Middlesex, England, Penguin Books.

Thrift, Nigel (1994): *Inhuman Geographies: Landscapes of speed, light and power.* i *Writing the rural: five cultural geographies.* Paul Cloke. London, Paul Chapman

Thrift, Nigel (2005): *Driving in the city.* i *Automobilities.* Mike Featherstone, Nigel Thrift & John Urry. London, Sage

Tolstoj, L. N. (1974): *Anna Karenina 2.* Oslo, Gyldendal.

Tuan, Yi-Fu (1977): *Space and place: the perspective of experience.* London, Edward Arnold.

Tunnard, Christopher, Pushkarev, Boris & Baker, Geoffrey (1963): *Man-made America: Chaos or control?: an inquiry into selected problems of design in the urbanized landscape.* New Haven, Yale University Press.

Tveit, Mari Sofie Sundli (2007): *A conceptual framework for assessing visual landscape character using indicators: the VisuLands framework.* Ås, Universitetet, UMB. 2007:32: 1 b. (flere pag.).

Uniscape (2010): *Conference Materials 1. Living landscape.* The European Landscape Convention in research perspective, Firenze.

Urry, John (1995): *Consuming places.* London, Routledge.

Urry, John (2002): *The tourist gaze.* London, Sage.

Urry, John (2005): *The 'System' of Automobility.* i *Automobilities.* Mike Featherstone, Nigel Thrift & John Urry. London, Sage

Urry, John (2007): *Mobilities.* Cambridge, Polity.

US Forest Service (1973): *National Forest Landscape Management Vol*

1. Forest Service US Department of Agriculture. Washington. 1.
- US Forest Service (1995): *Landscape Aesthetics. A Handbook for Scenery Management*. US Department of Agriculture. Washington, US Department of Agriculture, Forest Service.
- Vagstein, Anne Marit (1999): *Stedet det stemte rom: sammenheng mellom sted og arkitektur*. Oslo, Arkitektthøgskolen i Oslo: 244 s., pl.
- Varming, Michael (1970): *Motorveje i landskabet*. København, Statens byggeforskningsinstitut.
- Vegdirektoratet (1986): *Bylandskap: tanker omkring gaterom, gategeometri og gateutstyr*. Oslo, Vegdirektoratet.
- Vejre, Henrik (2004): *Natur som proces eller funtion*. i *Mening med landskab: en antologi om natursyn*. Jette Hansen-Møller. København, Museum Tusulanums Forlag
- Viksjø, Nina Koren (2010): *Pers. meddelse 10.6.10*. Marius Fiskevold. Oslo.
- Vinje, Finn-Erik (2010): *Å snu før Muren kom ikke på tale i Snø og ski 2: 56-57*.
- Vorkinn, Marit & Thorén, Anne-Karine Halvorsen (2002): *Verdsetting av rekreasjonsområder: en kritisk gjennomgang av fem offentlige veiledere*. Hamar, Østlandsforskning.
- Vågane, Liva (2006): *Bilhold og bilbruk i Norge: den nasjonale reisevaneundersøkelsen 2005*. Oslo, TØI.
- Wallace, Anne D. (1993): *Walking, literature, and English culture: the origins and uses of peripatetic in the nineteenth century*. Oxford, Clarendon Press.
- Walpole, Horace (1995): *The History of the Modern Taste in Gardening*. New York, Ursus.
- Whisnant, Anne Mitchell (2008): *The scenic is political*. i *The world beyond the windshield*. Christof Mauch & Thomas Zeller. Athens, Ohio, Ohio University Press
- White, John (1987): *The birth and rebirth of pictorial space*. Cambridge, Mass., Belknap Press.
- Wolfreys, Julian, Robbins, Ruth & Womack, Kenneth (2006): *Key concepts in literary theory*. Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Wollan, Gjermund (2004): *Landskap som praksis*. i *Det levende landskapet*. Gunhild Setten. Trondheim, Tapir akademisk forl.
- Wollstonecraft, Mary (1997): *Min nordiske reise : beretninger fra et opphold i Sverige, Norge og Danmark 1795*. Oslo, Pax.
- Wolschke-Bulmahn, Joachim (1997): *Introduction. Nature and ideology: natural garden design in the twentieth century*, Washington, D.C., Dumbarton Oaks.
- Wood, Christopher S. (1993): *Albrecht Altdorfer and the origins of landscape*. Chicago, University of Chicago Press.
- Wormstrand, Trond (2007): *Å danse med løyper i Snø og ski 1*.
- Wylie, John (2007): *Landscape*. London, Routledge.
- Zahavi, Dan (2003): *Fænomenologi*. København, DR Multimedie.
- Zimmerman, Michael E. (1990): *Heidegger's confrontation with modernity: technology, politics, and art*. Bloomington, Indiana University Press.
- Aas, Erik (1977): *Landskapet og mennesket. En økologisk-kulturhistorisk studie i Samtiden*.

Refererte håndbøker fra Statens vegvesen

(Referansen er gjengitt med fullt navn ved første henvisning til serien)

Forkortelse	Navn	Utgitt
HB 010.78	Vegen i landskapet	1978
HB 017.81	Vegutforming	1981
HB 017.93	Veg- og gateutforming	1993
HB 017.08	Veg- og gateutforming	2008
HB 018.99	Vegbygging	1999
HB 018.05	Vegbygging	2005
HB 019.83	Vegutforming i byer og tettsteder	1983
HB 021.10	Vegtunneler	2010
HB 046.09	Planlegging og oppsetting av trafikkskilt	2009
HB 048.07	Trafikksignalanlegg	2007
HB 049.01	Vegoppmerking	2001
HB 050.09	Trafikkskilt 1. Fellesbestemmelser	2009
HB 050.08	Trafikkskilt 3	2008
HB 053.04	Bruk av variable trafikkskilt	2004
HB 062.11	Trafikksikkerhetsutstyr	2011
HB 072.06	Fartsdempende tiltak	2006
HB 139.07	Tegningsgrunnlag	2007
HB 140.88	Konsekvensanalyser	1988
HB 140.95	Konsekvensanalyser	1995
HB 140.06	Konsekvensanalyser	2006
HB 142.07	Trafikksignalanlegg. Planlegging, drift og vedlikehold	2007
HB 235.02	Stamvegutforming	2002
HB 265.08	Linjeføringsteori	2008
HB 270.06	Gangfeltkriterier	2006

ISBN 978-82-575-0988-0
ISSN 1503-1667

NORWEGIAN UNIVERSITY OF LIFE SCIENCES
NO-1432 AAS, NORWAY
PHONE +47 64 96 50 00
www.umb.no, e-mail: postmottak@umb.no